

**T.C.
SAKARYA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ**

**MEDYA TEMSİLLERİ ve DEMOKRASİ İLİŞKİSİNDE KARŞI-
HEGEMONYA GİRİŞİMLERİNİN YERİ; UYKUSUZ DERGİSİ
ÖRNEĞİ**

DOKTORA TEZİ

Burcu Şüheda ŞİMŞEK

Enstitü Anabilim Dalı : İletişim Bilimleri

Tez Danışmanı: Prof. Dr. Metin IŞIK

ŞUBAT – 2021

T.C.
SAKARYA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

**MEDYA TEMSİLLERİ ve DEMOKRASİ İLİŞKİSİNDE KARŞI-
HEGEMONYA GİRİŞİMLERİNİN YERİ; UYKUSUZ DERGİSİ
ÖRNEĞİ**

DOKTORA TEZİ

Burcu Şüheda ŞİMŞEK

Enstitü Anabilim Dalı : İletişim Bilimleri

**“Bu tez sınavı 17/02/2020 tarihinde online olarak yapılmış olup aşağıda isimleri bulunan
jüri üyeleri tarafından oybirliği ile kabul edilmiştir.”**

JÜRİ ÜYESİ	KANAATİ
Prof. Dr. Metin IŞIK	BAŞARILI
Prof. Dr. Kazım Özkan ERTÜRK	BAŞARILI
Doç. Dr. Hasan Hüseyin TAYLAN	BAŞARILI
Doç. Dr. Serkan ÖZTÜRK	BAŞARILI
Doç. Dr. Simge ÜNLÜ	BAŞARILI

 SAKARYA ÜNİVERSİTESİ	T.C. SAKARYA ÜNİVERSİTESİ ENSTİTÜSÜ TEZ SAVUNULABİLİRLİK VE ORJİNALLİK BEYAN FORMU	Sayfa : 1/1

Öğrencinin

Adı Soyadı	:	
Öğrenci Numarası	:	
Enstitü Anabilim Dalı	:	
Enstitü Bilim Dalı	:	
Programı	:	☐ YÜKSEK LİSANS ☐ DOKTORA
Tezin Başlığı	:	
Benzerlik Oranı	:	%.....

..... ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE,

☐	Sakarya Üniversitesi Enstitüsü Enstitüsü Lisansüstü Tez Çalışması Benzerlik Raporu Uygulama Esaslarını inceledim. Enstitünüz tarafından Uygulama Esasları çerçevesinde alınan Benzerlik Raporuna göre yukarıda bilgil
	/...../20..... Öğrenci İmza

☐	Sakarya Üniversitesi Enstitüsü Lisansüstü Tez Çalışması Benzerlik Raporu Uygulama Esaslarını
	inceledim. Enstitünüz tarafından Uygulama Esasları çerçevesinde alınan Benzerlik Raporuna göre yukarıda bilgileri
	/...../20..... Öğrenci İmza

Uygundur

Danışman
Unvanı / Adı-Soyadı:☐ KABUL EDİLMİŞTİR☐ REDDEDİLMİŞTİR

EYK Tarih ve No:

Enstitü Birim Sorumlusu Onayı

ÖNSÖZ

Toplumsal yapının ideolojik sıkışmışlığına bağlı olarak değişen oranlarda; söylenmesi gerekeni, söylenmesi bekleneni, söylenmeyeni, söylenmemesi gereken olarak dikte edileni ya da söylenmesi durumunda karşı cevaptan korkulanı, söylemenin en tahammül edilesi yöntemi olarak belirlemektedir politik mizah. Bu yönüyle; sıkışmanın patlamayla sonuçlanmasını engelleyen emniyet subabı olarak da, demokrasinin her durumda işlemesine yardımcı bir yöntem olarak da ifade edilebilecektir.

Bu çalışmada ideolojik söylemin karşısında konumlanarak, karşı bir yeni söylem üretmesi yönüyle; kamusal alanda seçili konuları tartışmaya açan politik mizah içeriklerinin, medya temsilleri ve demokrasi ilişkisindeki yeri incelenmektedir. Bu yönüyle toplumsal eleştiri yöntemi olarak sıkça anılan mizaha farklı bir perspektiften yaklaşılmakta; işlevsel katkısı üzerinde durulmakta; mizah üzerinden başlayan bir tartışmayla medyanın demokrasilerdeki konumu vurgulanmaktadır.

Bu çalışmanın nihayete ermesindeki yol göstericiliğinden dolayı başta tez danışmanım Prof. Dr. Metin IŞIK'a, Dr. Öğr. Üyesi Meltem GÖNDEN'e, Doç. Dr. Hasan Hüseyin Taylan'a, Doç. Dr. Cengiz ERDAL'a ve teze yapıcı eleştirileri ile katkıda bulunan Nilgün Özdemir'e teşekkür ederim.

Hayatımın en büyük doğrusu, dayanağı ve yüreklendiricisi hayat arkadaşım İbrahim ŞİMŞEK'e ve tabiki bu dönem boyunca onların çocukluklarından çalmaktan çok korktuğum iyikilerim, can parçalarım Arzu Zeren'e İnci Zümra'ya ve Asım Said'e hayatımdaki varlıklarından, sabırlarından ve desteklerinden dolayı teşekkür ederim. Bitmeyen ve bitecek gibi de durmayan öğrencilik hayatımda her zaman desteğini omuzumda hissettiğim ve sayesinde bugünlere geldiğim anacığım Rahime TURHAN'a, rahmetli babam Kemal TURHAN'a; diğer annem Nevin ŞİMŞEK'e ve babam Mehmet Yılmaz ŞİMŞEK'e sonsuz sabırları ve destekleri için teşekkür ederim.

Burcu Şüheda ŞİMŞEK

Savunma Tarihi: 17/02/2021

İÇİNDEKİLER

KISALTMALAR	iv
KARİKATÜRLER DİZİNİ	v
TABLolar DİZİNİ	vii
GİRİŞ	1
BÖLÜM 1: İDEOLOJİ, HEGEMONYA, KARŞI-HEGEMONYA	
KAVRAMLARI ve BAĞLANTILARI	10
1.1. İdeolojinin Tarihi ve Yaşadığı Anlam Kaymaları	10
1.2. Tasarlanmış Anlam Dünyası olarak İdeolojinin İşleyişi	14
1.2.1. İdeolojinin Birey Üzerindeki Etkisi	15
1.2.2. İdeolojinin Toplum Üzerindeki Etkisi.....	16
1.2.3. İdeolojilerin Sınıflandırılmaları	16
1.3. İdeolojiye Althusser’ci Yaklaşım	18
1.3.1. Devletin İdeolojik Aygıtları.....	21
1.3.2. Öznenin İdeolojik Söylemle Çağırılması	26
1.3.3. Althusserci Yaklaşım Eleştiriler	27
1.4. Gramsci, Ayırıcı Etkisi ve Hegemonya Çözümlemeleri.....	31
1.4.1. Devlet Anlayışı: Bütünleşik Devlet, Sivil Toplum - Politik Toplum, Ortak Duyu	33
1.4.2. Hegemonya ve Rıza Üretimi.....	37
1.4.3. Hegemonya İnşasında Kurucu Ögeler: Tarihsel Blok, İktidar Bloğu, Geleneksel- Organik Aydınlar	44
1.4.4. Hegemonik Mücadele ve Karşı-Hegemonya	47
BÖLÜM 2: HEGEMONİK ve İDEOLOJİK AYGIT OLARAK MEDYANIN ÖNEMİ, İŞLEYİŞİ ve DEMOKRASİYE ETKİSİ.....	
2.1. Medya Demokrasi İlişkisi	53
2.1.1. Demokrasi Kavramı	53
2.1.2. Teorik Olarak Medyanın Demokratik Sistemlerdeki Rolü	56
2.2. Medyanın Pratikteki Etkileri	62
2.2.1. Ekonomi- Politik Yaklaşımla Medyanın Konumu.....	63
2.2.2. İdeolojik Aygıt Olarak Medya	66
2.2.3. Medya Bilgi ve Kültür İlişkisi	76

2.2.4.	Medya Temsilleri, Gerçeklik İnşası ve İktidarla Bağlantısı	79
2.2.5.	Toplumsalın ve Kamuoyunun Oluşturulmasında Medyanın Rolü	85
2.2.6.	Hegemonya Aracı olarak Medya	95
2.2.7.	Medya Etkilerine Örnek Modeller	100
2.3.	Demokratik Çıkmaza Bir Çözüm Olarak Karşı- Hegemonya Söylemleri	103
2.3.1.	Karşı- Hegemonyanın Oluşturulması.....	103
2.3.2.	Demokrasilerde Karşı-Hegemonik Söylemin Önemi	106

BÖLÜM 3: KARŞI-HEGEMONYA ÜRETİMİ İÇİN BİR ALAN OLARAK

ALTERNATİF MEDYA.....		110
3.1.	Alternatif Medya Çalışmaları ve Tanımları	110
3.2.	İlişkisel ve Çeşitlilik Vurgusunda Alternatif Medya	112
3.3.	Alternatif Medya ve Demokrasiyle İlişkisi	114
3.4.	Alternatif Medya ve Tahakküme Direniş	117
3.5.	Alternatif Medyada Karşı-Hegemonya Üretiminin İşleyişi	121
3.5.1.	Karşı- Hegemonya Oluşumunun Verimli Mecrası: Organik Krizler ..	121
3.5.2.	Alternatif Medyada Karşı Söylem Geliştirilmesi	123

BÖLÜM 4: ALTERNATİF MEDYA SÖYLEMİ OLARAK POLİTİK MİZAH

ÖZELİNDE SİYASİ KARİKATÜR ve TÜRKİYE’DEKİ SERÜVENİ.....	130
4.1. Alternatif Medya İçeriği Olarak Mizah.....	130
4.1.1. Mizah ve Çeşitleri	130
4.1.2. Mizah Kuramları ve Toplumla İlişkisi	134
4.1.3. Mizahın Muhalefet İşlevi.....	138
4.2. Bir Mizah Çeşidi Olarak Politik Mizah ve İletişim Türlerinden Siyasi Karikatür Aracılığıyla Alternatifin Söylemi	143
4.2.1. Bir Mizah Çeşidi Olarak Politik Mizah.....	144
4.2.2. Mizahi İletişim Türü Olarak Karikatür Nedir ve Neyi Amaçlar?	147
4.2.3. Karikatür ve Siyaset İlişkisi - Siyasi Karikatür	151
4.3. Alternatif Mecra Olarak Mizah Dergileri.....	153
4.4. Türkiye’de Mizahın Tarihsel Gelişimi.....	155

BÖLÜM 5: UYKUSUZ DERGİSİ KAPAK KARİKATÜRLERİNİN ANALİZİ

ve BULGULAR.....	162
5.1. Araştırma Metodolojisi	162

5.1.1.	Söylem Analizi.....	162
5.1.2.	Örneklem Olarak Uykusuz Dergisinin Seçilmesi	166
5.1.3.	Verilerin Analiz Süreci.....	168
5.2.	Bulgular	175
5.2.1.	Hukuk İle İlgili Adaletsizliklere Dair Karikatürler	176
5.2.2.	Ekonomi İle İlgili Adaletsizliklere Dair Karikatürler	176
5.2.3.	Devletin Baskı Aygıtları İle İlgili Adaletsizliklere Dair Karikatürler	177
5.2.4.	İktidarın Sorunlara Yaklaşımı İle İlgili Adaletsizliklere Dair Karikatürler.....	178
5.2.5.	Yolsuzluk Rüşvet Şike vb. Usulsüzlük İddiaları İle İlgili Adaletsizliklere Dair Karikatürler	179
5.2.6.	Muhtelif Karikatürler	179
5.2.7.	Karikatürlerden Elde Edilen Kavramsallaştırma	180
5.2.8.	Medya ve İletişim İle İlgili Adaletsizliklere Dair Karikatürler	183
GENEL DEĞERLENDİRME ve SONUÇ		270
KAYNAKÇA.....		281
ÖZGEÇMİŞ		Hata! Yer işareti tanımlanmamış.

KISALTMALAR

ABD	: Amerika Birleşik Devletleri
AİHM	: Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi
Ak parti	: Adalet ve Kalkınma Partisi
AP	: Associated Press
AYM	: Anayasa Mahkemesi
CHP	: Cumhuriyet Halk Partisi
CNN	: Cable News Network
DİA	: Devletin İdeolojik Aygıtları
DBA	: Devletin Baskı Aygıtları
DP	: Demokrat Parti
IP adres	: Internet Protocol Address
İŞİD	: Irak ve Şam İslam Devleti
NTV	: Nergis TV
SAT	: Sualtı Taarruz
TEMA	: Türkiye Erozyonla Mücadele ve Ağaçlandırma
TUSİAD	: Türk Sanayicileri ve İşadamları Derneği
UNESCO	: Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür Örgütü
YÖK	: Yüksek Öğretim Kurulu

KARİKATÜRLER DİZİNİ

Karikatür 1.....	185
Karikatür 2.....	187
Karikatür 3.....	189
Karikatür 4.....	191
Karikatür 5.....	193
Karikatür 6.....	195
Karikatür 7.....	197
Karikatür 8.....	199
Karikatür 9.....	201
Karikatür 10.....	203
Karikatür 11.....	205
Karikatür 12.....	207
Karikatür 13.....	209
Karikatür 14.....	211
Karikatür 15.....	213
Karikatür 16.....	215
Karikatür 17.....	217
Karikatür 18.....	219
Karikatür 19.....	221
Karikatür 20.....	223
Karikatür 21.....	225
Karikatür 22.....	227
Karikatür 23.....	229
Karikatür 24.....	231
Karikatür 25.....	233
Karikatür 26.....	235
Karikatür 27.....	237
Karikatür 28.....	239
Karikatür 29.....	241
Karikatür 30.....	243

Karikatür 31.....	245
Karikatür 32.....	247
Karikatür 33.....	249
Karikatür 34.....	251
Karikatür 35.....	253
Karikatür 36.....	255
Karikatür 37.....	257
Karikatür 38.....	259
Karikatür 39.....	262
Karikatür 40.....	264
Karikatür 41.....	267

TABLÖLAR DİZİNİ

Tablo 1: Karikatürlerin Ayrıldıkları Ana Temalar ve Ana Temalara Ait Alt Temalar	270
Tablo 2: Alt Temalara Göre Adaletsizlikle İlgili Karikatür Sayısı ve Yıllara Göre Dağılımı.....	272

Sakarya Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Özeti

Yüksek Lisans	☐	Doktora	☒
Tezin Başlığı: Medya Temsilleri ve Demokrasi İlişkisinde Karşı-Hegemonya Girişimlerinin Yeri; Uykusuz Dergisi Örneği			
Tezin Yazarı: Burcu Şüheda ŞİMŞEK		Danışman: Prof. Dr. Metin IŞIK	
Kabul Tarihi: 17.02.2021		Sayfa Sayısı: ix(ön kısım)+306(tez)	
Anabilim Dalı: İletişim Bilimleri			
Fikirlerin belirlenme sürecine vurgu yapan ideoloji kavramı; eylem üreten bilinç inşacısı olarak hegemonik ilişkilere zemin oluşturmaktadır. Üstün ve baskın olana işaret eden hegemonya kavramı ise Gramsci'nin özgün bakış açısıyla; sivil alanda gelişen, egemen sınıfların bağımlı sınıflar üzerindeki ideolojik üstünlüğünü ifade etmektedir. Diğer bir deyişle; egemen sınıfın iktidarı elinde tutarken rıza ile baskı arasındaki dengede toplumsal yapının dokusunu yani kültürel egemenliği kazanmasını vurgulamaktadır. Politik önderliğin yerini ahlaki ve entelektüel önderliğe bıraktığı bu egemenlik anlayışında, değerler ve fikirlerin paylaşılarak ortak duyu halinde kabul görmesi söz konusudur. Dolayısıyla egemen hegemonyanın karşısında alternatif hegemonyalar kurmak için aydınların başlatacağı karşı-hegemonik söylemlere ihtiyaç vardır. Bu durum aynı zamanda tekseslilikten çoksesliliğe geçişi destekleyeceğinden demokrasinin topluma yayılması için kullanışlı bir alan olarak belirlemektedir. Söz konusu kavramlar çerçevesinde demokrasinin işlerliğinde medyanın konumunu belirlemek üzere yola çıkan bu araştırma; Uykusuz Dergisinin 2010-2020 yılları arasındaki kapak karikatürleri üzerinden ideolojik temsilleri ve bu temsilleri üretmek için kullandıkları karşı-hegemonik stratejileri belirlemeyi ve bu girişimlerin demokrasiye katkısını incelemeyi amaçlamaktadır. Araştırmada politik mizah unsuru olarak ele alınan karikatürler; adaletsizliklerin hegemonyanın en duyarlı alanı olmasıyla 'adalet' ana başlığı etrafında sınırlandırılmıştır. Nitel özellik taşıyan bu araştırmada geniş alanda örnekleme yapılabilmesi için doküman incelemesi yapılmıştır. Doküman olarak ele alınan Uykusuz dergisi kapak karikatürlerine toplumsal bağlamla anlaşılabilcek çok yönlü yapısının açığa çıkarılması ve politik- güç ilişkilerinin anlaşılabilmesi için söylem analizi uygulanmıştır. Araştırmanın sonucunda; Uykusuz dergisinin adaletsiz uygulamaları ifşa ederek muhalif bir duruş sergilediği, dolaşımdaki sembolik içeriklere karşı sembolik içeriklerle cevap verdiği ve karşı-hegemonik söylem aracılığıyla alternatif bir bilgi edinme yolu sunduğu; bu yönleriyle demokratik işleyişe katkı sağladığı görülmektedir. Araştırmanın çıktısı olarak karşı-hegemonik söylemin belirli stratejiler etrafında uygulandığı tespit edilerek bir kavramsallaştırmaya gidilmiştir. Sonuç olarak politik mizahın çeşitli yöntemler aracılığıyla bireylerde şüphe uyandırdığını, şüphenin de eleştirel bakış açısı için başlangıç noktası olduğunu, kamusal alanın yeniden şekillendirilmesi dolayısıyla demokrasinin işlerliği için uygun bir alan sunduğunu söylemek mümkündür.			
Anahtar Kelimeler: Medya ve Demokrasi, Hegemonya, Karşı-hegemonya, Mizah, Karikatür			

Sakarya University
Institute of Social Sciences Abstract of Thesis

Master Degree	☐	Ph.D.	☒
Title of Thesis: The Place of Counter-Hegemony Initiatives in Media Representation and Democracy Relationship; Uykusuz Journal Example			
Author of Thesis: Burcu Şüheda ŞİMŞEK Supervisor: Prof. Dr. Metin IŞIK			
Accepted Date: 17.02.2021		Number of Pages: ix(pre text)+306(main body)	
Department: Communication Sciences			
The concept of ideology that emphasizes the determination process of ideas provide basis for hegemonic relations as an action-generating consciousness constructor. The concept of hegemony, which points to the superior and the dominant, with Gramsci's original point of view; it expresses the ideological superiority of the dominant classes over the dependent classes that have developed in the civil sphere. In other words; emphasizes that the ruling class gains the texture of the social structure, that is, cultural sovereignty, in the balance between consent and oppression while holding power. In this understanding of sovereignty, where political leadership has been replaced by moral and intellectual leadership, values and ideas are shared and accepted as a common sense. Therefore, there is a need for counter-hegemonic discourses to be initiated by the intellectuals in order to establish alternative hegemonies against the dominant hegemony. This situation also appears to be a useful area for the spread of democracy to society as it will support the transition from monophonic to polyphony. This research which intend to determine the position of the media in the functional democracy within the framework of these concepts aims to identify ideological representations and the counter-hegemonic strategies which they use to produce these representations and to examine the contribution of these initiatives to democracy through the cover cartoons <i>Uykusuz</i> magazine between 2010 and 2020. Cartoons, which are considered as a political humor element in the research, are limited around the main topic of “justice”, as injustice is the most sensitive area of hegemony. In this qualitative research, document analysis was carried out in order to make sampling in a wider field. Discourse analysis was applied to the cover cartoons of the <i>Uykusuz</i> magazine, which was considered as a document, in order to reveal its multi-faceted structure that can be understood in a social context and to understand the political-power relations. As a result of the research, it was seen that <i>Uykusuz</i> magazine maintained an opposing stance by revealing unfair practices, responded to symbolic contents in circulation with symbolic content, offered an alternative way of acquiring knowledge through counter-hegemonic discourse. It has contributed to the functional democracy in this respect. As the outcome of the research, it was determined that the counter-hegemonic discourse was applied within framework of certain strategies and a conceptualization was made. As a result, it is possible to say that political humor arouses doubts in individuals through various methods, and doubt is the starting point for a critical point of view, and offers a suitable space for democracy to function due to the reshaping of the public sphere.			
Keywords: Media and Democracy, Hegemony, Counter-Hegemony, Humor, Cartoon			

GİRİŞ

“Yanılmazlığı kendi tekeline almak, potansiyel doğruyu ve hakikati baskı altına almak demektir. Bu başkalarına, karşı savlar dinleme ve onları özümseme olanağı tanımadan, onlar adına neyin doğru olduğuna karar vermek demektir”. **John Keane** (1992: 34- 35).

Fikirlerin kökenine dair çözümlemeleri ifade etmekle başlayan ideoloji kavramının zamanla; nasıl olup da belirli bir düşünceler sistemi halini aldığıın çözümlenmesi egemenlik ilişkilerini anlamak adına önem arz etmektedir (Gramsci, 1986: 252). Toplumsal yapının inşasında etkili olan ideolojinin, bireyler üzerindeki etkisi ise, temsil ve anlamlandırma olarak temellendiği söylemsel alanda inşa edilmektedir. Çokanlamlı söylem ayrılamaz derecede bağlamla ilişkilidir. Medya; hem bireylerin kendi dünyalarının bilincine vardıkları, hem de anlamın toplumsal inşasını gerçekleştirdiği uygun bir ortam olduğu için ideolojiktir. Öyle ki; bireylerin kendi ile ilgili anlayışlara karşı koyabildiği, ötekilere yönelik anlaşılabilir olabileceği ve anlam üzerinde diyalektik mücadele verebileceği daha uygun bir ortam bulunamayacaktır (Hall, 2014a: 89- 92).

Toplumunun ideolojik olarak şekillendirilmesinin, kurgusal olarak oluşturulan toplumsal bellek üzerinde önemli etkisi bulunmaktadır. İdeolojik bir yüklenimle toplumsal belleğe atılan bireylere yönelik algı tohumları, neyin nasıl anımsanacağını belirleyerek toplumsal düşünüş ve eylemlere yön vermektedir (Van Dijk, 2015: 22-25).

Baudrillard; modernitede efendi-köle ilişkisinin yapı bozumuna uğrayarak, hâkimiyetin yerini hegemonyaya bıraktığını ifade etmektedir. Hakları olduğu söylemiyle, arzularının gerçekleştiğine inanan sanal özgür yeni köleler, efendisinin hâkimiyetini içselleştirdiği ideolojik söylemle hegemonyasını kabul etmektedir (2017a: 14).

Hegemonya insanın doğasını, ilişkilerini ve dünyasını belirli bir şekilde görmeyi dayatan genel egemen olma halidir. Egemen sınıfın çıkarlarını dayanarak noktası yaparak, sadece siyasal ve ekonomik ilişkileri değil toplum yaşantı ve bilincini de etkilemektedir. Sonuçta egemen sınıfın eylemlerine rıza gösterilmektedir. Ancak egemen hegemonyaya alternatif bir hegemonya, başka bir söylemle yeni bir uygulama ve bilinç geliştirerek karşı durmak da mümkündür (Williams, 2012:174- 175). Bu durumda hegemonya mücadelesi (ki hegemonyaların çeşitliliği demokrasinin çoğulculuk ilkesinin de gereğidir) ideolojiyle kaplı temsil pratiği içinde, egemen hegemonyaya alternatif karşı-hegemonyaların da sahneye çıkmasıyla işleyiş göstermektedir.

‘Halkın iktidarı’ anlamına gelen demokratik sistemlerde, toplumdaki çatışmalar barışçı yollarla çözülür, muhalif seslerin kendilerini ifade alanı bulmasına izin verilir ve uyuşmazlıklar barışçı araçlarla giderilir. Bu noktada medya çatışmayı tartışma ve uzlaşma alanına çekmesiyle beklenen barışçı araç olarak rol oynamalıdır. Medya toplumun düşünen beyni, gören gözü, konuşan ağzı ve işiten kulağı olmasıyla, temsil çeşitliliği sunduğunda demokrasinin göstergesi olduğu gibi, teminatı da olacaktır (Işık, 2005: 115). Demokratik toplumlarda iktidar sınıfı ancak; kendisine meşruiyet sağlayacak şekilde kamuoyunun rızasını kazanmakla egemenliğini sürdürebilecektir (Biber ve Turancı, 2014: 39).

Chomsky bir sosyo-politik sistemin demokratik olup olmadığını üç temel boyutta ele almaktadır. İlki; devletin kendini yurttaşların denetiminden korurken, onları baskı altına alıp almadığında, ikincisi; siyasi ekonomik ve toplumsal kararların nerede alındığında, üçüncüsü ise; demokratik katılımın ön koşulu olan yurttaşların hadiseler hakkında ne ölçüde bilgilendirildiğinde aranmalıdır (2017: 212). Bilgilendirme halkın karar vermesine önemli katkılar sunacaktır. Demokrasinin bir karar verme türü olarak diğerlerinden üstünlüğü; her zaman ‘ortak’ ve ‘iyi’ kararlar verilmesini sağlamak değil, bu kararlardan etkilenecek yurttaşlara; kararların niteliğini ve istenmeyen sonuçlarını ‘yeniden gözden geçirebilme’ olanağı sunmasıdır. Bu yönüyle demokratik usul; yönetilenlerin kendilerini etkileyecek kararları ikinci bir kez değerlendirme ve gerekiyorsa hayır deme imkânı sunar (Keane, 1992: 158).

Medyanın demokrasiye etkisinde temel avantajları ve dezavantajları bulunmaktadır. Medya sahnesinin fırsatlar tanıyan yapısı ve eşi görülmemiş ölçüde geniş bir izleyici kitlesini siyasal iletişime katma olanağı sunması demokrasiyi güçlendirici avantajlar içerirken; şirket amaçlarına uygun konulara yönelme eğilimi ve kamusal kanının ortaya çıkmasına izin verecek çok yönlü tartışmalara ayrılacak zaman ve mekân sunmadığı durumlar ise, demokrasinin kalitesine katkıda dezavantajlar içerecektir (Meyer ve Hincman, 2004: 150- 151).

Bu çalışmanın ortaya koymayı planladığı durum; hegemonya kurmada ideolojik bir aygıt olan medyada üretilen karşı-hegemonik söylemlerin demokrasi geleneğine sunduğu katkıdır. Hegemonik mücadele alanı güçlü temsillerin işletildiği karikatürler üzerinden ele alınacaktır.

Özocak görme olgusunun; insanın algısına hükmetmeye, bilinçaltında saygı ve korku duygularının üretilmesine yardımcı olduğu için tarih boyunca dini dogmalar ve siyasi otoriteler tarafından inanç sağlamada ve biat edilmesinde sıklıkla kullanıldığını belirtmektedir. Nüfuz pekiştirici etkisi olan görme unsurundan aynı zamanda, iktidar erklerine karşı verilen mücadelede sorgulayıcı etkisiyle çizginin gücü olarak da yararlanılmaktadır. İşte karikatür bu mücadelenin etkili silahlarından biri olarak karşımızdadır. Karikatür bu mücadeleyi; iktidar erkleri ellerinde bulundurdıkları gücü halkın aleyhine ve kendi çıkarlarına kullandıklarında, bir nevi ‘kamuoyu denetimi’ işlevi görerek gerçekleştirmektedir (2011: 265, 291). Lull’da bu konuyu destekleyecek şekilde egemen ideolojinin müdahaleye uğrayarak, direniş halinde yeniden biçimlendirildiği mecraların çoğunlukla mizah ya da yergi türü ürünlerde gerçekleştiğini belirtmektedir (2001: 60). Çünkü mizah karşı söylemin en hoş görülesi olanıdır.

Eagleton'a göre, karşı-hegemonya üzerinden yürütülecek siyasi mücadele; ihmal edilmiş değerler ve alışkanlıklar, ritüel pratikler ve dilsel kalıplar çerçevesinde gerçekleşmek zorundadır (1996: 165). Mizah söz konusu işlevleri bünyesinde barındırmakla önemli bir karşı-hegemonya üreticisidir. Genel hatlarıyla toplumsal çarpıklığı ve bozukluğu vurgularken sesini duyurabildiği kişileri güldüren ve düşündüren anlatım biçimidir (Özer, 1985: 8). Aynı zamanda normları esnetme mekanizmasıyla da mizah, seilmeyeni göstermenin bir yolunu bulmuştur (Meşe, 2016: 91).

Siyasetle olan ilişkisinde ise; baskı altındaki halkların dertlerini ve acılarını ifade edebilecekleri nadir alanlardan olmasıyla mizah, toplumsal baskılarla doğru orantılı genişleme göstermektedir (Kuruoğlu ve Boz, 2016: IX) Küçükalkan (2016: 315) bu dengeyi terazi sistemine benzetir. Zira mizahın beslenme alanı büyük oranda muhalif olandır. Dolayısıyla mizah ideolojik muhalefet üretme biçimlerinden biridir. “Olayların olağan bir durumla çelişen yanlarını gülünç bir şekilde mizaha dönüştürme sanatı” (Türten, 2015: 140) olarak işlev gören karikatür ise, politikayla doğası gereği çatışmaktadır. Çünkü politikanın doğasında kusurlarını gizlemek varken, politik mizah yapan karikatür bu kusurları ifşa ederek, dikkatleri üzerine çekmek ve onarılmasını sağlamak isteyecektir. Aksoy ve Can (2016: 64)’e göre bu çatışmanın sebebi hegemonyanın alternatifleriyle mücadele halinde olma halidir. Bu durumda egemen erkler karşı-hegemonik sızıntıları kapatma konusunda duyarlı olacaklardır. Bunlar sızıntıdır çünkü alternatif hegemonun ideolojik aygıtlar ve/veya baskı aygıtı aracılığıyla

sızıntıyı kapatması ve egemen hegemonyasını yeniden üretmesi mümkündür. Ancak sürekli akan bir damlanın taşı delmesi gibi, egemen hegemonya düzenine etki eden alternatif söylemin bir karşı-hegemonyaya dönüşmesi de ihtimal dâhilindedir.

Politik mizah ve siyaset, medya tarihinde her zaman yakın ilişki kurmuştur. Çünkü politik mizahın konusunu her dönemde; siyasi yapı, yaşanan siyasi olaylar ile toplumsal etkileri ve siyasi aktörler oluşturmaktadır. Bu ilişkinin felsefesinde, korkunun kaynağı olan kutsal nesnenin; gülme eylemi ile sıradanlaşması; baskı aygıtının askıya alınarak büyüünün bozulması bulunmaktadır. Saygı duyulması gereken figüre gülmek, güleni korku kaynağından özgürleştirerek, geçmişin baskıcı yükünden kurtaracaktır. Böylece otorite yeniden üretilirken kesintiye uğrayacaktır. Bu yönleriyle Arendt kahkahayı; otoriteyi zayıflatmanın en kesin yöntemi, gerekli saygıyı yok etmesiyle en büyük düşmanı olarak tanımlamaktadır (2018a: 56). Başka bir söylemle; en büyük marifeti hedef grupların itaati olan otoritenin, kendisine gülünmesi ile tahtı sarsılacak, sorgulanabilen eleştirilebilen bir olguya dönüşecektir. Karikatür bu işlevleriyle izah edilemeyen mizahını yaparak düşündürme görevi üstlenmektedir. Bu yüzden karikatür iktidar erki ile doğuşundan bu güne süregelen bir mücadele hali içindedir. Bu durumun en belirgin nedeni; eleştirilmesi tahammülsüzlükle adlandırılacak mizahı kullanmasıyla iktidarın denetim mekanizmalarını zorlaması ve beklediği itaat yapısına ters bir tutum takınmasıdır.

Söylem kelimesinin çalışma konusundaki önemi Foucault'nun belirttiği gibi, işaretlerin içinde saklı olan 'temsili etme' yetisini (2001: 129) açığa çıkarmasıdır. Anlamın üretildiği süreçler içerisinde dil yoluyla temsili pratiği temel öneme sahiptir. Temsili anlamlandırma işlevini iki kademede gerçekleştirir. Öncelikle zihinde yer eden kavramlar, bireyin etrafını anlamlı kategoriler olarak sınıflandırmasını sağlayacak zihinsel temsili gerçekleştirir. Daha sonra ise sahip olunan anlamı aktarmak için dile ihtiyaç vardır. Dil birey için karşısındakinin kendisini anlayabileceği ortak işaret ve kodları içermektedir. Zihinsel temsili dilin işleyişiyle birleştiren birey anlamlandırmayı ve anlam üretmeyi gerçekleştirmiş olur (Hall, 2017b: 39- 40). Medya içeriklerinde de olduğu gibi olaylara, fikirlere ve toplumsal gruplara yönelik anlamlandırma, temsiller üzerinden algıyı biçimlendirerek yapılmaktadır. Temsili; altta yatan anlamlarla, bağlantı ya da benzerlik kurmakla, mevcudu yeniden sunmakla ya da mevcudun yerini alarak ikame etmekle ilişkili bir kavramdır. Diğer bir deyişle temsille temsili ettiği olgu arasında dolayım; farklılaşmaya ve anlam üretilmesine olanak sağlamaktadır (Varol, 2016: 13).

Çalışmanın Konusu

Yukarıdaki bilgiler ışığında çalışmanın konusu “İdeolojik temsil aracılığıyla kurulan politik mizah argümanı karikatürde, karşı- hegemonik girişimlerin hangi yöntemler ve bakış açıları kullanılarak gerçekleştirildiğinin ve bu girişimlerin demokrasiye nasıl bir etkisinin olduğunun ortaya çıkarılması” etrafında örgülenmektedir. Bu hedefe uygun olarak seçilen Uykusuz dergisi kapak karikatürlerinde karşı-hegemonyaya ait ideolojik temsillerin karakterleri betimlenecek ve üreten dinamikler üzerinde durulacaktır. Çalışma konusu periyodik sistem halinde okuyucuya aktarılması için beş ana bölümde ilerleme gösterecektir. Konuyu derinlemesine kavrayabilmek adına ilk bölümde öncelikle; ideoloji, hegemonya ve karşı-hegemonyanın kavramlarının ifade ettiği anlamlar, bağlantılı yapılar ve işleyiş mekanizmaları tartışılacaktır. Çalışma; üreten kendisi olmamakla birlikte üzerindeki yoğun çalışmalarıyla Gramsci’yle anılan, içinde egemenlik ilişkilerinin çözümlenmeye çalışıldığı hegemonya kavramı üzerinde şekillenecektir. Hegemonik mücadele zeminini oluşturacak ideolojinin de anlaşılması için bu konuda kilit çalışmaları bulunan Althusser’in görüşleri değerlendirilecektir. Gramsci’nin üzerinden devam edecek çalışmada Althusser’le ayrışma alanları belirtilecektir.

İkinci bölümde hegemonya aracı ve ideolojik aygıt olarak medyanın yapısı üzerinde durulacak, demokratik sistemlerdeki rolü ve karşı-söylem üreten temsillerin bu role katkısı incelenecektir.

Üçüncü bölümde ise karşı-hegemonyanın üretildiği alanlar olan alternatif medyalar üzerinde durularak tanımları ve ilişkileri incelenecektir. Alternatif medyaların tahakküme karşı gösterdikleri direniş üzerinden demokrasilerdeki konumu ve önemi tartışılacaktır. Alternatif medyada karşı-hegemonik söylemlerin nasıl üretildiği üzerinde durulacaktır.

Dördüncü bölümde alternatif medya söylemi olarak mizah ve politik mizah kavramları ele alınarak muhalefet işlevleri belirlenecektir. Bir mizah türü olarak karikatürün siyasetle ilişkisi değerlendirilecektir. Alternatif medyalardan biri olan mizah dergileri incelenecek ve Türkiye’de mizahın tarihsel gelişimi üzerinde durulacaktır.

Siyasi olaylara ve toplumsal deneyimlere yaklaşımı ideolojik bir bakış açısıyla ortaya koyan Uykusuz dergisi üzerinden gerçekleştirilecek karikatürlerin söylem analizi ise beşinci bölümde yer alacaktır. Karikatürler sıklıkla üstünde durulan konular bazında sınıflandırılacaktır. Son olarak sonuç bölümünde ise, araştırmanın genel bir

değerlendirmesi yapılarak, literatür bilgileri ve veriler ışığında bir sonuca varılacaktır. Öneriler ile tez çalışması sonlandırılacaktır.

Çalışmanın Önemi

Araştırma konusunun önemi; karşı-hegemonya hakkında yapılan çalışmaların azlığından ve medya içeriğini farklı bir yaklaşımla ele almasından kaynaklanmaktadır. Çalışmanın medya içeriği olarak karikatür özelinde yapılması ise; ideoloji ve temsille ilgili yapılmış çalışmaların genellikle haber metinleri üzerinden incelenmiş olmasıyla, konuyu farklı bir perspektiften inceleme olanağı sunacaktır. Bununla birlikte karikatürün mizah aracılığıyla temsilleri daha çarpıcı şekilde ifade etmesi, konunun çoklu bir değerlendirilmesine imkân tanıdığından, içeriği ayrıcalıklı kılmaktadır.

Çalışmanın Amacı

Bu çalışmanın amacı, 2010- 2020 yılları arasında yayınlanan Uykusuz dergisi ön sayfa kapak karikatürleri üzerinden karşı-hegemonya girişimleri olarak ideolojik temsilin belirlenmesi ve demokratik katkısının ortaya konulmasıdır. Bu temsiller adalet başlığı özelinde incelenerek, temsillerin işletilme şekilleri ve dikkati çektikleri karşı-hegemonya alanları belirtilecektir. Çalışmanın karikatür üzerinden yürütülmesinde amaç; Gönden ve Güzel'in belirttiği şekliyle karikatürün; toplumsal deneyimlere kendi gerçekliği içinde ayna tutan dokümanlar olması sebebiyledir (2017: 170) .

Alt amaçlar:

- 1) İdeolojinin tarihsel süreçte ifade ettikleri anlamları ve birey- toplum düzeyinde işleyişini tartışmak
- 2) Hegemonya ve karşı-hegemonya kavramlarını incelemek ve üreten dinamiklerle işleyişine tanık olmak
- 3) Medyanın hegemonya aracı olarak ideolojilerin yayılmasındaki rolünü belirlemek
- 4) Karşı-hegemonya söylemleri üretmekte alternatif medyaların önemini belirlemek
- 5) Mizah ve muhalefet ilişkisini tartışmak
- 6) Uykusuz dergisinin siyasal iletişimde takındığı ideolojik duruşu belirlemek
- 7) Uykusuz dergisindeki karikatürlerin temsilde karşı-hegemonyanın hangi unsurlarına başvurulduğunu ortaya koymak ve

- 8) Çoğulcu hegemonik mücadele alanlarının sosyo-ekonomik alanda demokratik ve kalkınmış bir toplum oluşturmadaki rolünü tartışmak bu çalışmanın alt amaçlarını oluşturmaktadır.

Çalışmanın Yöntemi

Araştırmada politik mizah içeren kültürel materyal olan karikatürler üzerinden söylem analizi yapılmıştır. Araştırma nitel bir karakter taşımaktadır ve amacı gereği doküman incelemesi yapılmıştır. Çalışmanın dokümanını Uykusuz dergisi ön sayfa kapak karikatürleri oluşturmaktadır.

Araştırmada doküman inceleme metodu; araştırmacıdan bağımsız veriler sunması ile araştırmacının tarafsızlığına yönelik tepkiselliğin önüne geçilmesi, farklı tarihlere ait veriler sunarak karşılaştırma yapılabilmesi ve büyük ölçeklerde örnekleme ulaşabilmesi gibi avantajları nedeniyle tercih edilmiştir (Yıldırım ve Şimşek 1999: 143-146). İncelemede, dergilerin kendisi birincil kaynak olarak kullanılacaktır.

Çalışmada yöntem olarak söylem analizinin seçilme sebebi; karikatürün hem yazılı hem görsel materyal içermesinin yanı sıra ancak toplumsal bağlamla açıklanabilecek çok boyutlu yapısının, çok boyutlu bir çözümleme yöntemi gerektirmesindendir. Söylem analizi kelimelerin biçimsel çözümlemesi değil, iletişim sürecinde ortaya çıktığı bileşenleriyle değerlendirilme çalışmasıdır (Geray, 2004: 162). Analizde söylemin; etkileriyle, güç ve politik ilişkileriyle, ideoloji ve bilgi formlarıyla olan bağlantısıyla ve kurumsal bağlantısıyla ilgilenilmektedir. Bu anlamda sıradan sayılabilecek olguların temsil kabiliyetini ayrıntılı çözümlemesiyle emek-yoğun bir incelemedir. Söylem analizi bağlamla yakından ilişkilidir. Analiz yapılırken; çıkar ilişkileri, otoritelerin ideolojileri, çatışma ve uzlaşma alanları bilinmeli ve bütün bu durumlar bütüncül değerlendirmelidir. Söylem analizinin geçerliliği; söylem yapısı içindeki bütünlüğün açığa çıkarılmasında, söylemin sosyal hayattaki fiili sonuçlarını gösteren pratik etkilere sahip etkileşim yönelimini ortaya koymasında ve yeni açıklama ve anlamlara imkân sağlayan verimliliğinde ortaya çıkmaktadır (Sözen, 2017: 90-95).

Çalışmanın Sınırlılıkları

Çalışmada 2010- 2020 yılları arasında yayınlanan Uykusuz dergisi kapak karikatürleri ‘adalet’ ana teması etrafında incelenecektir. Karikatür analizlerinin temelde bir deşifre ve ifşa işlemi olması; ‘adalet’ konusunun merkez tema olarak alınmasıyla birbirine uyum sağlamaktadır. Çünkü karikatür dikkatleri çekmek amacıyla gerçekleştirilen bir mizah

çeşididir. Adalet konusunda yaşanan aksaklıklar ise güncel hayatın en dikkat çekici konuları arasındadır.

Adalet anlayışı ortaya atıldığı günden beri politik ve ahlaki yönleriyle insanlığın ulaşacağı ideali betimlemektedir (Topakkaya, 2008: 28). Nitekim Platon ideal devlet tanımının en belirgin özellikleri arasında cesaret ve bilgeliği; ilişkilerin düzenleyicisi olarak da ölçülülüğü ve adaleti saymaktadır (Platon, 2002: 427- 428). Adaleti devletin ve toplumun düzeni için gerekli gören Platon kavram olarak; “herkesin kendi üzerine düşeni yapması ve kendi payına sahip olması” (2002: 433) olarak tanımlamakta aksi durumların adaletsizlik doğuracağını belirtmektedir. Adalet teorisi kuramcısı olarak Rawls ise adaletin iki amacını; temel hak ve özgürlüklerin hak ettiği önceliği sunmak ve demokratik eşitlikle hakkaniyetli fırsat eşitliğinin farklılıklara rağmen birleştirilebilmesini sağlamak olarak belirlemektedir (2018: 14).

Adaletin geleneksel kullanım amacı ikiye ayrılmaktadır. Buna göre ilki; ekonomik ve toplumsal alanda adil olma davranışının bireysel olarak geliştirilmesi; diğeri ise yeknesaklık ve tarafsızlığa dayanan haksızlığı düzeltme ödevidir (Erdoğan, 1998: 72). Böylece insanların sadece insan olmalarından kaynağını alacak şekilde ‘haklarını aramalarına’ ve ‘özgür kalmalarına’ olanak tanıyan adalet kavramı; diğer bireylerden, gruplardan hatta devletin kendisinden gelecek güç kullanımlarına karşı bireyi koruma altına alacaktır (Karagöz, 2002: 294). Değer yargılarından temel olarak geliştirilen adalet kavramı; düzen barış ve eşitlik amacıyla hak sahibinin haklarının korunmasını garantileyecektir (Çeçen, 2020).

Yukarıdaki bilgilerden hareketle adalet anlayışında temel olan; her türlü farklılıklara rağmen demokratik tutumun eşitlik ilkesinin her bir bireye işlerliği ve haklarının koruma altına alınması bununla birlikte sorumlu makamların sorumluluklarını yerine getiriyor olmasıdır. Böyle bir ortamın oluşması için bireylerin haklarının farkındalığına sahip olması gerektiği gibi; sorumluluğu olan makamlardan taleplerini dile getirebiliyor olmaları da gerekecektir. Haklar hakkında; bilinç oluşturma, hak arama ya da sesini duyurma aşamalarının herhangi birinde meydana gelen aksaklık adaletsizlik olarak sonuç verecektir. Bu durumda adaletsiz bir ortamda demokrasi de sekteye uğrayacaktır. Dolayısıyla demokrasi ve medya temelinde yürütülen bu çalışmanın adalet yaklaşımında sadece yargı sistemi ile ilgili karikatürler değil; temel haklara ve özgürlüklere vurgu yapan karikatürler ile toplumsal ilişkilerden doğan yükümlülüklerin yerine

getirilmemesinde ortaya çıkan haksızlıklara dair karikatürler de ele alınmaktadır. Ayrıca kavramsal aşamada ideolojik bir aygıt olarak ele alınan medya üzerinden yapılan adaletsizlikler de bu çalışmanın tamamlayıcısı olarak ayrı bir önemle detaylı ele alınmaktadır.

Sonuçta; demokrasi ve medya ilişkisi temelinde yürütülen bu çalışmanın örneklemini adalet ile alakalı karikatürlerle sınırlandırmak;

- Hem karikatür sayısının çokluğunun sınırlandırma gerektirmesinden
- Hem demokrasi ve adalet arasındaki birbirinin olmazsa olmazı olacak kadar kuvvetli bağın konuyu daha etraflı değerlendirebilecek imkânı tanınmasından
- Hem de Gramsci'nin vurguladığı üzere (1986:177) polisin ve siyasal yönetimin keyfi uygulamalarını ve adaletin yürütülmesindeki yolsuzlukları, halk üzerindeki kötü izlenimi nedeniyle hegemonyanın en duyarlı alanını oluşturmasından kaynaklanmaktadır. Dolayısıyla karşı-hegemonik söylemler için en kullanışlı alanların başında adalet konusu gelmektedir ve çalışmanın bu yönde seyretilmesi konu ile örtüşmektedir.

Sadece ön sayfa kapak karikatürlerinin alınması ise; politik mizahın en çok ön sayfa kapak karikatürlerinde yer bulması, tarih aralığının genişliğinin ve derginin her hafta yayına çıkmasının ciddi bir veri tabanı sunması ve araştırma için sınırlandırılması gerekliliğinden doğmuştur. Ayrıca kapak karikatürleri satılması için gerekli dikkati üzerine çekecek şekilde dergi ideolojilerinin en somut yansıtıldığı alanlar olmasıyla tercih edilecektir. Adalet ana başlığı altındaki konular karikatürlerin sıklıkla dile getirdiği belirli temalar etrafında sınırlandırılmaktadır.

BÖLÜM 1: İDEOLOJİ, HEGEMONYA, KARŞI-HEGEMONYA KAVRAMLARI ve BAĞLANTILARI

Çalışma karşı-hegemonya kavramı çevresinde gerçekleşeceği için önce hegemonyanın gerçekleştiği ideolojik ortamı anlayabilmek üzere ideolojinin, hegemonyanın ve karşı-hegemonyanın kavramsal olarak gelişimlerine ve neyi ifade ettiklerine değinmek gerekmektedir. Söz konusu kavramların tarihte gösterdikleri anlam kaymalarını, bugün kullanıldıkları anlamları ve işleyiş mekanizmalarını anlamak, konunun pratikteki işleyişini kavramak açısından önem arz etmektedir. İlk olarak ideoloji kavramından başlanacaktır. Çünkü bu çalışma açısından ideoloji; değişen anlamlarının farkındalığında, analiz için merkezi bir tartışma alanı sunmaktadır.

1.1. İdeolojinin Tarihi ve Yaşadığı Anlam Kaymaları

İdeoloji kavramı 19. yüzyıldan sonra bilimsel ve kesin olanın karşısında kullanılmış olmakla birlikte –loji ekinin de benzer kullanımını hatırlatacak şekilde aslında “fikir bilimi” olarak kullanılmaya başlamıştır. “Fikirlerin doğal bilimi” olarak ilk kez 1796’da Antoine Destutt de Tracy tarafından ortaya atılmıştır. Fizyolojiyi örnek alan Tracy, fikirler olan ideleri, üzerine kuruldukları algıları anlamak için bileşenlerine ayırmak istemektedir. Tracy fikirlerin kaynağının duyuşsal algılar olduğu fikrinden yola çıkmaktadır. Bu yüzden ide kelimesini “görsel imge” anlamına gelen Yunancadaki eidos kelimesinden türetmiştir. Ancak zamanla kavram üzerinde anlambilimsel alanda kayma yaşanarak, nesneye ilişkin bilgi yerine, bizzat nesneye; fikirlere ilişkin geliştirilecek eleştirel analiz yerine de bizzat fikirlere dönüşmüştür (Rehmann, 2017: 25).

Tracy’nin ideoloji kavramında ulaşmaya çalıştığı şey; insanların nasıl düşündüğü, tartıştığı ve konuşma geliştirdiği üzerinden bilişsel yapısını çözümlemektir (Dijk, 2015: 17). Aynı zamanda Tracy bir devrim partizanı olarak, Fransız Devriminin felsefesini yaymak üzere oluşturulacak bir eğitim sistemini geliştirmek için Napolyon tarafından kurulan Ulusal Enstitünün üyesidir. Kurumun asıl amacı ‘Aydınlanma’nın gereği olarak toplumu yanlış inanç ve kutsallarından kurtarmak üzere, idealarının doğrularını, kökenlerini ve işlevlerini açığa çıkarmak ve kendi doğruları doğrultusunda toplumsal gerçekliği yeniden inşa etmek için “Aydınlanmanın ideolojisini” oluşturmaktır. Dönem ideolojinin gerçekçi pragmatist yeni düzen için –izm olarak kullanıldığı bir süreçtir. Napolyon kuruma bağlı bu ideologların görüşlerini önceleri desteklerken, kendi

egemenliğine tehdit oluşturdıklarını fark ettiğinde onları metafizikçi olmakla itham etmiştir (Oskay, 1980: 200-201).

Doğru fikirler üzerine düşündürmenin bir yolunun olabileceğini ileri süren ideologlar tarafından ilk ortaya çıktığında “doğru düşünmenin bilimi” olarak fikirlerin belirlenme sürecini ele alan ideoloji; fikirlerin duyum (sensation) ürünü olduğu üzerine temellenmektedir (Mardin, 1992: 20).

Kavramdaki en önemli dönüşüm Marx ve Engels’ın yaklaşımında ortaya çıkmıştır. İkili kavramı 1846’da ‘Alman İdeolojisi’ kitaplarında, ahlak, felsefe, siyasal doktrinler, din ve metafizik gibi tarihi belirleyen “temsiller ve düşünceler sistemi” olarak kullanmıştır. (Dumenil, Löwy ve Renault, 2012: 85- 86). Kitapta ideoloji; ‘*camera obscura*’ metaforuyla maddi gerçekliğin baş aşağı dönmüş hali, başka bir deyişle toplumsal çelişkileri kapatmak üzere maddi gerçekliğin yankı ve yansıması olarak olumsuz ele alınmaktadır (Marx ve Engels, 1992: 42- 43) Aynı zamanda Engels, 1893 yılında Mehring’e yazdığı mektupta ideolojiyi bilinçlerin maniple edilmesine atıfta bulunarak “yanlış bilinç” olarak tanımlamaktadır (Çulhaoğlu, 2015:156). Bu durumda ideolojiye genel bir ifadeyle yaşam koşullarının saf yansımasından türeyen, belirli bir sınıfa ait dünya görüşü olarak yaklaşıldığı söylenebilecektir (McDonough, 2014: 149).

‘Alman İdeolojisi’nde ideolojinin; egemen çıkarlar doğrultusunda geliştiği iddia edildiği için, üretim araçlarını kontrol edenlerin zihinlerin sevki doğrultusunda entelektüel üretimi de kontrol etme gerekliliği duyacakları vurgulanmaktadır. Dolayısıyla bireyin gerçeklikle ilişkisine ket vuran yanlış bilinç, toplumdaki eşitsizliklerin üzerini örten negatif bir örtü olarak etki göstermektedir (Gürçınar, 2015: 454).

Lenin ise ideolojiyi sınıf bilincini kurmak üzere bir sınıfa aidiyet anlamında nötr anlamıyla kullanmaktadır. Bununla birlikte proletarya ideolojisini ilerici ve olumlu yönleriyle değerlendirirken; burjuva ideolojisini gerici, bilimsel olmayan ve olumsuz olarak ele almakta, dolayısıyla ideolojinin iki yönlü kullanıma açık olduğunu belirtmektedir (Oskay, 1980: 206). 1900lerde Avrupa’da başlayan kitle hareketlerinin etkisinde ideolojinin bu paradigma değişimi anlamlı görünmektedir. Bu ortamdan etkilenen Lenin de; bağımsız, sınıflar üstü ya da sınıf niteliği taşımayan bir ideoloji olmadığını, bireylerin karşıt ideolojiler arasından kendi sınıflarına ait olanı seçmek zorunda olduğunu belirtmektedir (Lenin, 1992: 50- 55).

Lukacs Leninist yaklaşımı takip ederek ideolojinin “nötr” kullanımını tercih etmektedir (Rehmann, 2017: 88). 1920’lerde ideolojiyi “sınıf bilinçliliği” olarak ekonomik temellere atıfla zihinsel süreçler olarak ele almaktadır (Lucaks, 1988: 16, 127). Burjuvazi ve proletarya olmak üzere iki temel sınıf üzerinden iki temel bilinçlilik türü kabul etmektedir (McDonough, 2014: 150). Lucaks için ideoloji; aynı zamanda bir “dünya görüşünü” de ifade eder ki; kullanacak sınıf, onun aracılığıyla topluma kendi damgasını vurabilecektir (Eagleton, 2013: 279).

1929’da yazdığı “İdeoloji ve Ütopya” eserinde Mannheim ideoloji kavramını; toplumun stabilize edilmesi için egemenlerin çıkarlarına olan gerçek durumların gizlendiği politik düşünce biçimlerinin ifadesi olarak kullanmaktadır (2002: 64).

Lucaks’ın “sınıf bilinçliliği” ya da “dünya görüşü” diye yaptığı anlamlandırmalara yakın bir olguyla Gramsci, sınıfsal ilişkilerle bağlantı kurduğu “hayat görüşü”, olarak ele almaktadır (Hall, Lubblely ve McLennan, 1985: 27).

Bu çalışmaya düşünceleriyle kaynaklık eden Gramsci’nin özgün yanı ideoloji kavramını eleştirel anlamıyla değil olumlu olarak ele alan, döneminin ilk ve tek Marksist düşünürü olmasıdır (Barrett, 2013: 354; Ives, 2011: 18). 1932’de ‘Hapishane Defterleri’nde ideolojiyi; içinde bireylerin kendi bilinçlerine vardığı, kitleleri örgütleyen ve harekete geçiren, tarihsel olarak çözümlenmesi gereken bir üst yapı olarak değerlendirmektedir. Böylelikle ideolojiye olumlu değer atfetmekte ve Marksist bakış açısını geliştirmektedir (Gramsci, 1986: 253). Diğer bir deyişle ideolojinin “sistematik düşünce” şeklindeki statik tanımından uzak, toplumsal pratikler içinde, bireylerin kendilerine temsil alanları buldukları dinamik bir mücadele şekliyle ilişkilendirmektedir. Böylelikle yaşam pratiğine uygun olarak yeniden biçimlendirmeye müsait, hiçbir kuruluştaki nihai olarak kalıcı olmayacak bir çözümlemeye gitmektedir (Sancar, 2014: 43). Bu yönüyle ideolojinin entelektüellerden olduğu kadar, kurumlardan, toplumsal pratiklerden ve örgütlerden de türediğini eklemektedir (Ives, 2011: 132).

Oskay yukarıdaki yaklaşımlarıyla Gramsci’nin kavramı birleştirici ve açıklayıcı teorileri ifade etmesiyle ilk ortaya çıktığında olduğu gibi “–izm olarak ideoloji” anlamında ele aldığını vurgulamaktadır (1980: 222).

Louis Althusser ise 1960’lı yıllarda ideolojiye ayrı bir önem vererek maddi var oluşları üreten imgesel bir kuruluş ya da katıksız bir düş; yorumlanması sayesinde dünya gerçeğini sunduğunu iddia eden yanılsama/aniştirme olarak olumsuz ele almaktadır

(Althusser, 2010: 80, 187). İdeolojileri iyi bilinen, aşına olunan, şeffaf mitler olduğundan, kendine dair bilinçler olarak eleştiriye tabi tutulmaz olarak değerlendirmektedir (Althusser, 2002: 177). Devlete ait aygıtlar üzerinden üretildiklerini savunan ideolojiyi, egemenliğin sürdürebilirliği için işlevsel görmekle “hegemonik ideoloji” olarak anlamlandırmaktadır (Oskay, 1980).

Laclau ve Mouffe, (1992: 86, 137) ise 1980’lerde ideolojiyi, üzerinde hegemonik ilişkilerin kurulduğu zemin olarak tanımlamakta; hegemonya ile ideoloji arasında kuvvetli bir bağ kurmaktadır. Kavram sınıfsal aidiyetler olmaksızın farklılıkların eklenerek *söylem* aracılığıyla inşa edildiği toplumsal bilinçlere işaret etmektedir. Rehmann (2017: 197) ideolojinin yansız ele alındığı bu bakış açısında öznelere üreten bir pratik olduğunun altını çizmektedir.

Therborn 1980’de yayınlanan ‘İktidarın İdeolojisi ve İdeolojinin İktidarı’ kitabında ideolojiyi iktidarla ilişkisi içinde değerlendirerek, yanlış ya da çarpıtılmış bilinçler olarak değil, insanların anlamlı bir dünyada bilinçli aktörler olarak yaşamalarına ortam sunması yönüyle olumlu olarak ele almaktadır. İdeolojiler öznelere neyin var olduğunun, hangisinin iyi olduğunun ya da neyin olanaklı-olanaksız olduğunun ayrımını kazandırarak, tanımlama, niteleme, ilişki kurma ve tabi kılma edimleri kazandırmaktadır. Söz konusu ideoloji anlayışı deneyimleri, entelektüel öğretileri kapsadığı gibi; toplumsal kurumların söylem ve düşünce sistemleri ile toplumsal aktörlerin yönlendirici bilinçlerini de kapsamaktadır (1989: 11, 23- 24).

Foucault ise ideolojiyi söylem bağlamında üretken ve olumlu olarak ele almaktadır. İdeolojinin ancak bilgi ile var olabileceğini ve hakikat ürettiğini belirten Foucault’ya göre, kullanma şeklini toplumsal amaçlar belirlemektedir (Canpolat, 2005: 110).

Heywood ise ideolojiyle siyaset ilişkisini incelediği çalışmasında ideolojilerin mevcut sistemi muhafaza için ya da değiştirmek için gerekli zemini oluşturacak tutarlı fikir kümeleri olduğunu belirtmektedir. Düzeni meşrulaştıracak bir açıklama sağlayabileceği gibi daha iyi bir toplum vaadiyle yeni bir dünya görüşü de ortaya atabilecektir (2010: 27).

Günümüzün felsefecilerinden Zizek; ideoloji üzerinde detaylı çalışmalarda bulunmaktadır. Son kertede ideolojinin; gerçeklikle ilişkisini yanlış yorumlayan tefekkürücü yaklaşımdan, eylem üreten inançlara; bireylerin ilişkilerine sahne bir ortamdan, iktidara meşruiyet kazandıran yanlış düşüncelere kadar muğlak ve çeşitli tanımlamalarının yapılabileceğini ifade etmektedir (Zizek, 2011: 11).

Yukarıda görüleceği gibi tarihsel süreç içinde değişen tanımlamalardan da anlaşılacağı üzere ideolojinin; fikir bilimi, temsiller ve düşünceler sistemi, yanlış bilinç, sınıf bilinçliliği, dünya görüşü, hayat görüşü, maddi var oluşun imgesel kurucusu, yanılsama, hegemonik ilişkiler zemini, bilinç inşacısı, yanlış düşünceler ya da eylem üreten inançlar gibi çok çeşitli tanımlamaları yapılagelmektedir. Tanımlamaların genel ayrımı ideolojinin; olumlu, olumsuz ya da yansız yaklaşımla ele alınmasından kaynaklanmaktadır. Son kertede ideolojinin bireyler üzerinde bilinç oluşturma ve eyleme yol açma etkisi olduğunu söylemek mümkündür.

1.2. Tasarlanmış Anlam Dünyası olarak İdeolojinin İşleyişi

Bu başlık altında kelimenin ifade ettiği anlamdan ziyade kavram tanımlaması içinde yer alan işleyiş mekanizmasına dikkat çekilmek istenmektedir. Bu işleyiş kavramın toplumsal yapı içindeki pratik halini, kurduğu ağı ve iktidarla ilişkisini ortaya kayabilmek adına işlevsel olacaktır.

Maddi güçler toplumsal hayatın içeriğini oluşturmaktaysa, ideolojiler bu içeriklerin biçimleri olarak tasarlanmakta ve birbirinin tamamlayıcısı olarak işlev görmektedir (Uras, 1993: 64). Pecheux (2013: 218) ideolojiyi tahakküm uygulayan karmaşık unsurların kombinasyonu olarak görmektedir ancak bu durumda akla egemen ideolojiyle aynı anlamı taşıdığı gelmemelidir. Söylemek istediği ideolojinin tarihsel ve somut biçimde tabiiyet-çelişki ve eşitsizlik ilişkilerinden kaynağını aldığıdır.

Oskay (1980: 239- 240) ideolojinin işlev gördüğü alanları dörde ayırmaktadır. Buna göre üretimden bölüşüme toplum davranışlarını düzenleyen ideolojilerin işletildiği *ekonomik alan*; devlet, yurttaşlık, demokrasi, hukuk, asker ve polis kavramlarına ilişkin ideolojilerin kullanıldığı *siyasal alan*; aileye, bireye, eğitime ve toplumsal gruplara yönelik ideolojilerin işletildiği *toplumsal alan* ve son olarak bilime, teknolojiye, dine ve değerlere ilişkin ideolojilerin işletildiği *kültürel alandır*. Buradan anlaşılacağı üzere ideoloji toplumsal yapının bütün alanlarına yayılmış şekilde işlev görmektedir.

Macit ise ideolojinin felsefi bir değerlendirmesinde üç temel işlevini belirlemektedir. Buna göre ideoloji; belirsizlikten kaynaklanan korkunun yerine “katlanabilir bir kaygı” yerleştirmekte, toplumsal alana anlam katmakta ve seküler dünyanın değerlerini belirlemektedir (2016: 31- 34).

Althusser'e göre ideoloji asla "ben ideolojiğim" diyerek işleyiş göstermemektedir (2010: 201). Hatta bunun tersi yönde kendini kamufle ederek yol almaktadır. Kendine bulduğu geleneksel, rasyonel ya da karizmatik kılıflarla meşruluk geliştirecektir. Aynı zamanda aleyhinde gelişen egemenlik ilişkilerini alternatifte olanak sunmayacak yollarla bloke edecek ve zihinlerde reddedilmesini sağlayacaktır. Bunu yaparken kullandığı en önemli argüman; saydamlaştırmanın tersini işleterek, geçici durumları doğal akış içinde gerçekleşmiş zaman dışı ve sürekli devam edecek olgular olarak matlaştırmasıdır. Böyle bir ortamda bireylerden beklenen tepkileri almak üzere gizlenen hiyerarşik bağlamda, demokrasiler tahakkümü maskeleyecek şekilde işletilebilecektir. Demokrasi vardır çünkü bireyin kendi seçimlerini yaptığı alternatiflere sahip olacak şekilde karşı-hegemonya çabalarına da imkân tanınmaktadır. Ancak pratikte ideoloji tahakküm kurmuştur ve bireyler hiyerarşinin kırılması zor bir bandında yer almaktadır (Uras, 1993: 64- 65).

Abercrombie, Hill ve Turner ideolojinin iki aşamada işlediğini belirtmektedir. Bunlar bilinç kazandırılan özne inşası ve öznenin toplumsal konumlandırmasıdır. İdeoloji sınıfları birleştirmekten ziyade ortak hareket etmenin kaynağını oluşturmaktadır (2013: 229, 245). Bu durumda ideoloji bireysel, toplumsal ve siyasal düzeyde ayrı ayrı etkide bulunmaktadır.

1.2.1. İdeolojinin Birey Üzerindeki Etkisi

İdeolojinin bireysel etkileri arasında özneyi geçerli kılacak başat faktör olması, bireye çevresiyle özdeşlik kazandırması, bireyin sosyal çevrede kendine yer bulmak için gerçekleştirdiği zorunlu yanılsamayı ortaya çıkarması ve belirli çıkarlar etrafında güdülenmeyi sağlaması olarak sıralanabilecektir (Eagleton, 1996: 18). Mardin ise bireysel düzeyde ideolojinin "projeksiyon" mekanizmasıyla işleyiş gösterdiğini söylemektedir. Bu mekanizma bireyin kendi içindeki dengesiz durumları, eksiklik hissettiği alanları, başka bir kaynağa bakışını çevirerek telafi etmesi olarak ifade edilmektedir (1992: 45). Mannheim'e göre bireyin ideolojiyi; maddi oluşumları şeyleştirerek, idealize ederek ya da romantize ederek gerçeğin üzerini örtmek üzere kullanmakta olduğunu belirtmektedir. Mitlere inanmak, idealist yaklaşım sergilemek, kendinden yüce bir olguya hayranlıklar beslemek bu durumun pratik örnekleri arasındadır (2002: 120).

Bluhm (2014: 27- 29) ise ideolojilerin bireylere güzel olanı, yapılması gerekeni, şeylerin şeklini ve mevcut şekilde olma nedenlerini açıkladığını belirtmektedir. İnsan doğasını, sosyal düzen savunusunu ya da toplum eleştirisini gerçekleştirerek, neden ve etki bağlantısını kurmayı sağlamakta bu yönleriyle genel bir “dünya görüşü” (weltanschauung) oluşturmaktadır.

1.2.2. İdeolojinin Toplum Üzerindeki Etkisi

Toplumsal etkileri açısından ise ideoloji; hem sosyal çevreyle etkileşimi sürecinde inşa olabilmekte, hem de politik ortamda kullanım biçimine bağlı olarak kendi-kendini yenilemekte ve güçlendirebilmektedir. Bu nedenle toplumsal özelliklerini değer- anlam üretim süreci olması ve belirli gruplara ait fikirler kümesini temsil etmesi olarak sıralamak mümkündür (Eagleton, 1996: 18). Mardin ise ideolojiyle kültür bağlantısı kurmaktadır. Bireylerin açık simgeler aracılığıyla kuşaktan kuşağa devredilen; anlamları esnek ve değişime açık “toplum haritaları” kullanarak toplumsal konumlarını ve bunların gereklerini öğrendiğini ve kabullendiğini belirtmektedir. Kültür adı verilen bu simgeler sistemi içinde ilişkili bulunduğu ideolojiyi; mevcut “toplumsal haritaların” yetersiz ve yararsız kaldığı durumlarda yeni toplumsal anlamlar içeren yeni haritalar üretme çabası olarak değerlendirmektedir (Mardin, 1992: 18).

Van Dijk ideolojiye gruplarca paylaşılan sınırlı, aitliklere özgü ve çıkar odaklı temel inançlar olarak yaklaşmakta ve genel tutarlılığı sağlayacak yapı olarak toplumsal temsilleri oluşturacağını belirtmektedir (2015: 25).

Siyasal yönleri açısından; sistemli olarak manipüle edilmiş iletişim şekli halinde yayılması, egemen iktidarların meşruiyetine adanan yanlış inançları doğurması, eylem amaçlı inançlar kümesini temsil etmesi ve olgusal gerçeklikle dilsel gerçekliğin karıştırılması ideolojinin diğer toplumsal işleyişi olarak gösterilebilecektir (Eagleton, 1996: 18).

1.2.3. İdeolojilerin Sınıflandırılmaları

Anlam dünyaları tasarlayan ideolojiler; rollerine, kapsamlarına, yapılarına, aitliklerine ve işleyişlerine yönelik sınıflandırılmalara tabi tutulmuşlardır. İdeolojiler rollerine göre siyasi ve sosyolojik; kapsamlarına göre kısmi ve bütünlükçü; yapılarına göre organik ve ısmarlama; aitliklerine göre özsel, folklorik ve felsefik; işlevlerine göre ise kapsayıcı-

varoluşsal, kapsayıcı-tarihsel, konumsal-varoluşsal ve konumsal-tarihsel ideolojiler olarak sınıflandırılabilirler. Buna göre;

- “İmgesel harita” olarak işleyiş gösteren ideolojinin siyasi rolü olduğu gibi sosyolojik de rolü bulunmaktadır. Buna göre toplumsal gerçekliği çarpıtarak halkları manipüle etme (mistifikasyon) işlevi *siyasi rolü* ifade ederken, yerini mitsel olana bıraktığı, sömürüye karşı gösterilecek dirence kaynaklık ettiği alan *sosyolojik rolünü* ifade etmektedir. Sosyolojik anlamda da belirli çarpıtmalar içereceği muhakkaktır ancak bunlar egemen çıkarlara değil halkın kendi çıkarlarına hizmet etmesiyle siyasi rolünden ayrılacaktır (Eagleton, 1996: 214).
- Mannheim ise ideolojileri başka bir kategoride değerlendirerek; kısmi ve bütünlükçü ideolojiler ayrımı yapmaktadır. Buna göre; karşı tarafa ait gerçekliği örtbas eden ve inanılmaması gereken fikir ve düşünceler kast ediliyorsa *kısmi ideolojiden* bahsedilmektedir. Bilinçli yalan, içgüdüsel örtme, yanıltılma veya yanıltılma bu kapsamda ele alınmaktadır. Bir çağın, ya da bir grubun veya bir sınıfın genel bilinç yapıları kast ediliyorsa bu da *bütünlükçü ideoloji* kapsamında değerlendirilmektedir. Bu durumda kısmi ideolojiler çıkar ilişkilerinden kaynaklanırken bütünlükçü ideolojiler yapısal ilişkileri açıklayan işlevsel yaklaşımdan temel almaktadır (2002: 82- 85).
- Gramsci ise organik ve ısmarlama ideolojiler ayrımını yaparak; kitleleri örgütleyen, bilinçleri biçimlendiren, geçerlilikleri olan, tarihsel olarak zorunlu ideolojileri *organik ideoloji* olarak değerlendirirken; akla ve keyfe dayalı çoğunlukla bireysel polemikler olarak ortaya çıkan ve gerçeğin yanılgısı olarak işleyiş gösteren ideolojileri *ısmarlama ideoloji* olarak değerlendirmektedir (Gramsci, 1986: 254). Bu durumda ideolojilerin bireyleri, toplumları ve siyasi arenayı etkileyen, aynı zamanda birbirine eklemlenerek işlev gösteren parçalı işleyişleri bulunmaktadır.
- Hegemonya ile bağlantılı ideoloji görüşünde ise Gramsci; organik diğer bir deyişle bir sınıfa ait ideolojileri *özel ideolojiler* olarak tanımlamaktadır. Önceleri söz konusu sınıfın ekonomik seviyesiyle ilişkili sınırları bulunan özel ideolojinin, sınıfın kendi hegemonyasını kurmasıyla bütün pratiklere yaygınlaştırıldığını belirtmektedir. Bu yayılımı bilimsel sanatsal, ekonomik vb. birçok alanın aydınları aracılığıyla gerçekleştiren egemen sınıf, toplumsal pratik içinde, görünüşte bağımsız gözükken birçok farklı alanda belirli bir bütünün bölümleri olarak, temel sınıfın ideolojilerini

kabul ettirme gayreti içinde olacaktır. Ayrıca Gramsci toplumsal yapının tabanından tavanına ideolojinin basamakları olduğunu, farklı katmanlarda farklı ideoloji düzeyleri bulunduğunu belirtmektedir. Buna göre en alt derecede *folklor* olarak kendini gösteren ideoloji, en üst tepede egemenlerin işlenmiş ideolojisi olan *felsefe* olarak görülecektir. Uçlardaki bu ideoloji katmanlarının arasında din ve ortak duyu bulunmaktadır (Portelli, 1982: 15- 17).

- Therborn ise (1989: 28- 30); ideolojinin çağırma etkisinin bireyin dört boyut öznelğinde işleyiş gösterdiğine dair bir tez geliştirmiştir.
 - Bunlardan ilki *kapsayıcı- varoluşsal ideolojiler* olarak yaşam iyi- kötü ölüm gibi konular üzerinden dünyanın bir üyesi olma anlamı kazandırmaktadır. Dinler, ahlaki söylemler, mitolojiler en yaygın söylem biçimleridir.
 - İkinci boyut bireyin toplum bilincini geliştirdiği *kapsayıcı-tarihsel ideolojiler*dir. Etnik grup, ulus, devlet söylemleri bu kapsamda geliştirilmektedir.
 - Üçüncü boyut bireyi üyesi olduğu topluma dâhil ederek konumlandıran *konumsal-varoluşsal ideolojiler*dir. Kişiyi cinsiyet yaş gibi başkalarından ayıran; kim olduğunu, neyin olanaklı ya da iyi olduğunu anlamlandıran ideolojilerdir.
 - Son boyut olan *konumsal-tarihsel ideolojiler* ise soy üyeliği, ait olduğu coğrafya, eğitim düzeyi ya da yaşam biçimi gibi ayırt edici ya da birleştirici konumlar belirlemektedir.

Buraya kadar Marksist gelenekten beslenen çeşitli düşünür ve teorisyenlerin ideoloji üzerine değerlendirmelerinin tarihine, anlam dünyaları tasarlayan ideolojilerin birey ve toplum üzerindeki işleyiş mekanizmasına dair analizlerine ve ideolojinin sınıflandırmalarına yer vermiş olduk. Bu safhadan sonra ideoloji konusundaki çalışmalarıyla ünlü Althusser'in görüşleri üzerinden ideolojinin işleyişi çözümlenmeye devam edilecektir.

1.3. İdeolojiye Althusser'ci Yaklaşım

Althusser; yaşadığı depresyon ve buhranlarla zaman zaman sanatoryum ve akıl hastanesinde kalan; aynı zamanda zorluğuyla ün yapmış felsefe dalındaki agregation sınavını geçmeyi başaran 'deliliğin tutsaklığında bir dâhi'dir (Çoban, 2011: 89- 90). DİA kavramsallaştırmasını Gramsci'nin Hapishane Defterleri'nden esinlenerek geliştirecek kadar Gramsci'den etkilenmiştir. Ancak, söz konusu kavramların sistematüğini eksik

görerek farklı bir değerlendirmeye yeniden üretmiştir. En belirgin ayrışmaları ideolojiye olumlu- olumsuz yaklaşımlarında ortaya çıkmaktadır. Gramsci sınıfsal egemenlik bağlamında ideolojiyi olumlu olarak değerlendirmektedir. Oysa Althusser bütün örgütsel yapılanmaları son kertede egemen ideoloji şemsiyesinde işlerlik gösterdiği gerekçesiyle devletin ideolojik aygıtı olarak değerlendirerek, Gramsci'nin yaklaşımındaki politik- sivil toplum ayrımını gereksiz bulmakta ve hegemonyayı olumsuz yaklaşımla egemenlerin tahakkümü olarak ele almaktadır (Hall vd. 1985, 49- 53).

Althusser ideolojiyi toplumsal ilişki ve çelişkileri açıklamak üzere, aygıtlar içinde üretilen, yapıların bir etkisi olarak maddi pratiklerden doğan, ritüeller aracılığıyla sistemin yenilebilirliğini sağlayan zihinsel formlar olarak ele almaktadır. Althusser'in kuramının ideoloji çalışmaları içerisinde önemli bir başlangıç noktası sayılmasının üç temel nedeni bulunmaktadır. Bunlardan ilki; ideolojiyi bir temsil (representation) sistemi olarak ele almasıdır. Öznenin alanında gerçekleşen anlamsal akış, gerçekliğe bire bir uyum sağlamamakla birlikte yaşam biçimlerini belirlemektedir. İkincisi; ideoloji yaklaşımlarının ihtiyaç duyduğu özne kavramını ritüeller içinde gerçekleşen çağırma/adlanlandırma mekanizmasıyla değerlendirmeye açmaktadır. Ancak Althusser'in özneleri toplumsallaşmayı sağlayan pasif algılayıcılardır. Üçüncüsü ise ideolojinin kaynağını sınıf mücadeleleri olarak ele almasıdır. Althusser'in yapısalcı- işlevselci bir model üzerinde tasarladığı kuramı genel, indirgemeci ve statik kalsa da söylem çözümlemelerine ve özneye dair açılımlara yol gösterici olmuştur (Sancar, 2014: 53- 58).

Althusser'e göre ideolojinin temel iki işlevi bulunmaktadır; bunlar kabul etme/tanıma ve kabul etmeme/tanınamadır. İdeoloji kavramsallaştırmasını üç temel tez üzerine yapılandırmaktadır. Tezlerden ilk ikisi ideolojinin yapısını tanımlarken, bütün çalışmasının merkezinde gördüğü üçüncü tezi ise ideolojinin işleyişini ifade etmektedir. Buna göre ilk tezi ideolojinin, sunduğu imgesel tasarımlarla bireyin koşullarını ilişkilendirmesidir. Böylece birey maddi koşullarıyla düşünce dünyası arasındaki çelişkilere açıklama bulmuş olacaktır. İkinci tezi; ideolojinin maddi karşılığının olduğudur. Bu tez ideolojinin bireylere ideolojik aygıtların kurgusu üzerine -inancın duayı gerektirmesi gibi- belirli davranış kalıpları kazandırdığını ifade etmektedir. İşleyişine dair üçüncü tezi ise bireylerin ideolojiler aracılığıyla özne olarak çağrılmalarıdır. Tanıma, kabul edilme, konumlandırılma bu işleyiş içinde

gerçekleşmektedir (2010: 86- 104). Üçüncü tez, ideolojik işleyişin tam olarak anlaşılabilmesi adına ayrı bir başlık altında detaylı değerlendirilecektir.

Althusser kuramını; siyasal ve ekonomik iktidarın, kurumlarca üretilen ideolojik ikna gibi açıkça zora dayanmayan yönetim süreçleri içinde var olduğu ve toplumsal sistemin yeniden üretiminin (reproduction) ekonomik düzeyden bağımsız ideolojinin kurumsal özerkliğiyle açıklanabileceği üzerine temellendirmektedir (Sancar, 2014: 47).

Althusser toplumsal pratiklerin ne kadar ideolojinin dışında gerçekleştiği zannedilse de son kertede tamamıyla ideolojinin içinde ortaya çıktığını belirtmektedir (2010: 201). Kazancı bu çerçevede ideolojiye dair şu vurguyu yapmaktadır:

Althusser ideolojisinin en basit anlatımı için "balığın içinde yaşadığı su" benzetmesini yapmak gerekir. Su balığın ayrılmazı ya da varlık nedenidir. Su olduğu için balık vardır ama balık başka yerde olamadığı için suyun içindedir. Balık için su her yerdedir ve her yerdir. Ama o, içinde yaşadığı suyun farkında değildir. Onunla ilgili her şey aynı zamanda suyla da ilgilidir. Sanır ki tüm dünya sudur. Yalnız suyu bilir ve tanır. Çünkü su kendisi ile birliktedir ve o, suyun içinde var olmuştur. Var oluşu suya bağlıdır. Suyun dışına çıktığında suyun ne olduğunu anlayabilir. Ama hiçbir zaman (çıkarılmadığı sürece) suyun dışına çıkmaz. Yaşamayı suya bağlıdır. Suda yaşayabilmesi için yaratılmış, adlandırılmıştır. Suyun dışında yaşayabilmesi için balıktan başka, farklı bir şey olması gerekir (2002: 86).

Sonuç olarak ideolojinin maddeci bir yaklaşımla; söylem (discourse) temelinde üretilmiş yansımalar olarak pratiğe dönüştüğünü, bireyleri adlandırarak (interpellation) çağırdığını, böylelikle bireyin toplumdaki konumu ve kimliğiyle özdeşlik kurarak anlamlandırmalara sebep olduğunu, bu anlamlandırmaların zihinlerde yansımalar ve hegemonik kodlarla eşleştirme yaparak işlediğini söylemek mümkündür. Dolayısıyla ideoloji, imgesel düzeyde sembolik kodlama yaparak ve bunu dil aracılığıyla yayarak, bireylerin şeyler hakkında betimleme, açıklama, eleştirme ya da savunma gibi edimler yapabilmesine aracı olduğu toplumsal etkiyi ortaya çıkarmaktadır (Uras, 1993: 102- 103).

Bu durumda öznenen toplumsala genişletilecek bakış açısında ideoloji; bireyi maddi alt yapının mutlak belirleyiciliğinde, aynı ortamda büyüyen aynı DNA'ya sahip ikiz kardeşinden bile ayırt edilmesini sağlayacak bireyselleşmeyi gerçekleştirirken; aynı zamanda hissedeceği özdeşleşme etkisiyle belirli gruplara dâhil ederek toplumsallaştırmaktadır. Çift yönlü işleyen bu süreçte inşa edilen olgu, anlam ve değer ilişkileri olmaktadır.

Çalışmanın bu safhasında Althusser’ci yaklaşım üzerinden devletin ideolojik aygıtları ve ana tezlerinden olan ideolojiyle bireyin söylem aracılığıyla gelişen ilişkisi ele alınacaktır. Her ne kadar örgütler Gramsci’nin ele aldığı şekliyle sivil toplumda değil de, devlet aygıtı olarak değerlendiriliyorsa da; rızanın üretilmesi için gerçekleştirilen pratikleri anlamak için önem arz etmektedir. Çünkü çalışmanın temelini oluşturacak hegemonya inşasının kavramsal bütünlüğü kadar kurucu öğelerinin de farkındalığı, bütüncül bir bakış açısı için yararlı görünmektedir.

1.3.1. Devletin İdeolojik Aygıtları

İçinde bulunduğu toplumsal, kültürel ve politik ortam nedeniyle yaygın ideolojinin en doğru bakış açısı olduğunun düşünen birey, zamanla kendisine yöneltilen düşünsel empozeye karşı duyarsız kalabilmektedir. Bu süreçte hâkim ideolojinin kullandığı temel yöntemlerden biri; ideolojik aygıtlar aracılığıyla rıza üreterek, hegemonya sağlamaktır.

Althusser öncelikle zor kullandıkları, ideolojiye ikincil olarak başvurdukları ve kamu alanında oldukları için hapisane, mahkeme, idare polis, ordu, hükümet vb. aygıtları “Devletin Baskı Aygıtları” (DBA) olarak nitelendirmektedir. Önce ideolojiye öncelik vererek işleyen aygıtlara ise “Devletin İdeolojik Aygıtları” (DİA) demek ve çoğunlukla özel alanda yer alan; aile DİA’sı, öğrenimsel DİA, hukuki DİA, Dinsel DİA, kültürel DİA, haberleşme DİA’sı ile sendikal ve siyasal DİA tanımlamalarını yapmaktadır. Ancak Althusser DİA’ların özel alanda yer almasının önemli olmadığını, işleyişleri itibarıyla devlet tarafından denetlendikleri için devlete ait olduklarını söyleyerek Gramsci’nin sivil toplum ayrımı anlayışından uzaklaşmakta ve bütün örgütleri devlet bünyesi etrafında toplamaktadır (2010: 168- 170).

Eagleton’a göre “ideoloji, içinde sürekli yoğun bir trafik olan, bir tartışma ve müzakere alanıdır. Anlamlar ve değerler, farklı sınıflar ve gruplar arasında çalınır, dönüştürülür, el konur, bırakılır, yeniden sahiplenilir ve yeniden dillendirilir” (2013: 280). Bu görüşlere yakın bir anlayışla Althusser; “DİA’ların işlevi, egemen ideolojiyi aşılaksa, demek ki bir direnme var, bir direnme varsa, demek ki mücadele var ve de bu mücadele sonuçta sınıf mücadelesinin dolaylı ya da dolaysız, bazen yakın, çoklukla uzak yansısidir” (2010: 132) demektedir. Althusser’in DİA işlevi tanımlamasından görüleceği üzere ideolojik alanın bir mücadele alanı olduğunun farkındadır. Ancak DİA’ların güçlü işleyişi sayesinde mücadelenin çoklukla uzak bir yansı olarak kaldığını varsaymaktadır. Aşağıda

söz konusu DİA'ların işleyiş şekilleri açıklanacaktır. Haberleşme DİA'sı "İdeolojik Aygıt Olarak Medya" başlığı altında ayrıntılı değerlendirileceğinden bu başlık altında değinilmeyecektir.

1.3.1.1.Aile DİA'sı

Birey daha doğmadan içine doğacağı aile tarafından özne olarak adlandırılır. Çocuğa bir isim verilecek, babasının soyadını taşıyacak, bunların yazılı olacağı ve onu diğer bireylerden ayıracak bir kimliğe sahip olacak; böylelikle aile ideolojisi tarafından önceden atanma ile yeri doldurulamaz, taklit edilemez ve olması beklenen özne halini alacaktır. Bireyler hayatın akışından ailenin içine girerek sıyrılmakta ve aile ideolojisinin pratiklerini ve edimlerini içeren bambaşka bir kurallar bütününde kendini bulmaktadır. Bunlar; eşiyle, çocuklarıyla, anne-babasıyla, komşu ve arkadaşlarıyla kurduğu özgür edimlerdir (Althusser, 2010:106; 124).

En etkili DİA bireyin her koşulda içinde bulunduğu ailesidir. Egemen ideolojinin varlığı sürekli yükleme yaptığı otomatik bilince bağlıdır. Kendiliğinden işleyen yükleme alanı, egemen ideolojiyle dolu olduğundan karşıt ideolojiler başka seçenekleri olmayarak ancak dış alanda kendilerine yer bulabilecektir. Gelenek ve göreneklerin ve dinin etkilerini yansıtan, çocuğun evcilleştiği ve ideolojik sarmalın içine adım attığı aileye uygun isim koyma âdeti, karşılıklı iki kişinin birbirini tanıyıp kabul ettiğini gösteren tokalaşma âdeti aile aygıtının yansımalarına örnek verilebilir. Böylece bireyler birbirlerini birer özne olarak görmekte ve ideolojik kabul sürekli tekrarla yenilenmektedir. Tekrarın sıklığı, yaşamının ön koşulu olarak edimi vazgeçilmez ve sorgulanmaz kılmaktadır (Kazancı, 2006: 12).

1.3.1.2.Dinsel DİA

Tarihte reform hareketinin öncü olduğu ilk sarsıntıdan beri, dine ve ruhbanlığa karşı ciddi bir mücadelenin gerçekleşmiş olması, devletin dinsel ideolojik aygıtının egemen konumu hakkında fikir vermektedir. Aynı zamanda Fransız Devriminin sonuçları incelendiğinde; zamanın en önemli ideolojik aygıtı olan kiliseye karşı geliştirilen; aklın yüceltildiği kaderciliğin dışlandığı olumsuz tavır bu konunun başat rolünü çerçevelemektedir. İlerleyen süreçte ruhban sınıfına sivil kimlik kazandırılmış, kilisenin mallarına el

konulmuş ve egemen konumda bulunan dinsel DİA'nın yerine okul DİA'sı yeni bir ideolojik aygıt geliştirilmiştir (Althusser, 2010: 176).

1.3.1.3.Öğrenimsel DİA

Öğrenimsel aygıtı temsil eden okullar aile aygıtından sonra en önemli aygıttır. Çünkü başka hiçbir DİA haftanın beş günü sekizer saatten, bu kadar çok yıl boyunca çocukların tümünün zorunlu ve bedava dinleyiciliğine sahip değildir. Okulda; yurttaş olma bilinci, mesleki vicdan, ahlak kuralları, görgü kuralları, toplumsal iş bölümünün ve sınıf egemenliğinin parçası olma öğretilmektedir. Aynı zamanda okuma, düzgün konuşma ve yazma da öğretilir ki bireyler gelecekteki kapitalistlere uygun şekilde emredebilsin ya da işçilerle düzgün konuşabilsinler. Dolayısıyla kurulu düzenin kurallarına boyun eğmeyi ve egemen ideolojiyi düzgün kullanmayı içselleştirmiş olmaktadır (Althusser, 2010:158-181).

Chomsky “Önündeki küplerle bir şeyler inşa etmek, yeni bir şeyler öğrenmek ya da karşısına çıkan işi yapmak istemeyen bir çocuk görmedim hiç. Yetişkinlerin böyle olmamasının tek nedeni de, onlardaki bu isteği yok etmiş olan okullara ve diğer baskıcı kurumlara gönderilmiş olmaları galiba” demektedir (Foucault ve Chomsky, 2005: 62). Bu ifadeler okulların bireyler üzerindeki davranış değiştirici rollerinin en belirgin örneklerini sunmaktadır.

Rehmann (2017: 27) ise toplumsal uzlaşmazlıkların çözülmesinin ancak akıl aracılığıyla, toplumun kanı ve algılarını yönlendirmekle mümkün olduğunu belirtmektedir. Şüphesiz bunu yapmanın en kolay yolu merkezileştirilmiş eğitim sisteminden geçmektedir. Fransa'nın devrimi başlatan siyasal tarihi bu durumun en güzel örneğidir.

Okul hâkim ideolojiyi o kadar gerçekçi ve inandırıcı şekilde bireylere işler ki; söylenenin aksini düşünmek mümkün görünmeyecektir. Zaten yapı itibarıyla de okullar bireylere sorgulamaktan ziyade hazır kalıpları kabul etmeyi dayatmaktadır (Yapıcı, 2004). Eğitim egemen ideolojiyle, genel ahlakla ve kanunlarla uyumlu insan üretilmesi ve toplumsal itaatin devşirilmesi sürecini kapsamaktadır. Toplumsal rıza gönüllülük esasıyla ve ikna ile gerçekleşmesi gerekirken, öğrenimsel aygıt bu görevi zorunlu kılma ve dayatma yoluyla yerine getirmektedir. Devlet ideoloji aracılığıyla kurguladığı dünyayı, kamusal alan olarak ilan etmektedir. Kamusal alanın mutlak belirleyiciliği, kutsallığı, hukuksal denetimi ve disiplini altında bireyler uyumlulaştırılmaktadır. İktidara bağlılık en üst

noktalara taşınırken, iktidarın ideolojik doğrularını eleştirecek, gölgeleyecek bütün ilke ve değerler dışlanmaktadır. İktidarın meşruiyetinin yeniden üretilmesi amacıyla iktidarın ortaya çıkardığı törenler, marşlar, kahramanlar ve mitler kullanılmaktadır. Seçkinlerin konumları ve eylemleri yüceltilirken, toplumsal adaletsizlik doğallaştırılacak ve kadercilik yaygınlaştırılacaktır (Çetin, 2001: 210).

1.3.1.4.Hukuki DİA

Foucault; disiplin etmeyi, normalleştirici etki olarak tanımlamaktadır. Kurallara uygun olmayan her şey, diğer bir deyişle sapmalar cezalandırılmalıdır. Belirsiz alanda bulunan durumlar uygun olmayan olarak işaretlenir. Bu durumda çerçeveleme yasa yönetmelik gibi yapay düzenler tarafından gerçekleştirilir ve işlevi ıslah ederek sapmaları azaltmaktır. Ceza sistemi bir kuralın bütüne oranla kıyaslanmasını sağlayacak referansları belirlemektir. Hafızada tutulması gereken izin ve yasakların sınırlarını çizerek, eylemlerin genel kategori içinde özelleşmesine izin vermektedir (2017: 267- 272).

Mahkemelerde gerçekleşen şey; iyi ve kötünün ayrımının yapılmasıdır. Hâkimin iktidarı, devleti temsil etmesiyle benimsenir ve şaşmaz şekilde iyilerden olduğu kabullenilir. Bu noktada önemli olan iyi ve kötü gruplar arasındaki gerilimdir. Söz konusu gerilim yargı eliyle oluşturulur ve tekrar tekrar yinelenir. Sınırları her bir kararla kesinleşen kötülük taraftarlarının bedel ödemesi gerekmektedir (Canetti, 2016: 321- 322). Foucault bu bağlamda (2017: 151); “bir suçun toplumsal bünyeye verdiği zarar, onun içine soktuğu düzensizliktir; yol açtığı rezalettir, verdiği örnektir, eğer cezalandırılmazsa tekrarlanmasına yönelik teşvihtir, kendinde taşıdığı genelleşme olanağıdır” der. Bu gerekçelerle hapse atmak sınırlamanın en radikal biçimidir. Mekânsal ayrımın ana işlevi yabancılaştırmak, reddetmek, kapatmak ve dışlamaktır. İletişimi engelleyerek ötekileştirdiği bireyi zayıflatmakta ve bastırmaktadır. Böylece bireysel niteliklerin canlılığı törpülenir, kişilerin ve olayların biricikliği önemsizleştirilerek çeşitliliğin önü alınır ve bireyler tek tipleştirilir (Bauman, 2016: 121; 143). Bu yöntemlerle bireylerin çizilen sınırlar etrafında homojenleştirilmeleri sağlanmış olur.

1.3.1.5.Kültürel DİA

Kültür hakkında; gündelik hayat kavrayışının temel malzemesi, dünyayı görme şekli, toplumsal gerçekliğin inşa edildiği ve deneyimlendiği alan, anlamlandırma pratiği gibi

çeşitli tanımlamalar yapılabilir. Kültürel tahakküm salt yukarıdan aşağıya dayatma şekliyle değil, çıkarların karmaşık uyumunu gerektiren pazarlık sonucu oluşmaktadır. Hegemonya tesisi egemen ideolojinin bireyler tarafından *ortak duyu* olarak kabulüyle sürekli rızayı içermesiyle gerçekleşmektedir (Turner, 2016).

Kültürel alan dar ve geniş anlamlarıyla anlamlandırma sistemi olarak işleyiş göstermektedir. Çünkü sistemin işleyişi her bir ekonomik sisteme, her bir üreme sistemine (aile ve akrabalık), her bir siyasal sisteme, dolayısıyla en genel anlamıyla her bir toplumsal sisteme özeldir (Williams, 1993: 208- 209). Anlamlandırma sistemi değerler inşa etme ve sürdürme üzerine kuruludur. Sürecin merkezini aynı kültürün üyeleri tarafından paylaşılan yananlamsal değerler ve mitler oluşturmaktadır. İletişim içinde sıklıkla kullanılmasıyla yaygın hale gelerek sürdürülebilir olan yananlamlandırıcılar ve mitler Barthes'ın ifadesiyle *ideolojinin retoriğini* oluşturmaktadır (Fiske, 2003: 219). Somutlaştırmak gerekirse Kültürel DİA; spor, edebiyat, sanat gibi argümanlar üzerinden şovenizm, liberalizm, ahlakçılık vb. bakış açılarıyla ve ideolojik retoriklerle bireyleri etki altına almaktadır (Althusser, 2010: 179).

1.3.1.6.Sendikal ve Siyasal DİA

Sendikal ve siyasal DİA'lar yasal şekillerde sınıf mücadelesinin yapıldığı aygıtlardır. Althusser egemen sınıfın bu mücadelede kendisi için gerekli olanları koparıp aldığı ancak mecbur kaldığını gönülsüzce verdiği için devlete ait ideolojik aygıt olarak değerlendirilmesi gerektiğini belirtmektedir. Pratikte de egemen sendikal ve siyasal yapının işbirliği gerekmedikçe uzlaşmadan şiddetle sakınacağı görülecektir. Aynı zamanda sendikalar amacı öğrenim vermek, alıştırma yapmak ve eğitmek olan yönetim okullarıdır. Devlet zorunu kullanmamaktadır ancak egemen ideolojiyi dağıtmaktadır (2010: 11- 14). Siyasal DİA'lar da devlete ait ideolojik aygıtlar olarak değerlendirilmelidir çünkü muhalif olsalar bile, egemen yasaların dışına çıkamazlar. Ne kadar yasa tasarısı verirlerse versinler devletin diğer ideolojik aygıtlarını etkileyemez, baskı aygıtlarına ise asla ulaşamazlar (2010: 22). Dolayısıyla işlevsel oldukları tek alan egemen ideoloji etrafında eylemlerde bulundukları alanlardır. Bu yönüyle iktidardaki parti hem sahip olduğu güçle organik aydınını üreterek, hem de propaganda aracılığıyla, egemen ideolojiyi ortak duyu haline getirecektir (Özgüden, 2015: 76).

1.3.2. Öznenin İdeolojik Söylemle Çağrılması

Toplumsal bir süreç olan iletişim; tam da bu özelliği nedeniyle ideolojiktir. Çağırılma edimi ise bu ideolojik pratiğin anahtar kavramıdır (Fiske, 2003: 224).

Foucault (2017: 286) bireyi; toplumun ideolojik temsilinin kurmaca atomu olarak tanımlar. Bu durum bireyin aynı zamanda iktidarın disiplin teknolojisi tarafından imal edildiğinin de ifadesidir. İktidarı ise, sağlıklı-patolojik, normal-anormal, izin verilen-yasaklanan gibi çeşitli ayrımlarla normalleştirme mekanizması işleten bir sistem olarak belirtir. Baskıcı ve zor kullanan negatif iktidar anlayışını reddederek, öznenin bilgiye tabi söylem tarafından inşa edildiğini vurgulamaktadır. Kısacası ele aldığı temel sorunsal; iktidarın söylem düzenleri aracılığıyla bireyleri nasıl biçimlendirdiği, hizaya soktuğu ve itaate ikna ettiğidir (Bayram, 2003: 40- 45). Bu bağlamda iktidar sadece kürsüden atılan nutuk içinde değil, kurumlarda üretilen bazen de bilimsel göndermeler içine saklanan söylemlerde kendini göstermektedir (Touraine, 2016: 211). Öyleyse bu noktada ideolojinin bireye çağırma ve adlandırma işlevi gördüğü söylem safhasını değerlendirmek yararlı olacaktır. Zira Yalur (2012: 440)'un da belirttiği gibi, söylem mefhumunun gösterme işlevi, dilin sadece temsil etme görevi görmediğinin aynı zamanda iktidarın ve ideolojinin rekabet alanı olduğunun ifadesidir.

Althusser'e göre ideolojinin kurucu kategorisinin özne olarak ifade edilmesi, toplumsal pratiğin temsilcisi olarak görülmesinden kaynaklanmaktadır. Tam da bu nedenle, yani Özne'nin emirlerine özgürce boyun eğmeleri ve kendi eylemlerini tek başlarına tamamlamaları istemiyle özgür özne olarak seslenilmektedirler (2010: 207- 208). İdeolojinin toplum etkisi, ancak özne aracılığıyla mümkün kılınabilir. . İdeolojinin 'Hey, sen, oradaki!' şeklinde yaptığı bir sesleniş, muhatabın sesin geldiği yeri tanıyarak dönmesiyle, özneye dönüşmesi olarak cevap bulmaktadır. Çünkü özneler yaşamın olağan pratikleri içinde sayısız tekrarlar seslenme ve karşılık verme deneyimi geliştirmektedir. Maddi olayın sıradanlığı bireye bu durumu ideolojinin dışında gerçekleştiğini düşündürtse de tam da ideoloji nedeniyle somutlaşmış bir toplumsal pratik olarak karşımızda durmaktadır (Althusser, 2010: 104).

Purvis ve Hunt (2014: 20- 35)'a göre çağırılma seslenilmeden fazlasını yaparak bireyleri, söylem aracılığıyla özneler olarak konumlandırmaktadır. Söylem vasıtasıyla toplumsal kategoriler belirlenmekte ve bireyler bu kategorilere yerleştirilmektedir. Diğer yandan

söylemler tahakküm sistemleriyle olan ilişkileri nedeniyle ideolojiktir. İşleyiş mekanizmasının temelinde özgül çıkarların evrensel çıkarlara dönüşmesi yatmaktadır.

1.3.3. Althusserci Yaklaşım Eleştiriler

Althusserci yaklaşımda “balığın içinde yaşadığı su” olarak değerlendirilen ideoloji; varlık nedeni olmasıyla balığın ayrılmaz ve kuşatanı kabul edilir (Kazancı, 2002, s. 86). Güler, Althusser’in söz konusu ideolojinin kuşatıcılığını açıklarken; egemen ideolojinin toplumsal katmanlarda “Tek Özne”nin çizdiği sınırlar etrafında hareket eden öznelere vurgu yaptığı bir sistemi belirtmektedir. Öznelerin belirlenen sınırları aşmaması için bir taraftan DİA’lar işletilirken, eksik bıraktığı alanlar için DBA’lar müdahaleye hazır bekletilmektedir. Bu iki yapının karşılıklı boşlukları doldurmasıyla sistemin uyum içinde devamlılığı garantiye alınmaktadır. Bu kurulu sistem ideolojinin dışında bir dünyayı bireye düşündürmeyi imkânsız olmasa da neredeyse olanak dışı kılmaktadır (2014: 6038). Alternatif ideoloji alanlarının pratikteki işleyişlerini açıklamayı yadsımasıyla Althusser’in, bireyin dünyasının ideolojiyle kaplı ve dışında ideolojiden başka bir şey düşünemeyeceğine dair yaklaşımı en çok eleştirildiği alandır.

İdeolojik aygıtların tamamı sadece devlete ait yapılar değil, Gramsci’nin üzerinde durduğu ifadeyle sivil topluma da ait yapılardır. Dolayısıyla ideolojik aygıtlar egemen ideolojiye ait temsiller içerdiği gibi pratikte karşılaşılan şekliyle alternatif ideolojilere ait temsillere de sahne olmaktadır. Bu durumda bireyin; Althusser’in DİA’lar aracılığıyla yayılan ve ‘*balığın içinde yüzdüğü su*’ olarak tanımladığı egemen ideolojiyle çepeçevre sarıldığını ve çıkış bırakmadığını söylemek pratikteki işleyişe uygun görünmemektedir. Therborn da bu duruma işaret ederek; Althusser’in yeniden üretilen sömürü ilişkilerini tek-yönlü incelendiğini söylemekte ve sömürüye aktif katılımı ya da karşı direnişi içeren güçlerin hegemonya mücadelesi içinde nasıl oluştuğunu göz önünde bulundurmadığını belirtmektedir (1989: 18).

Althusser ideoloji çalışmalarına özne kavramını kazandırmakla güçlü bir adım atmıştır ancak, özneyi kendinden bir öz olarak değil, inşa edilen bir etki olarak değerlendirmekle edilgen ele almaktadır. Sosyal ilişkilerde etkisi olan bu öznelerin, ancak kendine sunulan ideolojiler sayesinde işlerlik kazanması mümkündür. Bu yönüyle özne deneyime sahip olamadan oluşturulmaktadır. Varoluş koşullarına etkileri olmayan, hayali bir aralıkta varlık göstermektedir (Hirst, 2014: 229, 250- 251).

Ayrıca Althusser Gramsci'nin sivil toplum politik toplum ayrımını gereksiz bularak hepsini devlete bağı aygıtlar olarak değerlendirmektedir. Oysa özel örgütlerin hepsini DİA'lar altında toplamak faşizm ve demokrasi gibi devlet biçimleri arasındaki farkı değerlendiremez kılmakta bir yönüyle anlamsızlaştırmaktadır (Özgüden, 2015: 46).

Althusser ve Gramsci'nin siyasal partileri değerlendirmeleri de oldukça ayrık görüşlerdedir. Althusser siyasal partileri yukarıda değindiğimiz gibi DİA olarak görmekteyken, Gramsci ise siyasal partileri; toplumu üstün olan yeni bir şekle dönüştürme amacındaki Makyavelist hükümdarın modern bir formu olarak, Machiavelli'ye atıfla "Modern Prensler" olarak değerlendirmekte, hegemonya mücadelesinin tamamlayıcıları olarak organik aydınların kolektif aydına dönüştükleri alan olarak değerlendirmektedir (Gramsci, 1984). Diğer bir deyişle Gramsci siyasal partileri; kitlelerin halk kültürü ile entelektüellerin yüksek kültürü arasındaki uçurumu kapatan ve kolektif iradeyi inşa eden yapısal bağlantılar olarak özerk değerlendirmektedir (Fontana, 2013: 283).

Hall; Althusser eleştirilerinin en temel üç noktada özetlenebileceğini belirtmektedir. İlki; ezilen sınıfların ideolojilerinin Althusser'in yaklaşımında yer bulmamış olmasındadır. Oysa yaşanan odur ki; ezilen sınıfların da egemen sınıflar gibi kendilerine ait ideolojileri bulunmaktadır. Mücadele alanı içerisinde bunları sürdürmeye ve yeniden üretmeye yönelik girişimleri görülmektedir. Bir diğer eleştiri devletten bağımsız olarak sivil toplum alanında çalışmalar yürüten örgütleri Althusser'in egemenlik içindeki yapı olarak değerlendirmesine ve sivil topluma hak ettiği özerkliği tanımamış olmasındadır. Gerçekte işleyiş böyle olsaydı, haksızlıkları dile getiren gazetecilerin bile hâkim ideoloji tarafından bilinçsizce şekillenmiş olması gerekirdi ki; pratikte olan durum böyle değildir. Üçüncü eleştiri ise; öznenin Althusser tarafından merkezden uzak konumlandırılmasına diğer bir deyişle, ideolojinin toplumsal ritüellerdeki pratikler olarak öznesiz süreçler olarak ifade edilmesinedir. Althusser her ne kadar Lacan'dan esinlendiği çağırma işleviyle özneyi önceliyor gibi görünse de; bahse konu özne tarihsel olarak yaşayan bireyleri değil, bilinçdışı ideolojiler tarafından söylem haline getirilen öznelere ifade etmektedir. Öznenin gerçekte destekleyen ve taşıyan görevler üstlendiği doğrudur ancak; bununla birlikte özgül ideolojiler de üretebilmektedirler (Hall, 2005: 371- 375).

1.3.3.1.Hall'un Özgün Katkısı

Hall bu aşamada sadece Althusser eleştirilerini ifade etmekle kalmamış; egemen ideolojinin kapsayıcılığı kadar çıkış yolunun da birey tarafından her zaman olası olabileceğini gösterecek şekilde, özneyi etkin konumlandırarak okuma modelleri olabileceğine dikkati çekmiştir. Turner bu durumu bireyin tercih etme hakkını kullanarak kendi koşullarını değiştirebilmesi olarak değerlendirmektedir (2016: 110). Hall'de Gramsci ve Althusser gibi Marksizm'den etkilenmiştir ancak yaklaşım farklılıkları gözetmektedir. Marksizm'in üretim ilişkileri üzerinde temellenen çıkarımları yerine ürünün kendisi olan metin odaklı çalışmalar yapmakta, bütünsel bakışının ifadesi kavramların yerine ırk, etniklik, cinsiyet gibi parçalı kavramlara ait bir bakış açıları geliştirmektedir. Hall'un dert edindiği konu Gramsci'nin ele aldığı büyük siyasal değişimler olmadığı gibi Althusser'in devlete ait olduğunu düşündüğü ideolojik aygıtlar da değildir. Hall toplumun ideolojik ve kültürel izdüşümünü çıkarmak üzere metin ve okur ilişkisini ele almaktadır. Bunu yaparken Gramsci'nin rızayı gerektiren hegemonya düşüncesinden yola çıkmakta ve medyanın bu konuda etkisini incelemektedir. Hall bireyin ideolojik mücadelesi üzerinde çözümlemeler yapmaktadır (Güngör, 2016: 280-285).

Hall'un en önemli katkısı; Althusser'in çepeçevre sarıldığına inandığı bireyin, anlam üzerinde hegemonik bir mücadele gerçekleştirme potansiyelini ortaya koymaktır. Buna göre; egemen ideoloji toplumsal ve kültürel alanda kendi değerlerine uygun kodlarla ideolojik metinler üretirken, birey de kendine ait verilerle ideolojik metinler üzerinde kod açımı uygulamaktadır (Oğuz, 2014: 132). Bu ideolojik metinler toplumsal kurumlar ve onların ürettikleri pratikler olabileceği gibi kültürel ürünler de olabilmektedir (Turner, 2016: 105). Bu durumda çok vurgulu (multiaccentual) ve metinler arası yapısı olan anlamın inşasında üreten sınıflara özgü vurgunun ortaya çıkması için mücadele yürütülmektedir (Özçetin, 2018: 196).

Hall, çözümlemelerinde gündelik yaşamın biçimlendirilmesinde rol oynayan ideolojilerin güç ilişkileri ile olan doğasından yola çıkmaktadır (Subaşı, 2018: 499).

Hall anlam üzerine anlaşma sorununa dayalı olarak kültürü bir çatışma uzamı olarak değerlendirmekte; uyumlu bir iletişim yerine etkileşim gerçekliğini dile getirmektedir (Maignet, 2016: 190).

Hall'e göre söylemde, temsilde ya da imgelerde yer alan zihinsel süreçler olarak işleyiş gösteren ideolojik metinler birey tarafından anlamlandırma işlemine tabi tutulmaktadır. Hall Kodlama/Kodaçımı üzerine yürüttüğü çalışmasında, metinlere kodlanan mesajı gönderen-mesaj-alıcı döngüsü içerisinde ele almaktadır. Diğer bir deyişle metinlerin üretim, dolaşım ve tüketim süreçleriyle ilgilenmektedir. Buna bağlı olarak söylemin düzanlamı ve yananlamı olan iki boyutuna dikkati çekmekte ve yananlam boyutunu ideolojik mücadele alanı olarak belirtmektedir. Buna göre bireylere özne olarak seslenen ideolojik metinler, bireyler tarafından her zaman düzanlamıyla aynıyla kabul edilmez. Bireylerin kendine ait okuma süreçleri ve mesaj içine yananlam olarak yapılan kodlamaların kodaçımamları yoluyla metin müzakere edilebilir ya da tamamen reddedilebilir. Dolayısıyla ideolojik metinlere birey; egemen ideolojiyi olduğu gibi kabul eden *hâkim-hegemonik okuma*, metni belirli kısımlarıyla kabul ya da ret edebileceği *müzakereci okuma* ve alternatif bir referans temel alınarak yapılabilecek *muhalif okuma* geliştirebilmektedir. Hall'un anlam üzerinde yürüttüğü bu hegemonik mücadelede; özne sınırsız etkiye açık edilgen konumundan kurtularak, özerk ve değerlendirme kabiliyeti olan etken rol üstlenirken, anlam da sabit ve saydam olmaktan ziyade değişken ve parçalı yapıya bürünmektedir (Hall, 2006).

Hall'un "erişmeye rağmen her zaman istendiği gibi anlaşılamama"nın nedenlerini açıkladığı bu kuramsal çerçeve; benimsenen hegemonik ideolojinin aktarımı için ne kadar çaba sarf edilirse edilsin; bireylerin gerçekte sahip oldukları farklı toplumsal yaşamlarının kod açımı üzerinde etkisinin bulunduğunu göstermektedir. Bu durum pratikte şöyle işlemektedir:

- Hegemonik ideolojiyle kodlanmış söylemin yerine dinleyici/izleyici; kendi alt kültürünün anlamlarıyla yapacağı bir kod açımı gerçekleştirecektir.
- Toplumsal sistemin çelişkilerine uygun şekilde, bireylerin toplumsal konum ve yaşam koşullarından kaynaklı, alt kültürlerle başat kültürün etkileşiminden çelişkili ve dengeli bir anlam üretimi gerçekleştirilecektir.
- Sonuçta; bireylerin gerçek yaşam koşulları ile başat kültürün etkileşimi, medya iletilerine gösterilecek ilgi ve çıkarılacak anlam sonucu kazanılacak tutum ve davranışın belirleyicisi olacaktır (Oskay, 2017: 427- 428).

Bu başlık altında Althusser'in kuramına yönelik eleştirileri ve Hall'un Althusser çıkmazına dair geliştirdiği teorisini incelemiş olduk. Geldiğimiz noktada ideolojiden Gramsci'nin ekseninde hegemonya kavramsallaştırmasına geçiş yapılacaktır.

1.4. Gramsci, Ayırıcı Etkisi ve Hegemonya Çözümlemeleri

“Gramsci’yi diğer Marksist düşünürlerden ayırt eden en temel özelliği, üstyapıyı temel yapı karşısında içerik ve işlevsel açıdan ayrıntılandırıp, onu tarihsel dönüşüm süreçlerinde aktif bir uğrak olarak kuramsallaştırmış olmasıdır” (Bank, 2015: 35).

Gramsci aynı zamanda ilk tanımlayan kendisi olmamakla birlikte detaylı çalışmalarıyla hegemonya konusunda ilk akla gelen düşünür olmaktadır. Gramsci’yi önemli yapan çalışmalarında çareler üreten yaklaşımıyla ideoloji ve hegemonya kavramlarını olumlu ele alması, aydınların rolü üzerinde durması, ikna ve taktik edimlerine dayalı uygulanabilir siyasal teoriye vurgu yaparak kültürel alanda değişimler öngörmesidir. Gramsci günümüze ulaşan yazıların çoğunu “Hapishane Defterleri olarak hem hastalıklarla boğuştuğu bir dönemde hem de hapishanede yazmıştır. Yazılarında bazı muğlak ve parçalı ifadelerle rastlanmaktadır. Bu durum Gramsci’nin sağlık problemleri ve eserlerini kaynak sıkıntısı çektiği bir ortamda hazırlamasından kaynaklandığı kadar, hapishanenin katı sansürünün de bir sonucu olarak ortaya çıkmaktadır (Barrett, 2013: 353- 354). Söz konusu sansürün olumsuz etkisi olduğu gibi Gramsci’ye katkısı da olmuştur. Sansürü aşmak için sakıncalı görülecek konulara dair farklı kavramlar üretmek zorunda kalmıştır. Bu da Gramsci’yi Marksist kavramları yeniden değerlendirmesini veya farklı kavramlaştırmalar yapmasını gerektirecek yazım stratejilerine yönlendirmiştir ki; sonuçta ortaya çıkan zengin kuramsal temelin zorlayıcı etkisini oluşturmaktadır (Anderson, 1988: 8, 16, 38; Thomas, 2013: 308; Demir ve Göymen, 2012: 86).

Gramsci; Anderson’un (1988: 15) belirttiği gibi klasik dönem sonrası Marksist düşünürler arasında en saygı duyulan teorisyendir. Bunun en temel kaynağı sol düşünce etrafında detaylı ve tekrar tekrar işlenen hegemonya kavramına dair yaptığı çalışmalardır. Gramsci 1926- 1937 yıllarında Mussolini tarafından hapse atılmıştır ancak 11 yıl süren cezaevi hayatı Gramsci’yi ve etkisini tüketmek yerine zor koşullarda yazdığı 32 parçadan oluşan ‘Hapishane Defterleri’yle küllerinden yeniden doğmasına sebep olmuştur (Tutar, 2013: 97).

Rehmann Gramsci'nin Marksist retorikten ayrılan iki kavramının özgünlüğünden bahsetmektedir. Bunlardan ilki 'ideoloji'nin burjuva toplumunda gönüllü boyun eğme olarak kullanılmasının karşısına oydaşmaya dayalı "hegemonya" kavramını kullanmasıdır. Diğerisi ise ekonomi-politik eleştirinin temelini oluşturan "yabancılaşma" kavramının yerine "maduniyet" kavramını kullanmasıdır (2017:156). Marx ve Engels yabancılaşmayı bireyin bilinci ile toplumsal pratik arasındaki kopukluk olarak değerlendirmektedir. Bireyin yaşadığı doğaya, diğer bireylere, kendi kendine ve öz emeğine yabancılaşması olarak gelişen süreçte sistem kendini meşrulaştırmakta ve yeniden üretmektedir (1992). Gramsci maduniyet (subalternity) kavramını ise toplumsal hareketlilik alanına erişimi engellenmiş grupların ifadesi olarak kullanmaktadır (Spivak, 2016: 12). Diğer bir deyişle sömürgeciliğe uğramış, ezilmiş suskunluk durumunu ifade etmektedir (Farr, 2019: 62).

Madun kavram bir yönüyle toplumda burjuvazi ve proletaryanın dışında gruplar da olduğunu belirtmek için kullanılmaktadır. Köylüler, azınlıklar gibi toplumda sesi çıkmayan, kendilerini ifade olanağı bulamayan ve temsil edilmeyen kişiler bu kapsamda değerlendirilmektedir (Yetişkin, 2013). Gramsci değişimin bu gruplardan başlaması gerektiğini ve mevcut hegemonyaya teslim olmuş madunların kendi hegemonyalarını geliştirmeleri gerektiğini belirtmektedir.

Gramsci madun sınıfların ikincilliğinin sadece kendi başarısızlıklarında aranmaması gerektiğinden yola çıkarak, egemen sınıfın söz konusu sınıfların özgürlüklerini kısıtlayan ve entelektüel gelişimlerine ket vurmaya yönelik süreçleri de değerlendirmeye katmaktadır.

Hegemonya kurma gerekliliği tahakküm sağlamaya yardımcı etkisi kadar madunluğun ikincillik etkisi nedeniyle de gerekli görülmektedir. İkincillik etkisi Gramsci'ye göre geleneksel aydınların oluşturduğu ortak duyuya dayalı düşünce ve inanç sistemi geliştirme gerekliliğinin itici gücüdür. İkincillik etkisinde sadece güç ve kaynak kullanımı onaylanmakla kalmaz, "kendiliğinden bir felsefe" üretme yetersizliğiyle kendilerine rehberlik edecek yeni bir dünya görüşü geliştiremediğinden direnme engellenerek itaat geliştirilmektedir (Ives, 2011: 128- 129).

Gramsci "Hapishane Defterleri"nde hegemonya kavramsallaştırmasını üç aşamada geliştirmektedir. Kavramı 1932- 1933 yıllarında önce proletaryanın madun sınıflar üzerindeki önderlik rolüne atıf yapmak için kullanılırken, aynı yıllar içerisinde

geliştirerek, proletaryanın müttefik sınıflara önderliğiyle birlikte sınıf düşmanlarına tahakkümü de ifade etmektedir. 1934 yılında geliştirdiği üçüncü formülasyon değişikliğiyle kavram bugünkü halini almıştır. Kavramın son hali proletaryanın madun sınıflarla ittifaklarının ve önderliğinin kuramsallaştırılmasından çok öte, karşıt sınıfları birleştiren ve birbirine aktarabilen iktidar yapılarının geniş analizi için kullanılmaktadır (Thomas, 2013: 100- 102).

Hegemonya kavramsallaştırmasında Gramsci, iktidarın ideolojik özelliklerine dayanan kuramsal bir tartışma ortamı sunmaktadır. Buna göre yönetenlerin ittifakları, karşıt mücadeleleri ve kendi yönetme pratiğini bütün sınıfların ortak çıkarları olarak gösterebilme becerisi kültürel ve ideolojik ortamda çözümlemek istemektedir (Sancar, 2005: 206- 207). Ayrıca zihinsel süreçlerin senteziyle ve eleştirel öz düşünümle oluşacak bilinçli eyleme işaret ettiğinden, bir “praksis” biçimidir (Bank, 2015: 36).

Gramsci’nin eserlerinde kavramlar karşılıkları olan kavramlarla (diktomiler) açıklanmaktadır. Hegemonya karşı-hegemonya, sivil toplum politik toplum, geleneksel aydın organik aydın ayrımları bunlardan en önemlilerini oluşturmaktadır (Dural, 2012: 311). Bu yüzden Gramsci’nin hegemonya çözümlemesini anlamak için öncelikle onunla bağlantılı işleyiş gösteren yapıları belirtmek gerekecektir. Bu yüzden aşağıda Gramsci’nin devlet anlayışı, sivil toplum-politik toplum ayrımı, tarihsel blok, ittifak bloğu, geleneksel ve organik aydınlar ve bu bileşenlerin hegemonya inşasındaki rolleri tartışılacaktır.

1.4.1. Devlet Anlayışı: Bütünleşik Devlet, Sivil Toplum - Politik Toplum, Ortak Duyu

Marx’ın kendisi de dâhil olmak üzere Gramsci’den önce gelen Marksistler düşünürler devlet aygıtını “hâkim sınıfın örgütlü şiddeti” olarak zora dayalı ele almaktadır. Oysa Gramsci devletin zora başvurmadan da egemenliğini sağlamasının mümkün olabileceğini ileri sürmektedir (Hall vd., 1985: 18). Yasalara saygıyı ve kamu düzenini korumayı içeren kısıtlı “gece bekçisi” konumu devleti ifade etmek için Gramsci açısından oldukça eksik görülmektedir. Kâğıt üzerinde geçerliliği olan bu devlet anlayışının sivil toplum üzerindeki etkisinin göz ardı edildiğini belirten Gramsci (1986: 184), zor ve rızaya dayalı egemenlik ilişkilerini daha iyi çözümleyebilmek adına “**Bütünleşik Devlet**” görüşünü ortaya atmaktadır. Bu görüşe göre; devlet sadece yasal kurumlardan ve hükümet

aygıtından oluşmamaktadır. Aynı zamanda politik toplum ve sivil toplumun diyalektik birliğini ifade etmektedir. Farklı işlevleri olan bu toplumlar devlet bünyesinde, organik ve diyalektik bir dengede bulunurlar. Politik toplum zor aygıtı aracılığıyla egemenliği sürdürmek üzere işleyiş gösterirken, sivil toplum kitlelerden rıza devşirmek için kültürel-ideolojik hegemonya inşasının alanı olacaktır (Özgüden, 2015: 33- 34). Dolayısıyla devlet Gramsci açısından “zorlamayla güçlendirilmiş hegemonyayı” ifade etmektedir (1986: 186). Diğer bir deyişle devlet zorun ve entelektüel, kültürel, siyasi tahakkümün birleşiminden; diktatörlük ve hegemonyadan meydana gelmektedir (Dumenil, Löwy ve Renault, 2012: 80). Klasik devlet anlayışına alternatif geliştirilen söz konusu ikili yapı; sınıflar arası tahakküm ilişkilerinin ortaya çıktığı üstyapı süreçlerini anlamlandırmak için işlevsel olacaktır (Halifeoğlu ve Yetiş, 2013: 184).

Gramsci’nin sivil toplumu ve politik toplumu ekonomik alandan bağımsız ayrı ayrı ele alışı, metodolojik bir ayrım olarak devletin birbirine entegre yapıların bütünü oluşundan ve hakkında yapılacak analizlerde bu etkileşime vurgu yapılmasını gerekli görmesinden kaynaklanmaktadır (Tok, 2003: 239).

Gramsci’nin devlet görüşünün üç özgün bileşeni bulunmaktadır. İlki; devletin bir aygıt olarak görülmesinden ziyade yönetici faaliyetlerin toplamı olarak ele alınmasıdır. İkincisi; devleti meydana getiren faaliyetler teknik ve pratik olarak ikiye ayrılmaktadır. Pratik uygulamalar idari ve adli kısmı ifade ederken teknik uygulamalar bilgi üretimini, yayılmasını ve organizasyonunu içermektedir. Bu yönüyle aydınlara önem atfedilmektedir. Üçüncüsü ise devlet zora dayalı tahakküm faaliyetleri kadar, önderliğe dayalı rıza faaliyetlerini de içermektedir. Dolayısıyla bu özellikleriyle devlet, toplumu kontrol eden bir organizmadan ziyade, kurduğu ilişkiler ve temsiller aracılığıyla kitleleri kendine dâhil eden faaliyetler bütünüdür (Migliaro, ve Misuraca, 2012: 73- 74).

Sivil toplum; politik toplumun bir taraftan muhalifi bir taraftan tamamlayıcısı, hukuki eşitliğin sunduğu haklar sistemini temel alan rasyonel örgütlenme yapısıdır. Temel işlevi yönetilenlerle yönetenler arasındaki organik geçişte ara uğrak olmaktır (Özgüden, 2015: 22). Sivil toplum aynı zamanda toplumsal pratikler alanı da olduğundan ahlaki ve entelektüel düzeyde ideolojinin işleme alanını oluşturmaktadır.

Gramsci, devletten ayrı bir kavram olarak ele aldığı sivil toplumu, gönüllü üyelik ve kullanımla kurulacak özel örgütlenmelerin alanı olarak görmekte ve hegemonyanın tesis

edildiği mücadele alanı olarak tanımlamaktadır. Çünkü zihinsel önderlik olarak hegemonya kendiliğinden oluşacak rıza içermelidir. Söz konusu rıza siyasal boyutlarda yapılacak mücadeleyle akılların ve gönüllerin kazanılmasıyla oluşacaktır (Wayne, 2014: 172).

Thomas ise sivil toplumu modern devlete mensubiyetin eğitiminin alındığı bir alan olarak görmektedir. Bu alanda gelişen hegemonya, siyasal iktidarın toplumsal dayanağını oluşturacaktır (2013: 209). Bu durumda devlet sivil toplum örgütleri düzeyinde özel çıkarları tanıtmakta ve yaymaktadır. Sivil toplum alanında kamunun çıkarı olarak yansıtılan özel çıkarlar bireylerin kendi çıkarlarına karşı da olsa öğrenilmekte ve kabul edilmektedir.

Gramsci'nin sivil toplum anlayışı “ideolojik yapı” olarak; sadece ideoloji yaymakla görevli örgütler kadar, kültürel örgütleri de kapsamaktadır. Kitle iletişim araçları, kilise, öğretim örgütü hatta kamuoyunu etkileme gücü olan bütün aygıtlar bu değerlendirmenin içinde yer almaktadır (Portelli, 1982: 21). Buna göre; sendikalar, dernekler, partiler, özel okullar, her çeşit kitle iletişim araçları ve spor- kültürel kulüpleri gibi özele ait örgütlenmeler bu kapsamda değerlendirilecektir (Özgüden, 2015, s. 38). Bu yönleriyle sivil toplum alanı ideolojik, ekonomik ve politik bütün düzeylerde mücadele verilen hegemonyanın alanı olarak görmektedir (Hall vd., 1985, 9). Hegemonyanın inşasında sivil toplumdaki örgütlere ait ideolojilerin karmaşık bir eklemlenmesi gerekmektedir. Aynı zamanda bu alan söz konusu yapısıyla, her zaman yeni hegemonya inşalarına açıktır.

Ortak duyu (common sense): Gramsci'ye göre hegemonya sivil toplumda ancak ortak duyuya ya da sağduyuya hitap ederek kurulabilmektedir. Halkın deneyimlerinden doğmakta ve gerçeğin doğrudan gözlemini içermektedir (1986: 228- 229).

Gramsci tarafından '*envanteri olmayan ideolojik izler*' olarak değerlendirilen ortak duyu (Hall, 2005: 390); sivil alanda toplumun geniş kesimlerince benimsenen, toplumsal bellekte yer edinen önyargıları ve düşünce kalıplarını ifade etmektedir (Kıvılcım, 2009: 219). Yönetilenler ortak duyu aracılığıyla öz çıkarları ile ideolojik çıkarlar arasında farklılık göremediğinde diğer bir deyişle egemenlerin çıkarı yönetilenlerin kendi çıkarı gibi kabul edildiğinde ikna ve rızaya dayalı hegemonya inşa edilmiş olacaktır (Van Dijk, 1998: 102).

Gramsci her bir bireyde entelektüel potansiyel olduğunu belirtmektedir. Çünkü bağlamına göre her bireyin cahil olduğu alanlar olabileceği gibi, bilgisi, gücü ve saygınlığı olan konularda avantajı da bulunmaktadır. Bu çokluğun içinde ancak işbirliği içinde sağlanacak, alttan başlayarak tüm toplumu kapsayacak orta duyuyla hegemonik cephe kurulabilecektir. Bu durum ortak eyleme değil, ne yapıldığını anlayabilmiş kişilerin eyleme rızasına işaret etmektedir (Snir, 2016: 277- 278).

Politik toplum; Gramsci'ye göre “doğrudan egemenlik” kurabilen “buyurma” işlevine sahip politik toplum, devlet ve sivil toplum arasında bağlantı görevi görmektedir (1986: 318). Hukuksal hükümeti diğer bir deyişle dar anlamda devleti, yasa yapma organı olarak parlamentoyu kapsamaktadır. Hukuk aracılığıyla maddi üretimi ve dağıtımı egemen çıkarlar etrafında örgütlemektedir (Özgüden, 2015: 35- 36). Bu noktada belirtmek gerekir ki; parlamento bu ikili yapı arasında iki yanlı (ambivalent) özelliği ile farklı bir konumda bulunmaktadır. Buna göre parlamento yasa organı olmasıyla politik topluma ait olduğu gibi; kamuoyunun resmi sesi olarak sivil topluma ait özellik de taşımaktadır. Bu durumda onay ile güç arasında birleşimi gösteren işleyişe sahip özel bir nitelik taşımaktadır (Portelli, 1982: 30).

Hegemonya inşasında ikincil rolü bulunan politik toplum; kurulu düzeni sürdürecekt, üstyapının zorlama işlevine bağlı etkinliklerinin toplamına işaret etmektedir. Gramsci'ye göre devletin politik toplumdan yararlandığı iki temel durum bulunmaktadır. Bunlardan ilki; egemen ideolojiyi “onamayan” grupların denetimi için zor kullanmak istediği durumlar, diğeri ise organik bunalım süreçlerinde geçici ve olağanüstü bir durum olarak toplumsal denetimin yeniden sağlanması gereken durumlardır (Portelli, 1982: 26- 27).

Therborn rıza ile konsensüs arasında bir ayrıma giderek, “rıza”nın bir kişi ya da bir şey ile arasındaki uzlaşmayı ifade ettiğini “konsensüsün ise; gruba ait insanlar arasındaki uzlaşıya vurgu yaptığını belirtmektedir (1989: 92). Bu durumda sivil toplum konsensus'tan (uzlaşma), politik toplum ise güçten yararlanıyor olsa da, son tahlilde işbirliği içinde olmaları gerekmektedir. Özellikle kamuoyu oluşturmak için ortak çalışma yapmaları gerekecektir (Portelli, 1982: 29; Bağla, 1977). Bu noktada yukarıda tartışılan yapıların üzerine inşa edilecek hegemonya ve rızanın ne oldukları ve nasıl üretildikleri incelenenecektir.

1.4.2. Hegemonya ve Rıza Üretimi

Hegemonya kavramı Marx ve Engels'ın eserlerinde kullanılmamakla birlikte, ilk kez Julius Martov ,Georgiy Plehanov ve Pavel Akselrod gibi Rus Marksistler tarafından, sonraları ise Lenin ve Bolşeviklerce devrimci mücadele sürecinin ifadesi olarak kullanılmaktadır. Kavram Hapishane Defterleri'nde Gramsci tarafından ise; anlamı genişletilerek kullanılmıştır (Dumenil, Löwy ve Renault, 2012: 80).

Anderson'a göre, kavram Gramsci'den önce de Marksist görüş içinde kullanılmaktadır. Rus Sosyal Demokrat hareketi 1890- 1917 yılları arasında kavramı özellikle Plehanov tarafından ekonomik mücadeleye ek siyasi mücadele olarak kullanılmaktadır (1988: 30). Lenin ise Rusçası 'gegemonia' olan kavramı politik liderlik etmek üzere işçi sınıfının köylülerle ittifak kurarak, toplumda egemenlik ve hâkimiyeti elde etmesi olarak kullanılmaktadır (Özgüden, 2015: 55). Daha sonraları Buharin, Stalin ve Zinovyev tarafından da kullanılacak olan kavram, Enternasyonal belgelerinde sıklıkla yer almaktadır (Santucci, 2011:108)

Yunanca 'hegemonia' kelimesinden türeyen hegemonya baskın ve üstün olanı ifade etmektedir. Dilbilimci olan Gramsci'nin kullanımıyla dikkatleri çeken hegemonya kavramı yönetenler ve yönetilenler diğer bir deyişle egemenler ve ezilenler arasındaki dilsel ilişkiler yoluyla yayılan kültürel egemenliği tartışmaya açmaktadır (Çoban, 2012). Tahakküm, otorite ve liderlik kavramlarının birlikteliğine işaret eden hegemonya kavramı; askeri üstünlükle birlikte kültürel prestiji de bünyesinde barındırmaktadır (Ives, 2011: 105- 106).

Gramsci Marksist teoriye bağlılıkla birlikte, dogmatik bir ekonomizmin açıklayamadığı toplumsal politik gerçekliği anlayabilmek için yüzeyin derinine bakmayı tercih etmiştir. Marx'a göre ekonomik krizler proleterya lehine sınıf savaşlarını bitirecek kendiliğinden gerçekleşecek ideoloji-politik bir devrime yol açmalıdır. Oysa olgunlaşan toplumsal ve tarihsel koşullara rağmen Marx'ın öngördüğü politik seyrin her yerde neden gerçekleşmediği, öncelikle batıda gerçekleşmesi beklenen sosyalist devrimin neden önce doğuda ortaya çıktığı ve onun da hızla yenilgiye uğrayarak nasıl faşizmi doğurduğu Gramsci'nin cevap aradığı sorulardır. Bununla birlikte kapitalist sistemin her koşulda nasıl kendini yeniden ürettiği ve sürdürebildiği, bunu yaparken zoru görünmez hatta gereksiz bırakacak rızayı nasıl elde ettiğini anlamak istemiştir. Bu durumda ekonomik

yapı değişimin önkoşullardan biri olmakla birlikte, ideolojik ve kültürel alanlardan bağımsız ele alındığında sonuca ulaştırmamaktadır (Özgüden, 2015: 15- 19). Diğer bir deyişle bireyin yaşamına yön veren, kendisi tarafından üretilmiş ve tarihini oluşturacak dil, kültür, ideoloji vb. bütün değerlerin ekonomi kadar değişim üzerinde etkili olduğunu ortaya atmaktadır (Güngör, 2016: 272).

Laclau ve Mouffe krize giren Marksizm'in merkezi fikirlerine cevap olarak hegemonya kavramının geliştiğini belirtmektedir (Ives, 2011: 230). Hegemonyanın tarihsel zincirde ortaya çıkan bir çatlağın, oluşan bir boşluğun doldurulması için ortaya atıldığını belirtmektedirler. Kavram Lenin'le birlikte sınıfsal mücadele içinde mevcut durumlar için geliştirilmesi gereken siyasi muhasebe için köşe taşı olarak kullanılmaktadır. Gramsci tamamen Leninist bir kalkış noktasıyla hegemonya kavramını ilk kez 1926'da 'Güney Sorunu Üzerine Notlar' metninde sınıf ittifakıyla uyumlu politik önderlik olarak değerlendirmektedir. Daha sonra Gramsci kavramı Leninist perspektifin dışına çıkararak yeniden tanımlamıştır. Bu tanımlamada kavram; politik önderlikten ahlaki ve entelektüel önderliğe yön değiştirerek, 'değerler ve fikirlerin', toplumun birçok düzeyinde ortak paylaşılmasını ifade etmektedir. Söz konusu önderlik ideoloji aracılığıyla kolektif iradeyi oluşturacaktır. Ayrıca Lenin politik toplumun hegemonyasını öncüllerken, Gramsci sivil toplumda başlayan hegemonyanın politik topluma böylece devletin tamamına yaygınlaştığını kabul etmektedir (Laclau ve Mouffe, 1992: 85- 86; Portelli, 1982: 72- 73).

Birinci Dünya Savaşı sonrası işçi sınıfının mücadelesinin neden toplumun devrimci dönüşümünü sağlayamadığını sorgulayan Gramsci'ye göre; egemen sınıfın kültürel hegemonyasının, dönemin ekonomik ve siyasal bütün krizlerine rağmen toplumu kapitalist düzenden koparmayı önlediğini tespit etmiştir. Dolayısıyla Gramsci; McLellan'a göre ekonomik krizler ve devrim denemelerine rağmen kapitalist devletin şiddete başvurmaksızın egemenliğini kitlelerden devşirdiği aktif rızayla sürdürdüğünü ortaya koyan ilk Marksist teorisyen olarak Marx'ın çözümlemelerindeki boşlukları doldurmaktadır (1998: 204).

Gramsci'nin hegemonya kavramsallaştırması "Hapishane Defterleri"nde dört temel özellikle yer almaktadır. Buna göre hegemonya;

- 1) Zorun karşısında bir rıza üretimi hedefleyen yönetimi açıklamak üzere geliştirilmektedir.

- 2) Politik toplumdan ziyade sivil toplum alanında işleyiş göstermektedir.
- 3) Manevra savaşı dışında mevzi savaşı gerektirdiği için, Doğu'dan ziyade Batı'ya faaliyet alanı olarak daha uygundur.
- 4) İktidar kuramlarının kapsayıcı bir analizi olarak proletarya ve burjuva arasındaki önderlik stratejilerine uygulanabilecektir (Thomas, 2013: 228).

Hegemonya; sivil toplumda gelişen bağımlı sınıflar üzerindeki egemen sınıfların ideolojik üstünlüğünü ifade etmektedir (Carnoy, 2001: 256). Diğer bir deyişle toplumsal düzenin kurulacak rıza yoluyla sürdürülebilirliğini anlatmaktadır. Söz konusu rıza homojen ve çelişki içermeyen uzlaşmadan ziyade çıkar çatışmaları kadar değer ortaklıklarını da içeren karmaşık bir işleyiştir. Amacı politik ittifaklar aracılığıyla tüm topluma evrensel çıkarlara dayanan yeni bir pencere açmaktır (Buci-Glucksmann, 2012; 124- 126). Hegemonya tutarlı bağlama sahip bir toplumda basit bir çabayla kurulabilecek bir olgu değil aksine, çelişkili söylemler alanında, uzlaşma gerektiren karmaşık stratejilerle kurulması mümkün olan kompleks bir yapıdır. Karmaşık öğelerin bir aradallığında eklemlenerek ya da yeniden düzenleyerek işleyiş göstermektedir (Laclau ve Mouffe, 1992: 116). Karmaşık yapısıyla birlikte hegemonya; fiilen kurulan siyasal ilişkiler alanını da ifade etmektedir (Laclau, 2009: 56).

Gramsci hegemonyayı örtük ve dolaylı güç ilişkilerinin alanı görmekte ve toplumsal gücü tekelinde bulundurmasıyla, egemen sınıfın denetiminde kurulduğunu belirtmektedir. Egemen sınıf sistemin devamlılığını medya, eğitim, kültür, hukuk gibi ideolojik kurumlar aracılığıyla iktidarına meşruluk kazandırarak gerçekleştirmektedir (Güngör, 2016: 272-273).

Gramsci hegemonya kavramının anlamını genişletirken Machiavelli'nin Prens kitabından esinlenmiştir. Machiavelli'nin kitapta örneklediği kralların yararlanması gerektiğini düşündüğü yarı insan yarı hayvan olan "centaur", Gramsci'nin düşüncelerine kaynağını oluşturmaktadır. Machiavelli hayvanın tilki ve aslan olması gerektiğini söylemektedir. Çünkü aslan korkutmak için, tilki ise hile ve tuzakları fark etmek için kullanışlı olacaktır (Machiavelli, 2016: 82). Centaur'un insan ve hayvandan oluşan ikili yapısı Gramsci tarafından, toplumun yönetilmesini sağlayacak 'rıza' ve 'zorlama'nın birlikteliğini gösteren sembol olarak kullanılmaktadır. Ayırıştığı nokta ise Machiavelli rızayı baskı içinde erimiş kabul ederken, Gramsci'nin ise tersine rızanın baskıyı örttüğünü düşünmesidir. Bu ayrım Prens ve Modern Prens kitaplarının da farklılaştığı alanlardır

(Anderson, 1988: 82- 83). Gramsci Machiavelli'nin "centaur"unu gelişen sınıf bilincini öğreten bir eğitmen olarak siyasal ilişkinin eğitsel yönü ačíndan kullanılı bulmaktadır. İdeolojiye kültürün eklemlendiği, iktidar ve devlet çözümlmelerinde sadece zora yani egemenliğe dayanmayan, rıza ile liderliği de öne çıkaran bu ikili yapının farkındalığı Gramsci'ye, Marksist teörinin yeniden tanımlandığı ve genişletilmiş teorilerin kapılarını aralayacaktır (Fontana, 2013: 277- 279).

Joseph Femia egemenlik ilişkileri kapsamında incelediğimiz hegemonyanın kullanım biçimine yönelik bir tipoloji geliştirmiştir. Buna göre hegemonyanın "dâhili", "yozlaşmış" ve "minimal" olmak üzere üç türü bulunmaktadır. Dâhili hegemonya Gramsci'nin ideal olarak tanımladığı "kolektif iradeye" vurgu yapan, egemenlik sağlayan grubun sadece kendi çıkarlarını değil, bütün toplumun istek ve gereksinimlerini karşılamayı içeren hegemonyayı ifade etmektedir. Yozlaşmış hegemonya toplumun genel çıkarlarına hitap eden, destek ve bağlılığa dayalı dâhili özelliğini yitirmiş, demode liderlik biçimine vurgu yapmaktadır. Mevcut hegemonyasını, karşısına çıkacak alternatif bir hegemonyanın olmayışına borçludur. Minimal hegemonya ise; çoğunlukla elit grubu kapsayan belirli bir toplum düzeyindeki liderliği tanımlamaktadır. Başarıları çatışan gruplara ait önderleri kendilerini eklemlmelerine bağlıdır. Tahakküme yakın bir durumu çağrıştıran bu hegemonya türü, gücün devamlılığı için zorlamayı da gerektirmektedir (Ives, 2011: 113- 116).

Yönetilenlerin iktidarın eylemlerine kabul göstermesi ve haksızlıklara ses çıkarmaması anlamına gelen rızanın üretimi, bütün politik ya da sosyo-ekonomik faaliyetlerin ötesinde, hegemonyanın sürdürölmesinde başrolü oynamaktadır. Çünkü özne konumundaki bireyler, egemen ideolojiye, iktidarlar tarafından bedel ödemeyi ve daha fazla çaba sarf etmeyi gerektiren baskıya ihtiyaç duymaksızın, gönüllölük esasına dayanarak katılmaktadırlar.

Farklı bir değerlendirmeye; iktidarı elde tutmakta rıza ile baskı arasındaki denge modern toplumlarda rıza yönünde eğilim gösterse de, Gramsci'nin tahakküm olarak adlandırdığı devletin disipline etme ve cezalandırma gücü varlığını sürdürmeye devam etmektedir. Egemen iktidarın mecbur kaldığında şiddete başvurması ideolojik güvenilirliğini yitirme tehlikesi taşıyacağından, bunun yerine alışkanlıklarla ve geleneklerle toplumsal yaşamın dokusuna yayması, iktidarların çıkarlarına daha çok hizmet edecektir (Eagleton, 1996: 167, 2013: 298). Bu durumda hegemonya uygulanacak grubun çıkar ve eğilimleri hesaba

katılarak uzlaşa zemini aranması iktidar açısından daha fonksiyonel gözükmektedir (Gramsci, 1986).

Gramsci'nin hegemonya kavramı; kurumlarda üretilen zora dayalı dışsal egemenlik anlayışının dışında, ideolojik mücadele alanında zihinlerde inşa edilen onaya (consent) dayalı egemenlik formlarının olabileceğinin kapısını aralamaktadır (Sancar, 2014: 31). Diğer bir deyişle politik var olmanın dışında liderlik yapmak isteyen iktidar grupları, demir yumruk olacak zoru yedeklerinde tutarken, kadife eldiven olan rızayı devşirmek zorunda kalacaktır (Hobsbawm, 2012: 27). Bu yaklaşıma uygun olarak Eagleton “hegemonyayı, bir egemen iktidarın kendi yönetimi için, hâkimiyeti altındaki insanların rızalarını kazanmada başvurduğu bütün pratik stratejiler yelpazesi” olarak değerlendirmektedir (2013: 297).

Başka bir açıdan değerlendirildiğinde rızayı üreten politik pratikler, burjuva sınıfınca üretilen hukuktan kaynağını almaktadır. Öyle ki; önceki yönetici sınıfın şiddet aracılığıyla sağladığı tahakküm yeni durumda; yönetilenlerin rızasıyla sağlanmaktadır. Bu durumun temel nedeni; gerçekte sınıf olarak burjuvaziye ait olan özgürlüklerin, ilkesel olarak hukuki düzeyde toplumun her kesimine açık hale getirilmesidir. Böylece modern demokrasilerin sivil toplum ile devlet aygıtları arasındaki ilişki her ne kadar 1870’lerden sonra kurulabilecekse de; burjuvazi bu tarihten çok önce devletin gündelik hayata nadir katılımıyla sivil topluma egemen olamayacağını keşfetmiş ve önceki dönemlerle kıyaslanamayacak derecede toplumu kuşatacak şekilde devletle ilişkisini yeniden tanımlamıştır. Sonuçta devlet artık sadece egemen sınıfın çıkarlarına dayalı şiddet aygıtı görevini değil; bir taraftan toplumsal ve politik eğitim programları aracılığıyla yönetilenleri kendinden razı eden, diğer taraftan yeni yönetici sınıfa ait genişleyen çıkarları evrenselci tasarı söylemiyle toplum tabanına yayarak toplumsal ilişkileri bütünleştiren rıza üretme aygıtını ifade etmektedir. Bu bütünleşmenin en temel alanı genişleyen ve çeşitlenen sivil toplum yapısı olacaktır (Thomas, 2013).

Kapitalist üretimle beliren yeni rızanın özgün yanı ise; yönetilen sınıfın demokratik eşitlik temelinde mevcut düzeni kendi lehlerine dönüştürebilme inancını taşımalarıdır. Böylece sivil topluma ait örgütler aracılığıyla yönetilebilecek politik rekabet ortamına sahip oldukları düşüncesi bile sömürü ilişkilerini gölgeleyerek yerleşik sisteme rıza kazandıracaktır. (Anderson, 1988: 52).

Hegemonya ayrıca bağımlı bilinçlerin zora ve şiddete başvurmada biçimlendirildiği “ikna ile nüfuz etme durumu” diğere bir deyişle “rızanın örgütlenmesi” olarak da tanımlanmaktadır (Barrett, 2013: 358). Bu yönleriyle kavram zorla empoze edilme ihtimali olan ideoloji kavramından ayrılmaktadır. Rızayı devşirmek için ideolojiyi kullandığı için onu kapsamaktadır ancak daha geniş bir kategoriye ifade etmektedir. (Eagleton, 2013: 294).

Rıza üretimi için hegemonya kuracak güçler sivil toplumun ortak duyusundan yararlanmaktadır. Sosyal ve kültürel alanda sağlanan hegemonyanın, zora gerek duymaksızın toplum üzerinde ekonomik ve siyasal karşılığı da olmaktadır. Egemen çıkarların ebedi sürecek, tartışılmaz ve kaçınılmaz görüldüğünden toplum çıkarı olarak kabul edildiği bu aşamada ortak çıkarları savunduğu düşünülen ittifak bloğu oluşacaktır (Çağlar, 2019: 355).

Bireyler toplumsal pratikler içinde zaman zaman egemen sınıfın tahakkümünün dezavantajlarıyla karşılaşmaktadır. Egemen sınıf için tehdit oluşturan bu durum rızanın sürekli üretilmesi ve yenilenmesiyle aşılabacaktır (Yaylagül, 2016: 117).

Rızanın üretilmesinin çeşitli yöntemleri bulunmaktadır. Bank’ın (2015: 5) dikkati çektiği gibi bunların başında belirli sorumluluk ve hakların, çeşitli imkânlardan mahrum kalmış çoğunluğu temsil eden bir grupta paylaşılması ya da tamamen devredilmesi yer almaktadır. Kurumsal yapının paylaşıma açılarak meşrulaştırıldığı bu süreç yönetilenlerden rıza devşirmenin etkili bir yolu olmaktadır.

Rızanın üretilmesinde ve hegemonyanın işletilmesinde önemli rolleri olan diğere iki etken de; risk ve korku faktörüdür. Riskin muhtevası; geleceğe dair eyleme geçme ihtimali taşımaktadır ve bu nedenle tabiatı gereği henüz meydana gelmemiş ancak tehdit içeren olguları ifade etmektedir. Söz konusu tahribat sonradan harekete geçmeyi fiilen imkânsız kılacak derecede büyük olduğundan, müdahale bugün gerçekleşmelidir. Dolayısıyla aslında var olmamış sadece kurgudan ibaret hayali riskler de rızanın üretiminde mevcut edimin meşrulaştırıcı nedeni olmaktadır (Beck, 2014: 44- 45). Aynı zamanda toplumun sürekli risk uyarıları eşliğinde güvenlik ihtiyacının yüceltilmesi, bireylerin davranışlarına ket vurmaya yönelik ideolojik bir atmosfer oluşturmaktadır (Furedi, 2017: 40). Katlanabilir yükümlülüklerin birden tahammül edilemez tehlike kaynaklarına dönüşümü, dün mümkün olan bir durumun, aniden yasaklanmış olmasıyla sonuçlanabilmektedir.

Tehdit durumu öncelikleri yeniden belirleyerek devletin müdahalesini gerektiren olağanüstü hal politikalarını devreye sokmaktadır (Beck, 2014: 118).

Bauman; maddi ve manevi rahatı tehdit eden tehlikeleri savmak için tereddütsüz yapılması gereken itaatin sırrının; savunma ihtiyacında gizli olduğunu belirtir. Güvenlik arayışı, çevresinde devasa bir gerilim meydana getirecek ve bu gerilimi azaltarak güvenlik kaygısından kurtulmanın yolu iktidara teslim olmakta aranacaktır. Güvenlik kaygısı, diğer bütün endişeleri görmezden gelebilecek kadar benzer bütün korkuların önüne geçmektedir. Hapisle sonuçlanacak yeni yasa ihlallerini belirten yasalar çıkarmak, mevcut hapis cezalarını artırmak ve sonuçta yeni hapisaneler inşa etmek; iktidarların güvenlik için çalıştığı hissini vermesiyle, güçlü, verimli ve kararlı kılarak popülerliğini artıracaktır. Sonuçta halkın zihni korkularla, suçlarla ve cezalarıyla meşgul olurken vaat edilen güvenlik hissine hala neden sahip olmadıkları üzerine düşünmeleri engellenecektir (2016: 132- 135). Aynı zamanda sapma gösterenler; düşman ilan edilme gibi ötekileştirilmeler içine izole edileceğinden, mevcut uygulamalar hiç olmadığı kadar sorgulanamaz meşru bir zemine oturtularak, yapılacak hak ihlalleri için rıza üretilecektir. Machiavelli (2016: 49), ahlaki kayıtsızlığıyla büyük tartışmalara neden olan Prens kitabında; yönetim becerisine haiz iktidar sahiplerini, halkın kendisine ve devlete her durumda ve her zaman ihtiyaç hissettirmesini bilen erkler olarak tanımlamaktadır. Bu önemli kabiliyet iktidara; itaatle birlikte sadakati de sunacaktır. İktidarı elde tutmak isteyenler tarafından tercih gerektiğinde; korku sevgiden daha ziyade güvenli olacaktır. Çünkü iktidara karşı sunulan bağlılık; gerekmediği zamanlar için geçerlidir. İhtiyaç halinde iktidarın tersiyle karşılaşması kuvvetle muhtemeldir. İnsanlar sevdiklerini kolayca suçlayabilirken, korktuklarını suçlarken yeniden düşünme ihtiyacı hissedecektir. Bağlılıklarını sevgiye dayandıranlar ise çıkar karşılığı ihanet edebilir. Buna rağmen korkuya dayalı bağlılıkta, ceza korkusu bu duruma engel olacaktır (2016: 78- 79).

Hâkim sınıfın iktidar bloğu ittifakın üyeleri üzerinde hegemonyasını kurarak koruyuculuğu altında birleşebildikleri ölçüde işlevsel olacaktır. Hegemonyanın tesis edilmediği durumlarda iktidara ait çelişkiler kendiliğinden çözülemeyeceğinden, ortaya çıkacak hegemonya bunalımı iktidarın faşistleşme sürecine girmesine yol açacaktır (Poulantzas, 1980: 72). Böylelikle kendisine gösterilen rıza azaldığı ölçüde devlet, zor ve güç kullanımına başvuracaktır (Wayne, 2014: 173).

Siyaset, devlet ve toplum arasındaki katı hiyerarşik ilişkiye değinen bu anlatımlar; çeşitli yöntemlerle hâkim olma becerisi göstermiş bir iktidarla, doğru yaptıklarına, yanlış yaptıklarına ve hatta yapması gerekirken yapmadıklarına bir şekilde rıza göstermiş toplumun, bir yönüyle ideolojiler ağındaki durumuna da işaret emektedir. Hegemonya kavramının gelişim sürecinin, Gramsci'nin özgün katkısının ve rıza üretiminde öne çıkan etkenlerin tartışıldığı bu aşamasından sonra, işleyişini daha iyi kavrayabilmek adına hegemonya inşası için gerekli temel öğelere değinilecektir.

1.4.3. Hegemonya İnşasında Kurucu Öğeler: Tarihsel Blok, İktidar Bloğu, Geleneksel- Organik Aydınlar

Gramsci'nin hegemonya kavramsallaştırmasını açıkladığı bağlantılı kavramları bulunmaktadır. Bunları anlamak hegemonya inşasının nasıl gerçekleştiğini anlamaya kapı aralayacağından bu başlık altında söz konusu kavramlara yer verilecektir.

Gramsci'nin **tarihsel blok** kavramı üst yapı ve alt yapının organik olarak birbirine bağlandığı topyekûn bir tarihsel momente özgü bütünlüğü ifade etmektedir. Organik bağlantıyı sağlayacakların ise aydınlar olduğunu belirtmektedir. Aydınlar toplumsal sınıfları temsil etmeyi bıraktıklarında alt yapı ve üstyapı arasındaki bağ kopacak ve krize sebep olacaktır. Bu kriz alt yapıyla üst yapı arasındaki ideolojik çelişkiden doğacaktır. Bu yeni durumda aydınlar tarafından üretilecek yeni ideolojiyle yeni bir tarihsel blok kurulabilecektir (Bağla, 1977).

Gramsci ideolojiyi “yanlış bilinç” ya da “fikirler sistemi” olarak görmek yerine, kurumlarda ve aygıtlarda cisimleşmiş, tarihsel bloğun unsurlarını eklemlleyen bir bütün olarak değerlendirmektedir (Laclau ve Mouffe, 1992: 87). Hegemonya ise bu eklemlenmede söz konusu tarihsel bloğun parçalarını birbirine tutturmak (cohesion) için gereken bağlantının anahtarıdır ve iktidarların devamlılığı için birbirilerini gerektiren olmazsa olmaz kavramlardır (Demir ve Göymen, 2012: 96).

Tarihsel blok içerisinde yapılacak hegemonya çözümlemesinde Gramsci üç temel toplumsal grup belirlemektedir. Buna göre ilki; hegemonya kurarak toplumu yönetecek temel sınıf, ikincisi üzerinde egemenlik kurulacak ve aydın yetiştirilecek toplumsal taban, üçüncüsü ise hegemonik sistemin dışında kalmayı tercih eden ast sınıflardır. Ast sınıflardaki hegemonya yokluğu bu sınıfların türdeş olmasını engellemektedir (Portelli, 1982: 94- 96).

İktidar bloğu ise; farklı sınıfsal çıkarların ortak ekonomik ve ideolojik tasarımlar etrafında birleştiği iktidar merkezidir. Topluma egemen olacak ideoloji son kertede iktidar bloğunun bünyesinde yer alacak güç dengeleri etrafında biçimlenecektir. Bu durumda hegemonya egemen sınıfın ve ittifaklarının entelektüel, siyasi ideolojik ve ekonomik amaçlarının ortak duyu haline gelmesiyle kurulmaktadır (Özgüden, 2015: 78).

Aydınlar

Gramsci'nin hegemonik mücadeleye en dikkat çekici katkısı aydınlarla ilgili görüşleridir. Gramsci aydınların işlevini hegemonya kurmak için gerekli sınıf bilincini oluşturacak ideolojinin yönetilenlerle yönetenler arasındaki dolaşımını sağlamak olarak görmektedir (Duman, 2015: 777).

Gramsci 1919 yılında Togliatti, Terracini ve Tasca gibi yüksek düzey entelektüel bir grupla Ordine Nuovo (Yeni Düzen) gazetesini çıkarmaya başlamıştır. Gazete kültürel bir araç olarak söz konusu aydınların ışığında yeni bir politik hareket üzerinde yoğunlaşmaktadır. Bu deneyimiyle Gramsci iktidar mücadelesinde aydınlara merkezi bir rol verilmesi gerekliliğini geliştirecektir (Vacca, 2012: 39- 41). Bu düşünceden hareketle Gramsci aydını devletin “üstyapı görevlileri” olarak tanımlayarak, politik toplumla sivil toplum arasında örgütleyici işlev yüklemektedir (Dural, 2007: 60).

Gramsci Marksist düşüncede aydınlar sorununa değinen ilk düşünürdür. Aydınları daha çok kurulacak ‘tarihi blok’un organik bir bileşeni, bağlayıcı dokusu olarak değerlendirmektedir. Gramsci aydınları bütünüyle bağımsız saf düşünceye sahip, sınıf ilişkilerinin dışında bilim yayıcı bireyler olarak tanımlamak yerine, özellikle geleneksel aydınlar açısından meşrulaştırma uzmanları (experts in legitimization) diğer bir deyişle egemenliğin memurları olarak iktidarda olan ya da yükselmekte olan hâkim sınıfa organik bağlarla bağlı değerlendirilmesi gerektiğini belirtmektedir. Öyle ki; bağın kuvveti aydınların temsil ettikleri sınıftan gelmeleriyle daha da artmaktadır. Hâkim sınıf kitlelerin desteğini kazanmak için olduğu kadar, ahlaki ve ideolojik düzeyde de kendi dünya görüşlerine eklemelenmeleri için aydınları kullanmaktadır. Bunu aydınları politik toplumda yönetici olarak atayarak, sivil toplumda ise örgütler içinde kültür biçimlendirici olarak değerlendirerek yapmaktadır. Aydınların evrensel karakteri ideolojiyi homojenleştirme, sınıf birlik ve bilincini aşılmasıdır. Diğer bir deyişle Gramsci’ye göre

aydınlar; her türlü besinin sindirilmesini sağlayacak ‘mide suyu’ görevini üstlenmektedir (Bağla, 1977).

Aydınlar toplum kesimleriyle bağ kurabildiği oranda halkı temsil eden konumuna yükselerek, yeni toplumsal güç olacak tarihi bloğun kurulmasında rol oynayacaktır. Aksi durumda halkla ilişkileri katı, bürokratik bir kast sistemi içinde yitip gidecektir (Akkaya, 2014: 43).

Gramsci’ye göre her üretim biçimine karşılık gelecek bir sınıf ve aydın tipi bulunmaktadır. Zanaatçı ve köylü tabana dayanan sınıfa eski tip aydınlar önderlik edecekken, sanayiye ve ticarete dayalı yeni sınıf için uzmanlıkları olan yeni tip aydınlar gerekecektir (Portelli, 1982: 106).

Geleneksel Aydınlar:

Geleneksel aydınlar adından da anlaşılabilirliği gibi içinde büyüdükleri geleneklerine bağlı, henüz yeni sisteme organik bağ kuramamış aydınlardır (Bağla, 1977).

Kırsal aydın olarak da nitelendirilen geleneksel aydınlar; avukat noter, öğretmen, hekim, din adamı gibi halk ile yöneticiler arasında toplumsal bağ kuran kanaat önderleri diğer bir deyişle örnek alınan meslek elemanlarıdır (Gramsci, 1986: 321). Genellikle egemen sınıftan önce de var olmakta ancak zamanla bu grup tarafından absorbe edilmektedirler (İvves, 2011: 124).

Thomas ise geleneksel aydını; önceden yükselmekte olan şimdi ise egemen olan sınıfın siyasal işlevini anlamaya isteksiz, toplumsal pratiklerinin dayanaklarına bağlı aydınlar olarak değerlendirmektedir (2013: 553). Bu aydınlar tanımlamalardan da anlaşılacağı üzere, toplumsal sınıflardan bağımsız gözükseler de, pratikte ilişki içinde bulundukları egemenlere organik bağ geliştirmişlerdir. Bu yüzden Portelli geleneksel aydının toplum tabanından daha çok kendi çıkarına uygun olarak egemenliğin sürdürülmesine yardımcı olduğu egemen sınıfa organik bağlı olduğunu belirtmektedir (1982: 121).

Organik Aydınlar:

Organik aydınlar sadece felsefecileri ve ideologları kapsamamakta, aynı zamanda sanayi teknisyenleri, iktisatçılar, hukukçular, siyasi eylemciler gibi uzmanlık gerektiren alanların bilirkişilerini de ifade etmektedir. Bu durumda Gramsci’nin üzerinde durduğu organik aydın felsefi düşüncelere dalan idealist bir aydını değil, toplumsal yapıya etki

eden ve onu dönüştürme kabiliyetine sahip bir entelektüeli ifade etmektedir (Eagleton, 1996: 171).

Aydınların “organik” karakteri ilişki halinde bulundukları organizmaya diğer bir deyişle toplumsal gruba bağlılıkları oranını ifade etmektedir (Ives, 2011: 125). Gramsci’ye göre hegemonya mücadelesinde egemenliği kazanmaya çalışacak yeni ‘temel sınıf’ın organik aydınları, yeni tarihi bloku kurmak üzere eski tarihi blokun geleneksel aydınlarına karşı çıkmalıdır. Bu aydınları asimile etmeli, devşirmeli ya da yok etmelidirler. Çünkü yeni aydınlar yeni ideolojiyi üretecek yayacak ve yeni tarihi blokta oluşacak temel sınıf içinde homojenlik kurarak bireye toplumdaki yerinin bilincini sağlayacaktır. Bunu yaparken egemen ahlakı bilimsel yoldan çürütmesi gerekecektir. İkna edici, can verici ve örgütleyici olarak toplumun tabularını yıkmalı, ahlaki çehresini değiştirecek yeni düşünceler, yeni bir kültür hatta gelenek ve görenek üreterek zihniyet reformunu gerçekleştirmelidir. Aydınların bu önemli rolü değişim için her zaman ekonomik krizin gerekli olmayacağını göstermektedir. Alt yapıda gerçekleşecek ahlaki ve entelektüel reformla diğer bir deyişle kültürel devrimle, Fransız İhtilalinde olduğu gibi üst yapıyı da değişime zorlayacaktır (Bağla, 1977).

Sonuç olarak birleştirmek gerekirse Gramsci’ye göre aydınlar; konsensüs sağlamak üzere alt yapıyı üst yapıya tutturun çimento görevi görmektedirler. Bununla birlikte hangi sınıfın hesabına yönetime katkı sağlıyorlarsa o sınıfa göre organiktirler ve bu özellikleriyle saf değiştirebilirler. Bu durumda iktidarı elde etmeye çalışacak her zümrenin ahlaki ve entelektüel reformu gerçekleştirmesi için kendi içinden ve /veya devşirme yoluyla aydınlara sahip olması gerekir ki; değişimin ön şartı ve devamlılığının esası olan kültürel reform gerçekleştirilebilsin. Bununla birlikte Gramsci aydınların başlatacağı hegemonik mücadeleye o kadar inanıyordu ki; kendisi bizzat teorinin pratikte işleyişi olarak konferanslar vermekte, gazeteci faaliyetleriyle politik düşüncelerini ifade etmekte ve dergilerde yazılar yazmaktaydı.

1.4.4. Hegemonik Mücadele ve Karşı-Hegemonya

Hegemonyanın neden mücadele alanı sunduğu, bu alanda karşı-hegemonyanın üretimi ve üzerine geliştiği temel öğeler bu başlık altında tartışılan konuları oluşturacaktır. Karşı-hegemonya inşası ve bunun yöntemleri bu çalışma açısından temel öneme sahiptir.

Hegemonyanın kendine muhalif değer ve pratikleri de kapsayıp denetleyebilecek şekilde aktif olarak kazanılması ve sağlamlaştırılması gerekliliği olgusu, yitirme riskini içerdiği için hayati öneme sahiptir. Bu çatışmacı ve dinamik yapıdaki baskın hegemonya; polis, ordu, yasa gibi devletin baskıcı yönünün yanı sıra, aile, medya, din kuruluşu, okul ve kültürel kurumlar gibi üst yapılara ait failer aracılığıyla da üretilmektedir (Hall, 1999b: 223). İdeolojik aygıtların işleviyle doğal ve geçerli kabul edilen baskın ideoloji hegemonya oluşturarak, ortak duyunun bir parçası olmaktadır. Bununla birlikte hiçbir tekil sınıfsal çıkarın, diğer bütün grupların değişmez ve sürekli rızasını elde edemeyecek olması, karşı- hegemonyanın da işleyiş göstermesiyle ile müzakere ve pazarlık alanı sunacaktır. İletişim araçları bu noktada devreye girmektedir. İletişim araçları özerk toplumsal aktör olmadıkları gibi baskın ideolojinin düzayak yansımaları da değildir. Ancak rızanın ya da karşı- hegemonyanın üretiminde ana etkenlerdir (Mutlu, 1998:155). Hegemonya, sabit olmayan bir denge işlediğinden sürekli üretilmeye devam edilmesi gerekmektedir. Bunun için ittifaklar kurulmalı, rıza kazanımı için gerekli ancak egemen çıkarlara ters düşmeyecek tavizler verilerek oydaşma sağlanmalıdır. Hegemonik mücadele söylem yoluyla toplumsal ilişkiler üzerinden gerçekleşecektir. Karşı-hegemonik söylemin gücü, dayanıklılığı ve eklemlenmelerin yönü mevcut hegemonyanın etki çapına bağlı gelişim gösterecektir (Fairclough, 2015a: 127- 134).

Gramsci tabi grupların bilinçlerini yarılmış ve dengesiz olarak tanımlamaktadır (Özçetin, 2018: 199). Williams da toplumsalın ‘oluşmakta olan’ ‘arta kalan’ ya da ‘egemen olan’ bilinç türlerinin karmaşık bir bileşkesi olduğunu, bu yüzden hiçbir hegemonyanın mutlak ve sarsılmaz olmayacağını belirtmektedir (Eagleton, 1996: 78). Bu durumda egemen hegemonyaya karşı durmak için alternatif bir hegemonya inşasına girişmek her zaman olası görünmektedir (Williams, 2012: 175). Özellikle sınıfsal güç dengelerinin değişimi alternatif ve karşı-hegemonya alanları üreterek mevcut hegemonyanın sınıanmasına, değiştirilmesine ya da sınırlandırılmasına sebep olacaktır (Özgüden, 2015: 62).

Eagleton topluma yayılmış ideolojilerde iki dünya kavrayışının çatışık halde bulunduğunu söylemektedir. Birinin resmi kavramlarla yönetenler tarafından üretildiğini, diğerinin ise baskı altında bulunan yönetilenlerin pratik deneyimlerinden türeyen toplumsal gerçekliğe ait ideolojiler olduğunu belirtmektedir (1996: 170)

“Gramsci için de Hall için de, hegemonya ‘hiçbir zaman nihai olarak kazanılmayan’ bir mücadeledir; yeniden ve yeniden kazanılmayı gerektirir ve sürekli bir müzakere, içirme

ve taviz sürecine işaret eder” (Özçetin, 2018: 199). Hegemonya mücadelesinde bireylerin kendi koşulları hakkında bilinçlenmesi ve karşı-hegemonik bir alan üretmesi gerekmektedir. Gramsci bunun esnaf, işçi, memur gibi toplumun her düzeyindeki bağımlı kesimin birleşerek ittifak bloğu kurmasıyla ve kendilerine özgü kültürel yapıyı geliştirmeleriyle mümkün olacağını belirtmektedir. Sivil toplum alanındaki bu dayanışma diğer bir deyişle ittifak bloğu o tarihsel döneme ait tarihsel bloğu oluşturacaktır. Egemen yönetenler güçlerini kendi ittifak blokları sayesinde sürdürebildiğinden, yönetilenlerin de aynı yöntemle karşı-hegemonya oluşturabilmesi için aydınların önemli rol oynayacakları karşı ittifak bloklarını kurmaları gerekmektedir (Güngör, 2016: 273).

Hegemonik mücadelede Gramsci; madun sınıf ile egemen sınıf arasındaki birincil mücadele alanının bilinç inşa alanı olduğunu söylemektedir. Bu durumda değişimin ancak; *hegemonik krizle*, manevra savaşına alternatif sunduğu *mevzi savaşı* ile ve *aydınların rolü* ile oluşacağını belirtmektedir (Carnoy, 2001: 265). Yeni hegemonya arayışı ancak hegemonik kriz sonucu ortaya çıkacaktır. Ancak her kriz organik kriz olarak gerçekleşmemekte, kimi zaman konjonktürel kriz olarak baş göstermektedir.

Gramsci bu farkı şu şekilde ayırmaktadır:

Konjonktürel olaylar, organik hareketlerden bağımsız değildir, ancak anlamları tarihsel olarak pek önemli değildir. Bunlar günlük, önemsiz, küçük yönetici gruplara ve iktidardan doğrudan sorumlu kişilere yönelmiş siyasal eleştiriye yol açarlar... Organik olaylar ise, doğrudan sorumlu yönetici kişilerin ötesinde büyük gruplaşmalara yönelen tarihsel-toplumsal eleştiriye sebep olurlar (1985: 78).

Ortaya çıkacak organik kriz yeni bir tarihsel blok kuracak, yeni tarihsel blok yeni bir hegemonya inşasına yol açacaktır. Organik kriz yapıyla üstyapı arasındaki bağın kopmasının sonucu ortaya çıkacaktır. Yapının evrimine karşılık gelişim gösteremeyen üstyapı, çelişkilerin görünür olmasına neden olacaktır. Yönetici sınıf ekonomik ve ideolojik işlevini koruyamadığından ittifak bloğu dağılma eğilimine girecektir. Ayrıca organik krizde aydınların artık sınıflarını temsil edemez hale gelmeleri de söz konusudur. Bunun nedeni yönetenlerin siyasal başarısızlıkları olabileceği gibi ast grupların artan entelektüel faaliyetleri de olabilecektir (Portelli, 1982: 125- 127)

Gramsci egemenlik mücadelesinde kriz kavramından başka *mevzi savaşı* kavramını geliştirmiştir. Buna göre toplumsal denetimin; manevra savaşında olduğu gibi saldırıyla sağlanmasından ziyade; toplumun keşfiyle başlayan, mevcut hegemonyaya alternatif

karşıt hegemonyayla genişleyen, sınıf bilincinin oluşmasıyla devam eden ve nihayetinde ideolojinin eyleme dönüştüğü bir mücadeleyle sonlanan bir süreci işaret etmektedir (Carnoy, 2001: 268- 271).

Değişimin diğer bir ögesi olan aydınlar ise; entelektüel aktivitenin özüne ulaşmaları nedeniyle değil, ortak duyunun unsurlarını eleştiriye açma, örgütleme ve farkındalık sağlama etkileriyle Gramsci tarafından önemli görülmektedir. Diğer bir deyişle akla ya da hakikate erişimdeki ayrıcalıklarından ziyade işlevsel etkileriyle öncü olarak atanmışlardır (Ives, 2011: 123).

İdeolojik dönüşüm; birden gerçekleşen bir durum değildir. Aksine kültürün, folklorun, dinin, inançların gibi mevcut ortak duyunun barındırdığı anlam ve değerlerin yeni hegemonya kurmak hedefiyle birbirine eklenmesini ve dönüştürülmesini içeren bir süreç sonucu gerçekleşecektir (Özgüden, 2015: 76).

Karşı-hegemonya mücadelesinde Gramsci dikkati hegemonyayı inşa eden kurucu öğelere çekmektedir. Yapılacak hegemonik mücadelede bunları tespit etmek, yeni bir söyleme eklemek, yeniden biçimlendirmek, dönüştürmek ya da genişletmek gerekmektedir (Kıvılcım, 2009: 219). Eagleton ise karşı-hegemonya girişimlerinin ihmal edilen ritüellerden, dilsel kalıplardan, alışkanlıklardan temellenmesi gerektiğini belirtmektedir (1992: 165). Laclau ise mücadelenin antagonist sınıfların kendilerini temsil için popüler ideolojik öğeleri eklemlediğinden bahsetmektedir. Bu durum yöneten sınıf açısından sınıfsal zıtlıkları nötrleştirmek, yumuşatmak ve üstünü örtmek açısından işlevsel bulunurken, yönetilen sınıflar açısından kendi ideolojilerini açığa çıkarmak ve hegemonyalarını kurmak için kullanılmaktadır (Sancar, 2014: 62).

Karşı-hegemonya girişimlerinde Gramsci'nin önerisi yönetilenlerin bilinçlenerek, politik toplumun uygulamalarına yönelik beklenen rızayı üretmek yerine, kendi çıkarlarına dayanan alternatif bir takım çalışmalar üretmesidir. Dolayısıyla burjuvanın çıkarları doğrultusunda biçimlenmiş olmasına rağmen rızanın kazanıldığı sivil toplum alanı, karşı-hegemonyaya ait yeni konu, söylem, gündemlerin üretilmesiyle hegemonya mücadelesinin verileceği ideolojik çatışma ve dinamik tartışma alanına dönüşecektir (Güngör, 2016: 274- 275). Diğer bir deyişle oluşturulacak yeni hegemonya ideolojik razı etmenin gerçekleştiği sivil toplum alanında sömürülenlerin ittifak bloğu kurmasıyla direniş olarak işleyiş gösterecektir (Anderson, 1988: 112).

Telo (2012: 221) yeni oluşturulacak hegemonyanın var olanın eleştirisi kadar ortaya çıkacak yeni sınıfın kendini garanti altına alacak elzem konuların savunusuna da dayanması gerektiği görüşündedir. Sassoon'un ifadesiyle "bir sınıfın hegemonyası tüm toplumun 'evrensel' çıkarlarını temsil etme ve kendisini bir ittifaklar grubuyla birleştirme yeteneğine bağlıdır" (2012: 116). Dolayısıyla karşı-hegemonya üretecek grubun, öncelikle mevcut hegemonyanın temsil ettiği çıkarları ortaya koyması, sonra ise kapsayıcı, çözüm üretici ve yararlı kabul edilecek alternatif projeler etrafında yeni bir temsil pratiği sunması gerekmektedir.

Gramsci karşı-hegemonya kurulumu için gerekli olan ittifaklar kurma ve sınıfsal bilince ulaşma yolunda yöntemler belirlemiştir. Aydınlar bu yöntemler içinde kilit noktayı tutmaktadır. Gramsci'ye göre her bir birey sorgulama sonucu düzene karşı hissedeceği huzursuzlukla harekete geçecek ve aydınların yol göstermesiyle çıktığı yolda kendisi de bir aydına dönüşecektir. Dolayısıyla bireyler kol gücüyle üretime katıldığı gibi, zihinsel kapasitelerini kullanarak entelektüel faaliyetler de yapacaktır. Diğer bir deyişle birey; eyleyen ve düşünen bir varlık olarak toplumsal konularda etkin rol oynayacaktır (Akkaya, 2014: 44- 45).

Gramsci karşı- hegemonya oluşturulmasında ortak duyunun çelişkili yapısına dikkati çekmektedir. Çünkü geçmiş ve bugünün kültürel mayasından üretilmiş ilgisiz parçalar, hegemonyayı üretecek kuruluşlar tarafından şekillendirilerek, gündelik yaşam pratiklerine eklenilecektir. Bu parçalı yapısıyla çelişkilerle dolu ortak duyu, zayıflıklar içerir ve bünyesinde boşluklar ve yarıklar oluşabilecektir. Gramsci ortak duyunun boşluklarının farkındalığıyla zayıflatılarak iyi duyuya dönüşmesi gerektiğini belirtmektedir (Wayne, 2014: 176- 177).

Therborn'e göre ise; meşruiyet sorunu halk kendini güvensiz hissettiğinde, kendini çektiğinde ya da hoşnutsuz tavır takındığında hatta yasa dışı eylemler çoğaldığında bile tam olarak ortaya çıkmaz. Asıl meşruiyet tartışmaları örgütlenmiş bir karşı meşruiyet tezleri ortaya atıldığında ve sınanma durumunda tezlerin devlet aygıtı üzerindeki verimlilik ve sadakat etkileri gözler önüne serildiğinde ortaya çıkacaktır. Burada önemli olan karşı iddiaların varlığı ve devlet aygıtına sağlayacağı yarardır (1989: 90). Görüleceği üzere salt eleştiri meşruiyet sorunu çıkmasına ve rıza üretiminin engellenmesine yetmeyecektir. Bu durumların oluşması için alternatif ideolojiler ortaya atılmalıdır.

Bu durumda karşı-hegemonya tam olarak gerçek bir hegemonik durumu belirtmek yerine; bunu gerçekleştirecek ekonomik, ideolojik ve politik hazırlığı ifade etmektedir. Bu durumda karşı-hegemonyada bulunacak yeni sınıf öncelikle mevcut tarihsel bloktan eklem yerinden ayrılmalı ve çeşitli yapılarla ittifak kurarak, ekonomik, ideolojik ve politik düzeylerde yeni alternatif hegemonya inşası için kendi alternatif tarihsel bloğunu oluşturmalıdır (Im, 1991: 142- 145).

Woolcock'ın da özetlediği gibi Gramsci'nin hegemonya karşı-hegemonya mücadelesi üç metodolojik prensibe dayanmaktadır. Bu prensiplerden ilkinin yapı ve üstyapının diyalektik birlikteliği; ikincisi üstyapının kendi örnekleri arasındaki diyalektik ilişkisi; üçüncüsünü ise insan pratiğinin kritik rolü oluşturmaktadır (1985: 207). Böylece Gramsci toplumsal yapıların farklılığını gözetmekle birlikte belirlemeci (determinist) ve indirgemeci yaklaşımlardan uzak durarak ve özneyi etkin konumlandırarak geniş ve farklı bir toplum çözümlemesi yoluna gitmektedir. Bu kapsamda Mouffe de Gramsci'nin ekonomik- indirgemeci yaklaşımı aşan iki tespitine dikkat çekmektedir. Bunlardan ilki; öznenin aktif mücadelesinin üstünde durması ile maddi toplumsal pratiğin üst belirlenimle ortaya çıkmadığını savunması; diğeri ise hegemonyanın empoze edici tek yönlü bir yapı olmadığını aksine, belirli sınıflarla ittifak, belirli sınıflarla mücadele gerektiren çatışma, taviz, uyum ve eklemlenme gibi unsurların sentezinden ortaya çıktığını belirtmesidir (1979: 172- 193). Böylelikle makro çözümlemelere dayalı, toplumsal formasyonun üretime göre belirlenecek otomatik ideolojik yapıdan ziyade, farklı sistematik düzeyleri içermesiyle, farklı eklemlenmelere açık, her bir ideolojik süreçlere ve öznelerle odaklı dinamik bir ideoloji anlayışıyla, ideolojik kuramların açıklamakta en çok zorlandığı onaya katılmayan, direnen, karşı çıkan, başkaldıran özne sorununa açıklama getirebilmektedir (Sancar, 2014: 44- 45).

Yukarıda gerçekleştirilen tartışmalardan hareketle Marx'ın toplumsal değişimi kaçınılmaz, Althusser'in olanaksız, Gramsci'nin ise olası olarak değerlendirdiğini görmek mümkündür. Toplumsal deneyimlerde ortaya çıkan çelişkilerin de göz önüne alındığı Gramsci'nin yaklaşımına bağlı olarak karşı-hegemonyanın inşasının resmedildiği bu aşamadan sonra; mevcut hegemonyanın sürdürülebilirliğine katkısı kadar; karşı-hegemonyanın üretilmesi ve yayılmasında da önemli rol oynayan medyanın, hegemonik ve ideolojik araç olarak rolü tartışılacaktır.

BÖLÜM 2: HEGEMONİK ve İDEOLOJİK AYGIT OLARAK MEDYANIN ÖNEMİ, İŞLEYİŞİ ve DEMOKRASİYE ETKİSİ

Toplumsal sistemlerde ideolojilerde, bilgide, kültürde, kamuoyunda ve gerçeklik algılarında yaşanan değişimlerin ve manipülasyonların analizi; medyatik sürecin iktidarla ve demokrasiyle olan bağlantısının incelenmesiyle anlaşılabilecektir. Bu başlık altında söz konusu anlama gayretinin bir ürünü olarak; medyanın¹ yapısı, ilişkileri, işleyişi bunların demokrasiye etkisi ve bir çözüm önerisi yer alacaktır.

2.1. Medya Demokrasi İlişkisi

Günümüz demokratik toplumlarında demokrasinin işleyişini tartışmak medyanın kendisini de tartışmaya açmakla eşdeğer olacaktır. Çünkü demokratik toplumlar teoride; bilgi edinme ve tercihlerden haberdar olma yollarının açık ve serbest olduğu, bireylerin ise kendilerini ilgilendiren konularda söz hakkı bulunduğu toplumlar olması gerekmektedir. Oysa pratikteki işleyişinde bilginin kontrol altında tutulduğu, halkın düşüncelerine başvurulmadan hatta halkın haberi bile olamadan yönetimin gerçekleştiği demokratik toplumlar görmek mümkündür. Günümüzde en büyük bilgi kaynağı medya kabul edildiğinde, toplumun demokratik yapısındaki sorunlar hakkında sorumluluğu olduğunu ve sorunun çözümünü de kendi demokratik işleyişi içinde aranması gerektiğini söylemek mümkündür.

Medyanın var olan gerçeklikten bağımsız olarak demokratik toplumlardaki rolünü tartışmak; hem pratikteki işleyişle farklılıkları ortaya koyabilmek adına hem de karşı-hegemonya iletilerinin bu çaba içindeki rolünü anlamlandırabilmek açısından işlevsel görülmektedir. Bununla birlikte; olması gereken durumun var olanın farkındalığına yaptığı katkı, çözüm arayışı için çıkılan bu yolda, ilerleyişe rehberlik edecektir.

2.1.1. Demokrasi Kavramı

Demokrasi kelimesi halk anlamına gelen "demos" ile iktidar anlamında kullanılan "kratos" kelimelerinden oluşmaktadır. Eski Yunanca'dan dilimize geçen kelime halkın egemenliğini işaret etmektedir (Çiftiyürek, 2005: 127).

¹ Bu başlık altında yürütülecek tartışma sermaye sahipliği gerektiren kurumsallaşmış medya anlayışına uygun olarak ele alınacaktır.

Williams demokrasi kavramının tarihsel gelişim içindeki başat tanımlarını şöyle ifade etmektedir:

Aquinas democracy'yi sıradan insanların sayıların gücüyle zenginleri yönettiği - baskı altında tuttuğu-, bütün halkın zorba gibi davrandığı halkın iktidarı olarak tanımlıyordu... Halk'ın kalabalıklar olarak bu şekilde tanımlanmasına, yaygın anlamda bir yönetim biçimi ekleniyordu: democracy herkesin yönetme hakkı olduğu ve fiilen yönettiği durumdu; temsilciler, hatta seçilmiş temsilciler aracılığıyla yönetime bile karşıt gösteriliyordu (örneğin Spinoza). Democracy terimini ilk kez kullanacak siyasal anayasa da -Rhode Island'ın 1641 tarihli anayasası- sözcüğü bu anlamda anlıyordu: "halkın iktidarı; yani yönetilecekleri yasaları yapma veya kurma ya da yasaların bir insanla diğeri arasında sadakatle uygulanıp uygulanmadığına bakanları kendi aralarından seçme yetkisi, düzenli olarak bir araya gelen özgür insanlar topluluğu ya da onların büyük bir kısmının iktidarındadır". Yasaların sadakatle uygulanmasını denetlemeye ilişkin son cümlecğin altını çizmek gerek, çünkü burada anlaşılan uygulamanın değiştirilmesiyle yeni bir demokrasi anlamına ulaşıldı... Bentham halkın çoğunluğunun yönetimi olarak genel bir demokrasi anlamı çizdi ve sonra "doğrudan demokrasi" ile "temsili demokrasi"yi birbirinden ayırdı, ikincisini tavsiye etti, çünkü süreklilik sunuyordu ve büyük toplumlara yayılabilirdi (2012: 114).

Antik Yunan'da işletilen demokrasi kavramı; sıradan halkın kontrol edilmeksizin kullandığı güç olarak anlaşılmaktadır. Bu yüzden niteliksiz kişiler elinde Sokrates'in katledilmesi kararında olduğu gibi tehlike de içermektedir. Egemen sınıfın bu demokrasi anlayışına kazandırdığı en önemli yenilik temsil etme anlayışıdır. Bu ilke aracılığıyla siyasal iletişim etkinlikleri içinde demokrasi işletilmektedir (Anık ve Yiğitbaşı, 2018: 27-28).

Demokrasinin birbiriyle ilişki üç boyutu bulunmaktadır. Bunlar; yöneticilerin temsil yetisi, vatandaşlık ve iktidarın sınırlandırılmasıdır. Demokrasinin; siyasal bir pazar alanına, prosedürler bütününe ya da organik birliğin göz ardı edildiği bireyselliklere indirgenmemesi için; bu boyutların bağımsız olarak öne çıkarıldığı bir bakış açısı yerine dengeli ve bütüncül bir yaklaşımla değerlendirilmesi gerekmektedir. Bu boyutların arasında olan bağımlılık ilişkisi aynıyla devlet, sivil toplum ve politik toplum arasında da geçerlidir. Dolayısıyla Touraine'in de dikkat çektiği gibi siyasal, ahlaki ya da toplumsal

olarak farklı ya da homojen bireylerin biraradalığı demokrasiyi zorunlu kılmaktadır (İnce, 2016: 314).

Anık; temelde demokrasi mekanizmasının dört unsurla anlamlı olduğunu belirtmektedir: Siyasal eşitlik, siyasal özgürlük, kişi ve kurumlarca yapılacak popüler baskı ve denge denetim öğelerinin varlığıdır (2018: 132). Demokrasilerde bireylerin özgür ve öznel iradeleri ile hayatlarına yön verme hakları iktidarı bu alanda sınırlayacak kadar desteklenmelidir. Bireylere girişim önceliği sunarak mutluluklarına destek olmak, siyasal erk için bir ahlaki amaç olmalıdır. Çünkü ancak böyle bir ortamda toplumda egemen olan denetim güçlerine karşıt eylemlerle kendi hayatlarını yaşamaları mümkün olacaktır (Touraine, 1997: 270).

Bektaş'a göre "bir siyasal sistem kamuoyunun serbestçe oluşumu açısından tüm toplum kesimlerine eşit olanaklar sağlayabildiği ölçüde demokratik sayılabilir" (1996: 244).

Touraine ötekinin tanınmasını ve kabul edilmesini; demokrasilerin var oluş sebebi olarak görmektedir. Bu tanınma politikası (politics of recognition) evrensel doğaya aitlik temelinde farklılıkların kabulünden oluşmaktadır. Dolayısıyla bu tanıma biçimi ne modern ussun kibrini ve seçkinciliğini taşıyan Aydınlanma Çağı'nın evrenselciliğine ne de dışlama üzerine kurulu Köktenci farklılıkçılığa dayanmaktadır. Her çeşit toplumsal ilişkiden ya da maddi var oluştan bağımsız olarak kabul edilecek sadece insan oluşu dayanmaktadır. Ötekiyle diyalog bu tanınmanın belkemiğini oluşturmaktadır. Çünkü ancak bu yolla birbirine karşı körleşmenin önüne geçilerek; ötekinin farklı birleştirme düzenine sahip estetik deneyimlerini, ahlaki değerlerini ve kültürünü anlamak mümkün olacaktır. Söz konusu tanınma içinde öznelin ilişkisel kurumsal düzeni ancak demokratik ortamla sağlanacaktır. Dolayısıyla demokratik nitelik katılım biçimi ya da uyuşmadan ziyade farklılıkların tanınması ve yönetilmesinde aranmalıdır (1997: 277-278).

Demokrasilerin toplumun her kesiminden; farklı inançların, cinsiyetlerin, sınıf ve aidiyetlerin kendi siyasi gelecekleri üzerinde etkide bulunma hakkı, siyasal iktidarın kuruluşu, iktidarda kalışı kadar değişiminin de halk eliyle gerçekleştiği bir düzene işaret etmektedir. Oysa demokrasi kültürüne kadar (Osmanlı döneminde görüleceği üzere 36 padişahın 12'sinde olduğu gibi) siyasal otorite ancak isyanla değiştirilebilmiştir. Demokraside ise muhalefet ve rekabet kaçınılmazdır; iktidar değişimi içinse bir seçim yeterlidir (Yıldırım, 2018: 220). Bu yönüyle demokrasinin göstergeleri temel olarak;

temsili hükümet şekli, çok partili sistem ve seçimlerin serbest yapılmasıdır. Bununla birlikte; özgürce oluşmuş kamuoyunun varlığı, kamuoyunun çeşitliliğinin dikkate alınması, çatışan çıkarlara ait görüşlerin ifade ve örgütlenme hakkının, adalet dağılımının, özgürlüğün, hak ve güvenliğin anayasal olarak korunması demokrasinin diğer göstergeleri arasındadır (Bektaş, 1996: 242- 243).

Fermanoğlu (2019: 47) medyanın demokrasilerde iki çeşit tutum sergileyebileceğine vurgu yapmaktadır. Buna göre;

- Katılımcı demokrasinin ruhuna uygun olarak medya; çeşitli kaynaklardan çeşitli hedeflere gönderilecek, çift yönlü ve etkileşimli enformasyonun kullanılacağı serbest ve tarafsız kamuoyu oluşturmak üzere kullanılabilir.
- Aynı zamanda demokratik sistemlerin baskıcı iktidarlarına uygun olarak medya, tek yönlü enformasyonun oluşturacağı yanlış ve yönlendirilmiş kamuoyu oluşturmak üzere kullanılabilir.

Bu aşamada medyanın belirtilen alternatifler arasından teoride ve pratikte üstlendiği rollere değinilecektir.

2.1.2. Teorik Olarak Medyanın Demokratik Sistemlerdeki Rolü

Demokratik ortamda hedefe yönelik seferberlik yerine; ötekiyle gerçekleştirilecek dolaysız karşılaşma değerli olacaktır. Tartışma ve dinleme sonucu elde edilecek insanlığa ait olmanın ortak bilinciyle oluşan eşitlik vurgusu önem kazanacaktır (Touraine, 1997: 280). Ötekini anlamasıyla gelişen saygıya dayalı demokratik kültür hem farklılıklara tahammülsüz saldırganlığı, hem de eşitsizliğe duyarsızlığı önleyerek, geniş bir insanlık deneyimi sunacaktır (Touraine, 1997: 285- 286).

İktidarla halk arasındaki denge olan politikanın yaşamsal ögesi özgür medyadır. Demokrasilerde kamuoyunu bilinçlendirme görevi öncelikle medya aracılığıyla gerçekleştirildiğinden medyanın kendisi de özgür olmalıdır ki; her türden fikir ve düşünce yapılarını temsil edebilsin ve ekonomik- siyasal güç odaklarını yurttaşlar adına denetleyebilsin (Bektaş, 1996: 251).

Demokratik sistemin işlerliğini gösteren göstergelerden biri; medya kurumlarının yasalarla desteklenen özgürlüğünün kabul edilmesidir. Tabi aynı oranda medyanın kendisinin de demokratik işleyiş de sorumlulukları bulunmaktadır. Tarafsız habercilik ve doğru bilgilendirmeye dayanan siyasal iletişim ortamı ve özgür tartışmaya dayalı serbest

kamuoyu oluşumuna katkı bu sorumlulukların önde gelenleri arasındadır (Öztürk, 2004: 10).

Keane medyanın özgür olması gerekliliğini dört ana felsefik nedene bağlayarak çözümlemektedir: Medya öncelikle Tanrı tarafından insanlara verilmiş aklın kullanılması gerektiği *teolojik yaklaşıma* dayanarak özgür olmalıdır. Bu görüşe göre medyaya sansür uygulamak insanlara verilen aklın yok sayılması, karşı çıkma gücüne güvensizlik anlamına gelecektir. Özgür medyanın ikinci felsefik dayanağı tehlikelere karşı *bireysel hakları korumasıdır*. Bu durumda özgür basın, hukuk düzeni içinde seçilmiş temsilcilerin haklara saygılı tutum takınmalarına ve yurttaşların farkında olarak ya da olmayarak iktidarın köleleri olmalarına engel olacaktır. Diğer bir dayanak ise *faidacılık ilkesidir*. Buna göre basının özgürlüğü daha çok sayıda insanın sesini duyurarak, daha çok mutlu olması için kanunlar çıkarılmasını ve uygulanmasını teşvik edeceğinden bireylerin faydasıdır. Diğer bir deyişle iktidara karşı çıkabilme, eleştirebilme ve yetki verme ya da yetkiyi çekme kamunun hakkı olmalıdır. Bu durumda siyasal mutluluk bir çeşit denge oyunudur. Azınlık olan yönetenlerin payı arttıkça çoğunluk olan yönetilenlerin azalacaktır ve tam tersi de geçerlidir. Dördüncü ve son özgür medya savunusu ise; yönetilenlerin *kısıtlamasız tartışma yoluyla hakikate ulaşabileceği* düşüncesidir. Yönetilenler olgularla uyum sağlayabilecek her türlü kanı ve düşüncelere erişim sağlayabilmelidir ki; mutlak doğru olarak dayatılacak öznel yargılara mecbur bırakılmasın. Karşı savlara hayat hakkı tanınmadığı yerde, hakikat baskı altında demektir. Tek taraflı aktarılan olgular, yönetilenler adına bir karara vararak, hakikati önyargıya dönüştürmektedir. Bireylerin kendi tutumlarının gerekçelerini anlama gayretini zayıflatacak bu önyargılar, ahlaki cesareti ve onuru da baskılayacaktır (1992: 28-36).

1980 yılında Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür Örgütü (UNESCO) tarafından hazırlanan ve MacBride Raporu olarak bilinen raporda medyanın işlevleri; “haber ve bilgi sağlama, toplumsallaştırma, güdüleme, tartışma ortamı hazırlama, eğitim, kültürün gelişmesine katkı, eğlendirme ve bütünleştirme” (MacBride, 1993: 15) olarak belirlenmektedir.

Medyanın demokratik rejimlerde kabul edilen iki temel işlevi; yasama, yargı ve yürütme güçlerinin yanında dördüncü güç olarak kamu adına gözetimde bulunmak ve görüş çeşitliliğini ortaya koymaktır. Curran (2014: 150) medyaya bu gücün medyaya ‘kamu temsilciliği’ yapma vasfıyla ve yönetim sürecinin ortağı olması nedeniyle atfedildiğini

belirtmektedir. Ayrıca medyanın toplumsal eşitliğe vurgu yapan oydaşma sağlama rolü bulunmaktadır. Kendi ifade tarzlarıyla kendilerine ait görüşleri ve çıkarları belirleme fırsatı bulacak farklı toplumsal gruplar, kamusal alanda kendilerine yer açacaktır (Curran, 2014: 168).

Demokrasinin esas politik öznesi yurttaş olduğundan, temelini de yurttaşlık bilinci oluşturmaktadır. Medyanın buradaki rolü bilgi vermek olduğu kadar karar vermeleri için aydınları yurttaşlarla buluşturması ve muhalefet imkânını da tanınması olmalıdır. Toplumun çeşitli tabakalarından gelen kültürel, ekonomik ve siyasi talepler medya aracılığıyla kamuoyu oluşturarak iktidar üstünde baskı oluşturacaktır. Söz konusu etkileriyle medya demokrasilerde; yasama, yürütme yargının ifade edildiği kuvvetler ayrılığı kadar kamunun sesini ifade eden dördüncü kuvvet olarak önem taşımaktadır (Yıldırım, 2018: 220).

Demokrasilerde yasama yürütme ve yargının ardından halk adına dördüncü kuvvet olarak yer alan medyanın görevleri arasında bilgi verme, eğitme, eğlendirme olduğu gibi kamuoyu oluşturma ve açıklama görevi de bulunmaktadır. Ancak tek başına kamuoyu oluşturacak kadar yönlendirici olmamalı, alternatifleri ortaya koyarak kamuoyu oluşumuna katkı sunan bir araç ya da oluşan kamuoyunun açıklayıcısı bir aygıt olarak rol oynamalıdır. Bu rolü öncelikle özgür olmasına bağlı olacaktır. Medya özgürlüğü hem baskı ve müdahaleden özgür olduğu hem de eyleme gücü olarak özgür bırakıldığı iki bağlamda ele alınmalıdır (Işık, 2008: 114- 115).

Erdoğan ise medyanın dördüncü güç olmasını; demokratik işleyişi sağlayacak diğer üç gücü gözetleyen ve denetleyen etkisi ile ele almaktadır. Bu etkileriyle medya; yönetilenlerin gözü- kulağı olurken, yönetenlerin faaliyetlerindeki objektifliğin korunmasının da garantisini oluşturacaktır (1999: 36- 40). Gezgin ise medyanın dördüncü güç olmasını; yönetenlere ait kurumların yönetilenler adına denetlenmesi için her türlü söz ve eylemin eleştirilmesi ve kamuoyu oluşturulması; oluşacak kamuoyunun da etkileri olması adına açıklanması olarak ele almaktadır (2006: 165). Atabek (2002: 231) ise farklı düşüncelerin ifadesini içeren medyadan beklenen ikinci işlevi; "serbest düşünce pazarı"nın oluşmasını sağlamak olarak değerlendirmekte ve bu ortamın oluşmasını kamu yararına yayıncılığın temel alındığı ve tekelleşmenin engel olunduğu serbest rekabet koşullarında mümkün görmektedir. Arendt ise bu gücün kullanım şartlarını manipüle edilmemiş gerçek bilgiye erişim hakkı sunacak şekilde özgür olmasına ve

yozlaşmamasına bağlamaktadır. Çünkü bu hak olmaksızın düşünce özgürlüğü bir aldatmaca olarak kalacaktır (2018b: 60- 61).

Curran medyanın demokratik rollerini sıralarken önceliği; serbest pazar içinde kamusal düzenlemelerden bağımsız ve özgür olarak; devlet otoritesinin suiistimal edilmesini, iktidar gücünün madun sınıf üzerinde kötüye kullanımını engelleyecek şekilde ‘kamu gözcülüğü’ yapması gerektiğine vermektedir (2014: 138). Ayrıca medya; bireylerin başat kültürün görüş ve varsayımlarını sorgulayabilecekleri ve kendi gerçek deneyimleriyle yorumlayabilecekleri çoğulcu anlayışa dayalı enformasyon sunmalıdır. Farklı toplumsal gruplara dayanan farklı bakış açılarını sadece duyurarak değil; sivil toplumla işbirliği halinde hayata geçirme alanı da tanıyarak ‘temsil aktörü’ rolü üstlenmelidir. Bunların akabinde çatışan çıkarlara rağmen uzlaşma aracılığıyla belirlenecek toplumsal hedeflerin yerine getirilmesini takip etmektir (2014: 171- 173).

‘İktidarın yeni köşe taşı’ kabul edilen enformasyon; eğitilmiş ve daha uyanık bir topluma yol açacağından demokrasiyi güçlendirecektir (Kumar, 1995: 27). Vatandaşların haklarını kullanabilmesi için enformasyona ihtiyacı bulunmaktadır. Medya ise bireylere ihtiyacı olan enformasyonu sunan, olayları yorumlamaya ve tartışmaya açan en önemli mecra olarak demokrasilerde önemli bir yer tutmaktadır (Lundby ve Ronning, 2014: 24).

Hegemonya çerçevesinde bilgi ile seslendiği özne arasında bağ kurulmaktadır. Buna göre bilginin karakteri seslenilen özneye göre biçimleneceği gibi ortaya konmak istenen eyleme göre de belirlenmektedir. Dolayısıyla bilgi ile özneler arasındaki ilişki siyasal ve eğitsel olacaktır. Siyasal bilgi olarak egemenlerin çıkarı doğrultusunda kullanılabileceği gibi kamusal bilgi olarak evrensel çıkarlar benimsetilmesi için de kullanılabilecektir. Eğer entelektüel ve ahlaki bir özne olarak kabul edilecek halka, toplumsal ve politik imkân sunulabilirse, öznelerin özgür ve eşit söylemde bulunabileceği bir ortam meydana gelecektir. Bu ortamda tahakküm ve güç ilişkileri dışlanacağı gibi, evrensel değerler hüküm sürecektir. Kendileri için belirli değer ve amaçlar ortaya koyacak özneler, maduniyetten sıyrılarak yönetime katılan siyasal özneler dönüşecektir (Fontana, 2013: 299- 301).

Meyer (2004: 95, 101, 145, 157)’e göre medyanın siyasal işlevlerinden olan siyasal süreci demokratikleştirme görevini yerine getirebilmesi için;

- İçerikleri açıklanmış seçenekler üzerinden rasyonellik taşınmalıdır.
- Güvenilir bilgiyi beslemelidir.

- Bireylerin denetimine açık tartışma ortamı sunmalıdır.
- Talepleri ve çıkarları uygulanabilir hale getiren süreçler içermelidir.
- Hesap verilebilir olmalıdır.
- Konsensüs üretebilir olmalıdır.
- Kamusal alanda sav ve karşı-savların tartışılarak, tikel çıkarlar ortaya konmalıdır.
- Medya profesyonelleri medya içeriklerinin başarısını dikkat çekmek ile değil sorumluluklarını yerine getirme ile ölçmelidir.
- Editör odaları demokratik sorumluluk kültürüyle hareket etmelidir.
- Sivil toplum kamuoyu farkındalığını yükseltmelidir.
- Medya okuryazarlığı eğitim sisteminin her aşamasında bireylere yerleştirilmelidir.
- Kamuoyu medyayı her aşamada denetlemelidir.

Gurevitch ve Blumler (2014: 194) ise demokratik medyanın sorumluluklarını şöyle betimlemektedir:

- Vatandaşların refahını ilgilendirecek gelişmelerin duyulmasını sağlayacak şekilde siyasi ve toplumsal çevrenin gözetilmesi
- İlgili dönemin sorunlarını; çözüm ortağı olabilecek kişi ve grupların da belirleneceği şekilde gündem olarak belirlenmesi
- Siyasiler ve sivil toplum kuruluşları dâhil her türlü çıkar ve baskı gruplarının düşüncelerinin anlaşılır ifadesini sağlayacak bir platform sunma
- Hem iktidar sahipleri ya da talipleri ile kitleler arasında hem de diğer çeşitli grupların kendi aralarında diyalog ortamı sağlayacak köprü vazifesi görme
- Resmi güç sahiplerinin hesap verilebilirliğini artırmak adına yeni mekanizmalar geliştirme
- Vatandaşların sadece olup bitenden haberdar olmasını sağlamakla kalmayıp, süreci değerlendirerek seçimlerde bulunmalarını ve siyasal katılımlarını özendirmek
- Hitap ettikleri izler kitleyi siyasal olarak duyarlı ve etkili görerek saygı göstermek
- Medya şirketlerinin yukarıda belirtilen ilkeler ışığında hareket etmelerini engelleyecek çabalara karşı kararlı duruş sergilemek

Ancak medya yukarıda belirtilen demokratik görevlerini dört temel nedenden dolayı yerine getirmekte zorlanmaktadır:

1. Kendi aralarında çatışmalara yol açan (özerklik hakkı, herkese ortak erişim vb.) demokratik değerler medyanın işleyiş ve örgütlenmesinde de hak ve çıkar çatışmalarına yol açmaktadır.
2. Seçkinlerin dünyasında yaşayan siyasal iletişimcilerin sıradan vatandaşın hayat şartlarından uzakta kalması nedeniyle, vatandaşla siyasi yetkililer arasında bölünme meydana getirerek ortak katılımın önünü tıkamaktadır.
3. Demokratik haklar aynı zamanda bireylerin medya içeriklerine karşı ilgisiz tutum sergilemene de olanak sunmaktadır. Oysa demokrasinin tam işletilmesi için vatandaşların duyarlılığına ihtiyaç bulunmaktadır. Medya demokratik içeriklerin eğlenceli içerikler karşısında ilgi görmemesi ve çeşitli alt kültürlerle sahip homojen olmayan izler kitlenin hepsinin birden dikkatini çekebilme becerisi göstermesi konusunda zorluklara sahiptir.
4. Medyanın demokratik olarak kendinden bekleneni gerçekleştirebilmesi için ilişki içinde bulunduğu ekonomik ve sosyo-politik yapının da demokratik işleyişe sahip olması gerekmektedir. Bir parçası oldukları sistem içinde belirlenen ortak sınırlar ve hedefler çerçevesinde işleyişe yönlendirilecektir.

Medyanın demokratik sistemdeki meşruluğu iletişim hakkına ve temel enformasyona erişim sağlamasından kaynaklanmaktadır. Vatandaşların genel kanıyı ifade edecek şekilde çoğunluk olarak seslerini duyurduğu kamuoyunun oluşmasındaki rolü de söz konusu erişimi sunmasıyla alakalıdır. Ancak medya kendisi bizzat kamuoyunu taraflı olarak şekillendirme, eğitme ve yargılama rolü takınırsa; güçler ayrımına dayalı devletin üç gücünün meşruluğuna gölge düşürmüş ve halka ait hakları gasp etmiş olacaktır. Bu durum demokrasinin desteklenmesinden ziyade büyük darbe almasına yol açacaktır (Encabo, 2014: 355).

Medya demokratik katkısında; bireylerin ekonomik güçlerin çıkarlarından korunarak, kendi çıkarlarını öğrenebileceği ve savunabileceği, programlar ve kişiler hakkında seçim yapabilmeleri için örgütlenme ve yönlendirmenin temin edileceği, kamuoyu oluşumuna etki ederek, yönetenler üzerinde baskı kurabileceği araç görevi üstlenmektedir (Curran, 2014: 167).

Yukarıda tartışılan özellikleriyle teoride; kamusal bir tartışmanın platformu olmasıyla medya, kamuoyu aracılığıyla hükümet politikalarına etki edecek süreçleri yönetme potansiyeline sahiptir.

2.2. Medyanın Pratikteki Etkileri

Demokrasi ile medya ilişkisinde iki önemli kavram bağ (contact) ve bağlantı (connection) kavramlarıdır. Bugün gerçek kişi ya da tüzel kişiliğin yaşamı iletişimle devam ettirmek zorunluluğu olduğundan demokrasi ve medya ilişkisi contact bir ilişkidir. Etkin ve isabetli medyatik faaliyet yürütmek demokratik katkı sağlamak demek olacaktır. Medyanın belirli bir bünyeye ait olmayan, farklı tüzel kişilik veya gerçek kişilerin etkileşimine aracılık eden kitle medyası ile olan ilişkisi ise connection ilişkisiyi ifade etmektedir. Medyatik etkinliklerin contact ilişkilere aracılık edenlerinin ideolojik tavrı, neye aracılık ettiği, kimin yararına hareket ettiği dolayısıyla niyeti ve amacı açıktır. Oysa connection ilişkilere aracılık eden medya etkinlikleri ise, gizli bir senaryo ya da sindirilmiş bir ideolojik doku içermekle amaçlarını ve niyetlerini saklı tutmaktadır. Demokratik ortamı tehdit eden; bu aleniyet ve şeffaflıktan uzak medya etkinlikleridir. (Anık, 2018: 133- 134).

Kitle iletişimi; kitleler arası iletişimi değil, medya aracılığıyla kontrol amaçlı geliştirilen kitlelerle iletişimi ifade etmektedir. Ancak bu iletişim dinlemeyi ve cevap hakkı tanımayı içeren karşılıklı bir şekilde değil, egemen amaçların iletimi olarak, sadece söylemeyi içeren tek yönlü şekilde gerçekleştirilmektedir. Bunu haber, sinema, eğlence, tartışma programı vb. birçok program içerisinde ekonomik ve siyasal pazarlamanın yapıldığı örtük bir sistemle gerçekleştirmektedir. İdeolojik üst yapıya bağlı bir örgüt olarak bilinçleri şekillendirmektedir. Bu özellikleriyle başat ideolojiye ait işleyişte otoriter ve anti-demokratik iletişim biçimi olarak görülebilecektir (Erdoğan, 1997: 242- 243).

Kitle medyasının mesajlarının ideolojik içeriğine rağmen izler kitlenin kodaçımı ile anlam üzerinde bir mücadele gerçekleştirebilerek alımlayacağını belirten Hall (2006), Althusser'in ideolojinin kapsayıcılığından çıkış imkânı görmediği alanda bakış açısı genişletmesinin yanı sıra; Stevenson'ın belirttiği gibi medya içeriğine politik ve ekonomik etki (2008: 78) gibi dışarıdan kaynaklanan etkileri ihmal etme eğiliminde olduğu görülmektedir. Bu durum Hall'un medya içeriğinin ideolojik etkisini yok saymasından değil, medya içeriğinin çok yönlü ele alınmasını gerektiren karmaşık ilişkiler ağının bir ürünü olmasından kaynaklanmaktadır. Bu noktada bütüncül bir bakış

açısıyla konuyu kavrayabilmek adına medyanın etkileri yok yönlü olarak incelenecek; öncelik ekonomi- politik konumuna verilecektir. Bununla birlikte belirlenen etki başlıklarının birbirini kapsayan ve gerektiren koşulların olduğu da kabul edilmektedir.

2.2.1. Ekonomi- Politik Yaklaşımla Medyanın Konumu

Demokratik öğretiyeye göre medya bağımsız olmalıdır. Dünyayı güçlü grupların algısından değil, olduğu gibi yansıtarak hakikati keşfetmelidir. Oysa medya içeriği, dünyaya aynı gözlüklerle bakan, aynı kısıtlama ve özendiricilere tabi medya elitleri tarafından, egemen sınıfların çıkarları doğrultusunda benzer şekilde hazırlanmaktadır. Dolayısıyla bazı olaylar özellikle vurgulanmaktayken, bazıları ise el birliği ile sessizliğe mahkûm edilmektedir. Örneğin barışçıl yapılan bir eylemde olayların akışını tersine çevirerek; şiddet tehdidini baskın, ağır polis müdahalesini alçak perdeden göstermek hem polis şiddetini meşrulaştıracak, hem de ifade özgürlüğünün kısıtlanmasını cesaretlendirecektir Herman ve Chomsky (2012: 50- 67).

Servet ve güç eşitsizliğinin kitle medyasının mesajlarının seçilmesi sırasında çok yönlü etkileri olduğunu vurgulayan Herman ve Chomsky; medyanın kendisini finanse eden ya da denetleyen toplumsal yapıların çıkarlarını gözettiğini ve onlar lehine içerik ürettiğini belirten ekonomi-politik bir yaklaşımla '*Propaganda Modeli*' geliştirmişlerdir. Buna göre; güç sahibi odakların çıkarlarına uygun olarak halkın kabul edeceği temel ilkeler ve ideolojiler ile medyada gündem olacak meseleler bazı süzgeçlerden geçirilerek halka ulaşmaktadır. Muhalefetin marjinalleştirilerek, özel çıkar gruplarının sesi haline getirilen mesajların geçirildiği süzgeçler şöyledir (2012: 72- 106):

- **Birinci Süzgeç:** Medya mesajları ilk olarak kitle medyasının büyüklüğünden, sahibinin serveti ve piyasa-kar yönelimli tutumundan ve medyanın tekelleşmiş mülkiyetinden etkilenecek elemeye tabi tutulmaktadır. Büyük sermayeler gerektiren medya şirketlerinin diğer büyük firmalarla, hükümetle ve bankalarla ortak çıkarları bulunmaktadır. Bu süzgeçte devlet müdahalesinin bile yapamadığını piyasanın yaptığı bir durumdan bahsedilmektedir.
- **İkinci Süzgeç:** Güçlü reklam veren kuruluşlar medya mesajlarının elendiği bir diğer süzgeçtir. Medya şirketleri gelir kaynağı olarak reklam veren şirketlerin ilgisini çekecek ya da en azından tepkisini çekmeyecek içerikler üretmelidir.

- **Üçüncü Süzgeç:** Kitle medyasının; karşılıklı çıkarlar, zamanın ruhuna uygun anlık haberler ve ekonomik zorunluluklar nedeniyle güçlü haber kaynaklarıyla sürekli bir haber akışına ihtiyacı bulunmaktadır. Bu durumda kaynaklarını incitmemek için mesajları elemeli, bazen de onların yararına içerikler üretmelidir. Hatta bunun için analizlerine başvurulacak uzmanları; doğrudan bünyelerine almakta ya da araştırmalarını fonlamakta ya da ücretli danışmanlık yapmalarını sağlayarak gerek duydukları açıklamaların duyulmasını sağlamaktadırlar.
- **Dördüncü Süzgeç:** Medyada yapılacak açıklamalara tepki gösterenler, saldıranlar, muhtemel sapmaları önleyen düzelticiler ya da belirli yönde davranılmasını dayatacak zorlayıcılar mesajların elenmesini sağlayan diğer bir süzgeçtirler. En büyük tepki üretici ve zorlayıcı hükümettir.
- **Beşinci Süzgeç:** Bir denetim mekanizması olarak görülen Anti- komünizm bir diğer süzgeç görevi gören yapı olarak ele alınmaktadır. Bu bakış açısı; bireyleri komünizm yanlısı olmakla ya da yeterince karşısında durmamakla suçlayabileceği gibi; taraflar üreten ve bireyleri kolayca istediği tarafa ait gösterebilecek bir tetikte tutma mekanizması olarak işleyiş göstermektedir.²
- **Altıncı Süzgeç:** Değerli kurbanlara uygulanan kötü muamelelerin haber değeri taşıdığı, hatta dramatik haberlerin propagandanın temeline dönüştürüldüğü durumlara rağmen; çarpıcı boyutlarda, sürekli ve kitlesel olsa bile mağduriyetlerinden seçkinlerin kazanç elde edemeyeceği değersiz kurbanlar ise kutuplaştırma ve propaganda kampanyaları süzgecinden elenecektir.

Golding ve Murdock ise medya endüstrilerinin ekonomik örgütlenmelerini inceledikleri ekonomi-politik yaklaşım içinde iletişimin ideolojik kullanım alanlarını şöyle belirlemektedir:

3. İletişim polis ve ordu gibi devlet organları tarafından kontrol etmek, gözetim ve kumanda etmek amacıyla kullanılmaktadır.
4. Devlet kuruluşları ve hükümetler iletişimi reklam kampanyaları, basın bültenleri, resmi istatistiklerin yayınlanması gibi kamusal enformasyon üretimi için kullanmaktadır.

² Bugün komünist tehlikenin yerini terör tehlikesi almıştır. Teröre yardım etmek, terör propagandası yapmak, terör yanlısı duruş sergilemek güçlü bir süzgeç olarak ve taraf sunarak işlev görmeye devam etmektedir.

5. Hükümetler ayrıca iletişim alanına hem sınırlamalarla ve sahiplikleri düzenlemeler olarak etki etmekte hem de “milli güvenlik” gerekçesi altında kamusal anlatıma karışmaktadır. Ayrıca dolaylı olarak bazı medya endüstrilerini katma değer vergisinden muaf tutarak ya da bağış aracılığıyla kamusal bütçeden destekleyerek medyaya müdahale etmektedir (2014: 63- 64).

Serbest pazar içinde oluşacak mülkiyete dayalı büyük şirketlere dönüşen medya örgütleri; demokrasiye katkıdan çok zarar verme potansiyelini de bünyelerinde taşımaktadır. Bu durumun nedenleri arasında şunlar sıralanabilir (Curran, 2014: 143- 162):

- Mülkiyet yapısına dayalı hiyerarşi, ait oldukları büyük kartellerin faaliyetlerini eleştirmeye hatta haklarında araştırma yapmaya bile uygun olmayacaktır. Dolayısıyla ticari medya, editöryal bağımsızlığı olumsuz etkilemektedir.
- Medyanın mülkiyet yapısının şekillenmesi hükümetle ilişkilerine de etki etmektedir. Hatta araştırmalar göstermiştir ki; medya şirketleri bağımsız güç merkezleri olarak kazançlarını artırmak için siyasal baskılar geliştirmektedir. Dolayısıyla ticari medya kamu çıkarlarının değil kendi çıkarlarının yayıcısı ve gözetleyicisi görevini üstlenmektedir.
- Medya sahipliğinin görüşünden kaynaklı bir partizanlıkla hükümetin ya da muhalefetin uygulamalarının incelenmesi göz ardı edilebilecek ya da eleştirmekten sakınabilecektir.
- Az sayıda firmanın pazara sahip olduğu (oligopol) tekelleşme, pazara giriş maliyetlerini artırarak, başka firmaların önünü tıkamakta ve dolayısıyla medya çeşitliliğini azaltmaktadır.
- Çeşitliliğin azalması bireysel ifade özgürlüğünü kısıtlayarak, kısıtlı kaynaklardan beslenecek kamusal tartışmaları zayıf bırakacaktır.
- Medya güçlerindeki yoğun kapitalleşme; egemen ekonomik güçlere ayrıcalıklı erişim hakkı tanırken, diğer toplumsal güçlerin ise erişiminin kısıtlamaktadır. Dolayısıyla rekabet koşulları etrafında ‘çeşitliliğin’ derecesi belirlenmekte ve gerekli görülecek şekilde kısıtlanmaktadır.
- Reklamcılığın yayınlar üzerindeki mali etkileri, ideolojik çıkarlarının korunmasını gerektirmektedir.

- Medya tüketicisinin zaman içinde dönüşüme uğraması, toplumsal açıdan ayrışık grupların artmasına ve temsil edilebilecek ortak inançlara sahip bir kitlenin de kalmamasına yol açmaktadır. Bu durumda medyalar siyasal katılım adına içerik üretme eğiliminde olmaksızın, ‘popüler’ olanı takip eden izler kitleye hitap edecek eğlence içeriklerini artırmaktadır.
- Önemli sayıdaki medya sahipleri medyanın gücünü tarafsız iş adamları olarak değil, ideolojik adanmışlık içinde belirli amaçlar doğrultusunda kullanmak için sektöre dâhil olmaktadır.
- Sınırlı sayıdaki kaynaktan edilen bilgiler, medya şirketlerinin rutinlere dayanan bürokrasileri içeriklerde kırılma medyaya çıkarmaktadır.

2.2.2. İdeolojik Aygıt Olarak Medya

Medyanın ideolojik aygıt olarak işleyişine tanık olmak için öncelikle ideoloji ve söylem ilişkisini ortaya koymak gereklidir. Akabinde söylem aracılığıyla ideolojik bir arena olarak medyaya ve ideolojik aygıt olarak rolünün neleri kapsadığına değinilecektir.

2.2.2.1.İdeoloji ve Söylem Bağı

Toplumun pratik hayatı, toplumu oluşturan yapıların kendilerini ifade olanağı buldukları söyleme dayalı iletişimsel etkinliklerle yaşanmaktadır. Söylem; içinde varoluş koşullarının belirleyicisi üretim ilişkilerini ve biçimlerini dolayısıyla sınıfsal çatışma ve çelişkileri hem içeren hem de belirleyen ikili etkisiyle, homojen olmayan bir yapıdadır. Toplum kendi dünyasının anlamlarını bu yapı içinde arar; bu yüzden iktidarların öncelikleri arasında bu yapının denetimini ele geçirmek bulunacaktır.

Söylem alanı, ideolojinin yeniden üretildiği, aynı zamanda Gramsci'nin karşı-hegemonyasından hareketle ideolojik mücadelenin de gerçekleştiği bir alan olarak değerlendirilmektedir (Dağtaş, 1999: 354). Söylemde ideolojik olan seçerek ve birleştirerek anlamı sabitleme gayretidir (Hall, 2005: 363). İdeolojinin toplumsal pratikler içinde yer edinerek sürdürüldüğü düşünüldüğünde, en önemli toplumsal pratik olan dil ile bağlantısı ortaya çıkacaktır. Söyleme sızarak doğallaşan ideoloji, görünmez olacaktır (Akca, 2007: 11).

Söylem kavramı ilk olarak Aquinalı Thomas tarafından felsefi anlamıyla ele alınmıştır. Ancak sosyal bilimlerde iktidar, bilgi, güç, sınıf ve ideoloji kavramlarıyla bağlantılı

olarak kuram geliřtiren ilk dűřűnűr Foucault'tur. Foucault sűylemi; gűcűn, bilginin ve hakikatin dűzenleyicisi olarak ele almaktadır. Dolayısıyla bu gűrűřte; iktidar iliřkilerini ve egemenlerin gűclerini sűylemin űretimi ve dolařımı belirlemektedir. Bu yűnleriyle sűylem iktidarın aracı olabileceęi gibi karřıt bir stratejinin de hem çıkıř noktası hem engelleyicisi olabilmektedir. Bu durumda sűylemin harekete geçiren gűcľendiren bir etkisi olduęu gibi; zayıflatın, yıpratın hatta ortadan kaldıran yıkıcı bir etkisi de bulunmaktadır. Bu yűzden sűylem her dűnemde egemen erkler tarafından; doęrudan kısıtlanarak, meřruluk sınırları altında seyreltilerek, seçimle ayıklanıp dűzeltilen kısmı yeniden dolařıma sokarak denetim altında tutulmaya çalıřılmaktadır (Canpolat, 2005: 105- 107).

Sűylem ve eylem çift taraflı etkiye sahiptir. Sűylem eylemin bilinci olarak baęlamına uygun bir sűre içerisinde; gidiř yűnűnűn, anlamsal yapısının, strateji ve taktiklerinin, hedefinin ve sınırlarının nihayetinde sonuca ulařma yűntemlerinin seçildięi űn belirlenim sűrecidir. Dolayısıyla sűylem eylemi belirler. Aynı zamanda bunun tersi de geçerlidir. Sűylemin metinler-arası űzellięi eylemi eylemler-arası kılarak sonraki eylemler için sűylemi belirler (oban, 2015: 23). Dolayısıyla sűylem ve eylem arasındaki bu çift yűnlű iliřki, toplumsal pratiklerin oluřma sűreci için gerekli bilgiyi űretmektedir.

Foucault'ya gűre iktidar ve bilgi arasındaki iliřki; baęlantılı bilgi alanı bulunmadan iktidar da oluřmayacak kadar birbirini içermektedir. Bu durumda ideolojik műcadele műmkűn olacak bilgi alanlarını ve biçimlerini tasarlayacak sűreleri ifade etmektedir (2017: 65- 66). Sűylem alanına hâkim olacak iktidar, anlamları sabitlemeye ve kapatmaya çalıřacaktır. Bu durumda politik sűylem, iktidara ait űncelikli ideolojilerin “ayınaları” iřlevini gűrecektir. Ancak sűylemin devinim içindeki sabitlenemeyen ve tamamıyla ele geçirilemeyen diyalektik yapısı ideolojik műcadelenin alanını oluřturarak muhalif ideolojinin ifadesine de alan tanımaktadır. Bu durumda ideolojik műcadele; egemen ve muhalif sűylemlerin özűmlmeleri űzerinden, iinin bořaltılması, marjinalleřtirilmesi, iřgal edilmesi ya da tamamıyla ele geçirilmesi olarak gerçekleřtirilecektir (Oskay, 2015: 12).

Fairclough (2015b: 138)'a gűre sűylem ű deęiřik řekilde toplumsal pratikte etkili olmaktadır:

- İlk yolu işelleřtirilen sűylemlerle toplumsal etkinlik olarak belirlenen ve beklenen pratiklerin sergilenmesini gerçekleřtirmektedir.

- İkinci yolu söylemin toplumsal aktörler aracılığıyla temsillerde kendisini göstermesidir. Toplumsal süreçlere eklemlenen temsiller toplumsal pratiklerin şekillenmesini sağlayacaktır.
- Üçüncü yolu ise; var olma biçimi ve konumlandırma olarak kimlikleri oluşturmaktır.

Orwell’ın ünlü ‘newspeak’ kavramında ifade etmek istediği gibi; söylemin manipüle edilerek sınırlandırılması, düşüncenin de manipüle olarak sınırlanmasıyla sonuçlanacaktır (Wilson, 2015: 106). Düşünsel üretim sürecinin temel kaynağını oluşturan söylem; kavramsal olarak dilsel bileşenleri işaret ettiği gibi, görsel, davranışsal göstergesel vb. diğer ifade biçimlerini de kapsamaktadır. Dolayısıyla dış dünya birey tarafından söylem aracılığıyla anlaşılabilir hale gelmektedir. Anlamlandırma etkisiyle söylem, egemenlerin elinde güce dönüşerek, çıkarları doğrultusunda “özgül bir yeğlenimle” toplumsal pratiğe eklemlenecektir (Çoban, 2015: 199- 203). İdeolojik söylemin özneyi ikna edebilmesi için, bilincinde bir değişim ve gelişim meydana getirmesi gerekmektedir. Bunu özneye, o zamana kadar görmediği ya da bilmediği kurgusal ya da şeffaf gerçeklikleri göstererek yapacaktır. İkna süreci tamamlandığındaysa, özne ideolojik söylemin alanına hapsolacağı bir kapanmaya maruz kalacaktır (Çoban, 2015: 211).

Van Dijk söylemin temel olarak üç bileşeni bulunduğunu belirtmektedir; anlam, biçim, eylem ve etkileşim. *Anlam* ideolojik içeriğin ifade edildiği alanı; *biçim* vurgunun yer aldığı kısmı; *eylem ve etkileşim* ise yol açacağı etkiyi ifade etmektedir (2015: 69). Fairclough ise bu bileşenleri; metinlerin üretildiği, dağıtıldığı ve tüketildiği *söylemsel pratik*; yorumlandığı *söylemsel çözümleme* ve etkilerinin görüldüğü *toplumsal pratik* olarak adlandırmaktadır (2015a: 125). Buradan hareketle söylenebilir ki; söylem süreci öncelikle üretilmesiyle başlamaktadır. İdeoloji tam olarak bu sırada işin içine girmektedir. Daha sonra vurgunun yönlendiriciliğinde bireyler tarafından öznel, toplum tarafından genel bir yoruma tabi tutulacaktır. İdeolojilerin söylemde ifadesi ya da gizliliği aynı zamanda toplumsal yeniden üretimi sağlamaktadır. Sonuçta ayrımcı, karalayıcı, aşağılayıcı, marjinalleştirici, ya da sadece sorunsallaştırıcı, dikkat çekici hatta meşrulaştırıcı bir etki meydana getirebilme gücünü sergileyecektir.

2.2.2.2.Söylem Aracılığıyla Kurulan İdeolojik Arena: Medya

Söylem ve eylem yapıları ‘kuram’ ve ‘pratik’ gibidir. İdeolojik aygıtlar eylemin bilinçteki kurgulayıcısı olarak “söylemsel aygıtlar” olarak değerlendirilebilecekken, baskı aygıtları “eylemsel aygıtları” oluşturacaktır. Belirleyici olan son kertede gerçekliği dönüştürme gücüne sahip olan zora dayalı eylem aygıtlarıdır. Ancak hegemonyanın devamlılığı için gereken rızanın inşası ve yeniden üretimi söylem alanında gerçekleştiğinden ve egemen pratik ancak söylemle razı edilmiş bir toplumsalda eyleme dönüştürülebileceğinden söylemsel aygıt büyük önem taşımaktadır (Çoban, 2015: 224- 225).

Çoban’ın da belirttiği gibi “iyi bir söylem tüm yalanları gerçek yapabilecek güce sahiptir” (2018b: 171). Hegemonya inşasında zihinsel kontrol söylem aracılığıyla sağlandığından, söylem sahipliği de kabul için önem taşımaktadır. Söylem gücüne sahip en itibar edilen kaynaklar; bilim dünyası, politika çevresi ve medyadır (Devran, 2010: 27- 29).

Anlamanın belirli ‘kapanmalarını’ sağlayan söylem; doğru ve varsayılabılır olanı belirleme gücüne sahiptir. Sunduğu imgelerinde gerçek pratiklerin izlerini taşıyan görsel söylem ‘doğalcı yanılsama’ sağlamaktadır. Böylelikle medya söylemi; doğaya dayanmasa da kendi gerçekliğini garantiye alacak bir doğallaştırılmış söylemdir. (Hall, 1999a: 104- 105) “Kirli sınırların ortaya dökücüsü”, politik bir gözlemci (Barsky, 2001: 146) olarak tanımlanan Chomsky, gücü ve denetimi elinde bulunduran egemen erkleri; hükümet ve şirketler ile bu kurumların politikalarının toplum tarafından kabul görmesini sağlayacak olan medya ve halkla ilişkiler endüstrisi olarak tanımlamaktadır. Buna göre medya yapılmış ya da yapılacak eylemlerin meşrulaştırıcı gerekçelerini sunmakla diğer erklerin çıkarlarına uygun ortamın sağlayıcısı olarak önemli bir rol oynamaktadır (Gülsoy, 2005: 167). Medya sadece seçkinlerin sözcülüğünü yaptığı için değil, toplumsal egemenliğin simgesel düzeyini belirlediği ve biçimlendirdiği için iktidarın bir parçasıdır (Van Dijk, 1999: 367).

Yoğun enformasyon ve eğlence kültürü altında medya; hem gerçekleri gizlemekte ya da çarpıtarak tartışılmasını önlemekte hem de bireylerin tepkisiz ve umursamaz kalmalarına yol açmaktadır (Gülsoy, 2005: 188).

Van Dijk (1999: 344- 345) medyanın iktidar ile ilişkisinde toplumu harekete geçirmek için belirli söylem tarzlarının kullanıldığını belirtmektedir:

- a. Toplumsal eylemlerin denetimi için; yönlendirici pragmatik fonksiyonu ve kurumsal yaptırımı olan; talimatlar, düzenlemeler, tehdit ve emirlerin kullanılması
- b. İtaatin retorik araçlarla sağlandığı, iknaya yönelik söylem biçimleri olan propaganda ve reklamın yineleme ve argümantasyon olarak kullanılması.
- c. Gelecekte olması muhtemel durum ve eylemlerin betimlenmesine dayalı; rapor, senaryo, plan ve uyarı söylemlerinin kullanılması.
- d. İktidarın desteklenmesini sağlayacak gerekçeler üreten ve direnişi önleyecek şekilde düşman konumları belirleyen film ve roman gibi yaygın anlatı yöntemlerinin kullanılması.

“Bundan böyle ne kadar ‘Hayır’ dersiniz deyin ‘Evet’ anlaşılacaktır” diyen (Virilio, 2003:114), önemli olanın izler kitlenin taleplerinin değil, medyanın hedeflerinin işletilmesi olduğuna vurgu yapmaktadır.

Medyanın bu gücü iktidar sahiplerinin ondan yararlanmak adına üzerinde baskı kurmalarına sebep olmaktadır. Bu baskı medya sahiplerine ya da profesyonellerine maddi ya da manevi menfaat teklifinden, gerekli belgelerde zorluk çıkarma, maddi sıkıntıya sokma ya da kapatma tehdidinde bulunma gibi söyleme etki eden geniş bir yelpazede işleyiş göstermektedir (Şimşek, 2009: 141).

Medyanın sansür uygulamalarını gerçekleştiren ‘*ideolojik jandarmaları*’ sanıldığından daha fazladır. Bu yüzden verilecek bilgilerin, oluşturulacak gündemlerin ya da tartışılması istenen sorunların seçimi birçok süzgeçten geçerek bireylere ulaşmaktadır. Parenti’ye göre bunlar; stüdyo ve medya kanalları patronlarından oluştuğu gibi, sigortacılar, reklamcılardan, sponsorlardan, yazar ve yapımcılardan, hükümet yetkililerinden, hükümetin ordusundan, istihbaratından, ahlaki uygunluğu belirlediği iddia edilen denetim organlarından, yatırımcılardan hatta beyanlarıyla program üretenleri zora sokacak medya eleştirmenlerinden oluşmaktadır (1997: 132).

Keane (1992: 94- 104) siyasal sansür uygulamaları olduğu gibi, toplumsal rızaya sekte vuracak eleştirilerden uzak kalmak için belirli stratejilerin de uygulandığını belirtmektedir. Medyadaki siyasal sansür; yayınların önceden denetlendiği ön-engelleme ve yayınların yasaklandığı, toplatıldığı, kaldırıldığı, erişime kapatıldığı yayın sonrası engelleme olarak iki türlü işleyiş göstermektedir. Bununla birlikte modern dönemde egemen iktidar; kamunun eleştirilerinden, değerlendirmelerinden uzak durabilmek hatta

onlara karşı duyarsız ve öğrenmeye isteksiz olmayı meşrulaştırmak için söylem üzerinde belirli taktikler geliştirmiştir:

- Bunlardan ilki *olağan üstü hal durumları* gerekçe gösterilerek; askeri sırların gizliliği, ordunun moralini yüksek tutmak gerekliliği, terör tehdidi vb. argümanlarla uygulanan siyasal sansürdür. Bu söylem altında yapılacak her türlü eleştiri teröre destek olarak suçlanabilecektir.
- İkincisi hükümet erkinin *silahlı gizlilik* ilkesi adı altında askervari taktiklerle, gizli bir düşman edinmesi ve enformasyon gizliliği temelinde asker – polis gücünü gizli görevlerde kullanması ve bunların konuşulmasına izin vermemesidir.
- Üçüncüsü; varsayım ve senaryolarla beslenen *siyasal yalan söylemleridir*. Siyasetin; yarısının imaj üretmek diğer yarısının ise üretilen imaja kamuoyunu ikna etmek kabul edildiği modern dönemde, profesyonel sorun çözücülerin kullandıkları argümanlara bezeli olarak ortaya çıkan siyasal yalanlar; toplumu ikna etmek, eleştirileri yönlendirmek, gerginliği yatıştırmak vb. nedenlerle işlevsel olarak kullanılmaktadır.
- Dördüncüsü modern dönem iktidarlarının kendini toplumsal birliğin kaynağı olarak lanse etmek için ortaya koyacakları *devlet reklamcılığıdır*. Bu yöntem aracılığıyla siyasal iktidar kendi görüşlerini devletin kapsayıcılığı etrafında meşrulaştırmaktadır. Devlet erkinin kendini medyada yer aldığı zaman yansıtılacak görüntülerden, gazetecilere hatta sorulacak sorulara kadar belirleme çabası; siyasal mülakatların parti yayınına ya da ikna aracına dönüşmesine neden olacaktır.
- Beşincisi ise; devlet müdahalesi ile çıkar gruplarına pazarlık aracılığıyla resmi bir statü kazandıran *korporatizmdir*. Bu yolla ilgili çıkar grupları kamu siyasetinin yürütülmesine ortak edilmiş olacaktır. Seçkin bir tavırla belirlenecek söz konusu pazarlık grupları, diğer sivil toplum gruplarının kararlardan soyutlanmasına sebep olacağı gibi, korporatist usulle yapılacak işlerde harcanacak bütçe; ne yapılmadan önce ne de yapıldıktan sonra kamu önünde savunulmaya gerek görülmeyecektir.

Sansürün sadece zorla değil içselleştirilerek uygulandığını Keane kendine has üslubuyla şöyle belirtmektedir:

Meğer sansür ille her şeyi gören o gizli göz ya da tebaasının başına heyula gibi dikilmiş uzaktaki bir buyurgan değilmiş... Sansür çok farklı kılığa da bürünebilir.

İçimizde yankılanabilir, benliğimize yerleşebilir, peşimizdeki casus, sakın fazla ileri gitme diyen özel kâtibemiz olabilir. İçimizdeki sansürcü durmadan pabucun pahal olduğunu hatırlatır bize: Şöhretimiz, ailemiz, mesleğimiz, işimiz, şirketimizin yasal durumu tehlikededir. Çenemizi kapamamıza, titrememize, hafifçe gülümseyerek bir kez daha düşünmemize neden olabilir... Çocuklarımıza ve dostlarımıza kadar uzanır bu sansürcünün eli, onlara gerçek düşüncelerini söylememeyi öğretir (1992: 50).

2.2.2.3. Medyanın İdeolojik Aygıt Olarak İşleyişi

İdeoloji bilinçlere erişim sağlayarak içinde hareket edilecek anlam haritaları üretmeyi ve bu yönde edinilecek davranışları etkilemeyi ancak bir araç vasıtasıyla başarabilecektir. İdeoloji egemen gruplar tarafından tarih boyunca mümkün olunan en geniş çerçeveye en etkili olabilecek şekilde yayılmaya çalışılmıştır. Medyanın da içeriği konusunda aynı amacı gütmesi, egemen gruplar tarafından kullanışlı bir aygıt olması ile ortak paydada buluşmalarına neden olmuştur.

İdeolojik süreç günümüzde; simge dağarcığıyla diğer bir deyişle toplumun temel fikirleriyle, sosyal değişimin hızıyla, farklılaşan toplumsal tabakalarla, bu tabakalar içinde simge uzmanları olan aydınların ayrı bir katman oluşturmasıyla yakından ilgilidir. Bununla birlikte gelişen ve yaygınlaşan iletişim araçlarının etkisi ve kültürlerin karşılaşma olanaklarının kolaylaşması ideolojik süreçlerin hızını oldukça etkilemektedir (Mardin, 1992: 185).

Egemen ideolojinin üretim ve tüketiminden sorumlu aygıtların başında medya gelmektedir. Çünkü günlük olarak değişen gündelik hayata eklemenecek ideolojiyi istenecek tepkileri almak üzere belirli anlamlandırma sınırlarında her gün yeniden üretecek yegâne araçtır. En büyük amacı tek-tipleştirmek ve oyalanacak başka gündemler etrafında tepki gösterilebilecek konulara karşı tepkisizleştirmektir (Çoban, 2013: 151).

Geçmişten günümüze siyasal topluluklara içkin olmasıyla iktidar, uyum içinde diğerleri adına eyleme kabiliyetine vurgu yaparak; varlığının haklılaştırılmasına değil, fiillerinin meşrulaştırılmasına ihtiyaç duymaktadır (Arendt, 2018a: 54, 62).

Kitle iletişim araçları gerçekliğin inşa edilmesi ve egemen ideolojinin sürdürülmesinde, söylemin ileti aracı olarak önemli görev üstlenmektedir. İdeolojiyle yüklü olan araçlar büyük sistemin yapıtaşını oluşturmakta ve sistemin devamlılığını sağlamaktadır (Güler, 2014: 6040). Medyanın olayları ve durumları dramatize etme, konuyu kutuplaştırma,

çarpıştırma veya pekiştirme gibi ideolojik etkileri bulunmaktadır. Hepsinden de önemlisi toplum için yararlı olan veya yararlı olmayan ayrımını yapma yetkisini kendinde görmektedir (Özerkan, 2002: 73).

Mardin teknolojinin gelişmesiyle toplumsal iletişimin kitle iletişim araçları aracılığıyla geniş kapsamlı ağlar kurarak, bu ağlar içinde simgeler oluşturarak, “toplum görüşü” ya da “toplum haritası” olarak ideolojinin kitlelere ulaştırıldığından bahsetmektedir (1992: 122). İdeoloji bir “toplumsal çimento” olarak kabul edildiğinde, kitle iletişim araçları söz konusu tutkal işlevinin mekanizmasını oluşturmaktadır (Thompson, 2013: 11). Bu durumda kitle iletişim araçları ideolojinin yayılmasında ve topluma benimsetilmesinde başat rol oynamaktadır.

Medya egemen ideoloji ile bilinçler arasında örtülü ve tam bu özelliğiyle etkili bir denetim sağlayan bir köprü görevi üstlenmektedir. Örtülü olması, hem seçme özgürlüğü yanılmasına hem de alternatifi engelleyen yapısına gönderme yaptığından dikkate değerdir. Bu durumda medya; öznelere kendi alanında ideolojiyle kurarak, toplumsalı belirleme gücüne sahip önemli bir ideolojik aygıttır (Erdem, 2012: 5-7). Medyanın ürettiği ideolojik temsiller bireylerce kabul edildiği gibi, kişiler arası iletişimde söz konusu temsillerden ve imajlardan yararlanılmakta böylece yerleşmesi ve yayılması sağlanmaktadır (Lull, 2001: 34).

Althusser’in “Haberleşme DİA’sı” adı altında ideolojik aygıt olarak değerlendirdiği medya aygıtı, ideolojinin üretilmesi kadar, değişen bağlamlara uygun sürekli yeniden üretimi de sağlamakla, sistemin de kendini yenilemesini sağladığından özel bir önemi bulunmaktadır. Gündelik pratikler üzerinden belirli ideolojik temalara, kişi ve eylemlere gönderme yaparak toplumsal algıyı sınırlı çerçevede şekillendirmektedir. Althusser’in deyiimiyle “haber aygıtı, tüm ‘yurttaşları’ basın, radyo, televizyon ile günlük milliyetçilik, şovenizm, liberalizm, ahlakçılık vb. dozlarıyla besler.” (2010: 179).

Medya ideolojik aygıtlar içinde en önemli olanıdır çünkü değişen bağlamlara uygun olarak en hızlı ideolojik yeniden biçimlendirmeyi sadece medya yapabilmektedir (Çoban, 2013: 135).

İdeolojik aygıt olarak tanımlandığında medya çalışanlarının her durum ve koşulda kasten kamunun karşısında olarak egemenlere hizmet ettikleri kast edilmemektedir. Egemenlerin çıkarlarına hizmet eden koşullar tek bir faktöre bağlı olarak ortaya çıkmamakta; bireylerin aldıkları eğitimler, kamu yararı zannederek doğru bildikleri

uğurda savaş vermeleri, iletişim araçları için devlet eliyle belirlenen ilkeler, patronların ihtiyaçları doğrultusunda kurumlarına dayatılan kurallar, birçok etkenle gerçekleşen sansür uygulamaları gibi birçok faktörle bu sonuca varılmaktadır (Çoban, 2013: 137).

İdeolojiler Gramsci vurgusunda öne çıktığı gibi katıksız ve saf olmak yerine, çok katmanlı şekilde işlemektedirler. Bünyesinde geçmiş ideolojileri, günlük üretilenleri ve hatta kendi işleyişine zarar vermeyecek ama karşı üretimi engelleyecek şekilde karşıt ideolojik öğeleri barındırmaktadır. Çünkü egemen ideoloji hegemonyasının sürdürülebilirliği için katmanlı eklemlemeyi şartlara göre yeniden düzenlemeli ve sınıfsal çelişkileri örterek karşıtların önünü kesmelidir (Çoban, 2011: 94).

İdeoloji iktidar odakları tarafından iki temel etki düzeyi için işlevseldir. Bunlardan ilki; toplumun pratikte yaşananlara kayıtsızlığını temin edecek pasif ve bilgisiz olma durumunun devamlılığını sağlamak ve başka konular üzerinde oyalamaktır. Diğer etki ise kendini ifade olanakları bulabilen eğitimli kişiler için gerçekte olanların anlaşılmasını temin etmektir (Chomsky, 2017: 22).

Bireyleri tatmin etmekten ziyade medya, onları bağlar ve kuşatır. İstenilenleri verdiklerini iddia edenler, verilenlerin istenmesi için çaba sarf etmektedir (Parenti, 1997: 135- 136). Diğer bir deyişle medya; sivil toplum içinde hak gaspına uğramış madunların düşüncelerini dillendirmek yerine; hâkim söylem ve temsillerin taşıyıcıları olan devletin, politik aktörlerin ya da şirketlerin düşünce yapılarını önceleyerek ideolojikleşmektedir (Bailey, Cammaerts ve Carpentier, 2015: 45- 47).

Belirlediği temalar ve sorunlar etrafında ‘imgelem gücü’nü kullanarak gündemi şekillendiren medya; ölçütler sunarak tercihleri etkilemekte, bilgiyi erişilebilir kılarak bellekleri tazelemektedir. Daha kolay çağrılarak tekrar kullanılan az sayıda bilgi ‘erişim yanlılığı’nı ifade eden, daha sık tekrarlanmasıyla belleğe ‘yerleştirilen’ bilgiler olmaktadır. Karar ve tercih mekanizmalarında sistematik ve özenli analizler yerine söz konusu basit ve kolay uygulanabilir bilgiye dayalı seçimler yapılmaktadır. Diğer bir deyişle bireyler bir yargıya varacağı zaman öncelikle medyada akıp giden bilgi ve imgeleri hatırlayacak ve onlar üzerinden değerlendirmelerde bulunacaktır (Iyengar, 2014: 284- 287). Tekrardan amaçlanan etki ise; değişime karşı çıkılması ve statükonun korunmasıdır (Fiske, 2003: 35).

Medya iletileri ideolojik yüklemeyi belirli bakış açılarını kazandırırken bazılarını dışlayarak; bireysel deneyimleri temsiller aracılığıyla yapılandırarak ve gerçekliği düzenleyerek gerçekleştirmektedir (Lull, 2001: 88).

Medya mevcut gücünü, meşruluğu ve güvenilirliği görece özerk görünen statüsünden almaktadır. Oysa gerçekte seçkinlerin dayattığı görüşleri benimserken, bu görüşlerin dışında kalanları ise gayri meşru ve marjinal göstermektedir. Dolayısıyla mevcut kültürel değerler egemenlerin çıkarlarına uygun şekilde yorumlanmakta ve yapılandırılmaktadır (Shoemaker ve Reese, 2014: 113).

Medyanın ideolojik olarak yüklendiği temel görevler Hall tarafından şöyle belirtilmektedir (1999b: 240):

1. Konumlar üzerine mücadeleye girilen, yapılandırılmış ideolojik arenayı desteklemek ve donatmak
2. Temel birliği garanti altına almak ve yeniden üretmek
3. Kendiliğinden ortaya çıktığı kabul ettirilecek oydaşmayı biçimlendirmek ve örgütlemek
4. Dünyayı başat ideolojinin söylemlerine dayalı olarak sınıflandırmak.
5. Başat ideolojiye katkı sunacak belirli anlamlandırmaları öne çıkarırken belirli anlamlandırmaları dışlamak.

Rızanın üretilmesinde ideolojik aygıt olarak çoklu iletişim araçları, egemen söylemi yansıtarak özneleri şekillendirmektedir. Böylelikle bilinçleri biçimlendirilen özneler ideolojik temelde örgütlenecektir (Çoban, 2015: 204).

İdeolojik olarak gücünü durum tanımlaması yapma kabiliyetinden alan medyanın temel işlevi ise; bazı değer ve görüşlerin kabul edilesi bazılarının ise meşru olmayan olarak tanımlandığı kültürel sınırları çizmektir. Mesela sapkınlık durumu bağlama, döneme ve yapana göre medya tarafından değiştirilebilir bir olgudur. Bu durumda medya sınırları yeniden çizmekte, toplumsal kuralları yeniden belirlemekte, sürekli tanımlanan ve müzakereye açık simgeler üretmekte ve kullanmaktadır (Shoemaker ve Reese, 2014: 101).

Egemen ideoloji belirleyeceği kimlikler üzerinden üzerinde duracağı eylemleri sınıflandırmaktadır (normal- sapkın, iyi- kötü, masum-suçlu vb.). Böylelikle egemen grup eylemler ve kimlikler üzerinde toplumsalın bağrındaki öznelere seslenmektedir (Sayılğan, 2012: 59). Bu durum aynı zamanda gözetim çalışmalarındaki synopticon

kavramına da gönderme yapmaktadır. Synopticon kitlelerin, kitle iletişim araçlarındaki az sayıdaki bireyleri gözetleyerek, söylem ve eylemlere tanıklık aracılığıyla bilinçleri üzerinden disipline edilmesini ifade etmektedir. Hem bu durum eğlence vaat eden bir ayartma içinde gerçekleşmektedir (Bauman, 2016). Bu durumda Oğuzhan (2012: 98)'ın belirttiği gibi bilinçlerin yanlış yönlendirilmesi iktidar tarafından toplumsala, zorla değil gönüllü katılımlarıyla gerçekleştirilmektedir.

Medyada öznelere çağrılarla dayatılan ideoloji bir çeşit iktidar biçimidir. Foucault (2011: 63) bu durumu şöyle açıklamaktadır:

Bu iktidar biçimi bireyi kategorize ederek, bireyselliğiyle belirleyerek, kimliğine bağlayarak, ona hem kendisinin hem de başkalarının onda tanımak zorunda olduğu bir hakikat yasası dayatarak doğrudan gündelik yaşama müdahale etmektedir. Bu bireyleri özne yapan bir iktidar biçimidir. Özne sözcüğünün iki anlamı vardır: Denetim ve bağımlılık yoluyla başkasına tabi olan özne ve vicdan ya da özbilgi yoluyla kendi kimliğine bağlanmış özne. Sözcüğün her iki anlamında da boyun eğdiren ve tabi kılan bir iktidar biçimi telkin edilmektedir.

Medyanın ideolojik etkisi kadar önemli bir diğer etkisi günlük yaşam pratiklerinde bilgiye ve kültüre yaptığı katkıdır. Bu aşamada bilgi ve kültürle ilişkisine yer verilecektir.

2.2.3. Medya Bilgi ve Kültür İlişkisi

Önceden gerçeklik algısı 'kütle' ve 'enerji' gibi geometrik boyutlarla tanımlanırken günümüzde bu kavramlara *maddenin üçüncü boyutu olarak* tanımlanabilecek 'enformasyon' boyutu eklenmiştir. Maddenin ve gerçekliğin bilgisinin kontrolü; varoluşun kopya gerçekliğinin üretilmesine olanak tanımaktadır (Virilio, 2003:114).

Örs; ideolojilerin "bilginin nasıl üretildiği" ve "doğru bilginin hangisi olduğu"na dair sorularla değişen belirli bir epistemolojik zeminden kaynaklandığını belirtmektedir. Buna göre; ilkel dünyada gözlemlenebilir olandan, Antik Yunan'da düşüncenin metafizik boyutundan, Ortaçağ Avrupa'sında Kutsal Kitap'tan, Aydınlanma Döneminde rasyonaliteden, 19. ve 20. yüzyılda ise evrensel değerlerden kaynaklanan dönüşümleri olduğunu, nihayetinde bilginin de söz konusu ideolojik dönüşümlere tabi kılındığını vurgulamaktadır (2009).

Topluma bilgi verme temelinde kurulan medya kurumları kapitalist sistemin ve iktidar gruplarının elinde güçle eklemlenerek bilgi-güç ilişkisinin yansıtıldığı mecralara dönüşmüştür. Bu durumda bilgi; gerçekleri göstermek rolünde değil gerçek olarak kabul ettirmek istenenlerin destekleyicisi rolünde işlev görmektedir. Bilginin yeni kullanım alanı sayesinde var olmayan sorunlar sorunsallaştırılarak, mevcut sorunların ise üstü örtülerek toplum yönlendirilecektir. Bu sayede egemen ideoloji, bilginin de meşrulaştırıcı etkisiyle toplumda hiç fark ettirilmeden kültür ve düşünüş biçimi olarak yerleşim gösterecektir (Çoban, 2013: 157- 159).

Innis iletişim sistemlerinin siyasal, sosyal ve ekonomik kurumlarla dayanışma içinde olduğunu belirtmektedir. Öyle ki; iletişim biçimlerindeki gelişmeler, yeni bilgi formları ortaya çıkararak, iktidarın merkezi ve toplumsal dönüşüm üzerinde belirleyici etki ortaya koymaktadır (Altay, 2005: 14).

Kültürün ve halk bilincinin belirsiz yapısı görevi halkın yaşamını yönlendirmek olan ve gerçek bilginin gizlenmesine dayanan iktidar açısından kullanışlı siyasal bilgiyi doğurmaktadır. Hakikatin peşine düşerek kendi entelektüel düzeylerini yükseltmeyecek halk kitleleri, onların düzeyine inen biçimlendirilmiş bilgi aracılığıyla bilenlere itaat eden yığınlara dönüştürülmek istenecektir. Halkın yaşamından türemeyen bu bilgi tutarlı bir bilinçle onu kolektif varlığa dönüştürmek yerine, egemenliğin teknik aracı olarak tahakküm koşullarında tutacaktır. Bu durumda bilenlerle bilmeyenlerin ilişkisi manipülasyon temelinde işleyiş gösterecektir (Fontana, 2013: 297).

Bilgi toplumu kavramından hareketle ekonomik ve toplumsal süreçlerin; teknolojik ve bilimsel bilginin üretimi, dolaşımı ve işleyişi üzerinden gerçekleşmesi gerekecektir. Ancak pratikte bilgi önemli bir etken olmakla birlikte, söylem olarak üretilmekte ve süreç söylemin diyalektiği içinde gerçekleşmektedir. Söylemin gizlediği ideolojik süreç devam eden eşitsizlik ve sömürüleri sözde bilimsel kavramlar altında yeniden üretmektedir (Fairclough, 2015b: 140).

Foucault'ya göre her bilgi bir iktidar doğurduğu gibi; her iktidar da bilgi üretmektedir. Bununla birlikte iktidarı üreten, ivme kazandıran, zayıflatan ya da güçlendiren hatta ortadan kaldıracak olan söylemdir (Canpolat, 2005: 101). Bilginin gücü sadece gerçeğin otoritesini ele geçirmesinde değil, bizzat kendisini 'gerçek' yapmasındadır. Davranışları düzenlemek adına kullanıldığında ise; yaşam pratiklerini disipline etmekte ve kısıtlamaktadır (Hall, 2017b: 65- 66).

Medya; paraya, kontrole, yasaya ve yönetime dayanan güçlere sahiptir. Bu güçler aracılığıyla bilgiyi şekillendirmekte ve içine ideolojik değer eklemektedir. Bu iletiler aracılığıyla düşünce, kanaat, tutum, kültürel ve toplumsal bilgi üretmektedir. Bilgiler ise dünyayı görme şeklini biçimlendirmektedir. Bunu bireylerin gerçek deneyimleri yerine koyacakları, gerçek algısına dayalı yorumlamayı içeren da dolayım ve temsil etme yoluyla gerçekleştirmektedir (Burton, 1995: 71- 73).

Baudrillard bu durumun bireyler üzerindeki tesirini şöyle betimlemektedir:

Artık inanmıyoruz ama inanana inanıyoruz. Artık sevemiyoruz, yalnızca seveni seviyoruz. Artık ne istediğimizi bilmiyoruz, ama bir başkasının istediğini isteyebiliyoruz. İstemek, yapabilmek ve bilmek eylemleri terk edilmedi, ama ikinci bir merciye devredilerek, genel olarak ilga edildiler. Zaten her halükarda ekranlar, videolar, röportajlar arasında artık yalnızca başkaları tarafından görülmüş olanı görüyoruz. Artık yalnızca görülmüş olanı görmeye muktediriz (2016a: 169).

Oskay (1980: 200) ideolojinin gelişiminde ortaya çıkan ikili yapısına dikkatleri çekmektedir. Hem yeni bir toplumsal formasyon inşası için ortaya çıkan grupların elinde –izm olarak, hem de bunu başarmış ve egemen olmuş gruplarda hegemonik ideoloji olarak ortaya çıkan ideoloji, parçalardan oluşan bir bütündür. Bu bütün imgelerin, kuramların, kavramların, söylemlerin öykülerin ve metaforların dünyasından alınan parçalardan türetilmektedir.

İdeolojilerin oluşturduğu inançlar sisteminin toplumsal olarak paylaşılması “toplumsal belleği” oluşturmaktadır. Toplumsal “belleğe yerleştirilen zihinsel temsiller ise “ortak alanın” parçası olan sosyo-kültürel ortamı belirlemektedir (Dijk, 2015: 23).

Simmel kültürün toplum hayatını kuşatan, hayatın kesintisiz akışını anlamlandıran ve biçimlendiren, yaşama bir düzen kazandırarak, ufuklar gösteren sistemli bir bütün olduğunu belirtmektedir (2015: 55). Hayatın biçimleyici gücü olan kültürün gündelik pratiklere eklemlenmesiyle yaşam akışının temsil alanı olan kültürel hayat ortaya çıkmaktadır. Toplum içinde ortaya çıkan farklı seslerin oluşturduğu karşıtlık ve çatışma bu alanda meydana gelmektedir. Simmel bu çatışmanın hayatın canlılığını ve devinimini oluşturacağını belirtmektedir (Alver, 2012: 192- 193). Bu durumda hegemonik mücadelenin diyalektiğini de direnç alanlarıyla sürekli müdahaleye uğrayarak değişen ve yeniden düzenlenen kültürel hayat oluşturmaktadır. Hegemonya kurma ya da sürdürme

iddiasındaki gruplar, kültürel hayata müdahale ederek bu alanı kendi çıkarları doğrultusunda yapılandıracaktır.

Kültürel olarak üstün olan grubun itaati gerektirecek siyasal özerkliği bulunmaktadır. Toplum içsel bütünlüğe ulaşacak şekilde birleşemedikçe, düşünceleri ve eylemleri birbirinden farklı olarak çözülmüş yapıda bulundukça kültürel üstünlük devam edecektir. Bu durum kitlelerin söz sahibi olduğu alandan dışlanmalarına zorunlulukların alanı içerisinde güç ve otoriteye bağlılık göstermelerine yol açacaktır (Fontana, 2013: 299-300).

Günümüzde toplumlar dolayimli sembolik biçimlerin (dilsel anlatımlar, eylemler, jestler, eserler vb.) üretilmesine ve dolaşımına maruz kalmaktadır. Dolayımı yapan ve yaygın dolaşıma sokan teknolojiler ise kitle iletişim araçlarıdır. Bu yüzden sembolik biçimlerin üretimi, doğası, anlamlandırılması ve aktarılması, ulus aşırı ağlarla birbirine bağlı kurumsal şirketlerin karmaşık yapısında gerçekleşmektedir. Bu durumda Thompson'ın (2013: 12) tanımladığı sembolik biçimlerin medya endüstrileri ve kurumsal aygıtları aracılığıyla aktarıldığı bir süreç olarak “modern kültürün medyalaşması (mediazation)” olarak tanımlanabilecek bir alandan bahsedilmektedir. Kültürün medyalaşması kavramı; medyanın özerk yapısıyla siyasi- toplumsal süreçler, siyasi aktörler ve kurumlar üzerinde artan etkisine vurgu yapmaktadır.

Medya gerçek kültürü şekillendirerek ya da değiştirerek yeniden üretmekte ve alt kültürlerle türdeşleşmeyi teşvik etmektedir. Eskilerin yıkıntıları üzerinden toplum tarafından bilinen kodlarla ilişkili; değişime açık ve istikrarsız yeni simgeler üretmektedir (Lundby ve Ronning, 2014: 18- 21).

Bu etkileriyle medyanın günlük pratiklerde bilgiye ve kültürü aktaran araç olmaktan fazlasını yaparak; bilgi ve kültüre kimi zaman şekil verdiğini kimi zamansa yeniden dizayn ettiğini söylemek mümkündür.

2.2.4. Medya Temsilleri, Gerçeklik İnşası ve İktidarla Bağlantısı

Medyanın temsiller aracılığıyla ürettiği gerçekliklerin iktidarlara olan ilişkisinin anlaşılması için bu kavramlar ayrı ayrı ancak birbirleriyle bağlantılı olarak ele alınacaktır.

2.2.4.1.Temsil Ederek Anlamlandırma Faili Olarak Medya

Medya içerikleri; söylemleri ve imgeleri düzenleyerek, bireylerin içindeki yaşadıkları dünyayı anlamlı kılmalarını sağlamaktadır (Golding ve Murdock, 2014: 49). Bunu temsiller aracılığıyla bilinçlerde yer edinerek gerçekleştirmektedir. Sholle temsilen gerçekliğin ideolojik yorumu olduğunu belirtmektedir (1999: 272). Hall ise ‘temsil sistemi’nde; ideolojinin göstergesel ve söylemsel karakterinin öne çıktığını, anlam sistemleri olarak kendimize ve diğer herkese dünyaya dair anlamlar ürettiğini belirtmektedir. Toplumsal formasyonda bulunan temsil sistemleri içinden birini seçmek, ortak kavramlar repertuarına ait bir dizi yananlamı çağırarak anlamlandırma yapmak demektir. Medya bu temsil alanını hem üretmekte, hem dönüştürmekte, hem de yeniden üretimini gerçekleştirmektedir (2005: 377- 378). Dolayısıyla gerçek olarak inşa ettikleriyle insanların epistemolojik gerçekliğini belirleme gücüne sahiptir.

Pitkin (2014: 12- 15) temsil (re-presentation) kavramı üzerine yaptığı ayrıntılı çalışmasında kavramın; en belirgin anlamıyla mevcut durumda ya da anda var olmayan bir şeyi, var kılma hali olarak tanımlamaktadır. Birinin ya da bir şeyin adına vekâleten hareket etmek, birini ya da bir şeyi simgelemek, sembolik olarak yansıtmak ya da benzerliklerle betimlemek diğer tanımlamaları olarak ele alınabilir. Yokluğun bir var kabul edilme hali olduğu için varlığını savunanları olduğu kadar yokluğunu sorgulayanları da bulunmaktadır.

Belirli insan tiplerinin belirli gruplara atfedildiği, düşünce sisteminin bir parçası olarak algısal kümeleri ifade eden kategorilerin belirlendiği sistem temsil sistemidir. Temsil edilme durumunda neye benzediklerinden çok karakteristikler aracılığıyla tavırlar ön plana çıkarılmakta, ait oldukları kültürler ya da alt kültürler vurgulanmakta ve bu yolla haklarında ne düşünüleceği ve ilgili değer yargıları örtülü şekilde aktarılmaktadır. Temsil edilme kadar edilmeme durumu da önemli ve önemsiz görülen değerler şemsiyesi altında anlam içermektedir (Burton, 1995: 111- 113).

“Dünyayı kültürün temsil sistemleri içinde ve bu sistemler aracılığıyla ‘deneyimleriz’: Deneyim idrak kodlarımızın, yorum şemalarımızın ürünüdür. Dolayısıyla temsil ve ideoloji kategorilerinin dışında deneyimleme yoktur” (Hall, 2005: 379- 380).

Toplumsal yapıya içkin bulunan tahakküm yapılarına dayalı olarak gelişen temsil pratiği, kesintisiz bir akıştan ziyade sürekli bir inşa halini ifade etmektedir (Berkman,2010: 228).

Bu durumda seçilen tanımların temsil edildiği medyada; gerçeklik yeni bir gerçek tanımında yeniden üretilmektedir. Temsil etmek yansıtmaktan ziyade; biçimlendirme ve yapılandırmayı içeren aktif bir seçimi işaret etmektedir. Var olanı değil anlam kazandırılanı temsil etmektedir. Dolayısıyla medya anlamlandırma faili olarak iş görmektedir (Hall, 1999a: 88). Alternatifleri engellenerek tek taraflı temsil edilen bakış açıları normal kabul edilecektir. Sık yinleme ile tanıdık hale gelen bu etki ise sağlamlaşarak kalıcı etki bırakacaktır (Burton, 1995: 106).

2.2.4.2. Medyanın Gerçekliği Belirleme Gücü ve Post- Truth

Bireyin etrafında olan insanlara, topluma, doğaya ve ilişkilerine dair gerçeklikler başlıca iki kategoride yer almaktadır. Bunlardan ilki *ontolojik gerçekliklerdir* ki; bireylerin dışında var olmakta, değişmekte, yenilenmekte ya da dönüşmekte olan doğaya ait gerçekliklerdir. Diğeri ise *epistemolojik gerçekliklerdir* ki; ontolojik gerçekliklerden esinlenebileceği gibi hiçbir bağlantı da kurulamayabilen olguları ifade etmektedir. Herkese değer katacağı ya da yararı olacağı için geçerli kabul edilmesi istenen, doğrular (correct) olarak icat ve formüle edilen hakikat (truth) kabullerinden oluşturmaktadır (Anık ve Yiğitbaşı, 2018: 13).

Temsil etmek ile gerçekliğin üretimini aynı sürecin öğeleri olarak değerlendiren Fiske durumu şöyle özetlemektedir:

Temsil kuramlarının genel görüşü şudur: görünenin aksine televizyon³ gerçekliğin herhangi bir parçasını temsil etmekten (yeniden- sunmaktan) çok, onu üretir ya da inşa eder. Gerçeklik görgülcülüğün nesnelliğinde var olmaz, söylemin bir ürünüdür. Televizyon kamerası ya da mikrofonu gerçekliği kaydetmez, onu kodlar: Kodlama ikonik olan bir gerçeklik *duygusu* üretir. Dolayısıyla yeniden- sunulan gerçeklik değil ideolojidir ve bu ideolojinin etkililiği televizyonun görselliğiyle sağlanır. Böylelikle doğruluk iddiasını gerçeğin nesnelliği içinde konumlandırmaya çalışır ve dolayısıyla ürettiği her “doğrunun” gerçeklik değil ideoloji olduğu gerçeğini gizler (2014: 30).

Günümüzde neyin gerçek olduğu; aktarılan kültürel deneyimlere, gerçek yaşam pratiklerine ve medya deneyimlerine dayalı algılanmaktadır. Özellikle medya kültürel

³ Fiske konuyu televizyon özelinde ele almıştır. Ancak medya temsillerini ele aldığımız bizim konumuzla alakalı olarak konuyu bütün medya temsillerine genelleyerek anlamaya ve açıklamaya çalışmakta bir sakınca bulunmamaktadır.

olarak ve bireysel olarak deneyimlenmesi mümkün olmayacak deneyimler için gerçeklik algısını şekillendirmekte ve yargı edindirmektedir (Burton, 1995: 123- 124).

Normalin yeni belirleyicisi olan siber mekânda denetimin bedenler değil bilinçler üzerinden gerçekleştirilmesi, Baudrillard'ın gerçeküstü (hiper-gerçek) olarak ifade ettiği “simülasyon” kavramına atıf yapmaktadır. Simülasyonu; göstergelerin kullanılarak gerçeğin kısa devreye uğratılması ve şu anda bulunmayan, kökenden yoksun başka bir gerçekliğin kurgulanması olarak ele alan Baudrillard (2016b: 13- 15), tam olarak medyanın her gün yerine getirdiği görevi tanımlamaktadır. Diğer bir deyişle ‘gibi’ler evreni olarak ifade edilen simülasyon evreni; sahte ile gerçek; düşsel olanla gerçek olan arasındaki ayrımı ortadan kaldırmaya hizmet etmektedir. Bu yönüyle yeni gerçek; suret ya da taklit olana gönderme yapmayan, asıl olanın göstergelerle değiştirilmiş halidir (Öker, 2005: 211- 213).

Bourdieu (1997: 23) televizyon özelinde medyanın gerçekliği gösterilen üzerinde manipüle etmesini birkaç şekilde yaptığını belirtmektedir. Buna göre medya; bilgilendirme işlevi için gereken görüntüden başka bir görüntü göstererek; gerekli görüntüyü gösterirken bunu anlamsızlaştıracak bir tarzla sunarak ya da yeniden kurgulayarak gerçekle uyuşmayacak yeni anlamlar kazandırarak gerçeğin çok uzağında yeni bir gerçeklikle hakikati çarpıtmakta ya da üstünü kapamaktadır.

Bu durum aynı zamanda gerçeğin gördüğünden ibaret olduğu zannıyla yaşayan bireylere vurgu yapan ‘Platon’un mağara alegorisini’ hatırlatmaktadır. Öztürk mağara alegorisini ile gerçeklik ilişkisini şöyle açıklamaktadır:

Bir mağarada, arkalarını dönemeyecek şekilde doğuştan zincire bağlı mahkûmlar, önlerindeki mağara duvarına açılan gölgeli bir gösteriyi izlemeye zorlanırlar. Mahkûmların arkasında mahkûmlarca bilinmeyen bir yol uzanır. Yol boyunca gölgelere şekil veren heykelleri taşıyan görevliler vardır. Gerçeği hiç görmemiş olan mahkûmlar gölgelerin gerçekliğine inanırlar... Mağara alegorisinde görüşlerin, imgelerle farkını açıklarken Sokrates imgelerin kendiliğinden doğal olduklarını ancak görüşlerin kasıtlı oluşturulmuş olduklarına dikkat çeker. Yazara göre de, gördüklerimiz gerçekte var olan şeyler değildir ama bilgi ve fark olma yetimizle onları yorumlayarak varsayımlarla gerçeğe ulaşma şansımız vardır. Bugün bize görünenler anne-babaların, politikacıların, eğitimcilerin şekillendirdiği biçimlerdir (2019: 361, 363).

Bu alegoriye göre hareket sahası kısıtlı bireylere gösterilen imajlar bireyler tarafından gerçeğin kendisi olarak kabul edilmektedir (Arslantepe, 2018: 202). Bu durum Bakacak'ın ifadesiyle; “eğitilmemiş, kendilerini gölgelere kaptırmış insanların bizatihi gölgeler haline geldiği bir durumdur” (2015: 243). Özellikle günümüzde, sansasyonel başlıklar ve çarpıcı görüntülerle dolu medya iletileri; gerçekliği ve ağırlığı olmayan şekillerden ve görüntülerden ibaret olan imgelerle dolu görsel bir gösteri sunmaktadır. İzler kitle ise bu gösteri içinde gerçeklikle imgeler arası algının karıştığı, hatta imgenin özün bir adım önüne geçtiği bir karmaşanın ortasında kalmaktadır. (Encabo, 2014: 350). Üretilen sahte gerçeklik aracılığıyla egemen ideolojinin hegemonyası kurulacak ve devamlılığı için yeniden üretilenektir. Bu durumda ‘gerçeğin çölü’ ancak muhalif bir azınlık tarafından fark edilebilecektir (Çoban, 2018a: 15). Bununla birlikte medya sadece gerçeği gizlemekle ya da farklı bir gerçeklik sunmakla değil; siyasal açılımlara ve değişen bağlamlara uygun gerçekliklerin yeniden üretimiyle de hegemonyanın devamlılığına hizmet etmektedir.

Gözün gördüğü ve evrensel olarak kabul edilen zihinsel süreçlerin yaşandığı gerçeklikten, sanal ve sayısal değerlere atıf yapan teknolojik kurgunun algısına dönüşen gerçeklik bugün bireysel algıda önemli bir değişiklik ortaya çıkarmaktadır. Dolayısıyla medyanın artık gerçekliğin çok ötesinde bir durumun yansıtıcısı olduğunu söylemek mümkündür. Bu duruma ilk kez Amerikalı oyun yazarı Steve Tesich'in makalesinde karşımıza çıktığı şekliyle *post-truth* denmektedir. Türkçeye *hakikat-ötesi* olarak çevrilen kelime, 2016'da Oxford Dictionaries tarafından yılın kelimesi seçilmesiyle dikkatleri üzerine çekmiştir. Bir olgu ya da durumun zihinsel formdaki genel-geçer idrakinin hakikat olarak nitelendiği durumda hakikat ötesi; kanaat ve duyguların gerçekte olanların, kolektif bilincin ise bireysel idrakin ötesinde önem kazandığı göreceli ve esnek bir duruma gönderme yapmaktadır (Paktin ve Karaca, 2018: 123- 124).

McLuhan ünlü ‘Araç mesajdır’ sözü ile aracın içerik üzerinde belirleyici bir etkisinin bulunduğu vurgu yapmaktadır. Örneğin bir hikâyeyi ele alacak olursak; onun radyodan dinlenilmesi, sahnede sergilenmesi, televizyondan izlenilmesi ya da sinemada film halinin seyredilmesi, birey üzerinde farklı etkiler ortaya çıkaracaktır. Bu durumda araç; bir eğilime ve kendine has bir dile sahip olmasıyla, bireylerin algı ve düşüncelerini başka formlara dönüştürmekte mesajdan daha etkili olacaktır. İletişimin anlamını saptama kabiliyetiyle hiçbir araç yansız olmayacaktır (Altay, 2005: 15- 16). McLuhan aracın

etkilerini anlamak için; neyi ön plana çıkardığı, neyi görünmez kıldığı, neyi ürettiği ya da dönüştürdüğü, neyi yeniden öne sürdüğü sorularının cevaplanması gerekliliğinden bahsetmektedir (Altay, 2005: 73).

Duygusal aklın rasyonel bilginin yerini aldığı yeni durumda; bundan böyle ayakları güvenle yere bastıracak sabit bir zemin bulunmamaktadır. Çünkü şu anda kabul gören gerçeklik, yeni bir değerlendirmeye tabi tutulabilecek ya da bağlamsal olarak yeni anlamlar kazanabilecektir. Bu durumda gerçekliğin yeni şekillendiricisi bağlamlar olmaktadır. Asıl güç ve kontrol ise; gerçekliğin yorumuna yön vererek stratejik olarak konumlandırabilenlerde olacaktır (Paktin ve Karaca, 2018: 154- 155).

2.2.4.3. Medyanın İktidarla İlişkisi

Foucault iktidar kavramını; diğerlerinin iradesini bulunduğu çizgiye çeken irade olarak değerlendirmektedir. Bu kavram kapsamında kendine ait örgütlenmelerde bulunarak güç ilişkilerini; güçlendiren, dönüştüren ya da tersine çeviren etkilere sahip stratejileri ifade eden bir süreçten bahsedilmektedir. Bu durumda iktidar; devingen, muğlak, değişime açık ve eşit olmayan olan ilişkiler içinde doğmakta ve sürdürülmektedir (Canpolat, 2005: 101). Thompson'a göre iktidar ise; belirlediği amaçlar ve çıkarlar doğrultusunda eyleme yeteneğine sahip, hadiselerin gidişatına etki ederek, sonuçlarında değişiklik meydana getirebilenler olarak tanımlanmaktadır (2008: 29)

Thompson dört çeşit iktidar grubundan bahsetmektedir: İlki; üretici eylemden kaynaklanan, çeşitli ve geniş faaliyet sahaları bulunan, maddi ve finansal kaynakları bulunan *ekonomik iktidardır*. İkincisi; bireyler arasındaki etkileşim kalıplarını düzenleyen ve onları örgütleyen, otorite kaynaklı siyasal kurumları kapsayan *siyasal iktidardır*. Üçüncüsü; düşmanı ele geçirmek veya sindirmek üzere silah ve istihbarat kaynaklı tehdit ve fiziki gücü ifade eden, askeri, polis ve yargı kurumlarını kapsayan *zorlayıcı iktidardır*. Dördüncüsü ise; sembolik iktidar biçimlerinin üretimini, yayılmasını ve alımlanmasını içeren *kültürel ve sembolik iktidardır*. Sermayesi bilgi biçim ve becerilerini, saygı, prestij ve tanınmayı kapsayan sembolik iktidar, enformasyon ve iletişim araçlarından kaynaklanan iletilerin yayılması için kurumlardan yararlanmaktadır. Manevi değerlerin üretim ve yayılmasını dinsel kurumlar aracılığıyla, sembolik içeriğin beceri ve yetenek kazandırma aşamasını eğitim kurumları aracılığıyla, sembolik biçimlerin genel dağıtımını ise medya kurumları aracılığıyla yapmaktadır (2008: 30- 36).

Sembolik iktidarın üretici ve genel dağıtıcısı olan medya bu işlevi dört etkide açığa çıkarmaktadır (Thompson, 2008: 60- 61):

1. Sözlü geleneklerin etkisini devralarak onları yeniden inşa etmesidir.
2. Geçmiş medya kurumları aracılığıyla baştan kurgulaması ve herkesin yeni şekliyle haberdar olmasını sağlamasıdır.
3. Dolayımlanmış dünyevilik sağlayarak, eskiden tecrübeler aracılığıyla öğrenilen hayatın medya sembol ve temsilleri aracılığıyla belleklerde yer edinmesidir.
4. Mekân ve geçmiş algısına etki eden medyanın aidiyetleri de yeniden tanımlamasıdır. Eskiden ortak bir mekânı, kökeni, kaderi, tarihi ya da zamanı paylaşmaktan kaynaklanan aidiyet duygusu, dünya içindeki konum algısının medyaya bağımlı olmasıyla, aidiyetler medyanın inşa ettiği gruplara dâhil olmaya evrilmiştir. Dolayısıyla iletileri kabul ederek yaşantılarına dâhil eden bireyler kim olduklarına, mekân ve zamanın neresinde konumlandıklarına dair bir benlik algısına sahip olurlar.

Gerçeklik üretimi ve iktidar arasındaki ilişkiyi Baudrillard şöyle açıklamaktadır:

Gerçeğin ürettiği tarihi tehditlere karşı iktidar her zaman bir caydırma ve simülasyon oyununa başvurmuştur. Bu işi kesintisiz bir şekilde ürettiği gerçeğe eşdeğer göstergeler aracılığıyla (tabi bu arada bütün karşıtlıkları da darmadağın ederek) yapmıştır. Günümüz simülasyon tarafından tehdit edilen (göstergeler oyunu içinde yok olup giden) iktidar: hem gerçek hem de bunalım üreterek yapay toplumsal, ekonomik ve politik mücadele biçimleri sunmaktadır. Oysa atı alan Üsküdar'ı çoktan geçmiştir (2016b: 42).

Yukarıdaki bilgilerden hareketle; medyanın temsiller aracılığıyla ilişkide oldukları egemen iktidarların çıkarlarına uygun gerçeklikleri öne çıkardığını, böyle bir gerçeklik mevcut değilse kendilerinin ilgili gerçekliği şekillendirerek bağlama uygun konumlandığını söylemek mümkündür.

2.2.5. Toplumsalın ve Kamuoyunun Oluşturulmasında Medyanın Rolü

Medyanın etkileri arasında toplumsalı belirleme gücü ve kamuoyuna etkisi bir diğer önemli başlıklar arasındadır. Toplumsal pratiklerin nasıl oluştuğunu anlamak için onları üreten toplumsal belleğin ve formülasyonun belirleyicilerine ve karar alma mekanizmalarını etkileyen kamuoyunun oluşumuna değinilecektir.

2.2.5.1. Medya ve Toplumsal Oluşumu

Oskay, bilincin, düşüncenin ve dilin toplumsal ve tarihsel etkileri olduğunu; bireyin toplumsallaşmasının sonucu olarak, kolektif etkinlikler içinde kolektif ve bireysel yanlarının etkileşimiyle dinamik bir yapı taşıdığını belirtmektedir (2017: 399). Bilincin biçimlenmesinin özellikle toplumsal ve ekonomik sistemin yapısından ve değişme tarzından etkilendiği belirten Oskay; bireyin emek biçiminden ve emeğinden kaynaklı statüsünden, aile arkadaş gibi gruplardan ve ideoloji aktarımı yapan toplumsallaştırıcı kurumlardan iletilen iletilerle gerçekleşen etkileşimlerden etkilendiğini belirtmektedir. Bununla birlikte bu iletiler etkileşimler sonucu birey de sadece edilgin cevaplarda bulunmamakta; karşı çıkabilmekte, çözüm geliştirebilmekte hatta değiştirebilmektedir. Dolayısıyla sistemin toplumsal ve materyal güçleri ile birey arasında toplumsal ve tarihsel bağlama dayanan bir mücadeleden bahsedilmektedir (2017: 404- 405).

Van Dijk söylem ve toplumsal biliş arasında kademeli bir ilişki belirlemektedir. Buna göre ideoloji taşıyıcısı olan söylemler birey üzerinde kişisel zihinsel modeller oluşturmaktadır. Bu modeller aracılığıyla birey ait olacağı grubun bilgisine erişecektir. Grup bilgisi bireye tutum kazandıracak ve grup ideolojisini benimsemesine yol açacaktır. Son aşamada birey kültürel/ortak alan bilgisini içselleştirecektir (2015: 31).

Toplumun kendisini tanıdığı ayna olan toplumsal bellek; toplumsal pratiklerin bilinçli ve bilinçdışı düzeyde belirleyeni olduğu, biz ve ötekiler ayrımının yapıldığı iktidar mücadelesi alanıdır. Düşünsel üretim araçlarını elinde bulunduran başat sınıfın belirleyiciliğinde kurgusal bir alan olarak kullanışlıdır. Geçmişten bugüne aktarılmasıyla, parçalı, eklemelenmiş ve metinlerarası yapıdadır. Toplumsal bellekte depolanması istenen seçimler, dönemin iktidar baskılarını ve dirençleri taşımakta; bu kurgusal belirlenimle toplumsalın bugününe ve geleceğine etki etmek istenmektedir. Medya günün gerekli; meşrulaştırıcı ve müdahaleleri normalleştirici tarihsel imgelerini kurgulamasıyla ve değerlendirmeye açmasıyla toplumsal belleğin en önemli belirleyicilerindendir. Dolayısıyla medya aracılığıyla geçmişe değil bugüne dair üretilen tarihsel dayanaklar, iktidarın yeniden üretimi içinde bugünün toplumsal yaşam pratikleri için toplumsal belleği belirlemektedir. Bu durumda hegemonyasını kuran başat ideolojilerin elinde toplumsal bellek, toplumun kendi dinamiklerini ve bağlantılarını yanlış tanımasına ve değerlendirmesine sebep olabilecek potansiyeli taşımaktadır (Çoban, 2010a: 10- 11).

Bireyler toplumsal çevrelerini anlamak, değerlendirmek ve tepki vermek için simge, imge ve söz dağarcıkları kullanmaktadır. Değişime açık bu öğeler içinde kültür endüstrilerine bağımlıdırlar (Golding ve Murdock, 2014: 73). Toplumsal bilgi; kodlar aracılığıyla düşünceleri maddileştiren temsil sistemi olan dil ve iletişimi dolaylı olarak toplumsal gerçekliği kırılmaya uğratan göstergeler ve söylemler aracılığıyla; simgeleştirilerek ve kavramsallaştırılarak yayılmaktadır (Hall, 1999b: 216- 217). Bireylerin zihinlerine yerleşmiş anlamlar toplumsal pratiklerinden alınmadır. Bunlar kişilerin kendi bilinçlerinden kaynaklanmamakta, karşılıklı bilinçlerin değişiminin ürünü olmaktadır. Dolayısıyla anlam; aynı tarihi ve aynı sosyal realiteyi paylaşan bakış açılarının karşılıklı değiş tokuşundan, anlam yükleme ve yorumlama süreçleri sonucu doğmaktadır. Davranışlara yol açacak bu anlamlar dil aracılığıyla söylem içinde aktifleşmekte, standartlaşmakta, korunmakta ve sürdürülmektedir (Hall, 2014b: 106- 107).

Sanayi öncesi dönemde kilise tarafından gerçekleştirilen toplumsallaşma gücü, teknolojinin gelişmesiyle günümüzde medya tarafından gerçekleştirilmektedir. Geleneksel dinlerin kullandığı doğaüstü güçlerin söylemleri yerini, medyanın dramatize etkisi altında yeni semboller aracılığıyla duygulara seslenilmesine bırakmıştır (Paktin ve Karaca, 2018: 135). Baudrillard'a göre modern dönemde toplumsalı inşa etmek kitlenin enerjisinin sökülüp atılmasıyla mümkün olabilecektir. Bunun gerçekleşmesi en etkili mecranın kitle iletişim araçları olması kitleyi de orada aramayı gerektirmektedir. Bu etki ise kitlenin ışık, imge ve ses bombardımanına tutulmasıyla ve toplumsal olanın nötralize edilerek kitlenin duyarsızlaştırılmasıyla meydana gelmektedir. Bu durumda toplumsallaşma geleneksel dönemlerdeki gibi kurumsal yapılarda değil, çok daha farklı etkilerle kitle iletişim araçlarının etrafında geçirilen zamanlarda gerçekleşmektedir (2017b: 29- 33). Bu döngünün sonucunda kitleler; toplumsala ait olmayan ve nihayetinde toplumsalı da yansıtmayan; söylemlerin altında kalan büyük boşluk ve toplumsal artığı olarak sessiz yığınlara dönüşmektedir (Öker, 2005: 249- 250). Toplumsal yaşam ise; ilişkilerin daha duyarsızca yaşandığı, katı ya da sansasyonel tepki seviyesine indirgenecektir (Parenti, 1997: 138).

Burton (1995: 83- 85) medyayı toplumsala etkileri ve altında yatan amaçları ile işlevsel olarak değerlendirmektedir. O'na göre medya:

- İzler kitleyi eğlendirmekte aynı zamanda bu yolla oyalamaktadır.

- İzler kitleye dünyanın genel bilgisini sunmakta aynı zamanda onu edilgin kılarak bakış açısını sınırlamaktadır.
- İzler kitleye kültürü yansıtmakta ve yeniden üreterek sürekli kılmaktadır. Aynı zamanda alt kültürlerin çeşitliliğini görmezden gelecek şekilde kitle kültürü dayatmakta ve statükoyu koruyarak değişimi engellemektedir.
- İzler kitleye toplumsallaşmalarını sağlayacak inanç ve ilişki kalıpları sunmaktadır. Aynı zamanda tek bir bakış açısını doğallaştırarak diğerlerini dışlamaktadır.
- İzler kitleye politikacıları tanıtmakta ve çalışmalarından haberdar etmektedir. Aynı zamanda düşünceleri şekillendirmekte, kamuoyunu yönlendirmekte ve belirli bir görüş etrafında toplanılmasını sağlamaktadır. Hatta savaş zamanında propaganda aracına dönüşmektedir.

Nordenstreng ise medyanın toplumsal yaşam içinde çeşitli kültürel işlevleri olduğunu belirtmektedir:

1. Medya iletilerinin anlaşılabilirliğini izleyici/dinleyici kitlelerin mevcut yaşam koşullarıyla ilişkisinin yakınlığı belirlemektedir. Bu yüzden kitlelerin yaşam pratiklerine uygun toplumsal ve ekonomik koşulları yansıtan medya içerikleri toplumsal ilişkileri belirlemektedir.
2. Kitleler gerçek yaşamlarında dâhil olacakları toplumsal ortamlardan yoksun oldukları için, medyanın uzağında kalmak sadece fiziksel erişimden mahrum olmak anlamına gelmemekte, toplumsaldan uzaklaşmayı ve yabancılaşmayı ifade etmektedir
3. Günümüzde enforme olma gereksinimi, beslenme gereksinimi gibi yaşam alanında güvensizlik hissetmeden hayat sürdürmek için gereken vazgeçilmez gereksinimlerden biridir. Enformasyon sonucu belirli bir dünya görüşü etrafında bilinç ve idrakin biçimlendirileceği kabul edilir ve yabancılaşmanın önlenmesi için bu istenir.
4. Kitleler her ne kadar yabancılaşmadan kaçınmak için medyaya başvurursa da medya genelde, bilgilendiren içeriklerden daha çok tercih edilecek ‘anlık rahatlamalar’la dolu içerikler sunmaktadır. Çünkü kitleler toplumsal yaşamın parçası olduklarını kabul etmekle birlikte üzerinde söz hakkı olduklarına inanmadıklarından,

kendilerini ilgilendiren içerikleri dinleseler de anlamamakta; kendilerini rahatlatmak kaçınma içeriklerine eğilim göstermektedir (Oskay, 2017: 441- 444).

Hall (1999b: 233- 235) medyanın kültürel etkilerine şunları eklemektedir:

5. Parçalı ve farklı hayat pratiklerine sahip gruplara; diğer grup ve sınıflar hakkında değer ‘imgesi’ ve anlam inşasına dayalı toplumsal bilgi üretmek
6. Farklı grupların parçalı ve ayrık yapısını toplama bağlayarak bütünlük sağlayacak şekilde temsiller sunmak
7. Dünyayı sadece bilmeye değil, anlamlı kılmaya yönelik; çoğulluğun arasından seçilerek dolaşıma sokulan sınıflandırmalar aracılığıyla yeğlenen yorum ve anlamlandırmanın ortaya çıkmasını sağlamak ve dışlanacak sınırları çizmek
8. Parçalı yapıları birleştirecek hayali tutunumlarla görülebilir kılınması, kabullenilen düzen haline getirmek. Diğer bir deyişle spekülasyonlar, mübadeleler ve tartışmalar yoluyla meşruluk inşa edilirken, oydaşma üretmektir.

Toplumları etkileme gücüne sahip diğer bir kullanışlı argüman mitlerdir. Yalandan farklı olarak ‘hayali bir gerçekliğe’ işaret eden mitler, ortak inanç olarak toplum üzerinde belirli bir etkiye sahiptir (Paktin ve Karaca, 2018: 133).

Medya terör gibi ‘tehdit’ ‘sözde’ ‘eli kanlı’ gibi birçok başka kavram üstünden toplumsal bilinçte yer edinmektedir. Örneğin medyanın ürettiği terörizm hiper-gerçekliği bitleştirme yöntemiyle; zihinsel olarak yayılarak, büyüleyerek ve paniğe neden olarak toplumsal belleğe yerleşmektedir (Baudrillard, 2017b: 47). Bir gösteri halinde sunulan şiddet içinde düşman; her zamanda ve her yerde bulunabilecek, birbirine benzeyen, anonim hatta en ‘suçsuz’ bireye kadar herkes olabilecektir (2017b: 50). Bu yönüyle anlam ya da temsil edilme düzeyine ait olmayan terörizm söylem yoluyla var olmalarıyla mitlere benzemektedir (2017b: 49). Bununla birlikte zamanla olgularla bağdaştırılarak toplumdan belirli tavırlar takınması istenecektir. Dolayısıyla medya tanımı ortaya koymakta, tekrarlar yerleştirmekte ve tutum kazanılmasını sağlamaktadır. Bu durumda toplumda belirli bakış açılarından örülmüş, ortalama bir kanı oluşacaktır. Buradan hareketle denebilir ki; medyanın kendisi de bir iktidar olarak gerekli ideolojisini üretmektedir (Alataş, 2014: 26).

2.2.5.2. Gösteri Dünyası Olarak Medya

Debord (1996) gösteriyi maddi ifade ile somutlaştırılan dünya görüşü (weltanschauung) olarak tanımlamaktadır. Toplumsala egemen olması istenen yaşam için model oluşturduğunu, ihtişamıyla dünyanın yüzeyini örterek araçları amaç olarak kabul ettirdiğini belirtmektedir. Gösteri dünyasında gerçek yaşamın imajlara dönüşmesi imajların gerçeklik algısına yerleşmesine neden olmaktadır. Bu yüzden iktidarlarca kullanışlı bulunmaktadır. Diğerleri adına söz sahipliği yapılan gösteride; bireylerin ikinci bir doğa kadar doğallaştırılmış imajlarla sarmalanmaları söz konusudur. Bu etkiyi bütüncül bir devinimle genele yayan araçlar kitle iletişim araçlarıdır. İzleyiciler ne kadar çok izlerse; o kadar gerçek yaşamdan uzaklaşarak ve kendilerine yabancılaşarak gösterilen dünyaya tabi kılınır. Bu tabilik ayrı olmanın kabulü ile egemen olanla birleşme umudundan doğmaktadır.

Parenti gösteri dünyasına ait olan eğlence programlarının kirli bir gerçekliği bulunduğundan bahsetmektedir. “Buradaki kirli gerçek ise; eğlenmenin ötesinde bir şeyler olduğudur. Sadece eğlenmiyoruz, başka, daha fazla şeyler oluyor. Çünkü gerici siyasi görüşler ve gerici ideolojik kontrol karşısında eğlence medyası, haber medyasından daha bağımsız değildir” (1997: 138).

Medyada iki nedenden anlamın yerini gösteri almıştır. İlki kitlelerin talebinin bu yönde olmasıdır ki; gösteri ortadan kalktığında izleme sekteye uğramaktadır. Diğeri ise; anlamın gerçeği sorgulanabilir kılmasından, sistemin kendisinin sorgulanabilir olmasına yol açmasıdır ki; devamlılık için bunun önlenmesi gerekmektedir. Dolayısıyla gösterinin büyüleyiciliği, mesajın eleştirel yönünü yok etmektedir (Öker, 2005: 239- 247).

2.2.5.3. Kamuoyu Oluşumu ve Medyanın Etkisi

Henry David Thoreau’nun 1840’da “Yasalara karşı gelmek hep çok kolaydır, ama çöldeki Bedeviler için bile kamuoyuna karşı gelmek imkânsızdır” yazdığını aktaran Noelle-Neumann (1998: 210); kamuoyunun bireyler üzerindeki gücüne dikkati çeken bir araştırma yapmıştır. Bu araştırmaya göre Noelle-Neumann (1998: 85- 86) kamuoyu kavramını; bireyin çevresinde gerçekleşen oydaşmayı kendi düşünce ve davranışlarla kıyaslaması ve onay gördüğü için bu kanaate yakın durmaya çalışması şeklinde tanımlamaktadır. Öyle ki; bireyin isteği dışında yönlendirebilen ‘baskın kanaatler’ olarak

kamuoyu bu etkisini; hiçbir yasa koyucuya, mahkemeye, hükümete ya da geleneklere ihtiyaç duymaksızın kendinden menkul bir güçle gerçekleştirmektedir.

Habermas bağımsız bir basının yönlendiriciliğinde ortaya çıkacak, eleştirel düşüncüyü besleyen ve toplumun geleceğini şekillendirecek akılcı bir oydaşma için kamusal alanın gerekliliğini vurgulamaktadır (Curran, 2014:136). Habermas tarafından ilk olarak 18. ve 19. yüzyıl boyunca izi sürülen burjuva kamusal alanı çok sayıda vatandaşın erişimine açık, rasyonel tartışma etrafında çeşitli görüşlerin dillendirildiği ve seçimi için değerlendirildiği, asıl amacı uygulanan politikaların sistemli olarak eleştirilmesi olan bir karar mekanizmasıdır (Verstraeten, 2014: 245- 246).

Siyasal açıdan kamuoyunun gelişmesi büyük önem arz etmektedir. Çünkü güçlü bir kamuoyunun varlığında iktidar bir mahkeme salonu gibi kamuoyu önünde hesaba çekilecektir. Medyanın da desteğiyle susturulamayacak ve kaçılmayacak bir güç olarak iktidarı kötüye kullanan erklerin karşısında durarak suçluları ifşa edecektir. Aynı zamanda yasaların yapılışı kadar uygulanışının da garantörü olarak yönetilenlerin etkili sesini oluşturacaktır. Bu durumda modern dünyada kamuoyu medyanın da desteğiyle parlak bir kuyruklu yıldız gibi, mutlakîyetin kara göklerini aydınlatacaktır (Keane, 1992: 37). Noelle-Neumann da benzer bir tanımlamayla kamuoyunu; değerler, hedefler ve bağlılıklar üzerine kurulu bir anlaşma düzeyi olarak, toplum üyesi bireylerce oluşturulan bir halk mahkemesi konumunda görmektedir. Bu mahkemenin aleyhinde olan hükümetler güçlerini yitireceği gibi kişiler de dışlanacaktır (2014: 275- 276).

Bir görüş ya da kanaatin kamuoyuna ait kabul edilmesi için Atabek tarafından bazı koşulların yerine getirilmesi gerektiği belirtilmektedir. Bunlar (2002: 224- 225):

- Görüşün bir sorun etrafında oluşması
- Görüşün ait olduğu grubun üyelerinin birbirleriyle iletişim halinde olması
- Görüşün gruba ait ortak fikir olması
- İfade edilen görüş; toplumsal bir karar ve uygulama mekanizmasını harekete geçirme amacı gütmelidir.

Kamuoyu; örtük biçimde kavramsallaştırılan bireysel fikirlerin toplamıdır (Curran, 2014: 167). Dolayısıyla siyasal iletişimin kamuoyunu oluşturma üzerine rotasını çizmesinden de anlaşılacağı üzere, beşinci güç olarak demokratik işleyişin olmazsa olmazını oluşturmaktadır (Anık ve Yiğitbaşı, 2018: 33- 34).

Demokratik sistemlerde kamunun düşünce ve kanaatleri dikkate alınır. Bu yönüyle kamuoyu; yöneticilere kamuya karşı sorumluluk atfeder, çeşitli kamuların varlığını onaylatarak uzlaşma ister, siyasi kararları yönlendirerek hükümetleri etkilediği için siyasi alanda denge unsurudur. Böylelikle toplumu ilgilendiren kararlarda söz hakkına sahip olacağı gibi, iktidara taleplerini iletebilecek ve vaatleri doğrultusunda onları denetleyebilecektir (Bektaş, 1996: 242).

Habermas kamuoyunun artık kendiliğinden ortaya çıkmadığını, medyada ortaya konulduğu şekliyle istenen biçimlerde yeniden oluşturulan bir kavrama evrildiğini belirtmektedir (1984: 52). Habermas’a göre bugün geline nokta medyanın kamusal alan olması için; yapılan tartışmaların kamunun anlayabileceği şekilde ‘kavranabilir’ olması gerekmektedir. Bununla birlikte medyada fikirlerin dile getirenlerin içten ve gerçek niyetlerini ortaya koyacak şekilde ‘güvenilir’ olması gerekmektedir (Yazıcı ve Karlı, 2016: 174). Habermas’a göre günümüzde geline nokta; örgütlü ekonomik çıkar grupları ve hükümetler tarafından tahakküm uygulanmaya çalışılan bir kamusal alanın varlığından bahsetmek gerektir. Şirketlerin kendi aralarında ve hükümetle kamuyu dışlayarak yaptığı anlaşmalara ticari bir şirket olarak medyanın da katılımı kamusal temsil ve toplumsal çıkarların korunmasını oldukça zayıflatmaktadır. Bu durumda medya; kamuoyu oluşturmak yerine ‘kitleoyunu’ güdümlenme vazifesi üstlenerek, kabul edilmesi kolay görüşler çerçevesinde, seyirlik bir siyasal anlayışla edilgin kamular inşa etmektedir (Curran, 2014: 137).

Kamuoyu, politik toplumla eylemlerine onay istediği sivil toplum arasındaki ilişkilerin görünen yüzüdür. Gramsci kamuoyunu biçimlendiren araçların sivil toplum yapısından uzaklaşması oranında politik toplumla organik bağ kuracağını, dolayısıyla kamuoyunun devlet tarafından belirleneceği bir ortamın oluşacağını belirtmektedir (Portelli, 1982: 30). Kamuoyu sisteme gösterilecek rıza, ya da değişimin gerekliliği olarak demokrasinin olmazsa olmazını oluşturmaktadır. Ancak kamuoyunun toplumsal sınıflara ait baskı ve çıkar gruplarından bağımsız özgür olarak inşa edildiğini söylemek mümkün değildir. Üstelik bu grupların elindeki ekonomik güç onları görüşlerini açıklamak konusunda diğer sınıflardan daha üstün konuma yerleştirdiğinden, güçlü olanların görüşleri doğrultusunda kamuoyu oluşması daha olası görülmektedir. Bununla birlikte kamunun üstünde düşüneceği bir sorunun varlığından haberdar olması nihayetinde medya aracılığıyla

gerçekleştüğinden, medya kamuoyu oluşumunun en önemli aracı olarak karşımızda bulunmaktadır (Atabek, 2002: 233- 235).

Kamuoyu oluşumunun ilk aşaması enformasyonun kitlelere ulaştırılmasıdır ki; kitleler bilgiyi değerlendirip ona göre kanaat geliştirebilsin. Bu yüzden medya demokratik bir kamuoyunun özgürce şekillenmesi için ana enformasyon kaynağı olarak önem arz etmektedir (Bektaş, 1996: 243). Karar verme süreçlerine katılım kamuoyunun varlık sebebini oluşturmaktadır. Sadece açıklanan kanaatlerin kamuoyunu oluşturması; kamuoyunun şekillenmesinde ve yaygınlaşmasında iki etkeni önemli kılmaktadır: Kanaatlerin örgütlenebilme becerisi ve medya araçlarına egemenlik üstünlüğüdür (Temizel, 2008: 145).

Noelle-Neumann kamuoyu verilerinin kısıtlı da olsa bireylerin kendi gözlemlerinden ve temelde medya verilerinden oluştuğunu belirtmektedir (1998: 182). Öyle ki; araştırmasına göre bireyler tekrarlı ifadelerle muhatap olmazlarsa ‘dilsizleşmektedirler’. Bununla birlikte görüşlerini dile getirirken kullanacakları argümanları da medyadan devşirirler (1998: 199). O zaman kamuoyu gerçekliğinin dilin kenarlarına serpiştirilmiş bir gerçeklik olduğunu söylemek mümkündür (1998: 206).

Medyanın en önemli demokratik katkılarından biri kamuoyu aracılığıyla siyasetin alanının genişletmektir. Medya olmaksızın sadece siyasiler tarafından denetlenecek bu alan; medyanın katkısıyla kamuya açılmaktadır. Diğer bir deyişle yönetenlerle yönetilenler arasında ‘arabuluculuk’ yapmaktadır (Encabo, 2014: 347- 349). Temel hakların ve demokratik tavrın içselleştirilmesi ile toplumu siyasal olarak yetkin kılacak medya; bu tutumu öncelikle kamuoyu önceliklerini belirleyerek gerçekleştirmektedir (Mora, 2008: 49). Ayrıca kamuoyunun sesini belirleyecek azınlık ya da çoğunluk algısı medyanın tutumu tarafından biçimlenmektedir. Dolayısıyla kamuoyunun bireyleri ya da hükümetleri tehdit gücü medya aracılığıyla şekillenmektedir (Noelle- Neumann, 2014: 278- 279).

Medyanın, içerikleri hakkında öncelikle hangi meseleyi gündeme taşıyacağı, hangisini görmezden geleceği diğer bir deyişle hangi konuyu kamuoyunda önemseteceği en büyük kamuoyunu etkileme gücü olarak belirtilebilecektir. Bununla birlikte; olayları saptırarak yanlış kanaat üretebilme potansiyeli, imaj belirleme yetisi, belirli tepkiler almak üzere ikna tekniklerinin kullanıldığı propaganda gücü diğer önemli etkileri arasında sayılabilecektir (Bektaş, 1996: 120- 121).

Rousseau'nun, toplumun koruyucusu ancak bireyin düşmanı olarak tanımladığı 'kamuoyu'nu çifte anlamlı 'toplumsal kabuk' olarak adlandırmak mümkündür. Toplumunu korumasını ifade eden bu kavram bireyin acılarının kaynağını da aynı kabuk olarak işaret etmektedir (Noelle-Neumann, 1998: 208).

Kılıç, (2009: 153- 154) kamuoyunun nesnel koşullarda ortaya çıktığında, siyasal sistemin çözüm üretmesi beklenen öncelikli alanlarını belirleme gücüne sahip olacağını belirtmektedir. Böylece yurttaşlar yönetime dâhil olacağı gibi demokratik toplum da gelişim gösterecektir. Aynı zamanda bunun tersi de geçerlidir. Taraf tutan bir kamuoyu oluşması; yanlış kararlara, belirli sınıfın çıkarlarına uygun uygulamalara, zaman ve bütçe kayıplarına yol açacaktır. Bu yüzden nesnel bir kamuoyunun asgari olarak şu koşulları taşıması beklenir:

- Alternatif düşüncelerin de duyulabileceği geniş çaplı bir tartışma ortamı kurulması
- Tartışmaların akla uygun argümanlara dayandırılması
- Düşünce zenginliğinin yansıtılacağı şekilde farklı ve azınlık görüşlerinin de ifade edilebilmesinin önünün açılması
- Tartışmaların sonunca elde edilen uzlaşmanın uygulamaya konulması için genel kanaatin hayata geçirilmesi.

Jeremy Bentham, John Stuart Mill ve James Mill gibi ilk dönem liberal düşünürler; özgür basının devlet dışı kamusal alanın oluşmasındaki önemine dikkatleri çekmiştir. Bu bakış açısına göre '*eleştirel bir bekçi köpeği*' rolü takınacak olan medya; farklı görüşlerin ifade olanağı bulmasıyla aydınlanmış bir kamuoyu oluşmasına ve zengin bilgi ve tartışma alanı kurulmasına etki edeceği gibi; yönetenlerin karar ve eylemlerinin dayanacağı ilkeleri belirleyerek, yozlaşmış iktidarların güçlerini kötüye kullanmalarına da engel olacaktır (Thompson, 2008: 359). Medyanın nesnel kamuoyunun oluşmasındaki rolü için kullanılan 'bekçi köpeği' (watchdog) ya da 'kamu gözcüsü' olarak iktidarla ilişkilerini Ataklı (2008:121- 125); düşünce, bilgi ve duygu düzeyinde eleştirilerde bulunmak, eksiklerini göstermek, aksaklıklara dikkat çekmek ve kamu yararına sırları ortaya dökmek olarak belirtmektedir.

Yukarıda yürütülen tartışmadan görüleceği üzere kamuoyu toplumsal yapıda alınacak kararlarda ve uygulanacak eylemlerde halk mahkemesi olarak belirleyici rol oynamaktadır. Kamuoyu oluşumunda belirleyici rol üstlenen araç ise medyadır. Yanlı ve yönlendirilmiş kamuoyunun varlığında ise Chomsky'nin belirttiği; "demokrasinin

savunulması” gibi idealist ve ideolojik retorikler altında, seçkin egemen güçlerin kontrol altında tuttuğu, toplumun ise sessizce olanları izlemekle yetinerek sisteme onay verdiği bir süreç gelişmektedir (2017: 15).

2.2.6. Hegemonya Aracı olarak Medya

Hall vd. “Gramsci'nin ana düşüncelerinin toplumsal bütünselliğin karmaşık olduğu fikri üzerine temellendiğini” (1985: 28) belirtmektedir. Bu yüzden çıkarımları bu karmaşanın ortasındaki düzeni kavrama ve bunu pratikte kullanılabilir hale getirecek teorileştirme üzerinde yoğunlaşmaktadır. Teorisinde daha önce değinilmeyen bir alan olan; sistemin krize girmesini önlediğini ve yeniden üretimini sağladığını düşündüğü iş, okul, medya, aile ve kiliseyle bağlantılı sıradan faaliyetlerle ortak duyunun oluşturulmasını ve alt sınıflarının rızasını ele almaktadır (Stoddart, 2007: 203). Bu durumda egemenlik ilişkileri bağlamında gündelik pratiklerden sayılan bireylerin kitle iletişimle olan etkileşimleri de toplumda ortak duyunun oluşturulmasında ve rızanın devşirilmesinde önemli rol oynamaktadır.

İdeolojinin hegemonik doktrine dönüşmesi; şeylerin tanımlanması ve toplumda benimsetilmesiyle, toplumda var olan yaşam biçimini doğal, güzel, adaletli ve onurlu göstererek bireyleri uyuma yöneltmekle ve bireylerin gündelik yaşam bilinçlerine ideoloji olarak aktarılmakla dolaylı hükmetme aracı olarak işlev görmesiyle gerçekleşmektedir (Oskay, 1980: 223).

Hegemonya; yönetici bloğun ya da ekonomide söz sahibi ittifak etmiş başat sınıfların vatandaşların hayat tarzını, şeklini, medeniyet ve kültür düzeyini, gelenek ve kavrayışlarını yeniden şekillendirme gücüne sahip olacak şekilde geliştirdiği üstünlük süreçlerinin tümünü kapsayan bir kavramdır. İnşa sürecinde ise; rızanın imal edilmesi, oydaşmanın üretilmesi, desteklenmesi ve yansıtılması işlevleriyle anlamlandırıcı kurum olan medya araç olarak kullanılmaktadır (Hall, 1999a: 119- 121).

Gramsci'nin hegemonya anlayışında egemenlik gibi sabit bir etkiye değil, ileriye ve geriye gerçekleştirilecek bir müzakereye dayalı garanti edilemeyen bir güce vurgu yapılmaktadır. Bu yüzden gerçekleştirilecek pazarlıklarla; temel fikir birliği, egemen ideoloji hatta kabul gören ‘gerçekler’ bile değişebilecektir (Gledhill, 2017:455). Gramsci ve Foucault güç anlayışı konusunda benzer fikirler ortaya sürmektedir. İkisi de gücün sadece fiziksel zor ve ekonomik kısıtlılıklara dayanmadığını, aynı zamanda bilgi, temsil ve

kültürel-entelektüel liderlikle alakalı olduğunu vurgulamaktadır. Dolayısıyla ikna edecek, rıza kazanacak, talep edecek ve baştan çıkaracak bir etkisi bulunmaktadır. Kısıtlamakla kalmaz aynı zamanda üreticidir de: yeni bilgi nesnesi (örn. Doğu), yeni bilgi türü (Şarkiyatçılık), yeni pratikler (sömürgecilik) ve yeni söylemler üretebilir. Bununla birlikte zincirsel bir düzlükle değil, her yerde bulunabilecek ve herkesi büyüüne dâhil edebilecek, hükmedeni ve hükmedileni değişime açık dairesel bir döngüyle işlemektedir (Hall, 2017c: 336- 337). Medya gücün kullanarı olarak kısıtlayan ve üreten, gücü döngüsel olarak değıştirebilen önemli kaynaklardan biridir.

Hegemonya, halkın “ortak duyu”sunu hedef almaktadır. Bunun için de hayat tarzlarını, sembolik temsillerin değışimini ve yeni oluşturulacak kültürel biçimleri kendine eklemleyerek ilerleyecektir (Subaşı, 2018: 499). Egemen sınıf çıkarlarını gizleme eğilimindedir. Bu yüzden kendi ideolojilerini ‘doğal’ ve ‘genel’ amaçlar- normlar olarak lanse etmektedir. Oydaşma doğasına saklanan ideolojik yeniden üretimle hegemonik iktidar üretecektir (Van Dijk, 1999: 339).

Hall, hegemonya inşasında en önemli öğelerden olan; en belirgin özellikleriyle öncülleri gerektirmeksizin ve sorgulanmaksızın kabul gören ortak duyuyu söyle tanımlamaktadır: Ortak duyuyu bir ve aynı zamanda ‘kendiliğinden’ ideolojik ve *bilinçdışı* kılan tam da ortak duyunun bu ‘kendiliğinden’ niteliğı, saydamlığı, ‘doğallığı’, üzerinde kurulduğu öncüllerin incelenebilir hale getirilmesini reddetmesi, değışmeye ya da düzelttime direnmesi, anında tanınabilirlik etkisi ve içinde hareket ettiğı kapalı dairedir. Ortak duyu size şeylerin nasıl olduğunu öğretmez, ancak şeylerin *nereye uyduğu* hakkında fikir verecektir (1999b: 213).

Sermaye sınıfının elinde bulunan çoğunluk medya araçları, çıkarlarının çakıştığı hegemonyanın sürdürülebilirliğine katkı sunmak için ortalama izler kitleye seslenerek common sense (ortak duyu) oluşturmak için merkezi bir görüş etrafında ana-akımlaşmayı tercih etmektedir (Çağlar, 2009: 363). Dolayısıyla hegemonya kurulumu için gerekli ortak duyu medya aracılığıyla çıkarların uyumunun verdiği dengeyle, baskıya gerek duymaksızın kendiliğinden üretilmektedir. Baskının da uygulandığı totaliter toplumlarda bu etki katlanarak artacaktır.

Williams üç kültürel süreç içerisinde hegemonyanın kurulduğunu belirtmektedir:

- İlki; icadı ulus devletler içinde gerçekleş nötr, nihai ve sabit kabul edilen geleneklerdir.

- İkincisi icat edilen gelenekleri aktararak ve yeniden üreterek konsensüs üreten kitle iletişim araçları ve eğitim sistemi gibi kurumlardır.
- Üçüncüsü ise egemen değer ve anlamlar içerisinde işlev gösteren ve bilinçli eylemler üreten sivil toplum formasyonlarıdır (Stevenson, 2008: 38).

Hegemonya politikayı, ideolojiyi ve ekonomiyi kesmekte ve birleştirmektedir. Bununla birlikte kurucu sınıfa kısmi ve geçici erişim sunmasıyla sabit olmayan bir dengededir. Bu özellikleriyle egemen sınıfların madun sınıflara hükmetmekten daha çok, rızalarını alarak, tavizler ve ittifaklar aracılığıyla kaynaşma yoluna gitmelerini gerektirmektedir. Bu noktada hegemonik mücadelenin ideolojik boyutu söylemsel alanda gerçekleşmektedir. Söylem aracılığıyla mevcut hegemonya sürdürülür, yeniden üretilir ya da dönüştürülür. Hegemonya açısından söylemsel süreç; toplumsal ilişkilerin düzenlendiği ve yeniden üretildiği *yerel süreç* ve yerel düzeni ve kurumları aşan ayrıştırıcı ya da bütünleştirici rol üstlenen *küresel süreç* olmak üzere iki aşamada gerçekleşmektedir (Fairclough, 2015a: 127- 130).

McLaren hegemonyanın pratikteki işleyişinin somut şemasına ışık tutmak üzere hegemonyanın kurulma sürecini şöyle tanımlamaktadır:

- Hegemonya, aktif bir egemenlik kurma sürecinden çok, ast sınıfın kültür ve deneyimlerinin etik, politik ve ekonomik olarak baskın sınıf tarafından aktif biçimde yapılandırılmasıdır. Baskın kültür, ast grupların yaşama ve kendi kültürel sistem ve deneyimlerini anlamlandırma yollarını çerçeveleme yetisine sahiptir; başka bir ifadeyle, baskın kültür, referans terimleri (örn, görüntüleri hayaller, hikâyeler ve idealler) sağlayarak hem baskın hem de ast gruplar için hayal ve arzular üretebilir ve tüm bu olanlara karşı, bireylerin kendi yaşamlarını yaşamaları beklenir. Baskın kültür, ortak bir dünya görüşü sağlamak maksadıyla işaretlerin, sembollerin ve temsillerin anlamlarını “tamir” etmeye çalışır, bunu yaparken de kitlesel medya organları ve okullar, hükümet kurumları ve devlet bürokrasisi gibi devlete ait araçları kullanarak, aslında sahip olduğu güç ve ayrıcalık ilişkilerini gizler. Bireyleri, görüş ve fikirlere daha önceden kararlaştırılmış şekilde karşılık vermeye şartlandıran “özne pozisyonuna oturtur (2011: 301).

Hegemonya mücadelesini ifade eden süreçte önemli olan; egemen sınıfın değişen koşullara uyum sağlayabilmesi, egemen ideoloji dışında kalan değer ve düşünceleri kendine eklemleyebilmesi ve bunları kapitalist düzenin ihtiyaçları ile kendi çıkarlarını koruyacak şekilde sürdürebilmesidir (Wayne, 2006: 215- 216). Hegemonyada sosyal

alana da iktidar olmak üzere bilinçlerin biçimlendirilmeye çalışıldığı ve egemen ideolojinin aktarımının yapıldığı bir süreç işlemektedir (Lull, 2001: 19).

Hegemonyanın geniş açıdan bakıldığında kamuoyundaki söylemlerden, yönetenlerin temsillerinden ve egemen çıkarların toplumsal çıkar olduğunu kabulden etkilendiği görülecektir (Williams, 2012: 175). Bu durumda söz konusu etkenlerin egemen sınıflar lehine kullanımı hegemonya inşasına aracılık edecektir.

Hegemonik mücadelede yeni ideolojik cephenin kurulmasında ve yayılmasında en dinamik rolü; kamuoyu üzerindeki geniş çaplı etkisi dolayısıyla medya oynamaktadır. Bununla birlikte kamuoyuna etki etmeyi başaran her türlü kurum ve kuruluş bu konuda bir araç olarak kullanılabilir. Okullar, çeşitli örgütler, mimari yapılar hatta yerleşim yerlerine verilen isimler bile işlevsel olabilir (Cirese, 2012: 252).

Medya ile izleyen/dinleyenlerin ilişkisi temelde belirli bir tarihsel dönemin kısıtlıklarını ve olanaklarını içinde toplumsal üslubun gerçeklik taşımasına bağlı bulunmaktadır. Medyanın sunduğu materyal değerler mevcut yaşam koşullarına eklenerek, toplumsal rollerin gerektirdiği davranış kalıplarını ve ‘sınıflı var oluş’un yaşam biçimlerini oluşturmada, medyadan öğrenilen kalıplar aracılığıyla kitleler, sisteme uyum sağlamaktadır (Oskay, 2017: 429).

Medya, egemen gruplar tarafından sınıflar arası çelişkiyi yatıştırmak için araç olarak kullanılmaktadır. Bunun için medya bazı mesajları görünür kılarken bazılarının tamamen görünmez hale gelmesini sağlamaktadır. Bunu seçilmiş kişi ve grupların kendilerini ifade etmesine olanak sunarak yaptığı gibi; bir şekilde kamuoyuna yansımış karşıt ideolojik söylemleri, bağlamından kopararak, keserek ya da çarpıtarak etkisizleştirerek de yapmaktadır. Bu durumda bilinçleri şekillendirdiği gibi kontrol mekanizmalarıyla denetimi de sağladığını söylemek mümkündür (Çoban, 2013: 16).

Therborn hegemonyanın değişmekle birlikte genelde; saygı, boyun eğme, uzlaşma ve temsil duygusu bileşenlerini içermesi gerektiğini söylemektedir. Temsil duygusu sınıfsal bağlanmayı gerçekleştirecektir. Saygı bağlılığı kuvvetlendirirken, başka çözüm arayışları için boyun eğme ve müttefiklerle de uzlaşma yapmak gerekebilecektir. Egemen hegemonyanın yayılmasında iktidar, zor ve korku dışında yollar kullanmak adına, uzlaşmadan önce mevcut düzenin kaçınılmazlığı ve boyun eğmenin kolaylığını geliştirmeye çalışacaktır (1989: 84).

Egemen sınıf iktidarlarının devamlılığı için meşrulaştırıcı sebepler altında halkın rızasını devşirmeye ihtiyaç duymaktadır. Bunun için halkın kendi çıkarlarını egemenlerin çıkarlarına örtüştürmeleri gerekmektedir. Söz konusu örtüşme; hegemonya ve tahakkümün sürekliliği adına, manipülasyonlarla halkın zihninin yönlendirilmesi sonucu rızanın imalatı ile gerçekleştirilmektedir (Güler, 2008: 77). Schiller (1993: 10), manipülasyona baskıcı ve zor kullanan rejimlerde değil, liberal demokratik toplumlarda, bireysel özgürlüklerin konuşulduğu ortamlarda ve yarı uyanmış bir kitlenin varlığında başvurulabileceğini ortaya koymaktadır. Manipülasyon aracılığıyla rıza üreten en önemli araçlar kitle iletişim araçları olmaktadır.

Schiller(1993: 19- 41)'a göre toplumun maniple edilmesi için gerekli paket bilinç beş temel mit üzerine kuruludur:

- Birincisi *bireyselcilik ve kişisel tercih mitidir*; özgürlük kavramını kullanışlı hale getirerek, özel mülkiyet hakkını meşrulaştırır, pazar ürünlerine yönlendirme yapar.
- İkincisi toplumsal kurumların, medyanın, bilimin yansız olduğuna vurgu yapan *yansızlık mitidir*. Manipülasyonu görünmez kılacak şekilde kurumların sahtekârlık, taraf tutma ya da yolsuzluk gibi beşeri zaaflardan münezzeh bir sistem içinde işleyiş gösterdiğini iddia etmekte, sorunları bireysel kimliklere yüklemektedir.
- Üçüncüsü *değişmeyen insan tabiatı mitidir*. Bu mite göre insan tabiatının kusurlu olduğu kabul edilmeli ve insanlığa yakışmayan eylem ve koşullar ile gerek görülmeyen gelecek hakkındaki idealler bu çerçevede değerlendirilmelidir. Dolayısıyla bu kabulleniş istenmeyen koşulların altında yatan nedenlerini ve çözümlerini; arzu edilen koşullarınsa eylemlerini gereksiz kılacağından statükonun devamlılığına hizmet edecektir.
- Dördüncüsü *sosyal çatışmanın mevcut olmadığı mitidir*. Toplumdaki çatışmaların sosyal nitelikli değil bireysel kusurlardan kaynaklı olduğunu vurgulayan bu mit; ülkede süregiden tahakküm ve sömürünün üzerinin örtülmesi için kullanışlı olmaktadır. Yönetilenlerin harekete geçmesine neden olacak her türlü sosyal mesele gündemden uzak tutulmaktadır.
- Zihin yönlendirmek için kullanışlı beşinci ve son mit ise; *medya plüralizmi mitidir*. Gerçekte medyanın ekonomik yapısı belirli imaj, hedef ve sansür çerçevesinde hareket etmesini zorunlu kılarken, referansların aynılığı iletişim kanallarının farklı

olmasını ve sayıca çokluğunu değersizleştirmektedir. Varlığıyla medyanın gücüne ve asıl görevine vurgu yapan bu mite göre ise; medya seçim hakkının kutsallığını savunarak kültür ve enformasyon çeşitliliği sunmaktadır ve bireyler buna ulaşmakta özgürdür.

İktidar olmak isteyen grupların önce eleştirel ve ortak çıkarlara dayalı –izm olarak kullandıkları ideolojinin, egemen olduktan sonra hegemonik olarak kullanılmasının asıl nedeni; savunulan demokratik eşitlik ve hakların kendi varoluş koşulları için kullanışlı olmayışıdır (Oskay, 1980: 217). Bu durumda ülkenin demokratik yapısıyla ve iktidarla ilişkileriyle doğru orantılı olarak medya; yeni bir toplumsal düzenin olabilirliğinin sesi olarak kullanılabileceği gibi, mevcut düzenin devamlılığı için de kullanılabilecektir. Bir şekilde hegemonik ideolojinin ya da karşı-hegemonik ideolojinin sözcüsü olarak egemenlik kurmak ya da sürdürmek üzere hegemonik bir aygıt olduğu görülecektir.

2.2.7. Medya Etkilerine Örnek Modeller

İdeolojiyle, bilgiyle, kültürle, gerçeklikle, bireylerin toplumsallaşmasıyla ve kamuoyu oluşumuna katkısıyla ilişkilerini incelediğimiz medya hakkında etkilerini betimleyecek çeşitli çalışmalar yapılagelmektedir. Medya iletileri aracılığıyla egemen ideoloji kitlelere çeşitli kuram, etki ve modellerce açıklanan yöntemlerle tesir etmekte ve tutumları üzerinde etkili olmaktadır. Bu konuda ortaya konulmuş pek çok kavramsallaştırma mümkünken, konuyla alakalı en belirgin etki ve modellere değinmek, bireyler üzerinde tutum kazandırma ve davranışa yönelik aşamaları adına medyanın işleyişi hakkında farkındalığı artıracığından önemli görülmektedir:

‘Toplumsal özdeşlik modeli’ (social identification model) medya aracılığıyla kamuoyunun nasıl oluştuğunu ortaya koymaktadır. Medya belirli grup kimliklerini belirli konularla bağlantılı göstererek, grupların anlaşmazlık içinde olduğu konuları belirlemektedir. Grupların tepkilerini ortaya koyduğunu iddia ettiğinde ise üyelerin uyması gereken normları belirlemektedir. Grubun dışında kalan izleyici/dinleyicilerse gruplar ve eylemleri hakkında belirli kanıya varacak ve bunu dışa vurarak kamuoyu oluşturacaktır (Mutlu, 1998: 146).

‘Gündem Belirleme Modeli’ uyguladığı stratejiler ve seçimler aracılığıyla medyanın izler kitlenin düşünmesini ve hakkında konuşulmasını istediği konuları belirleyerek gündeme getirmekte, siyasi figürlerin imajını belirlemektedir (McCombs ve Shaw, 1972: 176-

177). Söz konusu modelde, medya kamuoyunu belirlediğinde “tutum” ve “kanaat değişimi” aracılığıyla davranışlara etki edecektir (Yüksel, 2007: 571).

‘*Önceleme Etkisi*’ tercih yapacak bireylerin medyanın belirlediği özgül bir soruna verdiği ağırlıktan etkilenmesini ifade etmektedir. Bu durumda sorunu görünür ve değerlendirilmesi gerekli kılan etki, ulusal bilgi akışına çıkması diğer bir deyişle medya tarafından önceden belirlenerek ‘öncelenmesi’ olacaktır (Iyengar, 2014: 289).

“*Gözde Olan Etkisi*” ile medya kitleleri; belirlenen ve gözde haline getirilen davranışları kabul etmeye ikna etmektedir. Herkesin yaptığını yapmaya iten bu eğilim, ‘Suskunluk Sarmalı’ etkisiyle de pekişmektedir (Mutlu, 1998: 145).

‘*Suskunluk Sarmalı Etkisi*’ ise oydaşmadan sapan bireylerin toplum tarafından sapkın olarak addedilerek ihraç ve dışlanma tehdidi yaşadıkları tezine dayanmaktadır. Bu yüzden bireyler sürekli hangi düşüncelerin taraftarlarının arttığını, hangisinin azaldığını, neyin benimsendiği ya da neyin reddedildiğini ifade eden fikir iklimini takip etmektedir. Sonuçta ortama göre görüşünün azınlıkta kaldığını düşündüğünde kamu önündeki fikirlerini açıklama konusunda sessiz kalmaktadır. Bu sessizliğin kamuoyu oluşumuna da olumsuz etkisi olacaktır (Noelle- Neuman, 2014: 276- 277).

‘*Ekme Kuramı*’nda Gerbner televizyonun⁴ dünyayı yansıtan bir ayna olmaktan ziyade, bilinçlere ekilen imaj ve sunumlar aracılığıyla bizzat kendisinin farklı gerçeklikleri olan bir dünya inşa ettiğini belirtmektedir. Televizyona çok maruz kalanlarda birinci etki olarak farklılıkları aşarak ana akıma dâhil olma ve sunulan dünya görüşünü edinme, ikinci etki olarak bu görüş etrafında tutum ve davranış kazanma olarak uzun süreli etkileri ortaya çıkmaktadır (Çığ, 2011: 34- 41).

‘*Çerçeveleme Modeli*’ iletişim metni içinde seçilecek konunun belirli yönlerini öne çıkarmaktır. Bilgiyi şekillendirerek karmaşayı azaltan çerçeveleme işlemi; değerlendirme ölçütleri belirleyerek, algılanan gerçekliği etkilemek üzere genellikle bir yöntemle yapılır. Öncelikle bir sorun tanımlaması yapmaktadır. Ardından nedenleri etrafında kaynağı tanımlamakta ve etkilerini değerlendirdiği ahlaki bir yargı ortaya

⁴ Söz konusu etki ve modellerin kısıtlı medya araçlarına sahip olduğu dönemlerde yapılmış olması spesifik medyalar üzerine konuşulmasına neden olmaktadır. Gerbner de benzer şekilde dönemin etkili medya aracı olarak televizyonu ele almaktadır. Ancak bu çalışmayla ilgili günümüzde medyanın her türlü aracına ayrı ayrı ve aynı anda yoğun maruz kalınmasının sonucu olarak genel bir medya değerlendirmesinin yapılması ve Gerbner’in sonuçlarının genel medya bazında değerlendirilmesi mümkündür.

koymaktadır. Sonuçta ise bir çözüm önerisinde bulunarak, konuyu yönlendirmektedir (Entman, 1993: 51- 52).

'Heyelan Etkisi' gerçekte deneyimlenmeyen ya da gözlemlenmeyen olay ve durumların medya aracılığıyla şahit olunduğunda aslının yerine kabul görmesidir. (Sönük bir gösteri medya tarafından coşkulu aktarıldığında izler kitlenin olayı medyanın aktardığı şekliyle kabul etmesi gibi) (Mutlu, 1998: 156).

'Bilinç endüstrisi' Smythe tarafından medya endüstrilerini tanımlamak için kullanılmaktadır. Devletle askeri ve sivil bağları bulunan bilinç endüstrileri; sigorta, finans ve bankacılık endüstrileriyle de bağlantılı olarak enformasyon üretmektedir. Bilinç endüstrilerinin ilk gündemi; askeri ödemelerle açılan bütçeyi vergilerle destekleyecek ve tüketim mallarının son modellerini talep edecek halkı üretmektedir. Aynı zamanda egemen sınıfın ideolojisini ve değerler sistemini halka benimsetme görevi üstlenmektedir (Erdoğan ve Alemdar, 2005: 290).

'Zihin Yönlendirme Etkisi' Schiller tarafından; medyanın imajları, haberleri, bilgileri ve gerçekleri seçerek, müdahale ederek ya da değiştirerek sunma gayretiyle toplumun inançlarına, tutumlarına ve nihayetinde davranışlara yön verme eğilimi olarak tanımlanmaktadır. Enformasyon kontrolü, mitlerin kullanımı, topluma amaca uygun ideallerin sunulması vb. araçlarla gerçekleştirilecek medya manipülasyonlarının asıl hedefi, bireylerce algılanacak kusurlu gerçeklik inşa etmek, realiteyi kavramaktan yoksun bilinçler üretmek, sosyal kontrolü sağlamak ve alternatif sosyal düzenlemeleri görünmez kılmaktır (1993: 9-11). Ayrıca Schiller (2010: 42- 49) medyanın nihai hedefi olan eyleme geçmeyecek pasifliği iki yöntemle sağladığını belirtmektedir. İlki enformasyon akışının bölünmüşlüğüdür. Reklam, dedikodu ya da eğlence programlarıyla zihinlerin dağınıklaşması; bütünlüğün yakalanmasına, odaklanmaya, kavrama için gerekli detaylara değinilmesine engel olarak gerçeklerin anlaşılmazlığı ilgisizlik ve tepkisizliğe neden olacaktır. Bir diğer yöntem ise enformasyonun güncelliği vurgusudur. Bölünmüşlüğü etkisini de artıracak bu durum meselelerin ömrünün kısa olması yüzünden; hak ettiği ilgiyi, değerlendirmeyi, yorumlamayı ve çıkarılacak derslerin konuşulmasını engelleyecektir.

Yukarıdaki etki ve modellerden görüleceği üzere medya; bireylere ve toplumun geneline birçok farklı yöntemle tesir eden, etki gücü yüksek bir araçtır.

2.3. Demokratik Çıkmaza Bir Çözüm Olarak Karşı- Hegemonya Söylemleri

Yukarıda ele alınan konulardan yapılacak çıkarsamaya göre; demokratik toplumların sürekliliği; sadece egemen ideolojilerin baskın varlığıyla değil, karşıt ve alternatif ideolojilerin de sisteme eklemlenebilir olmasıyla sağlanacaktır. Medya bu dengede teorik işleyişinde değinildiği üzere, demokratik katkısını gerçekleştirerek çok yönlü ifade olanağı sunabileceği gibi; pratik işleyişinde değinildiği üzere, demokrasinin karşısında ikna ve rızayı üretmek için çıkarlara uygun gerçeklik kurgusu yapmayı da tercih edebilecektir. Kurumsal medya görüldüğü gibi birçok nedenden rıza üretimine dahil olarak işleyiş göstermektedir.

Kavramsal aşamada buraya kadar ideolojinin ve hegemonyanın anlamlarını ve işletilmesini; bu süreçte medyanın çeşitli açılardan güçlü etkileri ile bu işleme dâhil oluşunu incelemiş olduk. Demokratik toplumlarda kurumsallaşmış medyanın gerçekte takınması gereken tavır ile pratikte takındığı tavrı kıyasladığımızda ortada bir uçurumun varlığı göze çarpmaktadır. Hem ekonomik, hem politik, hem de ideolojik olarak iktidarla çeşitli alanlarda yolları kesişen medyanın demokratik toplumlarda beklenen tarafsız ve doğru bilgiyi topluma sunduğunu savunmak olası görünmemektedir. Çalışmanın bu aşamasında bu uçurumu demokrasi lehine kapatmak için çözüm önerisi olarak sunacağımız karşı- hegemonya söylemlerinin potansiyeli ele alınacaktır.

2.3.1. Karşı- Hegemonyanın Oluşturulması

Foucault zamane toplumlarımızın demokratik olmadığı görüşündedir. Bu durumu demokrasinin bölünmemiş ve hiyerarşik biçimde düzenlenmemiş sınıflara ait halklara yönetimde söz hakkı tanınması gerektiğini, pratikte olanın ise bu olmadığını söyleyerek açıklamaktadır. Bu durumda topluma düşen acil görev ne kadar gizlenmiş olursa olsunlar; hâkim olanın sınıfsal çıkarlarına ait olanın yüceltildiği ve diğerlerinin dışlandığı, toplumsalı ezen, denetleyen ve bastıran bütün iktidar ilişkilerini gün yüzüne çıkarmak ve tartışılmasını sağlamaktır. Bunu tarafsız ve bağımsız gibi görünen ama gerçekte siyasi iktidarı destekleme görevi gören kurumların maskesini düşürecek, tahakkümün biçimlerini, uygulanma yerlerini ve faaliyet dayanaklarını ifşa edecek şekilde eleştiri ve saldırıyla, karşı kavga başlatarak gerçekleştirebilecektir. Chomsky ise bunun aynı zamanda insan özünden temel alacak adil, özgür, sağlam ve insancıl bir toplum

oluşturmak üzere görevi baskı, iktidar, yıkım ve terörün doğasını anlamak ve anlatmak olan bir aydın işlevi olduğunu belirtmektedir (Foucault ve Chomsky, 2005: 43- 45).

Gramsci'nin Marx'dan ve Althusser'den ayrı olarak üzerinde durduğu iki öge bulunmaktadır. Bunlar direnç ve istikrarsızlıktır. Bu kavramların önemi hegemonik mücadelede ortaya çıkmaktadır. Çünkü egemen ideoloji toplumsal düzenin devamlılığı için rıza kazanmaya uğraşırken sürekli toplumsal deneyimlerdeki çelişkilerden doğan dirençlerle karşılaşacaktır. Bunları kırabilirler ancak bütünüyle yok edemediklerinden mücadele etmeye devam etmeleri gerekmektedir. Bu yüzden mevcut hegemonya hep istikrarsız yapıdadır; sürekli savunulmalı ve elde tutmanın etkin yöntemleri bulunmalıdır (Fiske, 2003: 225).

İdeoloji ve hegemonya kavramlarının yakın ilişkide bulunmalarına rağmen analitik olarak ayırdıkları nokta; hegemonik mücadelede yönetenlerin liderliğini sürdürmesini sağlayacak şekilde yönetilenlerin beklenti ve taleplerine yönelik, gerçek tavizler vermesi gerekliliğinden kaynaklanmaktadır (Wayne, 2006: 221). Her ne kadar istenen, sürekli yeniden üretilen ideolojinin aynıyla içselleştirilmesi olsa da; tabi olanlar popüler kültüre katılma, muhalif olma ya da karşı- ideolojiyi benimseme gibi çeşitli reaksiyonlar gösterebilecektir (Çağlar, 2009: 363).

Gramsci'nin hegemonya kavramı çerçevesinde toplumdan beklentisi; sessiz yığınların bilinçli, entelektüel ve ahlaki olarak sesi çıkan öznelerle dönüşmesidir. Bunun için bağımsız bir varlık olarak kabul edilecek halka karşılıklı söylem sürecinde aktif rol tanıyacak kamusal bilginin sunulması gerekmektedir. Söylem üzerinde gelişecek düşünceler toplumsal pratiğe dönüşecek böylece kültürel egemenlik sağlanacaktır (Fontana, 2013: 297- 298).

Laclau ve Mouffe; Gramsci'nin fikirlerinden yola çıkmakla birlikte hegemonya kavramını revize etmiş düşünürlerdir. Yeni toplumsal hareketlerin çeşitliliği örneğindeki gibi kapitalist toplumların eskiye oranla daha çok toplumsal zıtlık ve siyasal çoğullaşma içerdiğini belirterek, öznelerin artık üretim pratiğinden hareketle tanımlanmaması gerektiğinin üzerinde durmaktadırlar. Toplumun “eklemlenmiş farklılıklar bütünü” olarak değerlendirilmesini, dolayısıyla hegemonik düğüm noktalarının çeşitlendiğinin vurgulanması gerektiğini belirtmektedirler (1992: 177, 215). Laclau ve Mouffe toplumsal bütünlüğü olanaksız görerek, toplumsalın sonsuz anlamlı söylemin eklemlenmesiyle (articulation), dikişlenmesiyle (suture) ya da birleştirilmesiyle (aggregates) oluştuğunu

belirtmekte; hegemonik mücadeleyi çoğulcu toplumsal kimlikler arasında ele almaktadırlar (Sancar, 2014: 65- 67).

Hegemonyanın temel bileşenlerini rıza ve ikna olarak değerlendiren Gramsci; ancak toplumun biçimlenmesi için gerekli olan ideolojik, ahlaki ve kültürel filtreler aracılığıyla, gerçekliğin farkına varılabileceği görüşündedir. Buna bağlı olarak topluma ahlaki ve entelektüel liderlik yapabilecek diğer bir deyişle karşı-hegemonyasını kurabilecek sınıf, kendi değer sistemlerini ve bilgilerini şekillendirerek evrensel kavrayışlara dönüştürebilen sınıf olacaktır. Liderlik, buna razı olacak gruplar üzerinde müttefikler oluşturarak ve ittifaklar kurarak gerçekleştirilecektir. İttifakların temeli değerlerin benzerliğine ve çıkarların karşılık bulmasına dayanmaktadır. Çıkarları ortak değere dönüştürmede kilit rol ise belirli bir dünya konsepti ve buna bağlı yaşam tarzı ortaya koyan aydınlara ait olmaktadır (Fontana, 2013: 272- 273). Mardin aydınların başka bir önemli rolüne dikkatleri çekerek; onların toplum simgeleri dağarcığı ile ilgilenen simge uzmanları olduğunu ve toplumsallaşma içinde nesilden nesile aktarılabilecek bellek üzerinde simgeleri koruma kadar değiştirme işlevi de gördüklerini belirtmektedir. Bu kişilerin en temel özellikleri toplumdaki konumlardan rahatsız olduklarından konumların devamlılığını sağlayan fikirleri sorgulamalarıdır (1992: 142- 143).

Her sınıfın kendine özgü gerçeklik kavrayışı bulunmaktadır. Dolayısıyla hegemonya mücadelesinde her sınıfsal ideoloji kendi gerçekliğini dayatacaktır (Çoban, 2018b: 161). Ayrıca her sınıfın kendi gerçekliğine ait bir dünya görüşü bulunmalıdır. Eğer bu görüş sınıfın kendi tarafından belirlenememişse, egemen sınıfın kurguladığı bir görüş olarak sınıflara dayatılacaktır. Bu durumda tahakküm altında kalan sınıf, kendini egemen görüşlerin etkisinden kurtarmak istiyorsa; gerçek var-oluş koşullarını fark etmeli, değiştirmesi gerektiği bilincine ulaşmalı, bu yolda örgütlenmeli ve sınıfsal gerçekliğine uygun eyleme geçmelidir (Çoban, 2015: 226).

Karşıt ideolojiler, egemen ideolojinin eleştirel öğelerine dair kazanılacak farkındalıkla ortaya çıkmaktadır. Bu durumda bu farkındalığın duyurulması ve sürekli hale getirilmesi için kendi mecralarına ihtiyaç duyacaklardır (Erdem, 2012a:5).

Bazılarının ifadelerini özgürce söyleme haklarının diğer bazılarından fazla olduğunu belirten Parenti (1997: 103); ifade özgürlüğünün de tıpkı diğer metalar gibi pazarlanması gereken bir ürün olduğunu ve kitlelere seslenmenin bir fiyatı olduğunu belirtmektedir. Dolayısıyla ifade özgürlüğü sadece; bedelini ödeyebilenlerin ve bu özgürlüğü kazanmak

için mücadele edenlerin hakkı olacaktır (1997: 105). Hegemonyanın barışçıl uyarılmasında karşıt çıkar gruplarının uzlaşmasına dayalı koalisyonlarla yönetime atıf yapıldığından demokratik olarak “aşağıdan” yukarı yayılım göstermektedir (Thomas, 2013: 229). Sonuçta toplumun tabanından güç ve görüş olarak yayılacak karar ve eylem mekanizmaları; bu uğurda mücadele etmeyi değerli ve gerekli kılacaktır.

2.3.2. Demokrasilerde Karşı-Hegemonik Söylemin Önemi

Demokrasinin anlamlı olması; gerçeklerden uzağa düşmüş bireylerin kısıtlı kaynaklara ulaşmasına, kendileriyle birlikte etrafındakileri de eğitmesine ve fikirlerle bunlara dayalı pratikler üreterek siyasal yaşamın bir parçası olmalarını sağlayacak örgütlenmeyi sunmasına dayanmaktadır. Bireyler bilgilendikleri konularda söylem ve eylem geliştirerek karar alma mekanizmalarına etki edebilecektir. Aksi durumda siyasi demokrasi kaynaklara sahip seçkinlerin etki alanı olmaktan kurtulamayacaktır (Chomsky, 2017: 211).

İktidar tahakkümü içinde aynı zamanda kendi tutsaklığını da üretmektedir. Zafer ve üstünlük sağlayan güçlü ve ayrıcalıklı konumları, yenilgi ve korku getirecek şekilde iktidarı kaybetme riskini de içinde taşımasıyla iktidarlara, mevcut durumun devamlılığı için gerekli bir çabaya tutsak etmektedir (Erçetingöz ve Becerikli, 2016: 374).

Hegemonya mücadelesi temelde maddi ve zihinsel üretim araçları üzerinde denetim sağlama mücadelesidir. Bu mücadelenin en canlı yaşandığı ve toplumsal ilişkileri belirleyen an görünür alan ise söylem alanıdır (Çoban, 2015: 219- 220). Çünkü üretim araçları üzerinde yetkisi olan toplumsal grup kendi çıkarlarına uygun ideolojiye önce ikna sonra razı ederek devamlılığını sağlamak isteyecektir. Ancak son kerte de hiçbir ideoloji uzun süre yeniden üretilmeyi başarabilmiş olsa da bütüne hitap eden, çatlaksız, sarsılmaz ve süregelen değildir. Bu durum ideolojinin eklemlendiği yapıların dayanıksızlığına vurgu yaptığı gibi söylem alanının kayganlığına da işaret etmektedir.

Devletin ideolojik aygıtlarından haberleşme DİA’sı egemen ideolojinin yayıcısı, kamuoyunun taraflı habercisi olarak bahsedilmektedir. Bugün çeşitli sebeplerden dolayı karşı-hegemonyaya sahip medya içeriğinin de dolaşıma sokulduğu görülmektedir. Bu erişim her ne kadar ülkelerin demokratik yapısıyla orantılı olarak yaygın ve daha az yaygın; ya da dönemin ruhuna uygun uygulamalarla kapatılma tedbirlerine maruz bırakılmasıyla ülkeler arasında değişiklik gösteriyorsa da; varlığı tartışılmazdır. Bu

durumda medya hala ideolojik bir aygıttır; ancak bünyesinde gerçekleştirebileceği yapısal değişiklikler sonucu hegemonik olduğu kadar karşı-hegemonik ideolojilerin de yayıcısı olabileceğini görmek mümkündür. Diğer bir deyişle Althusser'in eksik bıraktığı yerden tamamlamak gerekirse; medya sadece hegemonik ideoloji yaymakla kalmamakta, aynı zamanda karşı-hegemonyaya ait içerikleri de izler kitleye ulaştırmaktadır.

Medyanın demokratik katkı için üstlendiği kamu gözcülüğü ve halk temsilciliği rolüne ek bilgilendirme rolü de bulunmaktadır. Bilgilendirme işlevi; düşüncelerin ifade edilmesi için ortam sunacağı gibi kamusal aklı işleterek toplum geleceği üzerinde alınacak kararlarda etki oluşturacaktır (Curran, 2014: 160).

Medyanın kendisi de bir şirket olarak ekonomiyi kontrol eden gruplarla ortak çıkarlar beslemektedir. Bu yüzden kamuoyu tartışmalarını seçkin grupların gereksinimlerini karşılayacak ya da en azından zarar vermeyecek şekilde sınırlı yürütmek isteyecektir. Kurumsal bir sistem olarak işleyiş gösteren bu durumun bilgilendirme görevini üstlenmesi gereken gazetecileri ve yorumlayıcıları da etkileyeceği muhakkaktır. Bu durumda iki seçenekten birini geliştirmeleri gerekecektir. Egemen ideolojilerle uyumlu inanç ve tutumları içselleştirmek ya da ifade olanaklarını elinden alarak sistemin dışına itilmek. İçselleştirme çok önemli bir pratiktir çünkü kabul edilmeyen düşüncelerin düşünmesini bile engelleyecektir. Böylece rasyonel bir tartışma akıl dışı görülecektir. Toplumların değişime hayli dirençli olmalarının en temel nedeni söz konusu kısıtlılıktır (Chomsky, 2017: 214-220). Chomsky'ye sistemle uyumlu olmayacakları konusunda katılmak mümkündür. Ancak burada değerli gördüğümüz nokta alternatif bir sistemin oluşturularak mücadelenin sistemler arası düzeye çekilmesidir. Modern toplumlarda teknolojinin de gelişmesiyle kamuoyuna sesini duyurmanın bir yolunu bulmaya çalışan entelektüel ve ahlaki liderler, demokrasinin anlamlı olduğu temelleri güçlendirdiği gibi değişimin önündeki setleri de kaldıracaktır.

Paretti (1997: 235- 236)'ya göre; yönetilenlerle kendilerini yönetenler arasında çatışma bulunmuyorsa şu durumlardan bir ya da birkaçının varlığından bahsedilecektir:

- Yönetilenlerin hayatlarından memnun olmalarını sağlayacak, çıkarlarının yönetenler tarafından hakkıyla korunduğuna dair inancı ifade eden '*konsensus doyum*' durumu.

- Yönetilenlerin hem siyasi sorunlara yabancı olması hem de dikkatlerinin başka konulara çekilmiş olması sonucu, politik konularla kendi refahları arasında bağlantı kuramadığı '*duyarsızlık ve algılama yetersizliği*' durumu.
- Yönetilenlerin gerçekte mutsuz olmalarına rağmen; değişim imkânı görmemelerinden ya da değişimin baskılara neden olacağından korkmalarından ya da değişimin mevcut durumu da kötüleştirmesinden korktuklarından istemeyerek katlandıkları '*çaresizlik ve korku*' durumu.
- Yönetilenlerin kendi çıkarları diye sunulan konuların aslında çıkarlarının ihlal edilmesi demek olduğunu, böylelikle zarar gördüklerini ve alternatifi olabileceğini bile bile mevcut statükoyu kabul ettikleri '*yanlış bilinç*' durumudur.

Maniple edilerek oluşturulan yanlış bilinci; mevcut durumların karşı durumlarını da tartışmaya açarak, bireylerin kendi gerçek iyi hallerini ihlal eden çıkar çatışmalarını görmelerini sağlayarak ve aslında haklarını ihlal edenlere karşı farkındalık kazandırarak engellemek mümkündür. Dolayısıyla karşı-hegemonya girişimleri; bireylerin özellikle iletişim dünyası aracılığıyla sistematik manipülasyona maruz kaldığı, zihin yönlendirme stratejileriyle bilinçlerinin yanlış yönlendirildiği, gösteri dünyasının argümanlarıyla oyalandığı ve duyarsızlaştırıldığı, toplumsallaşmanın kitleleşmeye dönüştürüldüğü sosyo-politik ortamda seçimlerine anlam kazandıracaktır. Paretti'nin de belirttiği gibi seçimler tercihlerin hepsinin görünür kılındığı ortamlarda ve serbestçe yapılabildiği sürece meşru kabul edilebilecektir (1997: 237). Aksi egemenlik mücadelesinde, yanlış bilincin ürünü olan çarpıtılmış bir konsensüs aracılığıyla, bireylerin gerçek çıkarların ihlal edilmesiyle sonuçlanacaktır.

Temsili demokrasinin en büyük yanılsaması ve tehlikesi; siyasetin demokratik işleyişini süreci dışlayarak, kısıtlı bir zaman dilimine ve sınırlı yetkilere vurgu yaparak seçimle özdeşleştirmektir. Oysa demokratik süreç sadece sonuç olan seçime indirgenemeyecek; vatandaşlar da sadece seçmen olarak değerlendirilemeyecektir. Seçim eyleminin kendisi ve bütün bir süreci siyasetin demokratik işleyişinin sadece bir parçasıdır. Dolayısıyla vatandaşın da seçimle vazifesi bitmeyecek; yönetime katılmak için müzakere etmeye, tartışmaya, birlikte düşünerek eylemin bir parçası olmaya devam etmesi gerekecektir (Bağce, 2007: 15- 17). Medyayı sadece egemen erklere hizmet eden bir araç olma vasfından kurtarmak mümkündür. Bunu ancak; çeşitli medya alanları aracılığıyla, çeşitli söylemler ve kimlikler üzerinden, hegemonyanın dağılmasına müsaade etmeyecekleri

alanlardaki çatlakları değerlendirerek ve alternatif bakış açılarını çoğaltarak yapmak mümkün olacaktır (İşlek, 2018: 51).

Medyanın asıl görevi kurumlar ya da kamu otoriteleri gibi kamuyu eğitmek ya da yargı ve kararlara varmak değildir. Sadece çeşitli bakış açılarına sahip kanı ve enformasyonu aktarılması için araç görevi görmelidir (Encabo, 2014: 354). Bunlar içinden gerekli değerlendirmelerde bulunacak ve tutum geliştirecek olan bireylerin kendileridir. Bu yüzden medya okuryazarlığı önem arz etmektedir.

Demokrasilerde parçalanma ve çatışmaların aşılması için iletişimsel alanların varlığı zaruridir. Farklı grupların anlaşılabilmek adına kendini ifade edebileceği iletişimsel alanı sunması ve toplumsal diyalogla toplumsal ilişkileri düzenlemesiyle karşı-hegemonya üreten medyalar demokrasi adına büyük önem taşımaktadır (Çoban, 2010b: 17). Diğer bir deyişle medya aracılığıyla deşifre etmek, demokrasilerde etkisi en geniş eleştirme biçimidir.

Keane, karşı-hegemonik söylemler ve demokrasi ilişkisini tartışırken; demokratik usullerin yurttaşların karar verme sürecine esneklik kazandırdığını, bu yüzden kararların geriye dönülebilir olmasını sağladığını belirtmektedir. Ayrıca yurttaşların daha doğru bir değerlendirme yapabilmesi için karşı düşüncelere davetiye çıkaracaktır. Mevcut koşulların farkındalığını artıracak hoşnutsuzlukları ifşa edecek hatta bu konuda yönetilenlerin öfkesini kışkırtmaktan çekinmeyecektir. Böylece tehlikeli durumlarda daha vahim sonuçlara yol açmadan engellenmesi için fırsatlar ortaya çıkaracaktır (1992: 158).

Thomas'a göre madun sınıflar yerleşik güç ilişkilerinin karşısında durabilecek kendi hegemonyalarını kuramazlar ise; egemen üst belirlenmelere bağlı olarak itaate devam etmek zorunda kalacaklardır. Bu durumda alternatif bir dünya görüşünün mümkün olduğunu ortaya koyacak karşı-hegemonya girişimleri, acil bir siyasal görev halinde tahakküm ve sömürünün çaresi olarak belirlemektedir (2013: 593- 594). Schiller bu durumu “eğer bir toplumun bireyleri küçük bir azınlık tarafından beyinlerinin yönetilmesini istemiyorlarsa, enformasyon olgusunda olabildiğince aktif olmayı kendine namus borcu bilmek mecburiyetindedir” sözleriyle özetlemektedir (1993: 298). Dolayısıyla ana akım mecrada hayat hakkı tanınmasa da alternatif mecralarda yeşerme olanağı bulabilecek karşı-hegemonik söylemler; demokrasilerin gelişmesinde ve sağlam temellerle yerleşmesinde büyük rol oynayacaktır.

BÖLÜM 3: KARŞI-HEGEMONYA ÜRETİMİ İÇİN BİR ALAN OLARAK ALTERNATİF MEDYA

Bu başlık altında karşı-hegemonyanın üretilmesi için gerekli bir alan olarak alternatif medya mecralarının işleyişi değerlendirilecektir.

3.1. Alternatif Medya Çalışmaları ve Tanımları

Dünya çapında akademik gündemde yerini almaya başlayan alternatif medya çalışmaları, neoliberalizmin kendini gösterdiği 1990'lı yıllara tekabül etmektedir (Taylan, 2015: 295). Çoban ve Ataman, (2015: 38- 39) ulusal çapta ise alternatif medya çalışmalarının akademik olarak üç dönem üzerinde yoğunlaştığını belirtmektedir. İlki medyanın toplumsal dönüşümde rolünün belirginleştiği 1908 Devrimi, ikincisi 1974- 1980 yılları arasında birden çoğalan gazete ve dergileri ifade eden mücadeleci dönem, üçüncüsü ise kendine ait literatür geliştirmiş olan 2013 Gezi Hareketi dönemidir. Bu dönemlerin ortak özelliği toplumsal sistemi etkileyecek şekilde kamuoyu oluşturma, bireyleri mobilize etme, bilgilendirme ve örgütlenme etkisi gösteren alternatif medyaların ortaya çıkışıdır. Atton (2003: 271) alternatif medya çalışmalarının üç amaç etrafında şekillendiğini belirtmektedir: Rutin haber verme pratikleri içinde eleştiri rolü üstlenmek

- Bilgi edinmenin 'başka' yolları olduğunu göstermek
- 'Halkın medyası'nda yer almak isteyenlere olanaklar sunmak.

Literatürde alternatif medya hakkında belirli referanslara dayalı tanımlamalara gidilmektedir. Buna göre;

- Ana akıma olan ilişkisizliğiyle; 'radikal medya', 'muhalif medya', 'öteki medya', 'bağımsız medya', 'eleştirel medya', 'karşı medya'
- Endüstriyel farklılıklarını öne çıkaracak şekilde 'tek el dışı habercilik', 'üçüncü dünyanın sesi' ya da 'sessizlerin sesi', 'açık yayıncılık', 'üçüncü sektör medyası'
- Alternatifin içinden doğduğu alana atıf yapacak şekilde; 'korsan medya', 'sivil toplum medyası' ya da 'yerel medya'
- Gazetecilik faaliyetini öne çıkaracak şekilde; 'etkileşimli gazetecilik', 'katılımcı gazetecilik', 'halk gazeteciliği' gibi tanımlamalara yer verilmektedir. (Bkz: Atton, 2001, 2002, 2003; Downing, 2003, 2009; Bailey, Cammaerts ve Carpentier, 2015; Taylan, 2015; Acar, 2015).

Görüleceği üzere alternatif medyanın dayanak aldıkları noktalara göre araştırmacılar tarafından çeşitli tanımları geliştirilmiştir. Yukarıda sayılanlardan başka; kaynağını kültürel vatandaşlıktan alan ‘yurttaş medyası’(Rodriguez, 2001), coğrafi ve etnik kimliklere vurgu yapan ‘yerel medya’ (Carpentier, 2014), temsil ettiği topluluğa dayanan ‘topluluk medyası’ (Rennie, 2006), amaca yönelik taktiklere başvurusuyla ‘taktik medya’ (Lovink, 2002), egemen bilgiye karşı konumuna vurgusuyla ‘karşıt-bilgi medyası’ (Baldelli, 1977), katılım hakkını ve imkânını öne çıkarmasıyla ‘katılımcı medya’ (Mefalopolus 2003), ve dayanağını toplumsal hareketlerden almasıyla ‘toplumsal hareket medyası’ (Downing, 2008) olarak tanımlamaları bulunmaktadır. Downing bu tanımlamaların çoğunun birbiriyle örtüştüğünü, genellikle ana akım medyanın eksik bıraktığı bir özelliğinin öne çıkarılmasıyla adlandırıldığını belirtmektedir (2009: 212).

Bailey, Cammaertsve Carpentier alternatif medyanın akademik alanda dört tanım etrafında ele alındığını belirtmektedir (2015: 31- 65):

1. *Topluluk medyası*: Belirli bir topluluğun hem kendi kimliklerini güçlendirdikleri hem de seslerini dışarıya duyurdukları, ideolojilerini ve temsil ettikleri olguları yaymak için, ait olduğu topluluğa hizmet etmekle öne çıkan, topluluk üyelerinin katılımına ve erişimine açık olduğu medya türüdür.
2. *Alternatif medya*: Toplumsal seslerin çoğulluğuna dayalı olarak, kendi kendini temsil etme gayretinde, karşı-hegemonik söylem üreten, ana akımı alternatif olan ve karşı-hegemonik eleştiri olarak onu tamamlayan medya platformları.
3. *Sivil Toplumla İlişkili Medya*: Devlet ya da şirketlerden bağımsız, çeşitlilik ve çoğulluğun içinde sivil toplumun bir parçası olarak ona ait olan yayın organları.
4. *Rizomatik Medya*: Doğrusal olmayan göçebe ve anarşik yapıyı ifade eden rizom (köksap) şeklinde yerel ya da global direniş olaylarını örgütleyerek bireylerin egemenlerle ilişkisine yeniden şekil veren iletişim araçlarını ifade etmektedir. Belirsizlik ve olumsuzluk üzerinde temellenen bu yaklaşımda mevcut gedikler arası bağlantılarla sınırların aşılması vurgulanmaktadır. Bu yaklaşımda alternatif medya yalnızca karşı-hegemonik kabul edilmez, tehditlerin farkında olarak, hayatta kalmak için geliştirdiği piyasa ve devletle olan ilişkisiyle transhegemonik görülmektedir. Köksap yaklaşımı iletişimde çokluğu, çeşitliliği ve dönüşümü rizom metaforu ile açıklamasıyla sivil toplumla bağı olmakla birlikte devlet ve

piyasa ilişkilerini de yadsımayan katı karşıt konumlandırmadan öte dönüştürücü etkisiyle öne çıkan avantajlı bir yaklaşım olarak değerlendirilmektedir.

Görüleceği üzere alternatif medya kaynağını, önemini ve gücünü adından yani alternatif olmasından almaktadır.

3.2. İlişkisel ve Çeşitlilik Vurgusunda Alternatif Medya

Kitle iletişim araçları; hızlı, güvenilir ve hazır kaynak olarak devlet kurumlarından alınan bilgiyi kullanma eğilimindedir. Stevenson bu kaynakları yapısal egemen grupları ifade eden birincil tanımlayıcılar olarak nitelemekte ve medyanın onlardan aldığı bilgiyi yorumlamasıyla ikincil tanımlayıcılar olduğunu belirtmektedir (2008: 59). Medyanın da devlet kurumlarıyla aynı ideolojik bakış açısına sahip olduğu durumlarda; kurumların bakış açısının dışında kalan ve karşı taraf olarak yerleştirilen grupların kanaat ve tutumları kamuoyunda yer bulamamakta, dolayısıyla karar süreçlerine etki edememektedir. Bu durum olayların t ve çeşitli yorumlarının kısıtlandığı taraflı bir anlatımı işaret etmektedir. Oysa alternatif medya doğası gereği ilişkinin farklı yönlerini ortaya koyabilen ve çeşitli yorumlarını içerisinde barındırabilen medyayı ifade etmektedir.

Alternatif medyayı ilişkiselliği içinde tanımlamadan önce ilişkili olduğu vurgulanan ana akım medyayı tanımlamak gerekecektir. Ana akım medya; egemen ve yaygın bir eğilime işaret eden, belirli bir bağlam ve zamanda ortaya çıkan söylemin ve bilginin ana üreticisi ve yayıcısıdır. Böylece vatandaşların düşünce ve tutumlarını belirleyecek kamusal alanın başat ideoloji ve fikirlerinin kaynağını ve dağıtıcılığını üstlenmektedir. Tabandan gelen beklentilere cevap vermek yerine kendisi bizzat yapay taleplerin üretim ağını oluşturmaktadır. Aynı zamanda ana akım medya tarafsız ve bağımsız olmasını engelleyecek şekilde; hiyerarşik, tek merkezden doğan tek tip söyleme sahip ve ticari yapı taşımaktadır. (Yüksek, 2015: 54- 57). Ayrıca iktidarın aleyhine olan durum ve olaylarda sessiz kalmasını ya da şeffaf olamamasının yanında, muhalif düşüncelere de ancak statükocu ideolojik bakış açısı etrafında yer vermektedir (Can, 2015: 253).

Günümüzde ülkemizde olduğu gibi siyasallaşan medya piyasasında, direnenlerin türlü yaptırım ve tehditlere muhatap olduğu, diğer bir deyişle ‘taraf olmayanların bertaraf olduğu’ bir düzende, iktidarla çatışmadan ekonomik faaliyet yürüten medya düzeni ortaya çıkmaktadır. İktidarın müdahaleci tavrı medya profesyonellerini içine çeken otosansürle birleştiğinde güdümlü bir habercilik anlayışı oluşmaktadır. Bu şartlarda feda edilen tam

olarak doğru ve tarafsız habercilik olacaktır. Bu durum teksesli bir kültür inşasına neden olmasıyla; ‘bekçi köpeği’ (watchdog) görevi üstlenmesi gereken medyayı ‘kucak köpeği’ (lapdog) pozisyonuna düşürebilecek tehlikeler içermektedir. Sonuçta bu alanda kendilerine yer bulamayacak madun ve muhalif sesler, hayata katılan aktif öznelere olarak görünür ve duyulur kalabilmek için, kendilerine ait alternatif medyaları kurmak zorunda kalacaktır (Yılmaz ve Ataman, 2015: 141- 142).

Alternatif medya temelde; ana akım medya (egemen, kamusal, tecimsel, mainstream) ile ilişkisinden, ona olan alternatifliğinden, ana üretim ve dağıtım faaliyetleri üzerindeki farklılaşmaları üzerinden tanımlanmaktadır. Özde ise Ögünç’ün belirttiği gibi ticari yapısında ve sermayesinde olan farklılıklar kadar, karar mekanizmalarının demokratikliği, gözetilen kamu yararı, konu, özne hatta dil seçiminde bile birbirinden ayrılmaktadır (2015: 445).

Alternatif medyanın çıkış noktasını; medyayı kontrol eden her türlü siyasi, ekonomik ve ideolojik bağlardan kurtararak, gerçekten inanılabilir bilgi üretmek oluşturmaktadır (Köksalan, 2014: 253).

Ana akım medyanın ötekileştirici, dışlayıcı, militarist, eril ve cinsiyetçi yaklaşımına karşı alternatif medya; eşitsiz iletişim ortamıyla hak ihlali gerçekleştirilen (Taylan, 2015: 294) egemen enformasyon üretim tekellerine bir başkaldırıyla eşitlikçi alternatif enformasyonun üretildiği özgür alanlardır (Furman, 2015: 199- 200).

Ana akım medyanın egemen siyasi yaklaşımlara uygun geliştirdiği ve kitlelere dayattığı politika ve gündemlerin karşısında alternatif medya yeni bir oluşum gerçekleştirmektedir. Buna göre tabandan gelen talepler doğrultusunda oluşturulacak vizyonla kitlelere seslenilmekte ve egemen bakış açısına alternatif bir bakış açısı sunulmaktadır. Bu durum aynı zamanda bireysel bazda; demokrasinin temsil ilkesini de aşarak doğrudan işletildiği, geleceklere yönelik sorumluluk alabileceği, ortak amaçlar taşıyan bireylerin örgütlenerek seslerini duyurabileceği, yenilikçi, özgürlükçü ve demokratik bir karşı kültüre yol açacaktır (Yüksek, 2015: 53). Kırılmaz görülen medya piyasası şartlarını alternatif örgütlenme, alternatif finans yönelimi ve alternatif katılım biçimleriyle aşarak, ana akımın hegemonik söylemine alternatif söylem yapıları inşa etmektedir (Yılmaz ve Ataman, 2015: 143).

Ana akıma alternatif sunan medyalar ise; çoğunlukla ticari olmayan finansman kaynaklara dayanmakla birlikte, yatay örgütlenmeye sahip, merkezsizleştirilmiş, öz

temsile imkân tanıyacak şekilde alt ve karşı kültürlerle ses veren katılımcı yapı taşımaktadır. Merkezi hedefi eleştirel düşünceyi yeşertme ve desteklemek olan alternatif medya; sorgulayıcı ve dönüştürücü direniş kültürü üretmektedir (Yüksek, 2015: 58). Diğer taraftan alternatif medyanın çok boyutlu ve çeşitli yapısıyla; profesyonel hiyerarşik düzenden gönüllü emeğe dayalı yapay örgütlenmeye, gelenekselden yeniye ve reklama bağımlı yapılardan bağımsız yapılara geçiş yapılmaktadır (Ataman ve Çoban, 2015: 97). Üretimleri dağıtımları içerikleri farklı olan alternatif ve anan akım medyanın medya mensupları da birbirinden oldukça farklıdır. Duran bu farklılığıyla şöyle betimlemektedir:

Biz genelde kirada oturuyoruz. Onlar çevresi duvarlarla kuşatılmış özel nöbetçili sitelerde. Bizim işyerlerimiz kentin merkezi bölgesinde eski- püskü binalar... Onların işyerleri kent dışında. Ayna camlı elektronik gözlü, turnikeli kocaman metalik binalar... Biz öğrencileri savunuyoruz onlar polisi ve idareyi... Her şeyimiz çok farklı çok! Biz beyaz onlar siyah. Ya da biz siyah onlar beyaz. Biz gazeteciyiz onlar medya mensubu (2000: 171- 172).

Alternatif medya; ana akım medyanın egemen söylemi yayan, otosansürcü ya da gerektiği yerde ses vermeyerek suskun kalan, dayatılmış gündemlere uygun olarak belirlenen politikalarla kitleleri sürükleyen yaklaşımının karşısında konumlanmaktadır. Bu yönüyle çeşitli kaynaklara ait bilgi ve haber servis ederek bireyleri tekseslilikten korumakta, tabandan gelen beklentiler ve gelecek vizyonu ile dönüşüme ışık yakmaktadır (Yüksek, 2015: 64).

Alternatif kelimesi kendi içinde; olağandan alışlagelenden farklı olanı, biri seçildiğinde diğerini dışarıda bırakacak seçim hakkını, kendinden önceki bilgiyle ilişki içindeki karşıt konumu vurgulamaktadır (Köksalan, 2014: 254). Dolayısıyla alternatif medya; kendinden önce verilen bilgi ile ilişkili ancak bakış açılarının sunduğu çeşitlilikle alternatif olan içeriği oluşturmaktadır.

3.3. Alternatif Medya ve Demokrasiyle İlişkisi

Alternatif kaynaklara sahip olmayan izler kitlenin olaylar hakkındaki yorumları en sorgulayıcı bilinçlerde bile; sahip oldukları algısal çerçevelerine ve egemen enformasyon kaynaklarına ait bilgilerin müzakereci yorumuna dayalı olacaktır (Stevenson, 2008: 59).

Medyanın tek taraflı görüşleri yayma ve onlara onay üretme kapasitesinde ortaya çıkacak güç kaybı, bastırılmış bakış açıları ve kanaatlerin su yüzüne çıkmasının önünü açacaktır (Fejes, 1999: 320).

İçeriğinin, üretim süreçlerinin, yapılanmalarının ve nihai ürünlerinin dolayısıyla ana akıma her şeyiyle bağımsız ve alternatif bir medyanın varlığı, ana akımın medyanın hâkimiyetine ve hegemonik bilgi üretim şekline hem tehdit hem de savunma oluşturmaktadır (Taylan, 2008: 112).

Kolektif bilince seslenen karşıt bilgi ağı olarak kabul edilen alternatif medya (Sustam, 2015: 347); esasında ana akım medyanın dezenformasyonuna karşı durmaktadır. Dezenformasyondan kast edilen; toplumun bilmemesi için karanlıkta bırakılan gerçekler ya da manipüle edilmesi için hakikatin kötü kullanılmasıdır (Sustam, 2015: 355). Alternatif medya; çıkarları, ilgileri ve tercihleri tabandan yansıtabilme özelliğiyle, halkın bilgiye, oylamaya ve müzakereye doğrudan katılımını sağlayacak, dolayısıyla politik süreçlere katılımı temsili demokrasinin neden olduğu kısıtlılıkları aşacaktır (Vatikiotis, 2014: 84). Olasılıkları, alternatifleri ve farklılıkları dışlayan geleneksel uzlaşmacı yönetimin karşısında alternatif medya; eşdeğer şekilde ortak proje etrafında eklemlenebilen çoğulcu bir yaklaşım öne sürmektedir. Bir diğer söylemle alternatif medya; özgür ifadeye, çok sesliliğe ve eşit katılım hakkına yaptığı vurgu ile toplumun ortak meseleleri hakkında eleştirel düşüncüyü ve diyalogu geliştirerek önemli bir demokratik rol üstlenmektedir (Yüksek, 2015: 56). Ayrıca internet aracılığıyla her bir özerk vatandaşın eşit söz hakkı ile liderliğe, temsile ve dolayına ihtiyaç duymaksızın birbirine eklemlenebildiği, geçici ve akışkan örgütlenme ortamı sunmaktadır (Ataman ve Çoban, 2015: 93). Bu durum iktidarın kendilerini duymasına olanak sunduğu gibi, ortak çıkarlar için eyleme güdüsü taşıyan bireylerin de birbirini bulabilmesine imkân tanımaktadır.

Alternatifin ana akıma dâhil edilme işlevi; zaten tüketilen bir içeriği egemen söyleme dâhil ederek politikanın alanını genişletmek ve hakkında fikir beyan etme şansı bulabilmektir. Dolayısıyla alternatif olanı da görünür kılacak demokratik bir süreç başlatacaktır (Alyanak ve Ütek, 2015: 530).

Halkın pratik yaşam içindeki sosyokültürel iletişimlerden doğmasıyla, yaşanmış deneyimlere öncelik veren alternatif medya (Vatikiotis, 2014: 92), seyirci olmak yerine kendi tarihlerine ve kendi gündemlerine katılımcı olmayı tercih eden gruplara hitap etmektedir (Köksalan, 2014: 280). Bireylerin üretim süreçlerine katılması aynı zamanda

dayatılanın dışında kendilerine ait imge ve değer üretmelerinin önünü açarak, dönüşümü sıradan insanlardan topluma yaymaktadır (Vatikiotis, 2014: 77-78).

Ana akım medyada kendine alan tanınmayan hikâyelere ev sahipliği yapmaktadır. Bu yönüyle başka yerde görülemeyecek yorumlar ve bilgiler içermektedir. Dolayısıyla öncelikleri fikirlerin serbest dolaşımı olmaktadır. Bununla birlikte aktivist felsefeye bağlı pratikleriyle ‘eylem için enformasyon’ da üretebilecektir (Atton, 2014: 27- 29). Ötekilere mikrofon uzatmasıyla karşı-kamunun sesi olan alternatif medya (Acar, 2015: 427), farklı mücadeleler olan insanları bir araya getiren ve işbirliği teklif eden kavşak özelliği taşımaktadır. Böylelikle bireylerin birbirini dinleyebildiği için anlamaya başladığı, sorunlarını fark ettiği ve ortak olduğu nitelikli bir kamusal topluluk oluşmasına öncülük etmektedir (Bileydi, 2015: 395).

Taşıdığı bu özelliklerle alternatif medyaların varlığı, iletişim demokrasisini güçlendirmenin teminatını oluşturmaktadır (Bailey, Cammaerts ve Carpentier, 2015: 69). Ayrıca ‘halktan’ doğarak katılımı işaret etmesiyle iletişimin sadece ‘halk için’ olan temsili modelinin üzerine çıkmaktadır (Vatikiotis, 2014: 63).

Alternatif medya olmadan demokrasinin gelişemeyeceğini belirten Alankuş, medya ve demokrasi arasındaki ilişkiyi anlamak için Habermas’ın kamusal alan kavramını işlevsel görmektedir. Devlet alanıyla sivil alan arasında yerleştirilen bu alan; kamu meseleleriyle ilgili rasyonel ve eleştirel müzakerelere dayalı ortak iyiliğe işaret etmektedir. Bugün önem kazanan nokta bu müzakerenin medya aracılığıyla yapılıyor olması ve medyanın ticari yapısının kamusal hizmeti sekteye uğratmasıdır. Alankuş bu durumun çözümünü kamusal yayıncılıkta bulan görüşleri de eleştirmekte ve asıl önemin ayrımcılıktan uzak, eşit katılım hakkına dayalı, homojen bir kamusal alan ihtiyacı olduğunu öne sürmektedir. Ancak böyle bir kamusal alanın varlığı bugün toplumları ‘ortak iyiye’ ve ‘uzlaşılmış bilgiye’ dolayısıyla demokratik toplumlara ulaştırabilecektir (2009: 226).

Homojen bir kamusal alanın mevcudiyeti oluşana kadar egemen kamusal alana karşı kamusal alanlar kurmak gerekir ki; tartışmalar tek bir bakış açısı altında yürütülmesin. Vatikiotis, (2014: 84) alternatif medyanın temelde ‘direniş anlatılarıyla karşı kamuları güçlendirmek’ üzerine işleyiş gösterdiğini vurgulamaktadır.

Bileydi alternatif medyaların özgüllüğünün ve çeşitliliğin devletin de halkına karşı duyduğu güvenin bir tezahürü olduğunu belirtmektedir (2015: 421). Halkına güvenen iktidarlar kendilerine gereken güveni de kazanacaktır. Bu durum hem daha büyük

patlamaların önüne eleştirel yaklaşımlarla geçilmesiyle, hem de halkın hak ettiği özgür ortamı onlara sunduklarını ispatlamakla mümkün olacaktır.

Sonuç olarak; alternatif medya; sadece içerik olarak değil, üretim ve dağıtım aşamasındaki kullandıkları yöntemler, katılım tarzları ve öncelikledikleri konuları olarak da ana akımdan farklılaşmaktadır. Bu yönüyle ana akım medyada sürekli izlenmesiyle güven oluşan belirli kaynaklardan halka aktarılan haber ve bilgilerde dezenformasyon olması ihtimalinde, alternatif haber kaynakları doğrulanmanın aşamalarını kullanarak ya da dezenformasyonun altında yatan nedenleri açığa çıkararak halkın doğru haber alma hakkını koruyacaktır.

3.4. Alternatif Medya ve Tahakküme Direniş

Gramsci egemenliğin ekonomik güce ya da tahakküme bağlı olmak zorunda olmadığını, sivil toplumda gelişen hegemonyanın sağladığı yönetilenlerin yönetenlerin inançlar sistemini kabullenerek, egemenlerin değerlerini ortak değerler kabul etmeye ikna olduklarını dolayısıyla kendilerini yönetme biçimlerine rıza gösterdiklerini ortaya koymaktadır (Carnoy, 2001: 274). Gramsci bu yönleriyle hegemonya ile tahakküm arasında daha önce dikkat çekilmemiş düzeyde bir ilişki kurmaktadır. Hall (1999b: 225)'e göre iktidarın sadece zorlayıcı boyutlarına dayandırılmayan, mekanik ya da ekonomik her türlü indirgemeci yaklaşımlardan uzak bu tahakküm ilişkisinde; değerlerden ve fikir yürütmekten kaynaklanacak bütün yaklaşımların üretim sisteminin ihtiyaçlarına uygun olarak biçimlendirildiği ve böylece toplumların iç bütünlüğünün sağlandığı bir süreç vurgulanmaktadır.

Tahakkümün devamlılığını sağlayacak unsurlar bulunmaktadır. Wayne (2006: 222) bunları şöyle betimlemektedir:

- Düşünce ve değer yapılarının tahakküm ilişkilerine uyumlandırılması
- Toplumsal düzenin savunulacak bir inanç sistemi olarak gösterilmesi
- Akla yatkın alternatif düzenlerin yokluğu ya da öne sürülememesi
- Alternatifleri dile getirmek isteyen toplumsal hareketlerin sadece retorik stratejilerle değil, tehdit ve şiddet ile önüne geçilmesi
- Toplumsal dönüşüm isteyenlerin karşı karşıya bulunduğu risklerin caydırıcılığı

- Gündelik yaşam koşulları arasında muhalif siyaset için gerekli enerji ve zamanın iş ve eğlence olarak başka yönlere kaydırılması

Scott yukarıdaki maddelere şu eklemelerde bulunur:

- Tabi grupların kültürel ve coğrafi bölünmüşlüğü
- Şiddetli bir misilleme ihtimalinin direnişi kırması
- Gündelik geçim mücadelelerinin bilinçlenme ve eyleme geçme için zaman tanımaması
- Yaygınlaştırılan gözetimin muhalefetin önünü alması
- Geçmişteki başarısızlıkların umutları kırması (2018: 140).

Tahakküm; tabi sınıfa ideolojik zorlama ya da saf güç aracılığıyla belirli bir çerçevenin dayatılmasını ifade etmektedir. Sadece bilinç düzeyinde değil, dil ve söylem aracılığıyla kurulan ilişkiler sisteminin oluşturacağı düzenleme ve dışlama yapan bilinç dışı düzeyde de işleyiş göstermektedir (Hall, 1999a: 119). Tahakkümden bahsetmek; yapılandırılmış bir ilişki içindeki ikincil konumdan bahsetmek demektir (Hall, 2014a: 94- 95).

Simmel tahakküm isteğinin tabi kılınacak bireyin ya da grubun iç direncini kırmak amacından doğduğunu ancak her durumda bir etkileşim vakası olarak ele alınması gerektiğini belirtmektedir. Çünkü her çeşit tabiiyet ilişkileri, her ne kadar kendiliğindenliğin bittiği ve ikincilliğin başladığı madunluğu "mutlak zorunluluk" ya da "seçeneği olmama" gibi mecburiyet olarak dayatıyorsa da bireyin nispi özgürlüğü her koşulda devam etmektedir. Tahakküm ceza tehdidinden ve itaatsizliğin içereceği bedellerden beslenmektedir. Bunları göze almak özgürlük alanını geri almak demek olacaktır (2009: 109- 110).

Tahakkümün olduğu iktidar sınırlamalarına tabi alanda, hâkim olan karşısındaki tabi söylemi 'kamusal senaryo' olarak niteleyen Scott, iktidar gözetiminin olmadığı sahne arkası direniş alanlarında, kamusal senaryoda yer bulmayan ancak ondan türeyen söylemi ise 'gizli senaryo' olarak tanımlamaktadır (2018: 30- 31). Gizli senaryo yıkıcı, muhalif, karşıt ve hegemonik olmayan söylemin ayrıcalıklı alanıdır (2018: 59). Bu yönleriyle gizli senaryonun ilk sesli söylemi, rıza ve sessiz itaat görüntüsüne indirilen ilk darbe olarak, tahakküm karşısında sembolik bir savaş başlatacaktır (2018: 35). Dolayısıyla tahakküm mücadelesi tabiiyet gösterilerinin olduğu kamusal senaryo ile direniş söylemlerinin olduğu gizli senaryo alanında gerçekleşecektir.

Scott’a göre tabii gruplar, maruz kaldıkları tahakkümün karşısında kendi tahakküm yapılarını kuran gizli senaryo aracılığıyla belirli bir alt-kültür üretmekte ve bu yolla kamusal senaryoya sızmaya uğraşmaktadır (2018: 62). Bu yüzden tahakkümü kaçınılmaz olarak kabul ettirecek şekilde doğallaştırma çabasında olan kamusal senaryonun karşısında her zaman, onu doğallıktan uzak konumlandırma çabasında olan karşıt bir etki ortaya çıkacaktır (2018: 132).

Foucault ve Chomsky ile yapılan bir söyleşide Foucault; siyasetle neden bu kadar ilgili olduğuna dair sorulan soruya cevap olarak; bunun birey için bir yükümlülük olduğunu, asıl ilgilenmeyen bireye neden ilgilenmediği sormak gerektiğini söylemektedir. O’na göre içinde bulunulan toplumun siyasi işleyişi bireyin hayatının özünü oluşturmaktadır. Çünkü iktidar sistemleri bireyin toplumsal davranışlarını, ekonomik ilişkilerini, izin ve yasakları belirlemesiyle birey için hayati rol oynamakta ve ilgilenmemek ancak yoğun bir ideolojiyle kaplı körlükle ya da sağırlıkla mümkün olmaktadır. Chomsky ise bireyin doğasının temel unsurunun özgün ve özgür araştırma ve çalışmalar yapmak olduğu düşünüldüğünde, bunu gerçekleştirmek için gerekli olanakları azami seviyeye çıkarmakla yükümlü olduğunu söylemektedir. Bunu başarmak için birey, temelini tarihselden alarak varlığını sürdüren baskı, zorlama, yıkma ve ezme gibi unsurların üstesinden gelmek için çaba sarf etmelidir. Bunun için birey denetimi haklı gösterecek her türlü meşruiyet sebebini sorgulamalı ve ortadan kaldırmalıdır (Foucault ve Chomsky: 2005: 40- 42).

Vatandaşların üzerlerinde tahakküm kuran iktidarlara ilişkilerinde kendilerini bulmaları ve ifade edebilmeleri için gereken iletişimsel eylemler bugün alternatif medya çalışmaları içinde değerlendirilmelidir (Çoban ve Ataman, 2015: 13). Egemen iktidarlara yönettikleri halkı sınıfsız, kaynaşmış ve imtiyazsız olarak görmek istese de; gerçekte kaynaşmayı başaramayan ‘ötekiler’ imtiyaz sahibi olanlar karşısında hep seslerini duyurma çabasında bırakılmıştır. Alternatif medyalar bu gayretlerin bir cisme bürünerek örgütlendiği ve çoğaldığı alanlar olarak işlemektedir (Çoban ve Ataman, 2015: 20- 21). Tahakküme direnişi başlatacak olgu; alternatif medyanın alternatif bilgi ve kültür üretmesi olacağı gibi; hitap ettikleri grupların kimliklerini öne çıkararak belirli bir duruş kazandırması da olacaktır (Granjon, 2014b: 209).

Mansbridge, muhalif bilincin kazanılması için bazı ön şartların varlığından bahsetmektedir. Bunlar:

- Adaletsizlikle baskılanmış bir gruba aitlik hissi

- Söz konusu adaletsizliklerin sistematik olarak işlediğinin farkındalığı
- İlgilendiği bir grubun kimliği ile tanışmak
- Kolektif eylem gerekliliğini savunmak (2001: 240- 241).

Ana akım medyada ‘yanlış temsil edilenler’in ideolojilerini iletme; alternatif medyanın ortaya çıkma gerekliliğinden biridir (Bailey, Cammaerts ve Carpentier, 2015: 44). Boyle ve McLeod (2014: 230)’a göre alternatif medya madun gruba yönelik olumlu takviye ile seferber edici bilgi sunmaktadır. Bailey (2014: 203) ise alternatif medyanın toplumsal eylemliliği örgütleyebileceği gibi, karşıt hegemonik görüşlerle eylemlerin üzerine oturacağı felsefeyi kurarak aktaracağı ‘kamu alanı’ da oluşturduğunu belirtmektedir. Bu özellikleriyle alternatif medyalar Mansbridge’in bahsettiği muhalif bilinç için gerekli ön şartları kazandırmak için en önemli mecralar olarak belirlemektedir.

Bugün mücadele ve müzakere mecraları olarak alternatif medyalar, madunların karşı-kamusal alanlarını oluşturmaktadır (Yanikkaya, 2014: 50- 51). Ceyhan’a göre ülkemizde muhalif basının varlığından İkinci Meşrutiyet sonrası bahsedilebilecektir. 1960’ların ‘devrimci yayınları’, 1980’lerin neoliberal dalgası ve sonrasında oluşan feminist, öğrenci, Kürt ya da çevreci hareketler gibi kimliklere dair mücadeleler; karşı kamusal alanlar üreterek alternatif medyanın tarihini oluşturduğu söylenebilir (2009: 179).

Alternatif medyalar topluma ait kurgusal değil hali hazırda mevcut gerçekliği hatırlatarak, iktidarın amaçladığı unutma biçimlerinin önüne geçmektedir. Bunu hem yerel tarihsel olgular üzerinden hem de evrensel gelişmelere neden olan toplumsal bellek üzerinden gerçekleştirebilecektir. Bu yüzden alternatif medyanın bir düşü canlandırmak amacıyla üzerinde durması gereken toplumsal bellek; muhaliflere tahakküme karşı direnişin eylem kılavuzunu oluşturan bir arşiv niteliği taşımaktadır (Çoban, 2010a: 22- 23).

Alternatif medya temelde; dikey düzlemde muhalif olanı dillendirmek, yatay düzlemde ise ağlar oluşturmak üzere iki amaca hizmet etmektedir (Bailey, Cammaerts ve Carpentier, 2015: 58). Susturulanların ya da söz hakkın tanınmayanların söylemsel gücünü ortaya çıkarmakla, iktidarın yönetim tekniklerini etkisiz kılmakta ve karşı-kamusal çerçeveyi belirlemektedir (Sustam, 2015: 379). Dolayısıyla bu etkileriyle tahakküme karşı direnişin verimli bir mecrasını sunmaktadır.

3.5. Alternatif Medyada Karşı-Hegemonya Üretiminin İşleyişi

Williams hegemonyayı bilincin anlam ve değerlere indirgenmesi olarak ele almamakta; egemen olma ve boyun eğme sürecindeki kültürel durumu kapsayan pratik bilince vurgu yapmaktadır. Dolayısıyla yaşamı kapsayan pratiklerin ve beklentilerin, doğrulayıcı görünen değer ve anlamlar dizgesi, diğer bir deyişle gerçeklik duygusudur (1990: 88- 89). Gramsci'nin hegemonya kavramından etkilenecek kültürel yaklaşım geliştiren Williams kültürün çok boyutluluğundan hareketle, alt sınıfların egemen sınıflar karşısındaki çelişkili ve tutarsız gerçekliği etrafında sistem içi muhalefet olanaklarına dikkati çekmektedir (Arık, 2011: 121).

Yeni kültürel alan inşası alternatif medyaların temel işlevleri arasındadır. Alternatif medyalarca geliştirilecek yeni kültürel alanlar; başat kültürün içinden ama ona direnen bir parçası olarak yeşermelidir. İdeolojik mücadeleye ek olarak gerçekleştirilen kültürel mücadele dönüşümün her alanda birden olmasını sağlayacaktır.

Söylem alanının kırılğan parçalı ve süreksiz yapısı egemenlerin bu alanı kuşatmalarına ve gereken sürekli yeniden üretimi gerçekleştirmelerine engel olmaktadır. Muhalifler söylem alanının bu etkilerini kendi lehlerine değerlendirerek boş kalan söylem alanlarını doldurabilirlerse, öznenin egemen ideolojiyle dolu bilinci de parçalanacak ve kırılğan bir yapıya bürünecektir. Bunu toplumsal bilince yerleşen hegemonik söyleme vur-kaç saldırılar düzenleyerek, ikna edici ve çarpıcı bir dil kullanarak gerçekleştirecektir. Bu durumda iktidarın ideolojisinin merkezi dışında alternatif bir söylem merkezi oluşturarak etrafında öznelere örgütleyebilecektir. Dolayısıyla toplumsal bilincin denetimi söylemi belirleyen gruba ait olacaktır (Çoban, 2015:211).

3.5.1. Karşı- Hegemonya Oluşumunun Verimli Mecrası: Organik Krizler

Gramsci karşı- hegemonya için gerekli ortama organik kriz adını vermektedir. Organik kriz tanımı önemlidir çünkü karşı-hegemonyanın oluşumu için hem uygun ortamı hazırlayacak hem de içerikleriyle söyleme kaynaklık edecektir. Bu tanımı anlamak karşı-hegemonik söylemin yapıtaşlarını anlamayı kolaylaştıracaktır.

Gramsci 'organik krizi' şöyle tanımlamaktadır: “Eğer yönetici sınıf rızayı yitirmişse, yani artık 'yöneten' değil, yalnızca 'egemen' ise, yalnız açık zor kullanıyorsa, kesinlikle bu

demektir ki, büyük kitleler geleneksel ideolojiden kopmuşlardır ve artık eskiden inandıklarına inanmamaktadırlar” (1985: 275).

Bu durumda Gramsci organik kriz dönemlerinde statükoyu korumanın zorluğunun karşı-hegemonya inşası için fırsatlar sunduğunu belirtmektedir (1985: 80). Carnoy krizleri; devleti yönetenler tarafından gerçekleştirilen toplumun hoşuna gitmeyecek eylemlerden kaynaklandığını belirtmektedir. Bununla birlikte edilgin konumda olan toplumun siyasal eylemlilik artışı da krizi tetiklemektedir (2001: 265- 266).

Organik kriz egemen sınıf kültürel ve ekonomik işlevini gerçekleştiremediğinde iktidar bloğunun dağılmasıyla ortaya çıkmaktadır. Bu durumda hegemonya yitirilerek, ortaya çıkan krizle egemen sınıfın çıkarları gün yüzüne çıkacaktır. Ekonomik ve ideolojik/kültürel olarak yönetenlerin eskinin yerinin dolduramadığında oluşan organik kriz, esasen rızanın yitirilmesine işaret etmektedir (Duman, 2015: 765- 766).

Gramsci organik bir krizin politikanın doğasını belirlediğini belirtmektedir. İstikrarlı politikalar rıza üretebilirken, güçlü karşıt vizyonların varlığında ortaya çıkan organik krizler güç gösterisine sahne olmaktadır. Organik krizlerde devletin sınıfsal doğası ifşa olmakta ve üretim araçların malikleri ve işçilerin oluşturduğu toplumsal güçler harekete geçmektedir (Riley, 2011).

Organik krizde diğer bir deyişle hegemonya krizinde temsil edenlerle edilenler arasındaki bağ zayıflamaktadır. Bu açıdan sorun “temsil edememe” sorunudur (Dural, 2007: 64). Hegemonya krizi belirdiğinde; egemen aktörler kadar hegemonyanın kurucu unsurları olan ittifaklar da bileşenlerine ayrılarak sorgulanacaktır. Aynı zamanda karşı rakipleri de ahlaki temellerini gözden geçirecektir. Böylece halkın yararına yeni bir etik zemin kurma zorunluluğu doğacaktır (Çavdar, 2015: 275). Kriz anında ortaya çıkan çelişkiler ‘yeni’ bir görüntüyle manipüle edilseler de bu durum ancak hesap gününü ertelemek olacaktır (Meyer ve Hincman, 2004: 71).

Gramsci organik krizlerde gerçekleşecek ahlaki ve entelektüel reformun topluma etki edebilecek aydınlar aracılığıyla olabileceğinin üzerinde ısrarla durmaktadır. Gramsci’ye göre organik aydının en önemli rolü halkı geleneksel kültüre alternatif öz kültürle tanıtırarak entelektüel reformla her bir bireyi aydın konumuna yükseltmektir. Bunu bireylere aydın bir dünya görüşü ve kararlı bir duruş kazandırarak yapacaklarını belirtmektedir. Önce kitleleri homojenleştirecek ortak duyuya, ortak duyudan da politika aracılığıyla bütün kitlenin fikri ilerlemesini sağlayacak yüksek felsefeye ulaştıracaklardır.

(Gramsci, 1986: 315; Bağla, 1977). Eagleton bunu destekler şekilde Gramsci'nin organik aydına; bütün insanlarda olan entelektüel potansiyeli açığa çıkarmak üzere örgütleyen ve ikna eden kişi olarak, teorikle pratiği birleştirici rol atfettiğini belirtmektedir. Buna göre organik aydın ortak bir dünya görüşü etrafında bireylerin bir araya gelmesini sağlayacak kültürel-toplumsal birliğin inşacıısı olacaktır (1996: 171- 172).

Gramsci aydınların hegemonya inşası için gerekli ideolojinin yayılması işlevini; siyasal partiler, sendika, kilise gibi sivil toplum örgütlerini ve okul, medya gibi kültür kurumları aracılığıyla gerçekleştirdiğini belirtmektedir (Duman, 2015: 777). Bu noktada yayma görevini üstlenen temel araç olarak medya içinden alternatif medyaların karşı-hegemonik söylem üretme yöntemleri ele alınacaktır.

3.5.2. Alternatif Medyada Karşı Söylem Geliştirilmesi

Aristoteles tarafından bilginin pratik bir öğrenme şekli olarak adlandırılan eleştiri (Encabo, 2014: 355); gerçeklerin ortaya çıkmasında bir araç olarak kullanılmaktadır. Karşı-hegemonya oluşturma işlevi; egemenlik ilişkilerini değiştirmek için ön hazırlık çalışmasını oluşturacaktır. Bunun için Gramsci'nin üzerinde durduğu madun organik entelektüeller, sahip oldukların sembolik üretim araçları ile yeni bir kültürel yapı inşa ederek değişimin başlangıç gücünü açığa çıkaracaktır. Halka politik bilinç kazandırarak kendi ahlaki ve entelektüel özerklikleriyle harekete geçmelerini tavsiye edecektir. Bu alandaki mücadele temelde, toplumsalın yeniden üretimiyle, söylem ve görseller aracılığıyla üretilecek karşı sembolik içerikler arasında gerçekleşecektir. Buradaki direnişin temel amacı yanlış bilinçten kurtulmaktan öte; egemen hegemonyanın dolaşıma soktuğu sembolik üretimlere karşılık vermektir. Alternatif medyayı bu noktada değerli kılan; bu mücadele içinde iletişim hakkı talebini ortaya koymasısı ve eleştirel kültür ortamı sunmasıdır (Granjon, 2014a: 170).

Karşı-hegemonya için üretilecek karşıt (muhalif) ideolojiler egemen ideolojinin sürdürülebilirliği için gerekli olan yeniden üretim koşullarına odaklanmalıdır. Çünkü hiçbir ideoloji yekpare bir bütün olarak egemenlik kuramamakta; gerçek yaşam pratikleri tarafından kesintiye uğratılmaktadır. Sınıfsal çelişkileri de ortaya koyacak bu pratikler arasına sızacak muhalif ideolojiler kendi hegemonyaları için işlevsel alan elde etmiş olacaktır (Çoban, 2011: 106).

Atton alternatif medyanın hegemonya ile olan ilişkisini şöyle tanımlamaktadır: “İster açık bir siyasal platformda olsun, ister deney ve var olan rollerin, alışkanlıkların simgelerin ve işaretlerin dönüşümü üzerinden dolaylı meydan okuma biçimleri kullanarak olsun; alternatif ve radikal medyanın tüm yelpazeyle, hegemonyaya karşı meydan okumayı ifade ettiğini düşünebiliriz (2002: 15).” Bunu yaparken karşıt hegemonyanın kurulmasında ve yaygınlaştırılmasında hegemonik aygıtlara cephe alınmalı ve krize girmesi sağlanmalıdır (Carnoy, 2001: 261).

Mevcutun sınırlarını zorlayan eşitliğe ve özgürlüğe vurgu yapan alternatif bir düzen tahayyülü alternatif medyanın bireye seslendiği ana temadır. Değişime öncelikle kendisinden başlamış olması mevcut koşulların dönüşüm vaadini daha gerçekçi kılmaktadır (Çoban, 2014: 154- 155). Ayrıca alternatif mecraların çoğalması toplumsal rızayı üreten ve koruyan ana akım medyayı sıkıştırarak bir baskı ortamı meydana getirecektir (Granjon, 2014b: 186). Bu yönüyle sadece temsil ettikleri grupların görüşlerini yansıtmadıkları bununla birlikte bu düşünceleri etkileyebildiği için siyasal bir aktöre de dönüştüğü söylenebilecektir (Yanikkaya, 2014: 52).

Enformasyon hareketliliğini başlatan en önemli unsur ana akım medya eleştirisidir. Böylece ana akım tarafından yapılan propagandaya karşı farkındalık kazandırılacağı gibi karşı- güç oluşturma çabası da başlatılacaktır. Bununla birlikte yeni bir kamuoyuna dayalı yeni toplumsal birliktelikler de sunabilecektir (Granjon, 2014a: 173- 176).

Alternatif medyada ana akım medyanın güvenilirliğinden kaynaklı, mevcut hegemonyasına bir karşı duruş tavrı içindedir. Ancak bu duruş da kademelidir. Son derece bilinçli ve aşırı kararlı yaklaşımı olan iletişim alanlarından, konulara daha teğet geçen tavırları bulunan çekirdek ve çevre ilişkisi içinde işleyen alanlar bulunmaktadır (Downing, 2003: 637). Bu alanların en uç noktası literatürde *radikal medya* olarak geçen medya tipolojisidir ki; kaynağını Gramsci’nin karşı-hegemonya kurumsallaştırmasından almaktadır. ‘Gerçeği göstermek’, ‘ yalanlara karşı çıkmak’ ya da ‘sessizliği bozmak’ gibi emellerle yola çıkarak kamusal tartışmalara alan açtığı kadar, toplumsal değişimin taşıyıcılığı rolünü de üstlenmektedir (Vatikiotis, 2014: 73). Atton (2014: 22) da alternatif ve radikal medyaların ürettikleri kavramsal çalışmaların Gramsci’nin karşı-hegemonya kuramı içinde gerçekleştiğini belirtmektedir. Bu tespit çalışmamız açısından kuramla örneklemin uyumunu gösterdiği için önemli görülmektedir.

Atton; alternatif medyaları ana akım içeriklerde yer edinmeyen konulara ya da karşıtlıklarına değinmesiyle ‘içten içe toplumsal değışim arzusu taşıyan’ (2014: 41), ‘büyük ölçüde muhalif’ (2014: 33) medyalar olarak tanımlamaktadır. Egemen hegemonyaya meydan okuyan bir tarzla, mevcut rutinleri, işaretleri ve rolleri dönüştürdüğünü ifade etmektedir (2014: 40). Medya metnine alternatif özellik katarak güç katan olgu; içerikle birlikte üretimin bağlamıdır. Diğer bir deyişle; içeriği de salt kopya fikirler olmaktan kurtaran aldığı pozisyonudur (Atton, 2014: 38).

Mücadelede karşıt argümanlar sunmak kolay ancak kabul edilmesi zordur. Bu durumun en temel nedenleri; konuya ait başat tanımlamaların yoğun tekrarı ve başat tanımlamaların mantıksal argümanlara dayandırılmasıdır. Ayrıca sorunun ağırlığı olan ve güvenilen insanlar tarafından biçimlendirilerek aktarılmış olması ‘ortakduyu’nun bir parçasına dönüşmesine neden olmakta ve karşıt görüşler ‘konuyu saptırma’ olarak değerlendirilmektedir (Hall, 1999a: 114). Bu yüzden karşı-hegemonya, mevcut hegemonyanın dokusunun zayıfladığı alanlarda ortaya çıkacaktır. İdeolojik ve kültürel öğelere başka bir bakış açısıyla yeniden anlam kazandırılacaktır. Asıl filizlenme alanları sistematığı bozuk, eklemlenmesi zayıf bilinç alanlarıdır (Sancar, 2005: 210).

Karşı-hegemonyaya ait ideolojiler, başat ideolojinin hiç kullanmadığı ya da kullanmayı bıraktığı alanlara saldırı düzenleyerek, bu alanları egemen ideoloji adına kullanışsız hale getirmeli ve etkilerini kısıtlamalıdır. Bu alanlar egemen ideolojiyi kısıtlarken karşıt ideolojinin etkilerinin yayılması için de elverişli bir ortam sunacaktır. Bu durumda hegemonik mücadele içinde muhalif ideolojiler de kendi ideolojik aygıtlarını üretebilecek hatta DİA’ları kendi kullanımları adına yeniden şekillendirebilecektir (Çoban, 2011: 95). Alternatif medya, bir yerde ‘tarafsızlık’ ideolojisini açık savunuculuk ve muhalefet tavrıyla değiştirmektedir (Atton, 2003: 267). Tek ve katı yönelimler yerine; melezleştirilmiş, bağlama özgü ve koşullu uygulamalar içinde gelişmektedir (Atton, 2003: 269).

Çalışmanın bu noktasında medya aracılığıyla üretilecek karşı-hegemonik söylemlerin neleri içermesi ve nasıl bir strateji izlemesi gerektiğinden hareketle bir yol haritası çizilmeye çalışılacaktır:

Gramsci iki tür hegemonyadan bahsetmektedir. İlki pasif konsensüs olarak, muhalif grupların aydınlarının ve etkin öğelerinin devşirildiği, etkisizleştirildiği, kendi gündemlerine aktarıldığı ya da tamamıyla dejenere edildiği pratikleri içerirken; diğeri tüm

toplumun katıldığı ulusal-popüler irade olarak, topluma ahlaki ve entelektüel liderlik yapılmasıyla kurulan hegemonyayı ifade etmektedir (Mouffe, 1979: 182- 184).

Freedman, Carlsmith ve Sears (1974: 268- 277) egemen ideolojinin hegemonyasına karşı beş direnme şeklini işaret etmektedirler. Buna göre:

- Egemen ideoloji; uyanık bir zihnin ve iyi bir eğitimin ürünü olacak akılcı bir yolla direnmek üzere, karşıt bir ideoloji ile çürütülmeye çalışılmalıdır.
- Egemen ideolojiyi üreten kişilerin hedef alınarak inandırıcılığını yitirecek şekilde hakkında olumsuz görüşler yayılmalıdır.
- Egemen ideolojinin ifadesi olan görüşlerin inanılabilir ve kabul edilebilir olmadıkları sebepleriyle gösterilmelidir.
- Egemen ideolojiyi taşıyan bilgi bozulmalı, saptırılmalı ya da yozlaştırılmalıdır. Bilginin yorumlandığı bu aşamada değersizleştirme ya da karşıt ideolojiye eklenerek kullanışlı hale getirme önem taşımaktadır.
- Karşıt ideolojiye ait görüşler savunulurken, meşruluk zemininde tartışılarak mantıklı gösterilmeli ve itiraz edilmesinin önü alınmalıdır

Granjon'a göre medya araçları aracılığıyla karşı-hegemonya üretimi;

- Egemen medyanın eleştirel incelenmesini
- Medyanın mülkiyet ilişkilerinin ve bu ilişkilerin sebep olacağı güç dengesizliklerinin açığa çıkarılmasını
- Egemen medyanın ürettiği ideolojik içeriklere yönelik medya okuryazarlığı kazandırılmasını
- Son olarak farklı kaynaklara dayanan yenilikçi söylemlerin üretebilmesi adımlarını içermelidir (2014b: 207).

Oskay ise hegemonik ideolojilere karşı kitlelerin dikkatini çekecek iletilerin;

- Maddi yaşamın gerçekliklerini
- Hegemonik ideolojinin çelişkilerini
- Direnen alt kültürlerin değerlerini ve
- Mevcut yaşam koşullarına alternatif sunulabilecek daha insani seçenekleri içermesi gerektiğini belirtmektedir (2017: 428).

Fairclough'a göre (2015a: 130) ise ideolojik mücadelenin gerçekleştiği söylem düzeninde hegemonik değişim;

- Mevcut öge ve kodları yeni kombinasyonlarla yeniden sunmalı
- Aykırı olmayı ve sınırları aşmayı göze alarak alternatif bir anlamlandırma imkânı tanınmalı
- Egemen söylemin uzlaşısı ve beklentilerine dayalı, sınırlı ve kapalı düşünce yapılarının çevresini genişleterek, vurgunun değiştiği geniş bir bakış açısı sunmalı ve
- Uzlaşmaları sorunsallaştıran, çelişkileri ve uyuşmayan öğeleri görünür kılan bir yaklaşım benimsemelidir.

Çoban ise söylemsel düzlemde karşı- hegemonya üretiminin;

- Alternatif bir söylemle egemen kurumsal söylemin rıza ve ikna sağlayan öğelerinin kırılmasıyla,
- Sınıfsal çelişkilerin sorunsallaştırarak farkındalığın sağlanmasıyla ve
- Toplumsalın çeşitli iletişimsel yöntemlerle üreteceği yeni söylemler aracılığıyla ikna etmekle mümkün olabileceğini belirtmektedir (2015: 208).

Ayrıca; hegemonik ideolojinin iç tutarlık yoksunluğundan yola çıkarak, başat kültürün çelişkilerini kitlelere gösterebilecek; bireysellik, özgürlük ve esenlik gibi bireysel çıkarların hegemonik ideolojinin ürettiği sistem bünyesinde evcilleştirilmiş halleri ortaya çıkarılmalı, böylece kitlelerde bir silkelenme ve toparlanma açığa çıkarabilecek şekilde mevcut popüler kültür evrimleştirilmeli ve alternatif bir kültür sunulmalıdır. Bu alternatif kültür reel yaşama başka bir bakış açısıyla yaklaşma alışkanlığı, yeteneği ve umudu sunacaktır. Böylelikle kitlelerde meydana gelecek bilinçlenme, onun sağlayacağı örgütlenme ve sonuçta ortaya çıkacak siyasal katılım; yaşam koşullarının seçkin bir 'azınlık' elinde yozlaştırılmasının önünü alacaktır (Oskay, 2017: 430).

Bu konuda başka bir önemli alan; 'seçkin bir azınlık' elinden hegemonik ideolojiyle kodlanarak hazırlanan medya içeriklerinin;

- Kitlelerin toplumsal sınıf farklılığından,
- Bu sınıflara ait kültür farklılığından,
- Başat kültüre rağmen biçimlenememiş alt kültürlerin varlığından,
- Farklı yaşam deneyimlerinden,

- Ortak deneyimlerin varlığında ise oluşan farklı his ve düşünce ayrımlarından,
- Sunulan mesajların anlaşılma güçlüğünden ve
- Anlaşılanların etrafına aktarılırken yaşanan sözel ifade zayıflığı gibi nedenlerden dolayı her zaman istenen kod açımıyla alımlanmamalarıdır. Bunun temelde yatan en belirgin nedeni aynı simgelerin ikincil düzeyde bireylerde uyandırdığı anlam farklılıklarıdır (Oskay; 2017: 436- 437).

Bu durumda başat kültür tarafından melezleştirilse de mevcut yaşam koşullarına hitap ederek alt kültüre temas eden ve çareler sunan, yaşadıkları yabancılaşmayı düşündürecek ve çareler aratacak simgeler üstünden üretilecek alternatif ve ortak bir kültür deneyimi, karşı-hegemonya çalışmalarında istenen kodaçımı içim önem taşıyacaktır.

Alternatif bir söylem geliştiğini fark eden egemen gruplar hegemonya mücadelesi içinde hemen yeni bir söylem geliştirerek, söz konusu söylemi etkisiz hale getirmeye ya da kendi lehlerine çevirmeye veya anlamını dönüştürerek kendi söylem alanına eklemlemeye çalışacaktır. Bu mücadelede muhalif gruplar aynı yöntemleri uygulayarak, tarihsel döneme göre değişen yeni taktiklere başvurarak ya da başka çatlakları değerlendirerek kendi anlamlandırma sistemlerini kuracakları söylem alanını geri kazanmaya çalışacaklardır (Çoban, 2015:212). Bu durumda toplumsala bir alternatif olma çabası; karşı hamlelerle yanıtlar vermeyi içerdiği gibi; aynı zamanda mücadelenin devamlılığı için iletişimsel alandaki dönüşümleri takip ediyor olmayı ve zamanın gerektirdiği taktik ve stratejileri uygulamayı da içermelidir (Çoban, 2014: 164).

Sonuç olarak özetlemek gerekirse; teorik kısımda da tartışıldığı üzere hegemonik mücadelede Gramsci'nin iktisadi etkilerden farklı olarak kültürel ve entelektüel etkilere vurgusuyla karşı-hegemonya oluşturmak üzere özgün çözümlemelerini şu dört temel üzerine kurduğu görülmektedir.

- Egemen hegemonyanın organik krize girdiği dönemler karşı-hegemonya açısından değerlendirilmesi gereken dönemlerdir.
- Sistem bu krizde değilse; gireceği şekilde egemenlerin çıkarlarının deşifre edilmesi gerekecektir.
- Kültürel ve ahlaki önderliği ifade eden mevzi savaşı stratejileri aracılığıyla toplumun ihtiyaçlarının keşfedilmesi, karşı-hegemonya kurulması, bilinç halinde yaygınlaştırılması ve ideolojilerin eyleme dökülmesi sağlanmalıdır.

- Bu sürecin temel önderleri yaşanan olguları sorgulamaya açan ve ikna edici eleştirel söylem geliştirebilen aydınlar olacaktır. Ve pratikte bu aydınlar kendilerini alternatif mecralarda ifade etme olanağı bulanacaktır.

BÖLÜM 4: ALTERNATİF MEDYA SÖYLEMİ OLARAK POLİTİK MİZAH ÖZELİNDE SİYASİ KARİKATÜR ve TÜRKİYE’DEKİ SERÜVENİ

Bu başlık altında alternatif medya içeriği olarak mizaha giriş yapılacaktır. Araştırma konusu açısından önemi ile ilişkili olarak mizah çeşitlerinden politik mizahın üzerinde durulacak, özelinde siyasi karikatürün konumu ve işleyişi tartışılacaktır. Son olarak mizahın geçmişten buyana en çok yayılım gösterdiği alanlar olarak mizah dergileri üzerinde durulacak ve Türkiye’deki tarihsel gelişimine değinilecektir.

4.1. Alternatif Medya İçeriği Olarak Mizah

Söylem üzerinden gerçekleştirilen mücadele; bireylere, kimliklere, sınıflara ya da inanışlara dair farklılıklar üzerine verilen güç savaşını ifade etmektedir (Yılmaz, 2013: 27). Ayrıca anlam üzerinde gerçekleştirilecek mücadele sadece söylem üzerinde meydana gelmemekte, aynı zamanda anlamlandırmayı gerçekleştiren araçlara erişimi de kapsamaktadır. Çünkü kamusal söylem alanına erişimi sıradanlaşan seçkinlerin karşısında, alternatif anlamları duyurmak için kamusal söyleme sızmaya uğraşanlar bulunmaktadır (Hall, 1999a: 113). Mizahi içerikler söz konusu ikinci kategorinin öğeleri olarak anlam üzerinde gerçekleştirilen mücadelenin taraflarından olmaktadır.

Kamusal alandan dışlanan ötekiler elinde, toplumsal çelişkilere içkin gündelik hayatın pratikleri üzerinden, tüketim toplumunun alıştığı ve talep ettiği görüntü ve eğlence unsurlarına sahip mizahla geliştirilen muhalefet etme örnekleri, günümüz toplumlarının hızlı ve çabuk değişen gündemleri arasında akılda kalıcı bir an oluşturmak için etkili bir yöntem olarak belirlemektedir. Öcal (2016: 100) moderniteye özgü bir gerçeklikle; iktidar ve muhalefetin siyasette görünür olma biçimlerinin de, tüketim toplumunun ürettiği haz duymaya dayanan eğlence kültürüne uyum sağladığını belirtmektedir. Mizahi dile siyasi mücadelede, içkin olan şiddetin başaltım mekanizması olarak, mücadelenin sürdürülebilirliği ve katlanabilirliği adına başvurulmaktadır (Çavdar, 2015: 283). Bu yönüyle politik mizah, alternatifin söylendiği mizahi bir dil olarak dikkatleri çekmektedir.

4.1.1. Mizah ve Çeşitleri

Gülmece- güldürü anlamlarını içeren mizah kelimesi; Kaşgarlı Mahmut tarafından yazılan Divan-ü Lügat-it Türk kitabında gülünç nesne anlamında ‘külüt’ olarak geçmiş,

zamanla gülüt ve son olarak gülmece olarak dilimizde yer edinmiştir (Kar, 1999: 1). Mizah eğlence ile olduğu kadar hoşgörü ile de bir kök ilişkisi içerisinde. Birbirini beslemekte ve anlamlı kılmaktadır. Hoş görülesi olandır çünkü toplum düzenine ait politik, sosyal ve ekonomik baskılara açık ve eşitleyici bir yaklaşımla işaret etmektedir (Öngören, 1998: 15- 16). Mizah aracılığıyla gerçekliğinden soyularak taklide çevrilen ve gücünü kaybeden kötülüğün korkuyla bağı kopacaktır. Bu yüzden yasak ve kötülük ile ilgili konuların serbestçe tartışılması; mizah sayesinde hoşgörü ile karşılık bulacaktır (Öngören, 1998: 17).

Sonuca değil sürece işaret etmesiyle mizah; onu besleyecek toplumsal ve bireysel sorunlardan kaynağını almaktadır. Ancak yine de üstü kapalı ve dolaylı yorumunun anlaşılabilmesi için, ortak yaşanmışlık ve zekâyâ ihtiyaç duymaktadır (Yağcı, 2016: 21). Mizahın, zamanın süregiden devamlılığı içinde ‘olan’la ‘olması gereken’ arasındaki farktan türediği göz önüne alındığında; bağlamsal ve anlık gelişimlerinin bir döneme, güldüren unsurun ortak kabul ve yadırgayışlardan ortaya çıkmasıyla bir kültüre işaret ettiği görülecektir (Basat, 2016: 151). Dolayısıyla mizah ürünleri belirli bir kültüre ait belirli bir dönemin röntgenini çekme, o döneme ayna tutma potansiyeli taşımaktadır.

Cantek’in ifadesiyle mizah; “hayatın gözü, bütün resimlerin en renklisi... Hayatın dili, bütün seslerin en dayanıklısı... Kahkahanın patronu, özeti gözyaşının... Yasak edilenin hikâyesi... Mizah, resmiyetten çalınmış anlar. Yarası kendisi. Kanadıkça güldürür, kanı muhtevası; kabuk bağlasa tükenecek... Mizah memlekettir, yaşadığı yere benzer” (2011: 293).

Mizahın içkin olduğu gülme edimi; dıştan belirli olmayan gülmeden başlayarak; belirli belirsiz gülümsemeden, gözlerinin içiyle gülmeye, bıyık altından gülmeden katılırcasına gülmeye kadar geniş bir yelpazede işleyiş göstermektedir (Nesin, 1973: 15).

Mizah, kaynağını iki ögeli şaşırtmacadan almaktadır. İlki mizahçının basmakalıp düşünceleri aştığı özgün yaklaşımın şaşırtma etkisi, diğeri ise uyumsuz kalıpların çatışmasından doğan zihinsel sarsma etkisidir. Mizahçı toplumsal mesajını belirlediği konu ya da durumun, genel algının sınırlarında kalan ya da göz ardı edilmiş yönünü açığa çıkararak iletmektedir (Koestler, 1997: 99- 101).

Mizahçılar sezdirme, basitleştirerek vurgulama, araya sokuşturma, yer değiştirme, abartılı anlatım ve özgünlüğüyle beklenmedik olanı açığa çıkarma gibi çeşitli ölçütler etrafında teknik geliştirmektedir (Koestler, 1997: 106).

Mizahçının vazifesini; gözü tenkit mikroskobunda, cemiyet denetçisi olarak ölçsüzlükleri, aksaklıkları ya da pürüzleri tespit etmek olarak gören Yücebaş; mizahın vazifesini ise uyandırmak ve terbiye etmek olarak tarif etmektedir. Ancak bu vazifeyi kaba kuvvet ya da şiddetle değil, şeytan tozu gibi kaşındıran biraz da yakan, ustura gibi kayıcı nükteler aracılığıyla yapmaktadır (2004: 53). Başarısını çarpıtmaktan alan mizah; yıkıcılığı, sorgulamayı ve analiz etmeyi içermekte ve gerektirmektedir (Tellan, 2015: 451).

Toplumsal yapıda hatta bireylerin şahsında ortaya çıkan yozlaşmalara ve aksaklıklara dikkat çekmek isteyen mizah; yine halkın kendi zekâsından kaynak alan iğneleyici, alaycı ve sivri dilli bir yaklaşımı ifade etmektedir (Yavalar, 2018: 45). Beklenmedik, şaşırtıcı, uyuşmaz, yersiz, alışılanın farklı okuması gibi kavramlar temelinde açıklandığında; olgu ve olayların yeniden okunabilirliğine, gülümseme açığa çıkaran bir yorumuna işaret etmektedir (Gündüz ve Pembecioğlu, 2016: 532- 533).

Mizah; önerme ve tasarımların özel bir mantık yapısı ile kurulabilmesinden ortaya çıkmaktadır. Kuru bir mantıkla yanlış kabul edilecek bir önermenin, yaşam pratiği içinde doğruluk payı içerdiğinin farkındalığı zekâ parıltısı olarak ışıkları üzerine çekecektir (Öngören, 1998: 24). Durum, olgu ve olaylarla ilgili eğlenceli fakat uyumsuz alanları vurgulamaya cesaret gösteren düşünme biçimidir (Yağcı, 2016: 21). Duygulardan sıyrılarak, zekâyâ seslenen mizah; olguların farklı yönlerine (Sütcü, 2016: 8), yaşamın çelişkili pratiklerine dikkati çekmektedir (Kuipers, 2016: 62).

“Had bilmez, kemiksiz bir dil” (Kamiloğlu, 2013: 170) olarak mizah, küçük düşürme işlevi taşıyarak standart olandan sapmaya karşı ‘*ıslah aracı*’ olarak vazife görmektedir. Temayüllerin dışında davrananlardan öç almayı, saygısız kabul edilene daha saygısızca yapılan bir misillemeyi içermektedir. Ancak bu düzeltme aracı her zaman insani adil ya da haklı görülmeyecektir. Çünkü bu nitelikler için düşünme eylemi ve iyi yürekli yaklaşım gerekecektir (Bergson, 2015: 127).

Selçuk mizahın; sadece güldürü aracı olmadığını, karşıt fikirleri de bünyesinde barındırmasıyla, düşünceleri şaşırtıcı ve beklenmedik şekilde aktarma yetisiyle, alay etmesi, eleştirmesi ve bir şekilde düşünmeye sevk etmesiyle çok yönlü olarak değerlendirilmesi gerekliliğine vurgu yapmaktadır (1998: 200). Oral’da bu düşüncüyü destekleyecek şekilde mizahı; hüznün, acı, eleştiri, tepki çekme ve şaşırtma gibi sadece

güldürme değil birçok farklı etkiye sebebiyet vereceğinden, ciddiye alınması gereken bir iş olarak nitelemektedir (2011: 168).

Öngören (1998: 28- 29); mizahın oluşabilmesi için üç ögenin bir araya gelmesi gerekliliğinden bahsetmektedir:

- Yan yana getirilecek ilgisiz iki sınıfın mevcudiyeti,
- Bu birlikteliğin alışılmadık bir görüntüye yol açması,
- Ne anlama geldiğinin ifadesi olarak; çıkar ilişkilerine işaret eden ve somut toplumsal bir duruma dikkat çeken sonuca varılması. Toplumsal ilişkilere vurgu yapan bu son ögesi, aynı zamanda mizahı soyut genellemelerle ilgilenen diğer sanat türlerinden ayırmaktadır.

Mizah çeşitleri temel olarak üç grupta ele alınmaktadır. Bireylerce ilgi çekici görülen ve gündem oluşturan konuların ele alındığı *popüler mizah*, malzemesini siyasi gündemden devşiren *politik mizah* ve *kara mizahtır* (Yardımcı, : 2010: 12- 13). Arık kara mizahın; bireylere mutluluk vereceği iddia edilen genel geçer durumları eleştirmek için, içeriğin eğip büküldüğü, kalıpların kırıldığı yeni bir format ya da karmaşık gerçekliği anlatmanın bir yolu olarak ortaya çıktığını belirtmektedir (2002: 90).

Martin ve arkadaşlarının belirlediği modele göre ise mizah, bireyler tarafından temelde dört şekilde kullanılmaktadır (2003: 53- 54):

1. *Katılımcı Mizah (Affiliative humor)*: Kendini ve başkalarını onaylayan ve muhtemelen kişilerarası bağlılığı ve çekiciliği artıran mizahın hoşgörülü kullanımını ifade etmektedir.
2. *Kendini Geliştiren Mizah (Self-enhancing humor)*: Katılımcı mizahın dışadönük yaklaşımından ziyade mizahın, stres, sıkıntı veya olumsuz duygularla başa çıkmaya yönelik içe dönük bir yaklaşımını ifade etmektedir.
3. *Saldırgan Mizah (Aggressive humor)*: Bu kullanım şeklinde mizahın, düşmanlık, öfke ve saldırganlık duyguları içinde başkalarına zarar verebilecek ya da ötekileştirecek şekilde olumsuz kullanımını ifade etmektedir.
4. *Kendini Yıkıcı Mizah (Self-defeating humor)*: Bu mizah türü ise başkalarını eğlendirmek ya da onların onayını kazanabilmek adına kendini küçümsemeyi içeren mizahı ifade etmektedir.

Sonuç olarak mizah temelde popüler, politik ve kara mizah olarak üç çeşit halinde ele alınırken; katılımcı, kendini geliştiren, saldırgan ve kendini yıkıcı türleri ile de karşımıza çıkmaktadır.

4.1.2. Mizah Kuramları ve Toplumla İlişkisi

Mizah ile ilgili ilk çalışmalar günümüze gelememiş olsa da Aristoteles'in Poetika adlı çalışmasının son kısmında ve Hegel'in 'Tin'in Fenomenolojisi' eserinde görülmektedir. Bergson ise 'Gülme: Komiğin Anlamı Üzerine Bir Deneme' adlı eseriyle konuyu ayrı ve bağımsız bir değerlendirmede ele almıştır (Sütcü, 2016: 6).

Tarih boyunca mizah ve gülme konusundaki yaklaşımlar temel olarak üç başlık altında toplanmaktadır: Üstünlük Kuramı, Rahatlama Kuramı ve Uyuşmazlık Kuramı.

Platon ve Aristo'ya dayandırılan ve Hobbes'un (1650) ifadelerinde yer bulan *Üstünlük Kuramı*'nda mizah, kusur ve zayıflıklar üzerinde odaklanılarak, bireyin kendisini 'ani bir zafer duygusuyla' başkasından ya da başka durumlardan daha iyi görmesi, sosyal ilişkiler bağlamında üstünlük kurma ifadesi olarak değerlendirilmiştir. Üstünlük kuramında bir karşılaştırma ve alaya alma söz konusudur. İktidarla organik ilişkisi bulunan bu yaklaşım zayıfın yenilgisinden doğan zafere odaklanmaktadır. Uyumsuz durumların ve kişinin kendisiyle dalga geçebilmesinin açıklanamadığı bu kuram geliştirilme ihtiyacı duymuştur (Morreall, 1997:2- 23; Kuipers, 2016: 48; Erçetingöz ve Becerikli, 2016: 366).

Toplumsal olarak mizah konusunu değerlendirmeye açan ilk düşünür ise (1861) Herbert Spencer'dır. Stresi azaltmak için gerekli gördüğü *Rahatlama Kuramına* dayanan bu yaklaşımı Sigmund Freud'un (1905) toplumsal baskıların sinirsel enerjinin ortaya çıktığı gülme eylemi ile uzaklaştırıldığı ve 'emniyet vana'sı olarak gerginliğin boşaltılmasında rol oynadığı çerçevesindeki değerlendirmeleri izlemiştir. Dolayısıyla gülme eylemi duygusal, ya da bilişsel yanıla değil biyolojik ve fizyolojik anlamıyla ele alınmıştır (Morreall, 1997: 32- 33; Kuipers, 2016: 48- 50). Gülme yaşattığı yoğunluksuz ve coşkulu hava sayesinde yaşamın baskı ve yükünün birey üzerindeki ağırlığını hafifleterek, ayaklarını yerden kesmektedir. Bu hafiflik sorunların da aşılabileceği hissini içinde barındırmaktadır (Sanders, 2001: 35).

Uyuşmazlık Kuramında dikkatler gülmenin duygusal anlamından bilişsel anlamına kaymaktadır. Tuhaf görülen, beklenin ya da kalıpların dışında gelişen, uygunsuz, mantıksız ve bireyleri şaşırtan konuların gülme sebebi olduğu temel alınmaktadır. Bu

kuram da üstünlük kuramı gibi karşıtlık ve ikiliğe dayanmaktadır. Kuramın meşhur savunucuları Schopenhauer ve Kant'tır. Freud ayrıca rahatlama kuramını uyumsuzluk kuramı ile birleştirmiş, psikoanalitik altında sosyal ilişkileri çözümlemeye gitmiştir. Bergson (1900) da Freud gibi gülmenin sosyal karakteri üzerinde durmakta ve sosyal kontrol biçimi olarak, ıslah edici bir dışlama aracı olarak değerlendirmektedir. (Morreall, 1997: 24- 26; Öztürk ve Arıkan, 2016: 226). Bu yaklaşımda hayal gücünün ve bilinçaltının etkisiyle toplumsal gerçekliğin saçmalığı farklı bir bakış açısıyla yeniden inşa edilmektedir (Erçetingöz ve Becerikli, 2016: 367).

Bergson bağımsız olarak ele aldığı gülmeyi; sanatla akraba olmakla birlikte kaynağını gerçek yaşamdan alan, bu yönüyle kendine has bir mantık içeren, hayallere kapılsa bile toplumsalı benimsemekten geri durmayan, ele geçirme çabalarının sonuç vermediği küstah bir direniş olarak tanımlamaktadır (2014: 3- 4).

Bergson gülme için önemli üç hayati nokta belirlemektedir. Buna göre (2014: 5- 7):

1. Gülme eylemi sadece insani olan durumlarda gerçekleşmektedir. Bir manzara, hayvan ya da nesne ise ancak insani bir ifade ya da tavırla bağdaştırılabilirse gülünç olacaktır.
2. Gülme olgusu; duygudan sıyrılmış, durgun ve sakin bir ruh üzerinde etki etmektedir. Gülme, diğer akıllarla ilişkisi bulunan saf akla seslendiğinden; kalbin hissizleşmesini ve ciddiyetin bir kenara bırakılmasını gerektirmektedir.
3. Gülme toplumsal bir anlam birlikteliğinden, müşterek hayatın gerekliliğinden doğmaktadır. Yankılanmaya ihtiyaç duyan gülme eylemi, ait olduğu toplulukta diğer gülenlerle yapılmış bir ittifakı bünyesinde barındırmaktadır.

Bergson (2014: 14- 15) ayrıca gülmenin toplumsal yapıdaki rolünü açıklayan bir formüleştirmeye gitmektedir. Buna göre; toplumun bireyden beklediği iki önemli unsur bulunmaktadır: Mevcut durumu anlamak ve değerlendirebilmek için gerekli *uyanık bir zihin* ve gelişen durumlara uyumu gerçekleştirecek bedensel ve zihinsel *esneklik*. Bununla birlikte hayatta kalmak toplum için yeterli olmamakta; katılaşmış alışkanlıkların otomatizminde yaşamını iyi sürdürmesi ve her koşulda *uyum sağlaması* beklenmektedir. Toplumun uyum beklentisi o kadar kuvvetlidir ki; merkezinin kaymasına yol açabilecek zihniyet, karakter ve vücut katılığı gibi her türlü katılığı kendisi için tehdit addetmekte ve endişe ile yaklaşmaktadır. Ancak bu durum somut bir saldırı içermediğinden, somut bir ceza vermek yerine, bir nevi sosyal jest olan gülme ile karşılık vermektedir. Bu yolla

bireylerde oluşturacağı gülme korkusu; mekanik katılıkları esnekleştireceği gibi, sıra dışılıkları bastırarak, yalıtılmışlıkları dâhil edecek böylece standart olanı belirleyerek toplumsal beklentiye karşı her zaman uyanıklık kazandıracaktır.

Sağduyu olarak da adlandırılan, toplumsalda gerçekleşen olgulara karşı gösterilen tutarlı zihinsel çaba; sürekli bir emek gerektirmektedir. Gülme eyleminde bir an olsun bu çabanın durması ve yorgunluğunun dinmesi söz konusudur. Bireyin uyum sağlamak adına bir yol tutturarak alışkanlıklar ağında yaşaması aynı zamanda hayata borçlu olduğu dikkati verememesine yol açacaktır (Bergson, 2015: 127). Gülme eyleminde alışkanlıklar içinde gerçekleşen bu dalgınlığa dikkat çekilmektedir. Bergson'un tanımlamalarından gülme eyleminin kaynağını; her türlü katılıktan uyum talep eden toplumsal beklentinin kendi katılığından aldığını söylemek mümkündür.

Bergson mizahın denetim işlevi gören 'toplumsallığı' üzerinde görüşlerde bulunmaktadır. Oysa ötekinin 'gülünesi bir varlık' olarak işaret edildiği, merkezden çevreye yıkıcı ve dışlayıcı baskı mekanizması olarak işleyen mizah; aynı zamanda iktidarı eleştirmenin, kutsal örtüyü kaldırıp altına bakmanın, saklı olanı göstermenin de uygun bir tonu olarak kullanılabilir (Yurdigül ve Yurdigül, 2016: 338- 339). Bu yönleriyle mizah susturulan, doğallaştırılan ya da sorgulanmayan gündeme taşımasıyla bir 'eleştiri aracı' olarak aynı zamanda alternatif olasılıklara da işaret edebilecektir. Özkan bu durumu şöyle betimlemektedir:

'Mizah' 'bireysellik' ile 'toplumsallık' arasındaki ikilemde ortaya çıkar. Kişinin arzu ve hayalleri toplumsallığın baskılama mekanizmalarıyla sınırlandırılmaya çalışılırken, kişi, bir tür meydan okuma biçimi olarak toplumla alay eder (ridicule)... 'Mizah'ın bireysel ve toplumsal nitelikleri, bir yandan bir tür karşı çıkışı, diğer yandan denetimi sağlayan işlevlerinden dolayı, 'taşkınlık' ile 'katarsis' arasında bir dengenin kurulmasına neden olur (2016: 41- 42).

Mizah belirli bir zamana ve yere özgü gelişim göstermesiyle sosyal ve kültürel bir fenomendir (Kuipers, 2016: 47). Toplumlara ait bir takım alt referanslara gönderme yapmalıdır (Yurdigül ve Yurdigül, 2016: 333). Bağlama göre şekillenmesiyle, sabit olmayan yorumlamalara açık ve düşünsel olarak çok boyutlu yapı içerisinde (Öztürk ve Arıkan, 2016: 225).

Bireyin kendi durumunu anlama ve toplumsal olarak meseleleri anlamlandırma ihtiyacı içinde mizah bir ayna tutmak suretiyle; konuların farklı yönlerini, tutarsızlıklarını ve tuhaf

döngüleri bir anda ortaya çıkarmaktadır. Bireyin sahip olduğu gerçeklik algısıyla çelişen bu durum, ilk tepki olarak bireyi rahatsız etse de, algıların sahiciliğini ve başka türlü düşünmenin olasılığı üzerine bir sorgulama başlatacaktır (Önder, 2016: 486- 487).

Toplumsal düzlemde ‘biz’ ve ‘onlar’ ayrımı üzerinden grup kimliği geliştirilmesine aracı olan mizah aynı zamanda normları değerlendirmeye açacak ve tabu konuları esnetecek şekilde, ciddi tonda söylenmeyecek olanı söylemenin de bir yolunu oluşturacaktır (Meşe, 2016: 85- 86). Aynı zamanda negatif etkiyi sekteye uğratarak pozitif bir etki açığa çıkarmasıyla topluma tesir gücü bulunmaktadır (Yurdigül ve Yurdigül, 2016: 347). Bireysel mizahta ise; kendileri için endişe kaynağı olan, önem arz eden, hoşlanmadıkları ya da üstünlük hissettikleri konular dile getirilmektedir (Kuipers, 2016: 64, 67).

Sanders gülmeyi beş duyunun yanına yerleştirecek kadar evrensel yararlı ve temel bir edim olarak kabul etmektedir (2001: 24). Ayrıca kıskançlığa, ruhun sömürgeleştirilmesine, can sıkıntısına ve hastalığa karşı savunma hattı olarak değerlendirmektedir (2001: 32).

Tuhaf ve gülünç olandan beslenen mizah; küçümser bir dille ele aldığı kişiyi, kurumu ya da makamı darıltmaz. Bu yönüyle söylenmeyi söylemenin bir yolunu açmaktadır (Yücebaş, 2004: 13). Mizah ve komik olanda sıradan, belirlenmiş gündelik ve sonlu yaşamını aşma idesi bulunmaktadır. Mizahta birey; insana ait bütün zaafı, zayıflıkları, kusur ve yanlışlıkları fark etmekte ve kabul etmektedir. Mizah sayesinde hayat, mekanik olandan sıyrılarak karşıtlıkları kavuşturmakta ve kendisiyle yüzleşmektedir (Sütcü, 2016: 5, 14). Bu etkileriyle Fırat (2016: 547) tarafından toplum vicdanının açığa çıkardığı bir “savunma mekanizması” olarak betimlenen mizah; zalimliğe, burnu büyüklüğe ve ukalalığa karşı eleştiri araçlarından biri olarak kullanılagelmektedir.

“Bu gülüşte siyasal özgürlük umudu vardır; dünyanın olduğu gibi kabullenilmesi gerekmediğini gösterir. Tam tersine, dünyaya gülebilir insan, onu tersyüz edebilir, kendinden uzaklaştırabilir, katı ve hızlı kuralları çok çabuk ve mucizevi bir yolla plastik ve esnek bir şeye -akışkanlığa- dönüştürebilir” (Sanders, 2001: 33).

Sonuç olarak mizahın içinden yetiştiği toplumun sosyal ve kültürel yapısıyla ilişkisi bağlama özel etkisi ve toplum vicdanına seslenen muhalif duruşu; toplum içinde dillendirilemeyi söylemenin zeki ve eğlenceli bir yolu olarak belirlemektedir.

4.1.3. Mizahın Muhalefet İşlevi

Siyasal açıdan muhalefet; belirli bir zaman dilimi ve toplumsal yapı içinde; siyasal rejime, iktidar sahiplerine, iktidarın uyguladığı politikalara, mevcut sosyo-ekonomik düzene, bunlardan birine ya da tamamına karşı çıkmak olarak tanımlanmaktadır. Karşı çıkma alternatif bir öneriyi bünyesinde barındırabileceği gibi sadece eleştiri boyutunda da kalabilecektir. Vurgu eleştirilerin hedef doğrultusunda sonuçlar doğurmasında ve etki açığa çıkarmasındadır (Turgut, 1984: 8).

Siyasal literatürde iktidar politikalarına karşı iki tür muhalefetin varlığından bahsedilmektedir: ‘Grup içi muhalefet’ parlamento içinde gerçekleştirilen muhalefete, ‘davranışsal muhalefet’ ise parlamento dışı yapılan toplumsal muhalefete işaret etmektedir (Turgut, 1984: 4). Toplumsal muhalefet türünde maksat iktidarı ele geçirmek yahut ortak olmak değil; iktidarı belirli bir yöne sevk etmek, belirli konulara dikkati çekmek ve istenen sonuca ulaşmaktır. Toplumsal muhalefetin başlıca aktörleri; basın ve aydınlar başta olmak üzere meslek kuruluşları, öğrenciler, gençler, köylüler, işçiler, kadınlar ve azınlıklardır (Turgut, 1984: 135- 136).

Scott tahakküm ve direniş alanları olarak belirlediği kamusal senaryo ile gizli senaryo arasında stratejik bir önemi bulunan üçüncü bir alan tanımlamaktadır. Kamusal görüş alanına dâhil olan bu alanda anonimlik, kılık değiştirme ve kimlik saklama politikaları hâkimdir. Gizli senaryonun kodlandığı, muğlak bir form kazandırıldığı ve kısmi sterilizeye tabi tutulduğu bu alan, örtmece, şarkı, öykü, masal, fıkra, dedikodu ve söylenti gibi çeşitli halk kültürüne ait formlardan örneklerle hayata geçirilmektedir (2018: 50). Bu alanda haklı görülebilecek güvenlik kaygısı nedeniyle ideolojik direniş gizlenmekte ve sesini alçaltmaktadır. Bu görüşten yola çıkarak anonimliğe, kimlik saklamaya ya da kılık değiştirmeye uygun olarak kullanılabilecek çeşitli mizah türleri; tahakküme karşı direnişin, egemen görüşler karşısında muhalefet etmenin bir aracı olarak karşımızda belirmektedir.

Kendisiyle yapılan bir röportajda bir aydın olarak halkın avukatlığını yaptığını belirten Nesin, mizahın ve karikatürün amacının da muhalefet olduğunu bu yüzden resmi politikaya uzak bir anlayış içinde gelişmesi gerektiğini belirtmektedir (Gülen, 1996: 196). ‘Polisin nasıl başa çıkacaklarını bilmedikleri tek şey şiddetsizlik ve mizahtır’ diyen John Lennon’un düşüncesi etrafında hem dâhice hem de neşeli bir entelektüel çaba geliştiren mizahçılar (Yalçıntaş, 2015b: 118), saldırılarıyla toplumsal bir görev ifa ettiğini

düşünmekte, değişme ve düzeltme adına adım atıldığını varsaymaktadır. Toplumsal muhalefeti ‘karşıt olma’ eylemi üzerinden gerçekleştirecektir. Muhalefet sorumluluğu her ne kadar çözüm önerilerini de içermeliyse de, mizahçı temel olarak işaret etmeyi görev edinmiştir (Kamiloğlu, 2013: 169). Tellan da benzer bir görüşü “mizahın görevi aksaklıkları, saklanılmak isterken ortaya çıkan gerçekleri ve çelişkileri sergilemekle sınırlıdır. Ortaya çıkardığı, işaret ettiği sorunların çözümünü sunmaz, yeni bir gerçeklik kurmak mizahın görevi değildir (2015: 453)” sözleriyle ifade etmektedir.

İki muhalefet türü de iktidarın şeffaflığını ve suiistimal edilmesini önlemek amacıyla işlemektedir. Dolayısıyla yasal, açık ve serbest muhalefet demokratik ortam gerektirdiği gibi demokrasi de; varlığının devamı için siyasal muhalefete olmazsa olmaz şeklinde bağımlıdır (Turgut, 2011). Bu özellikleriyle değerlendirildiğinde siyasal muhalefet; örgütlü olabileceği gibi örgütsüz olarak da, partiler aracılığıyla olabileceği gibi baskı grupları hatta bireysel olarak da gerçekleştirilebilecektir.

Bireyin daha az zarar göreceği eleştirel duruşunun işleyişi, geçmişten günümüze gündelik hayatın mizah ve muhalefetle ilişkisi üzerinden devam etmiştir. Diyalektik olarak siyasi önemi yüksek olan olgular, toplum tarafından gerçekliğiyle algılanabilmeleri için daha güçlü mizah unsurlar etrafında kurgulanarak değerlendirilmeye açılmaktadır (Öcal, 2016: 115). Diğer bir bakış açısıyla iktidarın yol açtığı saçma duruma verilecek en anlamlı şey absürt bir tepki olacaktır: bu da duruma gülmektir (Sanders, 2001: 276).

İktidarın özgül aurasının ciddiyet olduğu düşünüldüğünde kahkaha; tehlikeli ve bozguncu yapısıyla iktidarı sarsma potansiyeline sahip görünmektedir (Kuruoğlu ve Boz, 2016: IX) İktidarlara için mizah; gücünün sınırlarını deşifre ettiği, iddialarının kofluğunu ve alt edilebilir olduğunu gözler önüne serdiği için tahammül edilemezdir (Küçükalkan, 2016: 330). Mizahın kendisinin bizzat ‘*düzene alternatif*’ bir mecra olması; eleştirilerin ve hatta önerilerin düşünülebilir olacağı alternatif bir ‘*yeni düzen*’e işaret etmektedir. Dolayısıyla mevcut düzenin devamlılığı çıkarlarıyla örtüşenler için; kontrol altında tutulması ve gerektiğinde engellenmesi olası görülecektir.

Mizahla iktidar arasındaki ilişki temelde iki şekilde işlemektedir. Bu işleyişin ilkinde mizah, iktidarın ideolojisi doğrultusunda kullanıldığı hegemonik ideolojiye katkı yapan bir işleyişle kullanılabileceği gibi; iktidarla arasındaki ideolojik çatışmadan doğan alaycı ve iğneleyici bir kullanımla da işletilebilecektir. İlkinde iktidar adına fayda, gerçeklikten uzaklaşıldığı salt gülme eylemi temelinde gerçekleştirilirken, ikincisinde ise gerçekliğin

sorgulanmasından doğan bir farkındalık amacıyla, baskı ve korkudan sıyrılmış bir özgür düşünme edimi ortaya çıkarılmak istenmektedir. Toplumsal düzenin devamlılığı amaçlanan ilk mizah türüne göre ikinci mizah türü muhaliftir; iktidar ilişkilerini ve mevcut düzeni eleştirel bir tavırla değerlendirmeye açmaktadır (Erçetingöz ve Becerikli, 2016: 365). Toplum nezdinde gülünç kılınan iktidar, simgesel olarak alt-üst edilerek muhalif bir hava temin edilmektedir. Bu etki tahakküm altındaki madun sınıfa, fiziki direniş yerine gülme edimi ile kontrollü boşalma ve rahatlama (Fırat, 2016: 548), diğer bir deyişle tahakküme karşı bir çeşit öç alma sağlayacaktır.

Mizahın temel eleştiri noktaları; geleneksel ve töresel yaklaşımlar, iktidarlardan kaynaklanan adaletsiz tutumlar, yönetim şekilleri ve bağlı olduğu sistemsel yapıların kapsamında olan konulardır (Avcı, 2003: 80).

Bu topraklarda mizah; kontrol eden devletten kontrol edilen devlete geçiş sürecinde başlamak üzere hep; halkın, sağduyunun ve muhalefetin sesi olagelmıştır. Özellikle karikatürle yapılan mizah; eleştirileri örtülü ortaya koymasıyla siyasal eleştiriye katlanabilir bir form kazandırmıştır (Kongar, 1986: 66- 68).

“Eğlence dünyasında bir koro vardır. Mizah ise her zaman solo bir çıkıştır. Herkesin aynı havadan çaldığı bir ülke ve dünya orkestrasında arada bir ayağa kalkan ve aykırı bir ses çıkaran solist gibi” betimlemesiyle Oral (1998: 52); aynılıktan sıyrılmayı başarabilen farklı bir sese vurgu yapmaktadır.

“Mizahçı hançer ve yaradır, kanar ve kanatır” (Cantek, 2011: 299). Dolayısıyla mizah; otoriteyi gülünç duruma düşürmekle toplumsal tahakkümün sürekliliği için gerekli olan rıza sekteye uğratmaktadır. Toplumsal eşitsizliklerin ve sömürünün şeffaflaştığı toplumsal düzeni ifşa ederek, kamuoyu önünde tartışmaya açmaktadır (Fırat, 2016: 554-555).

Cantek mizahla muhalefet olur mu sorusunu romantik bir yaklaşım olarak değerlendirmekte, mizahı örgütlü bir düşünceyi devam ettirecek, siyasetin bir parçası olarak değil, ancak ara konusu olarak konumlandırmaktadır. Bununla birlikte yaşadığı hayatla gönlünde ve aklında olan hayat arasında farklılıkları görenlerin siyaset yaptığını; mizahın bu eylemlerde yumuşatarak başkalaştıran, kapsayıcılığıyla kalabalıklaştıran bir güç taşıdığını da kabul etmektedir (Sarı, 2013: 285- 286). Bu bakış açısından hareketle; sorunlarla yüzleşerek, mücadele etmeye komikleştirilen unsurlara gülme ile başlamak, direnç için gerekli başlangıç enerjisini üreteceğini (Yağcı, 2016: 22) ifade etmek

mümkündür. Dolayısıyla mizah; toplumsal otoritelere karşı hem ‘ezilenlerin ve yenik düşenlerin sığınağı’ olarak sessiz yığınların sesi; hem de tepki çekme olasılığı az bir yöntem olarak ‘meşru eleştiri yöntemi’ içinde bir direniş tarzını oluşturmaktadır (Fırat, 2016: 554).

Tellan mizahın muhalefet ve direniş özelliğini şöyle betimlemektedir:

Muhalefettir, çünkü mevcut olanı tahrif eder, alaya alır. Direniştir, çünkü mizahla tüm toplumsal ayrıcalıklar, dokunulmazlık iddiaları, normlar ve yasaklar gözler önüne serilir, tartışılır ve alternatifini düşünülebilir/üretilebilir olur. Mizahın yaptığı, haksızlık ve baskıyı görünür kılarak dillendirilmesi, bu yolla da alternatifinin üretilmesine imkân tanınmasıdır (2015: 453).

Kişinin acıyı hissetmesine sebep olan pratiklerin aynı zamanda mizahi bir kaynak olasılığını bünyesinde bulundurması, boyun eğmeye karşı geliştirilecek meydan okuyucu direniş işaret etmektedir. Bu yönleriyle ağrı azaltıcı ve nefes açıcı işlev yüklenen mizah özellikle baskı dönemlerinde yaşanılır bir dünyanın tohumlarını içermektedir. Her şeye rağmen üretmeye devam eden bir kişilik, zekâ ve cesaret mizah için gerekli temel öğeleri oluşturmaktadır (Yağcı, 2016: 17- 18).

Mizah ve direniş ilişkisinin ele alındığı “Creativity and Humour in Occupy Movements: Intellectual Disobedience in Turkey and Beyond” kitabında mizah, entelektüel itaatsizlik (intellectual disobedience) kavramsallaştırılmasıyla ele alınmıştır.

Kitapta karşı- hegemonik strateji olarak ele alınan mizah; egemen hegemonyaya karşı oluşturulmuş entelektüel bir yaklaşım olarak değerlendirilmektedir. ‘Kahrolsun bazı şeyler’ ifadesinde olduğu gibi mizah aracılığıyla söylenemez olanların söylendiği, dokunulmaz alanların dokunulduğu diğer bir deyişle kırmızıçizgilerin aşıldığı bir durum açığa çıkmıştır. Kalabalıkların olumsal ve akışkan hareketliliğinin düzenleyici örgütlerce durdurulamaması toplumsal ve siyasal hayatın tabularını yıkan baskılanmış sanatsal enerjiyi açığa çıkarmıştır. Bu yönüyle mizah sıradan ve olağan siyasal retoriği dönüştürmüş; bir tutkal görevi görerek madun sınıfların olası bütün farklılıklarını aşarak bir araya gelmesini sağlamıştır. Dolayısıyla ‘eski’nin gelenekselci yaklaşımına karşı ‘yeni’nin çoğulcu ve demokratik yaklaşımına katkı sunmaktadır (Değer, 2015: 319- 320). Burada dönüştürücü ve birleştirici etkisiyle öne çıkarılan politik mizah; siyasal baskının retoriğe dayalı bir çeşidi olarak sunulmaktadır.

Entelektüel itaatsizliği sonuç veren şey; bireylerin kendisini yetiştirildiği kelimelerle ifade etmekten kaçınarak, yeni retorik arayışına girmesidir. Mizahı entelektüel olarak nitelendiren vurgu ise; uyumsuz, üretici, orijinal ve ikna edici yapısındadır. Sunduğu sempati ve sorgulama mahremiyet ağlarında kırılma meydana getirerek, dayanışma, birliktelik ve sorumluluk ahlakı oluşturur (Yalçıntaş, 2015a: 19- 22).

Dünyadaki toplumsal hareketlerde mizaha sıkça yer verilmesinin en temel nedeni; karşı konulması en zor yaklaşım olmasından ve meşruiyet yitimini etkili aktarmasından kaynaklanmaktadır (Çolak, 2014: 261). Yeni sivil katılım biçimleri gibi barışçıl protestoları çekici hale getiren unsur da mizahtır. Gerçekliğin bakışına dokunmasıyla, durum algısında değişimler açığa çıkardığından önce kişisel sonra toplumsal değişimin önünü açmaktadır. Korkuya etkisi ise mobilizasyonu ve sosyal birleşmeyi kolaylaştırmaktadır. Dolayısıyla baskı kurucu, alay edici ve kışkırtıcı tavrıyla çatışma ortamını beslerken, karşılığı hoşgörüsüzlük kabul edilecek karakteriyle sert cevapların tepki toplamasına yol açmaktadır (Yalçıntaş, 2015a: 36- 37).

Toplumsal hareketlerde mizahın rolüyle ilgili; alaycı bireyleri politik potansiyeli olan vatandaşlara dönüştürdüğü tespitinde bulunan Van het Hof, üç temel sonuca varmıştır (2015: 43- 44):

- İlki mizahın retorik diliyle entelektüel bir eylem olduğu ve siyasi potansiyel taşıyan özgür iradeyi yaydığıdır.
- İkincisi mücadeleye şekil verenin eğitimli kadronun ironisi olduğudur.
- Üçüncüsü ise mizahın farklılıkları aşarak ortak referansa dayalı birliktelikler kurduğu ve iyimser alaycı dili ile yabancılaşmayı ve kayıtsızlığı önlediğidir.

Türkiye'deki mizah dergileri kendilerini; muhalifliğin ön şartı olarak halkın yanında, otorite, bürokrasi, zenginlik gibi her çeşit iktidarın da karşısında tanımlamaktadır. Sadece halkın yanında olduğu iddiası bile; gerçeği dillendirmeyi ve yol göstermeyi gerektirmektedir. Bununla birlikte güldürme amacının yanında sorunları teşhir etme amacı taşıdıklarını iddia etmektedirler. Bu iddialar da onlara muhalif kimliğin yanında toplumu düzeltme ve 'yara sarma' adına da bir sorumluluk kazandırmaktadır (Cantek ve Gönenç, 2017: 151).

Sonuç olarak olumsuz duygular oluşturacak olgular üzerinde olumlu duygular başlatacak gülme eylemi sergilemek alternatif duygu, düşünce ve davranış biçimlerinin de mümkün olduğunu ortaya koyacaktır. Toplumsal olarak içinde yaşamaya zorlandığı gerçekliğe

gölmek; birey için yaşayacağı sorgulama ile hem toplumsal razı oluşun reddini, hem de gülünç hale getirilmesine gülerek onu desteklemekle direnmenin en pasif halini başlatacaktır. Bu yönleriyle mizahın muhalefet işlevi içinde dört belirgin umudun taşıyıcısı olduğunu belirlemek mümkündür. Buna göre mizah:

1. İnsani olarak kabul edilemeyecek olgulara farklı bakış açıları ile yaklaşmanın mümkün olduğu inancıyla sorgulamaya başlamanın umudunu taşır.
2. İyileşmenin olası olduğu inancını kazanma umudunu taşır.
3. Yeni düşünme biçimleri geliştirmenin temelinde rıza göstermek yerine harekete geçme umudu taşır.
4. Ve sonunda istenmeyen gerçeğin düzeltilmesi umudunu taşır.

Söz konusu etkileri ile siyasi çıkmazlara çözüm sunmuyor olsa da mizah; direnmenin, muhalefet etmenin, karşı söylem oluşturmanın bir parçasını oluşturmaktadır.

4.2. Bir Mizah Çeşidi Olarak Politik Mizah ve İletişim Türlerinden Siyasi Karikatür Aracılığıyla Alternatifin Söylemi

Mizahın çeşitleri arasından politik mizah ve özelinde siyasi karikatür bu çalışmanın örneklemini oluşturmasıyla özel bir başlık altında değerlendirilecektir.

Diğer sanat türleri gibi yazı ve çizim gibi anlam yüklü görüntüler içinden derlenen mizah, birçok yöntemle oluşturulmaktadır. Sözlü, çizgili ve hareketli çeşitleri bulunan mizahın sözlü yapılan türleri; tekerlemeler, bilmece, nükteler, şiiirler, fıkralar gibi anlatıları içerirken; çizgi ile yapılan türü ise karikatürlerden; hareketli türleri ise pandomim, komedi, kukla gibi gösterilerden oluşmaktadır. (Öngören, 1998: 28).

Grafiti, politik karikatür, performans ya da şarkı gibi zamana ve bağlama özgü gelişen geçici alternatif medyalar tek atımlık, anlık ve zamana ait baskı arayışındadırlar. Gazetecilik modelinden ziyade sanatsal modele bağlı kalan bu süreksiz (ephemeral) alternatif medyalar, sıkıştırılmış ve keskin formatta ani ve kalıcı etki peşindedir. Ancak uzun soluklu alternatif medyalar, ana akım medyalar ile bir şekilde ortak paydaya göre işleyiş göstermektedir. Politik mizaha ait olan siyasi karikatürcülerin çalışmaları bu iki formatla da uyum içerisindedir. Bir taraftan karşı-hegemonik tanım etrafında, yeni imge bilgi ve tartışmalar üretirken, diğer yandan belleğine kaydettiği imge ve deneyimlerin de deposu halinde eleştirilerini şekillendirmektedir (Downing, 2003: 636).

4.2.1. Bir Mizah Çeşidi Olarak Politik Mizah

İçeriğini siyasi gündemden alan politik mizah; politik figürlerle ve politik iktidarın eylemleriyle yakından ilişkilidir. Dolayısıyla politik mizahı anlamak politik figürün kimliğini ve politik iktidarın eylemlerini anlamaktan geçmektedir.

Görsel kültür içinde siyasetin bir parçasının ‘imaj belirleme’ diğer parçasının ise belirlenen imaja ‘halkı inandırma’ olduğu kabul görmektedir (Arendt, 2018b: 17). Çok başı sıkıştığında ise bir düşman belirleyip ona saldırmak ya da bir muhtaç belirleyip ona yardım eli uzatmak gibi dikkat dağıtıcı yöntemlerle mevcut kötü sonuçların etkileri seyreltmeye çalışılacaktır (Arendt, 2018b: 29). Bu noktada politik figür; politik örgütün talimatlarının tutarlılığına ve söylemsel ifadelerine inanan ve bunları savunan kişileri ifade etmektedir (Nail, 2015: 304).

Politik iktidar ise; otoritenin sağladığı yetkinin kapsamı ve meşruiyeti ile alakalı ele alınan yönetim şekli olarak değerlendirilmektedir (Erçetingöz ve Becerikli, 2016: 372). Bu durumda politik mizah bu otoritenin sahip olduğu yetkinin kapsamının ve meşruiyetinin sorgulandığı, gerçeklerin ifşasına dayalı; kimi zaman politik figürler kimi zamansa politik kurum ve işleyişler üzerinden gerçekleştirilen eleştirel ve muhalif bir yaklaşım olarak belirmektedir.

Mizah yapısı itibarıyla; neşet ettiği toplumun sosyal ve ekonomik şartlarından, törelerinden, gelenek ve göreneklerinden, tarihinden ve kültüründen etkilenmekte ve onlara ayna tutmaktadır (Nesin, 1973: 27). Ayrıca eleştiriye tansiyonu düşürecek şekilde etki etmektedir. Eleştiri ile yüzleşmek bireyde savunma mekanizmasını aktif edecekken, mizah aracılığıyla yapılan eleştiri; kendisinin de eşlik edeceği gülme edimiyle bir adım geriye çekilerek olayı değerlendirmesine olanak tanıyacaktır (Morreall, 1997: 163). Benzerliklerden türeyen kaygıların kaynağı ciddi yaklaşımların sahip olmadığı açıklık ve esneklik, mizahi yaklaşımlarla kolayca elde edilecektir (Morreall, 1997: 171).

Genellikle rahatlama kuramı etrafında değerlendirilen politik mizah; rahatlamayla birlikte eşitlik hissi de açığa çıkarmaktadır. Çünkü üstün olarak pozisyonlanan iktidarların gülünç hallerine şahit olmak onların da noksanları bulunduğunu dolayısıyla aslında kendilerinden çok da farklı olmadıklarını hissettirecektir. Bu durumda gülme eylemi aşağıda hissetmenin de intikamını almış olacaktır. Bu noktada toplumsal işlev olarak

mizahçı; iktidarın dokunulmazlığına dokunarak seviyeleri eşitlemekte ve eleştirileriyle pratik yaşamdaki dengesizliği gidermektedir (Şahin, 2019: 2217).

Nesin mizahı iki kategoride değerlendirmektedir. Bunlar salt rahatlama amacı güden, gülme ve boşalma sağlayan mizah ile belirli bir sınıfın yararına görev üstlenen mizahtır. Yararcı ve görevci mizah; yerici, eleştirici ve olumlu yönde yıkıcı özellikler taşımakta ve ait olduğu sınıfa hizmet etmektedir (1973: 36). Nesin 'eğlendirici mizah'a alternatif olarak gördüğü 'görevci mizah' türünün başat sınıfın baskısının diyalektiğinden doğduğunu ve yeniden ona dönen bir baskı üretmek için kullanıldığını belirtmektedir. Genel olarak bu mizah türü ya kendisi ya baskı unsuru yok olana kadar devam etmektedir (Nesin, 1973: 12). Politik mizahı Aziz Nesin'in betimlediği yararcı ve görevci mizah yaklaşımında değerlendirmek mümkündür. Çünkü Tunalı'nın belirttiği gibi mizahın bu çeşidi; toplumdaki mevcut çarpıklıkları gülmece ile birlikte sorgulatma ve düşündürme için işlevsel bir araç olarak değerlendirilmektedir (2016: 298). Bu yönüyle kamusal kültürün önemli bir ögesi kabul edilecektir (Cantek ve Gönenç, 2017: 113).

Tahakküm ilişkileri içinde politik ve medeni haklar erimektedir. Öyle ki; kurumsal hâkimiyetler kişilerin şahsında kişisel hâkimiyetlere dönüşebilmektedir. Bu durum oluştuğunda hâkim bireyler kendilerinde kaprisli ve keyfi tavırlar göstermekten buna bağlı olarak aşağılama, hakaret, taciz ve şiddet gibi kişisel terör uygulamalardan kaçınmaya gerek duymayacaktır (Scott, 2018: 53).

Mizahın toplumsal işlevinde eleştiri aracı olarak kullanılabilmesi olduğu gibi, olgu ve olaylara gülünç ve komik olarak işaret etmesiyle sorumlu kişiler üzerinde baskı da oluşturmaktadır. Kurgulanmış bir yaşam dikte eden her türlü tek biçimliliğe ve tekdüzeliğe karşı çıkmaktadır. Bu yönüyle iletişime kapalı bir kamusallığın arka planında etkili bir iletişim başlatacaktır (Özkan, 2016: 31).

Mizah ile egemen söylem sabote edilerek, işaret edilen farklı var oluş alanları içinde kültürel direniş açığa çıkarılmaktadır. Zekâ ve neşe eşliğinde yıkılan tabular arasından yeni bir dünya inşası umudu doğacaktır (Fırat, 2016: 560). Bu özellikleriyle mizah; korkuya, saldırganlığa ve yıkıcılığa ters köşe bir cevap niteliği taşımaktadır (Tunalı, 2016: 311). Mizahın sosyal alanda düzenlilik enerjisini kesintiye uğratması ve toplumsal sahneye alay etmesiyle; yıkıcı ve başkaldıracı etkiye yol açmaktadır. Adaletsizlikleri, eşitsizlikleri, siyasal yapı, kurum ve aktörleri konu alan politik mizah; bireyin özneleşmesi ve özgürleşmesi adına güldürürken düşündürmektedir (Küçükalkan, 2016:

316- 317). Dolayısıyla Seçkin’le yapılan röportajda belirttiği gibi egemenlerin halk üzerindeki baskıları, yoksulluk, açlık, kabullenmesi zor siyasal olaylar, sosyal ve psikolojik travmalar, hakları ihlalleri, çevreye verilen zararlar var olmaya devam ettikçe, malzemesini bunlardan devşiren politik mizah üretilmeye devam edecektir. Bu yüzden yalan, talan ve baskılara karşı kendine özgü diliyle gerçekleştirdiği etkili muhalefet yüzünden iktidarlar mizahı sevmeyecektir (Biçer, 2014).

Kahkahanın meydan okuyuculuğuna yine mizahtan başka bir savunma mekanizması yoktur. Korkulan kişi ya da nesneyi törpülemesiyle, ona gülünmesini sağlayan mizah, bir rahatlama açığa çıkarır ki; otoriteye dayanan ve kaostan beslenen iktidarlar için tehdit olarak görülme sebebi bundandır (Şahin, 2019: 2210).

Yağmurdereli katıldığı bir söyleşide politik mizahın pratik hayattaki etki gücünü kendi hayatından bir örnekle şöyle ifade etmektedir:

Cezaevinde günlük hayat bir trajedi. Bununla her yüzleşmemiz mizah üretiyordu. Bir gün bir cezaevinden başkasına nakil oluyoruz. Bir dağ başı karakolunda geceleme zorunda kaldık. 7-8 kişiyiz, 3 kişinin ancak sığabileceği bir nezarethaneye tıktılar. Kapiya yüklendik, kapı kırılır gibi oldu. Çıkarttılar bizi, rasgele vurmaya başladılar. İlhan diye bir arkadaş vardı. Tam sopanın en kötü yerinde “Komutanım bir dakika, aklıma bir şey takıldı” dedi. “Ben dört beş yıldır cezaevindeyim, dışarıyı pek takip edemedim. Ben içerideyken anayasa işkenceyi serbest mi bıraktı?” Öyle deyince komutan “Vurun” dedi, askerler vurmaya başladı. Ama biz çok fena gülüyoruz. Sonunda askerler de bıraktı, gülmeye başladı. Mizah böyle bir şey işte. İşkence yapanı da güldürüyor işkence yapılanı da. Karşı karşıya gelişin en şiddetli anıdır işkence. Bir anda herkes aynı duyguda aynı espride birleşti. Mizah sayesinde biz orda çok güzel bir gece geçirdik (Morgül, 2008).

Bu ifadelerde de görüleceği üzere politik mizah; gerçekliği sekteye uğratmakta, iktidarın belini bir anlığına da olsa kırmakta ve zamanın baskısını katlanabilir seviyelere indirmektedir. Cantek ve Gönenç (2017: 97), politik mizahın toplumsal eleştiri geleneğine bağlı kalarak toplumsal protesto işlevi yürütmesinin, demokratik kültürü de pekiştirdiğini vurgulamaktadır. Sonuç olarak diyebiliriz ki politik mizah; tahakküme direniş için işlevsel olduğu kadar demokrasinin işlerliği için de önem taşımaktadır.

4.2.2. Mizahi İletişim Türü Olarak Karikatür Nedir ve Neyi Amaçlar?

Karikatür mizahın kullanılması için gereken bir iletişim türü olarak belirlemektedir. Temel amacı güldürmek olan karikatür aynı zamanda düzeltmek amacıyla sorunlara ve aksaklıklara dikkati çekmektedir. Bu yönüyle egemen olmayanların da sesi niteliği taşımaktadır.

İlk kez 1646'da Annibale Carracci tarafından yazılan 'Bologna Sanatları' kitabında kullanılan karikatür kelimesi; oranlardan ve matematikten sapılarak çarpıtılmış çizimi ifade etmektedir (Şenyapılı,2003: 14). "Anlam yüklenmiş resim" olan tanımlanan karikatür; Şemseddin Sami Kâmus-ı Türkî'ye göre "eğlence ve güldürmek için yapılan tuhaf resim", Cemil Cem'e göre ise "sanatın zübdesi, (en seçkin parça, öz)", Servet-i Fünûn şairi Cenap Şahabettin'e göre "hakikatin kabak duruşu" olarak tanımlanmaktadır (Yavuzdoğan, 2012: 3-4). Başka bir ifadeyle; yazıyla da destekli olabilecek, abartılı çizgilerle mizah yapma olarak nitelendirebileceğimiz karikatür, kişileri ya da olayları çelişkili yanları ile değerlendirerek, karakteristik özelliklerini ön plana çıkartma, görünüşlerini bozma, abartarak gülünç hale getirme sanatıdır (Coşar, 2010: 689).

Kendisi de bir çarpıklık olarak ortaya çıkan karikatür ileti olarak da çarpıklıkları iletmektedir. Tutum çarpıklıklarını, davranış çarpıklıklarını, ilişki çarpıklıklarını hatta evrensel çarpıklıkları yansıtmaktadır (Şenyapılı,2003: 45). Karikatürcü; şaşırtmaca, benzerlik, karşılaştırma, tekrar, çağrışım, abartı, görecelik ve saçmalık (absürdite) gibi yöntemler aracılığıyla konusuna dikkat çekmektedir (Şenyapılı,2003: 46- 48).

İlk basılı karikatürün 1870 Diyojen dergisinde görüldüğü düşünüldüğünde; ülkemiz köklerinde karikatür sanatının gelişiminin geç kalması birkaç nedene bağlanabilir:

- Osmanlı İmparatorluğu'nda dini bir yaklaşımla figür çizimin yasak oluşu
- Batı'ya kapalı bir tutum içinde yönetilmesi
- Dini temellere dayalı eğitim sisteminin varlığı
- Sanatçıların gelişebilme imkânını ancak sarayın himayesinde bulabilmesi
- Teokratik monarşiye dayalı sistemde karikatürün düzene ve yönetime karşı eleştirel güldürü yaklaşımının yaşam olanağı bulamaması bu nedenler arasında sayılabilecektir (Balcıoğlu ve Öngören, 1973: 5- 6).

Karikatür temelde anlatım aracı olarak bir "medium"dur. Fotoğrafın yaygınlaşmadığı hatta ortaya çıkmadığı zamanlardan başlayan metnin anlaşılabilirliğine katkı amacı; tutkulu

bir muhafazakâr ya da radikal bir muhalif gibi kullanıldığı alana göre değişen tutumlarla devam etmektedir (Cantek, 2014: 55).

Balcıoğlu ve Öngören tarafından karikatürün anlamı ve toplumla ilişkisi şöyle değerlendirilmiştir: “Karikatür sözcüğünün kökeni Cari-care (hücum- saldırı)dır. Doğduğu günden bu yana öncelikle toplumsal aksaklıkları konu edinen ve tümüyle topluma dayalı, topluma dönük ve toplumla birlikte var olan bir sanat niteliği taşıdığından, Türk karikatürü, demokrasi aşamasında daha da güçlenmiş, özgür ve etkin bir sanat niteliği kazanmıştır” (1973: 7). Bu yönleriyle toplumu rahatsız edenleri huzursuz eden bir yapı içinde gelişen ‘gülümseyen öfke’ olarak (Fırat, 2016: 554), egemen sınıfın baskısından doğmakta ve geri dönüşle onlara baskıyı işaret ederek işlerlik göstermektedir (Nesin, 1973: 12).

Karikatür temelinin sözlüklerde “gülmece” olarak geçen mizah olgusundan almaktadır. Baskı tekniklerindeki gelişmelerle karikatür sanatı; ressamların tuvallerinde kalan çizimler olmaktan ziyade, gazete ve dergiler sayesinde kitle iletişiminde katkı sağlar hale gelmiştir (Bayram, 2009: 108).

Temel mantığında çizgi aracılığıyla mizah yapılması bulunan karikatür evrensel dilini kısa ancak çarpıcı etkisinden almaktadır. Topuz (1986: 64) karikatürün işlevlerini şöyle betimlemektedir:

- İleti içermesiyle haber verme işlevi
- Mizah içermesiyle eğlendirme işlevi
- Toplumsal bilgiler içermesiyle eğitim işlevi
- Geçerliliğini kaybetmiş inanç ve yargılara ya da yabancılaşmaya yaptığı vurgu ile tabuları yıkma işlevi
- Yaygınlaştırılması için gerekli paranın temin edildiği reklamcılık işlevidir.

Cuff (1945: 87) en büyük etki için bir karikatürün bünyesinde üç temel özelliği barındırması gerektiğini belirtir. Bunlar; parlak bir zekâ, temel bir gerçek unsur ve bir didaktik veya editöryal amaçtır.

Karikatür çizerleri; kimi zaman mesajlarını hedef kitlelerine gülmece ambalajının içerisinde keskin bir zekâ örneği olarak örtük sunarken, kimi zaman çok yalın ve net bir biçimde ifade edebilirler. Zamanın ruhunu taşımaları itibarıyla bir toplumun görsel belleği olarak tarihteki yerlerini alırlar. Bir toplumda çizilen karikatürlere bakılarak; o

toplumun ideolojik farklılıkları, olaylar karşısındaki toplumsal tepkileri hakkında yorum yapabilmek mümkündür (Akıner ve Mencet, 2016: 171).

Çeviker; çizgilerin egemenlerin icraatlarını yermelerinden dolayı toplumla bir araya geldiği her ülkede iktidarlar tarafından korkulası görüldüğünü belirtmektedir (1997: 385). Karikatürde gerçekleştirilen; pratik yaşamda var olmayan bir görüntü içine var olan bir durumun yerleştirilmesi veya var olan bir görüntü içine farklı sınıfların derlenmesi ile mizahın oluşturulmasıdır (Öngören, 1998: 37).

Karikatür üretmek çok çaba gerektirmektedir. Öncelikle karikatürcünün bilgiye sahip olması, değişiminin nasıl ve neden oluştuğunu anlayabilmesi ve gerçekte nasıl değişmesi gerektiğini de kavraması gerekecektir. Ayrıca alt kültürleri de kapsayacak şekilde kültürel bilgisi de gelişmiş olmalıdır. Ancak bu bilgilerin senteziyle çatışmaları, uyumsuzlukları, aykırılıkları ve çarpıklıkları görebilerek konuya farkındalık kazandırabilecektir (Şenyapılı,2003: 152). Bunca emek sonrası üretilcek karikatürün algılanması da çaba gerektirmektedir. Karikatürün barındırdığı doğrudan ya da dolaylı iletilerin alımlanabilmesi için alıcıların da bilgi sahibi olması gerekmektedir. Hem bahsi geçen konu ve olgulara dair bilgiye sahip olması hem de aynı sözel dili öğrendiği gibi görsel dili de öğrenmiş olması gerekecektir. Cantek ve Gönenç'e göre bu durumu açıklayan kavram; 'görsel okuryazarlık' (visual literacy)dir. Anlaşılma edimi için düşünsel bir faaliyete vurgu yapan bu kavram; belirli bir kültür çerçevesinde görsel metaforların ve simgelerin anlamlandırılmasını içermektedir. Bu dilin alfabesini nesneyi somutlaştıran imaj olarak simgeler ve farklı biçim ve bağlamlarda kullanılabilmesine olanak sunan metaforlar oluşturmaktadır. Ancak öğrenilmeleri için bunların da tekrar edilip yaygınlaştırılmaları gerekecektir (2017: 38- 39). Şenyapılı'nın vurguladığı gibi üç boyutlu varlıkların iki boyuta indirildiği görsel metinler de ancak gerekli yetiye sahip olanlar tarafından anlaşılabilir. Bu yüzden ki çoğu zaman bu eksiklik sözel açıklamayla desteklenerek kapatılmak istenecektir (2003: 163- 164).

Önceleri sınırlı bir kesime ulaşma şansı bulan karikatür, yazılı basının gelişimiyle doğru orantılı olarak büyük kitlelere ulaşmayı başarmıştır. Bu gelişimde, gülmecenin inşasında çizginin yazılı anlatımla ortaklık kurması daha anlaşılır olmasını sağlamak içindir.

Günümüze gelindiğinde çizgi mizah; bant karikatür ya da çizgi roman halinde kitaplara, albümlere, ilerleyen teknolojiyle birlikte bir animasyon türü olarak televizyonlara kadar

yayılmıştır. Bununla birlikte eğitim-öğretim malzemeleri, duvar resimleri, süslemeler ve baskılı malzemeler diğer kullanım alanları olarak sayılabilir (Fidan, 2007: 42).

Karikatür iletişim aracı olarak iletişimin tüm öğelerini içinde barındırmaktadır. Karikatürist bir gönderici, karikatür mesaj, aktarmak istediği düşünce mesajın içeriğidir. Basılı formatlar veya dijital formatlar kanal, karikatürün okuyucusu ise alıcı konumundadır. Alıcıda meydana gelen etki alıcının profiline ve karikatürün anlatım başarısına göre değişim göstermektedir (Uçan, 2013: 42). Bazen de iletişim gerçekleşmeyebilir çünkü alıcı durumundaki kişinin kültür düzeyi, kullanılan simgelerin anlamını çözememiştir. Alıcı; değer yargıları, deneyimleri, zekası, ilgi alanları ve bireysel özelliklerinin farklılığıyla orantılı seçici olacaktır. Dolayısıyla iletişim için kurulan mesaj herkesi aynı oranda etkilemeyebilir. Ancak karikatür; iletişim araçları içinde görece avantajlı bir yere sahiptir çünkü kullandığı küçük bir alanda, alıcısını zora sokmadan alabileceği tarzda verilmektedir. Sayfalar dolusu minik harflerden oluşmayan kısa ve çarpıcı mesajlar, metinlere oranla daha ilgi çekici olabilecektir.

Karikatür karmaşık gösterilenleri ifade etmek adına basit göstergeler kullanan kodlardan oluşan, zengin enformasyon içeren iletilerdir (Fiske, 2003: 73). Göstergelerin toplumsal düzeyde kabulünü ifade eden uzlaşım olmaksızın anlamlandırılmaları mümkün değildir. Ayrıca diğer göstergelerle kurduğu ilişki bir göstergenin anlamını belirleyecektir (Fiske, 2003: 81- 82).

Simgeleştirme karikatür sanatında çokça kullanılmaktadır. Hatta abartıyı yaygınlaştıran simgesel anlatım karikatürün popülerliğini de kazandıran özelliğidir. Simge bir göstergedir ki; görüldüğünde hakkında bir bilgi ve izlenim hatıra getirecektir. En çok kullanıldığı alanlar; kişiler, kurumlar, mekânlar, düşünce akımları, ideolojiler ya da kavramlardır. Soyut bir imajla tanımlanan bu alanların simge haline gelmesinde tekrarla yaygınlaştırılması gerekli koşul olacaktır. Bu konuda perçem, bıyık, kıyafet ya da belirgin bir uzuv belirli bir kişiyi temsil eden simgesi olabileceği gibi; tahta tırabzanın mahkemeyi, örgü demirlerin hapishaneyi simgelemesi de kurumsal simgeleştirmeyi örneklemektedir. Bunlarla birlikte barışın zeytin dalı ya da beyaz güvercinle, savaşın gladyatörlerle, iktidarın koltukla, politik infazın darağacıyla, yoksulluğun yamayla, kapitalizmin fabrikayla, Nazi Hareketinin gamalı haçla, seçimin sandıkla simgeleştirilmesi ideolojik kavramsal ve düşünsel simgeleştirmenin örnekleri arasındadır (Cantek ve Gönenç, 2017: 71- 77).

Karikatürlerde çokça kullanılan diğer bir yöntem de stereotipleştirmedir. Türkçe literatürde kalıp yargı olarak da geçen stereotipiler düzensiz bilgileri kategorileştirmenin sonucunda ortaya çıkan ötekilere dair bilgiyi içermektedir. Diğer bir deyişle bireye ulaşan ipuçlarıyla resmin geri kalanını tamamlamasını sağlayacak zihinsel kalıplardır. Önyargıların hazırlayıcısı da olan stereotipiler, somut tecrübeye gerek kalmaksızın bireyin zihninde önceden yer edinen bilgi ve temsillerdir. Karikatürde stereotipilerle karşılaşan alıcının zihninde kabul ve varsayımlar harekete geçirilerek anlamlandırma işlevi kolaylaştırılacaktır. Ülkeler için kullanılan stereotiplerden bazıları; Çin'in ejderhayla, İngiltere'nin aslanla, Amerikan'ın kartalla, Rusya'nın ayıyla Türkiye'nin hindiyle temsil edilmesidir (Cantek ve Gönenç, 2017: 79- 84).

Karikatürü 'zamana bağlı' ve 'kalıcı karikatürler' olarak iki tür altında değerlendiren Şenyapılı; günün koşullarına, alışkanlıklarına, geçerli değerlerine dayalı günceli takip eden karikatürlerin eskiye bilse de, zemin ve zamanla bağlantısını aşabilmiş, temel özelliklere dayanan karikatürlerin devirler değişse bile evrensel nitelikleriyle kalıcı olacaklarını belirtmektedir (2003: 189).

Sonuç olarak gerçeğin peşinden giden karikatür ve karikatürcü (Çeviker, 1997: 337), daha mutlu bir dünya adına akan günle uğraşmakta, toplum ve birey adına savunma yapmaktadır (1997: 341). Bu yönüyle karikatür; "çizgiyle tutulmuş günlük tarih" (Çeviker, 1997: 401) ya da "siyasi hayatın bir arşivi" (Kamiloğlu, 2013: 169) olarak tanımlanabilir.

4.2.3. Karikatür ve Siyaset İlişkisi - Siyasi Karikatür

Mizah ve özelinde karikatür; tarih boyunca ideoloji, iktidar ve güç ilişkileri etrafında gelişim göstermektedir. Takındıkları eleştirel tavır nedeniyle, ait oldukları dönemin iktidarları tarafından denetlenmek istemiştir (Çatalcalı, 2016:169). Genellikle muhalefet etmek etrafında örgütlense de kimi zaman da mevcut düzenin devamına katkı sağlamak üzere geliştirilen karikatür; güncel konular üzerinden siyasi kültüre eklemlenerek, kamuoyuna etkisi bulunan saygın bir çizgi sanatıdır (Çatalcalı, 2016: 182).

Siyasal karikatür tanım olarak siyasi aktörleri ve onların eliyle gerçekleşen güncel olayları konu almaktadır (Şenyapılı,2003: 109). Siyasal karikatürler en kötü durumda değerini ve dolayısıyla gülünç olma yetisini kaybederek klişeleşen simgeler üzerinden amacını gerçekleştirirken; en iyisinde ise güncelliğini koruyan bir meselenin görsel

imgeler aracılığıyla zeki bir yorumunu içermektedir (Koestler, 1997: 66). Dolayısıyla en yumuşağı, Achilles'in topuğunu hedef alacak sevimli bir tekmeyle başlamak üzere, kurban seçtiği kişi ya da kurumların kirli çamaşırlarının ortaya saçacak saldırgan bir tutuma da evrilebilecektir (Koestler, 1997: 68).

Mizah özgürlükçü ve yeni ütopyaların kapısını aralamaktadır. Güldükçe geçmiş yükünü sırtından indiren birey, iktidarların görüşlerinin darlığını far etmekte ve yüreklenmektedir. Dolayısıyla gülme edimi alışılmamış olanı açığa çıkararak, pragmatik yaklaşımların gerçek evreni sarmalamasını engelleyecektir (Avcı, 2003: 95).

Yergi içerecek karikatürlerin kullandığı en etkili yöntem ironidir. Rakibin kendi akıl yürütme şeklini ve değerlerini kullanarak onu yenmeyi ifade eden ironide amaç; saklı kutularda bulunan gerçekliği açığa çıkarmaktır. Düzenin kötü niyetli ve aptalca yönlerini göstermek üzere, ciddiye alınmayacak şeyleri ciddiye alma tavrı içine girecektir. Bu ince yöntemi kullanabilmesi için kişinin, olayları ve durumları karşıdakinin bakış açısından okumayı başarabilmesi ve kendi ürettiğinin de zihinlerinde yansıma bulabileceği bir inceleme sahip olması gerekecektir (Koestler, 1997: 72).

Mizahın eleştirel yönü ironik ifadelerde kendini daha çok göstermektedir. 'Üst anlatıların eksikliği' ile mücadele etme yöntemlerinden biri sayılabilecek ironi (Favaro ve Akşit, 2016: 222); Sokrates'ten günümüze diyalektik bir ilişki ile farkındalık açığa çıkarmak için kullanılmaktadır. Bahsedilen konunun tersinin ima ederek, farklı bir düşünme tarzının sağlayacağı eleştirel bir bakış açısıyla gerçekliği sorgulatır (Erçetingöz ve Becerikli, 2016: 368). Amacı çelişkileri sergilemek olan ironi malzemesini; pratik yaşamın çatışmalarından ve bireyin zayıflığından, körlüğünden, kusurlarından ve yanılabilirliğinden çekip çıkarmaktadır (Ersümer, 2016: 435).

Şahin siyasi karikatürün tek başına hiçbir ileti de olamayacağı gibi 'ikna' amacı taşımadığını sadece 'ifşa' aracı olduğunu belirtmektedir. İnançların uzun süreler içinde, birçok tuğla ile kurulması gibi, değişimler de birliktelik ve zaman gerektirmektedir. Karikatürün bu noktada etkisi; nadiren büyük etki barındırmakla birlikte genellikle direk değişimi getirmesinden ziyade, bakış açısını yeni ilişkilere ve bağlantılara çevirmektir. Büyük bir elektriklenme gerçekleştirerek birleşmez sanılan iki düzlemi bir araya getirmeyi başarmaktadır (Şahin, 1983: 83).

Cantek ve Gönenç, birçok örnekle tartıştıkları karikatürün siyasi ve sosyal olayları etkileme gücünün, koşullara göre değişiklik gösterdiği sonucuna ulaşmıştır. Buna göre;

olayların gelişimine etki edecek gücü barındırdığını kabul etmekle birlikte, bu özelliğinin diğer sanatsal ve düşünsel araçlardan az ya da çok olmadığını dolayısıyla abartılmaması gerektiğini belirtmektedir (2017: 111). Bu gerçeğe birlikte Fransa’da 1915 yılında kurulan ve hala yayın hayatına devam eden *Le Canard Enchaîné* (Zincirli Ördek) mizah gazetesi, karikatürün siyasi etkilerinin varabileceği boyutu gösteren bir başka gerçekliği taşımaktadır. Yönetim kademesinden Claude Angeli ile yapılan röportajda görüleceği üzere gazete; haklarında mizah yapılan altı bakan ve bir cumhurbaşkanının (Valéry Giscard D’estaing) koltuğunu kaybetmesine yol açmıştır. Bununla birlikte IMF başkanı hakkında da soruşturma başlatılmasına neden olacak gündemi belirlemiştir (Demirci, 2011).

Tarihsel süreçte toplumsal gerilemeyle birlikte mizah ve karikatürün hem kullanılmasının hem de aynı oranda toplumsal geriliğin faileri tarafından üzerlerine baskı uygulanmasının arttığı görülmektedir (Şahin, 2019: 2238).

Ülkemizde gerçekleşen davalardan yola çıkarak oluşturulan Yargıtay kararlarında olduğu gibi, uluslararası Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi (AİHM) kararlarında da karikatürler hakkında belirli bir içtihat gerçekleştirilmiştir. Buna göre karikatürler; eleştiri hakkı çerçevesinde, geniş çaplı hoşgörüyü hak eden sanatsal faaliyetler olarak değerlendirilmektedir. Dolayısıyla muhataplarından söz konusu karikatürlere tahammül göstermeleri beklenmektedir. Bu yönleriyle ifade özgürlüğünün belirli sınırlamalarından da muaf tutulan karikatürler; iktidarların keyfi uygulamalarını eleştirirken, bir çeşit kamusal denetimi sağlamakla, demokratik işleyişte önem taşımaktadır (Özocak, 2011: 292).

4.3. Alternatif Mecra Olarak Mizah Dergileri

Cantek mizahın ana mecrasının televizyon olduğunu kabul etmekle birlikte mizah dergilerini televizyonun anlatamadıklarını anlatan doğurgan bir alan olarak değerlendirmektedir. Sosyal medyanın tepkisel ve hızlı yayılan özellikleriyle birleştiğinde, dergilerde üretilen mizahın yinelendiği, başkalaştığı ve geliştirildiği görülmektedir. Dergilerde üretilen mizahın ehlileştirilerek ana mecralara kaydırıldığını düşünen Cantek, dergilerin otoriter ve baskıcı eğilimlere eleştirel tavrı olduğunu kabul etmekle birlikte siyasetle ilgisinin parti ve yöneticileri üzerinden birkaç sayfalık bir değinmeyle sınırlı olduğunu belirtmektedir (Sarı, 2013: 282- 283).

Mizah dergileri toplumsal hattan beslendikleri için, toplumsal hayatın her alanına yayılan siyaset ve iktidar ilişkisini de konu edinmeleri son derece doğaldır. Popüler değerlerle uyumlu çoğunluğa ait gündelik dili kullanması, çoğunluğa ulaşabilmeleri için gereklilik arz edeceğinden, halktan yana konumlanmaları son derece tabiidir. Bu durum ‘mutlak muhalefet’ten ziyade; gülme ile düşündürmeyi bir arada gerçekleştirecek şekilde toplumun gerçekliğini ve sıkıntılarını konu almayı ifade etmektedir. Bu özellikleriyle toplumsal dönüşüme de ayna tutan verimli bir mecra olarak mizah dergileri Türkiye’nin en çok satan dergilerini oluşturmaktadır (Demirkol, 2018: 52- 53).

Mizah dergileri genel kanıya göre sol muhalifler olarak değerlendirilmektedir. Bunun en önemli nedenlerinden biri Türkiye’nin 1950’lerden beri sağ partilerce yönetilmesidir. Dolayısıyla hükumete ve icraatlerine yönelik yapılacak her türlü eleştiriler dergilerin sol muhalif olarak nitelendirilmelerine neden olmaktadır. Bununla birlikte bir diğer önemli etken mizah ve özelinde karikatürle ilgili tarihi yazımların CHP- İttihatçılar düzleminde başlatılması ve 1923-1950 arası yılların kısaca geçiştirilmesidir. Böylece genel tartışma 1950’ler sonrasına yoğunlaşarak gerçekleştirilmektedir. Dolayısıyla bu kolaycı etiketlemeyle mizah dergileri; politikayla ilgilenirse muhalif, ilgilenmez de gündelik hayata dair konulara kayarsa apolitik, genel değerleri eleştirdiğinde ise marjinal olarak nitelendirilmektedir. Oysa gerçekte olan hepsinden izler taşıyor olmalarıdır. Diğer bir deyişle ne yaptıkları ya da nasıl değerlendirilmeleri gerektiği, diğer popüler kültür ürünlerinde olduğu üzere koşullara göre değişim gösteren çelişki ve karmaşa içermektedir (Cantek, 2014: 58).

Politik mizahın her devirde beklenen bir popüler kültür ürünü olarak dergi satışlarını etkilediği görülmektedir. Çünkü güçlü olana istihza baskının rahatlamasına yol açtığından talep üretmektedir. Bununla birlikte politik mizah dinamik bir alan olmasıyla, taze mizah malzemesi sunan üretken bir mecradır. Mizah dergilerinin gündemde ve güncel kalmalarını temin etmektedir. Ayrıca politik mizah gerektirdiği altyapı ile mizah dergilerini sadece eğlendiren boş bir uğraş olmaktan çıkararak entelektüel birikim sunan eleştirel yaklaşım, dolayısıyla bir çeşit itibar ve kimlik kazandırmaktadır. Ancak dergilerin politik mizaha yer verme oranları; politik tavırlarına, zaman ve koşullara, çizerlerin tutumuna ve toplumsal fay hattının kırılğanlığına bağlı olarak değişmektedir (Cantek ve Gönenç, 2017: 25- 26).

Türkiye’de mizah dergileri politik unsurlar kadar gündelik yaşam, toplumsal kurumlar, okul, cinsellik ya da aile gibi apolitik unsurları da konularında işlemektedir. Ancak ele alınan konuların hepsi eleştirel bir bakış açısı içermektedir (Tellan, 2015: 450). Dolayısıyla egemen olanın eleştirel bir yaklaşımını dile getirmekle, alternatif mecralar olarak işleyiş göstermektedir.

4.4. Türkiye’de Mizahın Tarihsel Gelişimi

Osmanlı tarihinin ilk Türkçe mizah gazetesi; 1868 yılında kurulan Terakki gazetesinin 1874’te çıkardığı “Letaifi Asar” isimli mizah ilavesi kabul edilmektedir (Yücebaş, 2004: 33). İlk bağımsız mizah gazetesi ise; 1870 yılında Teodar Kasap tarafından, hükümetin hedef ve faaliyetleri ile halkın düşüncelerini mizah aracılığıyla dillendirme amacıyla kurulan ‘Diyojen’ (Favaro ve Akşit, 2016: 229) kabul edilse de; Topuz ilk mizah dergisinin 1852’de Ermenice basılan ‘Boş Boğaz Bir Âdem’ olduğunu belirtmektedir (2003: 405). Diyojeni asıl önemli kılan unsur etkisidir. Adını zamanın iktidarına ‘Gölge etme başka ihsan istemem’ diyen filozoftan alan dergi; mizah dergileri arasında egemenlerin tepkisine maruz kalan ilk dergi olmasıyla unutulmazdır (Kabacalı, 2000: 87). Türk karikatür sanatı örneklerini bazı kaynaklar XV. yüzyıl sonlarına dair bir eser olan Davetname’ye kadar dayandırırken, bazı kaynaklar, Karagöz-Hacivat oyunları olarak kabul etmektedir. Türklerde karikatür sanatı nispeten geç gelişmiştir. Bu gecikmenin nedenleri arasında Osmanlının teokratik düzeni, resim yasağının olması ve dönemin sanatçıların ekonomik olarak saray ve çevresine bağımlı olması sayılabilmektedir (Bayram, 2009: 111).

Yazılı mizah dönemi Tanzimat, Meşrutiyet ve Cumhuriyet olmak üzere üç bölümde ele alınmaktadır. Bu döneme ait mizah dergileri, isimleri gibi içeriklerini de Karagöz, Hacivat, Bektaş, Meddah, Ortaoyunu gibi halkı eğitici şekilde kıssadan hisse çıkartan sözlü kültürden almakta ve bunları sınırlı görsellerle ya da mizah hikâyeleriyle sunmaktadır (Demirkol, 2018: 161- 162).

Türk mizahında 1908- 1955 yılları arası yayın hayatını sürdürerek hem Osmanlının son dönemine hem de Cumhuriyetin ilk yıllarına tanıklık eden Karagöz dergisi, en uzun soluklu mizah dergileri arasındadır (Akbaba, 2014: 731).

Türk karikatürü uzun süre ancak dergilerde ve mizah gazetelerinde kendine yer bulabilmiştir. Günlük gazetelerde ise ilk olarak 1928 yılında Cemal Nadir sayesinde

Akşam gazetesinde karşımıza çıkmaktadır. Dönemin gazetelerinin karikatüre yönelmesi harf inkılâbının etkisiyle okurlarını kaybetmesindendir. Karikatürlerin okurlar tarafından ilgi çekici bulunması üzerine, diğer gazetelerde de sayfalarını karikatürle doldurmaya başlamıştır (Topuz 1997: 219).

İlk basılı karikatür 1870’te Teodor Kasap tarafından yayınlanan Diyojen mizah dergisine dayandırılırken, batı anlayışına uygun ilk eserler ise, dönemini korkusuzca eleştirebilen karikatüristinin ismini taşıyan Cem Dergisi’nde yer almıştır. Türk karikatürü 1960’larda duraklama dönemine girmiştir ki; bu durumda karikatür güldürmez düşündürür düşüncesine ait karikatürlerin geniş izleyici kitlesi tarafından benimsenmemesinin rolü büyüktür. 1969’da Semih Balcıoğlu, Turhan Selçuk ve Ferit Öngören tarafından Karikatürcüler Derneği’ni kurulmasıyla, 1970’lerin başında karikatür yenilenerek yeniden yaygınlaşmıştır. 1975’te de ise Türkiye’nin ilk Karikatür Müzesi İstanbul’da, Tepebaşı’nda kurulmuştur (Balcıoğlu, 1998, 10-12).

Mizah dergileri Osmanlı topraklarında ilk olarak kültürel ve sosyal olaylarla alay eden bir dille yayınlanmaya başlamıştır. Diyojen dergisini Kahkaha, Geveze, Çıngıraklı Tatar, Hayal ve İncili Çavuş gibi dergiler takip etmişse de saray siyasetini eleştirmeleri nedeniyle uzun soluklu olamamışlardır. Abdülaziz dönemi ile kısıtlılığı artan mizah dergileri, 1876’da başlayan Abdülhamid dönemi ile tamamen yasaklanmıştır (Şahin, : 2017: 39).

II. Abdülhamit yasakları yüzünden 1870- 1876 yılları arasında sürebilen Tanzimat dönemi sonrası 1908’de Meşrutiyet’in ilanı ile ikinci dönem başlamaktadır. Mizah dergilerinde görselliğin ağırlık kazanmasıyla karikatür kullanımının arttığı bu dönemin öne çıkan dergileri Cem ve Kalem dergileridir (Demirkol, 2018: 161- 162).

Kurtuluş savaşından önce ve sonraki dönemlerde ise mizah; tarikatlar, partiler gibi örgütlerce şekillendirilmektedir. Kurtuluş savaşında ise mizahın biçimlendirici unsuru hükümetlerdir. İstanbul Hükümetine yakın konumuyla işgalcileri destekleyen ‘Aydede’ Refik Halit Karay tarafından; Ankara Hükümetine yakın konumuyla Kuvayı Milliye’yi destekleyen ‘Güleryüz’ ise Sedat Simavi tarafından çıkarılmıştır (Öngören, 1998: 68). Bu dönemdeki mizah dergileri toplumun moral unsuru olarak güçlü bir etki bırakmaktadır (Çatalcalı, 2016: 182). Kurtuluş Savaşı sonrası kapatılan ‘Aydede’ dergisi yerine açılan ve mizah dergiliğinde bir okula dönüşecek ‘Akbaba’ dergisi ara ara kapanmış olsa da

tarihin en uzun soluklu mizah dergisi olarak (1922- 1977) yayın yapmıştır (Çatalcalı, 2016: 171).

Cumhuriyetin ilanı mizah alanında önemli gelişmelerin önünü açmıştır. İlk çizgi romanın yapılması, çizgi film denemeleri, karikatürlerin gazetelerde yer bulmaya başlaması, sergilerin belirmesi ve karikatür albümlerinin oluşturulması bu gelişmeler arasındadır. Bu dönemde Türk karikatürünün en etkili isimleri yetişmiştir (Çatalcalı, 2016: 182).

Cumhuriyetin ilk yılları olan ve devrimlerle batılı yaşama uyum sağlanmaya çalışılan 1923-1928 arası dönemde, sıkı ve tekdüze olduğu gibi özgür ve canlı iki aykırı yapı üzerinde mizah geliştirilmiştir. Çünkü mevcut gerçekler ve gelişmeler de aynı değerde işleyiş göstermektedir. Meşrutiyetten kalma bu ikili görüş yeni harflerin kabulüne kadar devam etmiştir. 1928’de yeni yazıya geçişle; eski yazının uzun ve ağdalı anlatımı yerini yalın ve açık anlatıma bırakmıştır. Her şeyin sıfırdan başlamasına yol açarak kültür hayatını derinden etkileyen bu büyük değişim; okuyucular gibi yazar ve matbaacıların da alışabilmesi için uzun zaman almıştır. Bu yüzden 1928- 1948 yılları arasında; dergi yayınları kısa ömürlü ve düzensiz, mizah kitapları ise oldukça azdır. En çok Nasreddin Hoca kitabı basılmıştır (Öngören, 1998: 79- 83).

Her dönemde karikatüristler farklı cenahların taraftarları olarak ikiye bölünmüştür. Bu durum Kurtuluş Savaşı yıllarında saltanat ve Kuvayı milliye taraftarları olurken, Türkiye Cumhuriyeti kuruluş yıllarında Atatürk taraftarları ve karşıtları olarak gerçekleşmiştir.

İkinci Dünya Savaşı’nın yaşandığı 1939-1948 yılları arasında otuz sekiz fıkra kitabı ve otuz dört karikatür albümü yayınlanmıştır. Geniş halk kitlelerinin karikatürle tanışması bu döneme denk düşmektedir. Bu dönemin ana konularını; savaşın yol açtığı insanlık dışı durumlar, neden olduğu problemler, temel maddelerin vesika ile temin edilir hale gelmesi ve savaş zenginleri oluşturmaktadır. 1945-1950 yılları arasında en dikkate değer mizahı üreten “Markopaşa” hareketi; iktidar partisiyle aleni olarak mücadele içine giren ve bu yüzden sık sık kapanarak yeni adlarla tekrar açılan ilk mizah dergisidir. Kadrosu; Sabahattin Ali, Aziz Nesin, Mim Uykusuz ve Rıfat Ilgaz gibi döneme damgasını vuran isimlerden oluşmaktadır. Mücadeleleri; demokratik düzen, bunun için gerekli politik ve sosyal hoşgörü ve çok partili hayata geçiş üzerinde şekillenmiştir (Öngören, 1998: 88- 92).

1923- 1950 arası tek parti rejimini eleştiremeyen yayınlar arasından sivrilen Markopaşa, dönemin kaotik yapısından neşet ederek yaşananların tanığı olduğu kadar aktörü de olan

etkili ve rahatsız edici bir dönem yayınıdır. Kullandığı aksiyoner ve cüretkâr dil ile değişimlerin etkili bir paçasını oluşturmaktadır (Cantek, 2015: 7- 8).

1946- 1949 yılları arasında, dönemin gazeteleri 20 bin civarında satarken 35 bin satış rakamını yakalayabilen Markopaşa, Mim (Mustafa) Uykusuz'un çizdiği karikatürleri ile tek parti karşısındaki muhalefetin önemli sesi olmuştur. Ancak siyasi baskılar neticesinde fasılalarla seksen sekiz sayı çıkarabilmiştir. Markopaşa muhalefeti tek parti iktidarının tepkisine yol açmış, başta Sabahattin Ali olmak üzere Aziz Nesin, Rıfat Ilgaz, Haluk Yetiş ve Mim Uykusuz gibi yazar ve çizerleri çeşitli zamanlarda hapse girip çıkmak zorunda bırakılmıştır (Bayram, 2009: 113).

Sürekli kapatıldığı ve yazarları tutuklandığı için; Merhumpaşa, Malumpaşa, Yedi- Sekiz Paşa, Hür Marko Paşa, Bizim Paşa gibi çeşitli isimler altında yayın hayatına devam etmeye çalışmıştır. Yedi Sekiz Paşa'nın ilk sayısında belirtildiği gibi; iki buçuk yılda 53 sayı çıkarabilen ve bunların da 12'si toplatılan gazetenin, haklarında açılan 28 davadan dört yazarı toplam 21 ay hapis yatmıştır (Cantek, 2015: 17- 20). Görüleceği üzere mizahı sadece eğlendirmek için kullanmayan Markopaşa hareketi, bedelini ağır da ödemiş olsa iktidara karşı bir duruş sergilemiş ve toplumdan karşılık bulacak ses getirmiştir.

Tek parti iktidarının tek sesli politikası 1950'de Demokrat Parti iktidara gelene kadar devam etmiştir. O dönemin özgürlükçü havasıyla birçok karikatür dergisi tarih sahnesinde yerini almıştır. Demokrat Partinin kurulmasıyla karmaşıklaşan politik ortam çerçevesinde ve nispeten özgür ortamda ise; orta kuşak karikatürcüler yetişmiştir. (Çatalcalı, 2016: 175). 1950- 1960 yılları arası Markopaşa tekniğini kullanan ve sağcı bir kimliğe sahip olan Karakedi dergisi ile Akbaba dergisinden sonra en önemli dergileri Tef ve Dolmuş dergileridir. İnsanı ilgilendiren her alanda karikatürler üreten bu dergiler bol yazar ve çizer kadrosu yetiştirmiş ve ustalaşmalarına aracı olmuştur. İlhan Selçuk ve Semih Balcıoğlu'nun çıkardığı Taş-Karikatür dergisi ise DP ve CHP mücadelesi üzerine şekillenmiştir (Öngören, 1998: 93- 94)

27 Mayıs 1960 askeri darbesi sonrası yeni Anayasa'nın sağladığı özgürlükler etrafında sanat ve kültür hayatı hareketlenmiş yaşanan gelişmeler ve değişimler dönemin mizahı konularını oluşturmuştur. Akbaba dergisi 1960- 1970 yılları arasındaki en etkili dergidir. Bu dönem; çeşitli mizah türleriyle okuyucunun geniş ilgisini kazandığı hem zengin hem de yararlı bunalımları olan bir dönemdir (Öngören, 1998: 97- 98). Cantek ve Gönenç bu

dönemde Akbaba dergisinin uzun ömürlü olmayı başarabilmesini; hükümetlerin algı ve tutumlarına göre değişebilen pragmatik yayın politikalarına bağlamaktadır (2017: 13).

Ancak 12 Mart 1971 askeri müdahalesiyle yeniden oluşturulan baskı ortamı mizahı da etkilemiş, riskli konular yerine sinemanın öncülüğünde başlayan erotizm dalgasına kendisini kaptırmıştır (Çatalcalı, 2016: 182). Ayrıca kır ve kent yaşamının çatışma ve çelişkiler, büyüyen gecekondu çocuklarının ortaya çıkardığı karma kültür, televizyonun yayılmasıyla belirlenen ortak konular bu dönemin mizahını belirlemiştir (Öngören, 1998: 103- 105).

1970- 1980 döneminin başlıca mizah hareketi; Oğuz Aral'ın çıkardığı, elli yıllık Akbaba geleneğini bastıran Gırgır dergisidir. Politik konuları bir kenara bırakarak, sosyal konuları ele almasıyla, her kesimden insanı güldürebilen bağımsız bir mizah anlayışı geliştirmiştir (Öngören, 1998: 115- 116).

500 binlere kadar tirajını çıkarabilen Gırgır dergisi ABD'den Mad dergisi ve Rusya'dan Krokodil dergisini takip ederek dünyanın en fazla satış rakamına ulaşan üçüncü mizah dergisi olmuştur. Çizer kadrosunda Oğuz Aral, Tekin Aral, Ferit Öngören, Oğuz Alplaçın ve Mim Uykusuz bulunmaktadır. Gırgır dergisi 1970'lerin ideoloji ve siyaset tartışmaları yansıtarak, sol Kemalist, ulusalcı, halkçı ve yurtsever bir ideolojik söylem benimsemiştir. (Cantek, 1994: 214). Gırgır dergisi, hem çizgiye kattığı yeniliklerle hem de dönemin iktidarlarına karşı sergiledikleri muhalif duruşları ile Gırgır Ekolü'nü oluşturmuştur.

Demirkol, Gırgır dergisinin 1972- 1989 yılları arasında dünyanın en çok satılan üçüncü dergisi (2018: 8) olabilme becerisini; çizgiyi evrenselden yerel olana taşıma kabiliyetine, daha fazla görsel basabilmesine olanak tanıyacak ofset tekniğini kullanmasına, yayın hayatına büyük bir sermaye sahibi olan Haldun Simavi'nin gücü altında başlamasına, siyaseten tarafsız kalabilmesiyle her düşünceden insana hitap edebilmesine ve televizyonun yayılmasıyla oluşan ortak dili kullanmasına bağlamaktadır (2018: 108- 109). Çeviker ise Aral'ın Gırgır'ı bir okul olarak kullanmasına ve kadrosunu okurlarından oluşturacak kadar okurlarına verdiği değere dikkati çekmektedir (1997: 300).

12 Eylül 1980 darbesiyle toplumsal ve siyasi değişim etrafında mizah da etkilenmiş; sakıncalı-sakıncasız kavramları etrafında mizah gerçekleştirilmiştir (Çatalcalı, 2016: 182). 1980-1990 döneminin etkili mizah dergileri Gırgır'dan ayrılan Limon, Hıbrır, Fıfır ve Dıgıl gibi dergilerdir (Öngören, 1998: 122).

90'lı yıllarda tekelleşmenin artması sonucu küçük bütçelilerin büyük bütçelere sahip basın imparatorluklarına dâhil olduğu bu sebeple özgürlüklerin büyük patronun iznine tabi olduğu bir dönem yaşanmıştır. Dönemin mizahının ana konularını; istikrarsız ve koalisyona dayalı siyasal hayat ile Alevi, Kürt İslamcılık gibi kültürel kimlik sorunları, bankaların batması ve şeriat tehlikesi oluşturmaktadır (Çatalcalı, 2016: 180). Bununla birlikte televizyonun çok kanallı yayına geçmesi; yerli komedi filmleri ve komedi dizileriyle mizahın yaygınlaşmasına; televizyon karşısında geride kalan gazete ve dergilerin karikatür ve çizgi romanlara daha çok alan tanınmasına yol açmıştır (Öngören, 1998: 109). 1990-2000 döneminin yüksek tiraja sahip olmamakla birlikte etkili olan dergisi ise Leman'dır. Birden fazla üslubu birleştirerek 'pastiş' bir yapısı olan dergi, sol söylem kadar apolitik mizah yaklaşımıyla diğer bir söylemle 'her şeyden biraz' değindiği konularla ilgileri üzerine çekmiştir (Cantek ve Gönenç, 2017: 21).

2002'de iktidara gelen Adalet ve Kalkınma Partisinin tek başına iktidarda olduğu uzun dönemi kapsayan 2000'li yılların mizahı ise; özelleştirmeler, terör, kaçakçılar, tetikçiler, çeteler, mafyalar gibi ana konular üzerinden inşa edilmektedir. Medya sektöründeki el değiştirmeler ve kapatılmalar mizahın yapısında da değişikliklere yol açmıştır. Dönemin en önemli mizah dergileri muhalif sol kimliğe sahip dergiler olan; Penguen, Leman ve Uykusuz dergileridir. Dikkat çeken diğer dergiler ise; muhafazakâr kimliklere ait konulara dikkat çeken ve iktidarı destekleyen yaklaşımıyla Cafcaf dergisi ve dünyanın ilk kadın mizah dergisi olma amacıyla kurulan Bayan Yanı dergisidir. (Çatalcalı, 2016: 180-181).

Kentsel ve kırsal karşılaştırmalar üzerinden mizah yapan ve 1990'ı yılların en uzun süreli yayını olan Leman'dan ayrılanlar 2002'de Penguen'i kurmuştur. Aynı şekilde 2007'de Penguen'den ayrılanlar ise Uykusuz dergisini kurmuştur. Uykusuz dergisi, Leman'ın çizgisinden ayrılarak, daha naif ve iyimser fakat politik olarak da eleştirel mizah yapmıştır. Bu yönüyle iktidar karşıtlığı tavrı merkezinde yayın yapmasalar da; yaşam tarzlarının savunulduğu ve güncel konular üzerinden muhalif düşüncelerin de dillendirildiği mizahı tercih ettikleri görülmektedir. Ancak Ak Parti'nin artan baskıcı yöntemlerine tepki olarak başlayan 2013 Gezi Eylemleri ile politik mizah yaklaşımları görünür hale gelmiştir (Favaro ve Akşit, 2016: 208- 209).

Özetle en önemli siyasal mizah dergilerini; Akbaba, kapatıldığı için sürekli isim değiştirmek zorunda kalsa da bir ekol olarak Markopaşa ve günümüze kadar uzanan

etkileriyle Gırgır, Penguen ve Uykusuz olarak belirtmek mümkündür. Alternatif medyanın dijital dönüşümüyle bu dergiler de artık sadece basılı medya olarak kalmamakta; etkileşime açık haliyle sosyal medyada da yer almaktadır (Çoban ve Ataman, 2015: 19).

BÖLÜM 5: UYKUSUZ DERGİSİ KAPAK KARİKATÜRLERİNİN ANALİZİ ve BULGULAR

Bu başlık altında 2010- 2020 yılları arasında yayınlanan Uykusuz dergisi kapak karikatürlerinin analiz süreci ve verilerden elde edilen bulgulara yer verilmektedir. Araştırmada kapak karikatürlerine, karikatürlerin sıklıkla dile getirildiği belirli temalar etrafında sınıflandırma yapılmış; söylemde örtük olan ideolojik yapıyı anlamak üzere söylem analizi gerçekleştirilmiştir.

5.1. Araştırma Metodolojisi

Araştırma nitel bir karakter taşımaktadır ve amacı gereği doküman incelemesi yapılmıştır. Çalışmanın dokümanını Uykusuz dergisi ön sayfa kapak karikatürleri oluşturmaktadır. Doküman incelemesi metodu; farklı tarihlere ait verileri, araştırmacıdan bağımsız olarak ele almaya olanak tanıdığı için tercih edilmiştir (Yıldırım ve Şimşek 1999: 143-146). Bu başlık altında araştırmanın; kullanılan analiz yöntemine, örnekleme ve verilerin analiz aşamalarına yer verilecektir.

5.1.1. Söylem Analizi

Nitel özellik taşıyan bu araştırmada amacı gereği doküman analizi yapılmıştır. Uykusuz Dergisinin kapak karikatürleri çalışmanın dokümanını oluşturmaktadır.

Karikatür üzerinden yapılan çalışmalarda çeşitli yöntemler kullanılmaktadır. Çalışmada hangi yöntemin kullanılacağı; analizin amaçlarına, ortaya çıkarmak istediklerine ya da kapsam dışı bırakmak istediklerine uygun olarak tercih edilmektedir. Bu çalışmada analiz yöntemi olarak çalışmanın amacına ve kapsamına uygun olmasıyla ‘söylem analizi’ tercih edilmiştir. Karikatür analizlerinde sık kullanılan göstergebilimsel analiz de karikatürün doğasına uygun olarak seçilebilecek bir yöntem olmakla birlikte; bu çalışma için yetersiz kalacaktır. Çünkü Hall’un da belirttiği gibi göstergebilimsel analiz; dilin ‘poetiği’ olan nasıl anlam ürettiğine ve temsilin *nasıl* gerçekleştiğine dair bir incelemedir. Söylemsel analizde ise dilin ‘politika’sına ve temsilin etki ve sonuçlarına dair bir inceleme yapılmaktadır. Dolayısıyla sadece anlamın nasıl üretildiğiyle değil, söylem sonucu ortaya çıkan bilginin güçle olan bağına, ürettiği öznelere ve onları nasıl pozisyonlandıklarına, kimliklere ve davranışlara etkisine vurgu yapılmaktadır. Söylemsel analizde belirli bir

zaman ve mekânda gerçekleşen temsilin tarihsel özgüllüğüne dikkat çekilmektedir (2017a: 14).

Söylem analizi yapılırken Barthes; temsilin iki ilişkili ancak ayrı süreçlerde ortaya çıktığını belirtmektedir. Buna göre;

- İlk olarak, gösteren ve gösterilen basit bir mesaj çerçevesinde işaret edilmektedir.
- İkinci aşamada ise, işaret edilen ilk ana mesaj, daha geniş bir temaya bağlanarak ikinci bir gösterilene dönüşmekte ve ideolojik çerçeveli yeni bir anlama vurgu yapmaktadır. Bu ikinci aşamada oluşan durum; anlamın mit seviyesini ortaya çıkarmaktadır (Hall, 2017b: 54).

Medya iletileri zihinlerde anlam üreterek, dünyayı görme biçimini şekillendirmektedir. İletilerde **gösteren** göstergeyi; **gösterilen** olası anlamları, **anlamlandırma** ise göstergeye verilen anlamı ifade etmektedir (Burton, 1995: 39- 40). Fisk; iletişimin toplumsal boyutunun önemli görerek, içeriğinde göstergelerin düzenlendiği **kod sistemine** dikkati çekmektedir. Kodlama toplumsal kurallardan, geleneklerden ve pratiklerden doğan anlamlandırma sürecidir. Bu durumda toplumsal bir inşa olarak gerçekliğin algılanması kodlama sürecinin ürünü olmaktadır (2003: 91- 93). Anlam gösteren gösterilenin kombinasyonundan oluşan işaret edilenle, zihinde çağrıştırılan bir kavram arasında bir kod aracılığıyla sabitlenmektedir (Hall, 2017b: 39). Kodlar sabit kural ve yasalar gibi değil, değişime açık sosyal gelenekler gibi işlev görmektedir. Dolayısıyla kodların değişimi anlamı değiştirecektir (Hall, 2017b: 82).

Söylem analizinde anlatımlar; direk gösteren olarak şeffaf kabul edilmek yerine; çeşitli etkileşimler ve anlam mübadeleleri içinde, olası anlamları bulunan içerikler olarak ele alınmaktadır. İncelemede asıl ortaya çıkarılmak istenen; güç/bilgi ilişkileri, bu ilişkilerin nelere bağlı olarak dönüşüme maruz kaldıkları ve süreç içindeki mücadeledir. Analizci bağlamdaki etkileşimin; ilişkileriyle, sosyal ve söylemsel iç öğeleriyle ilgilenecektir. (Sözen, 2017: 84- 88). Çünkü söylem analizinde amaç; söyleyen ile dinleyen arasındaki metinlerarası sürecin kurulu doğasını ifşa etmektir (Sözen, 2017: 33).

Göstergeler; gerçek dünyada olan olay ve nesnenin yerine geçildiği durumları değil; bire bir ilişkisi olmasa da gönderme yaptığı anlamları içeren yapılardır. Bu yönleriyle toplumsal yaşamdaki *şeylerin* ilişkilendirilme şeklini biçimlendirdiği için önem taşımaktadır. Dolayısıyla ‘hayali olarak yaşanan ilişkiler’ düzeyinde, ‘gerçek ilişkilerin’ yerini, ideolojik ve kültürel temsil edilmenin aldığı pratik; toplumsal anlamlandırma

pratiği olmaktadır (Hall, 1999b: 217- 218). Toplumsal olanda gerçekleşen bu anlamlandırma pratiğinde, belirli bağlamlarla belirli durumların bağlantılandığı, bu bağlantının dışında kalan anlamlandırmaların sorgulanmaksızın reddedildiği durağan bir yapıya değil bir sürece vurgu yapılmaktadır. Başat anlamlar tarafından kurulan tahakkümün nedeni de tam olarak budur: Birçok anlam içinden; ideolojik araçlar aracılığıyla toplumsal temsile yerleştirilmiş başat anlamın seçilerek öne çıkarıldığı, ilgisiz ve karşıt anlamların ise dışlandığı hatta marjinalleştirilerek meşruluğuna zarar verildiği; alternatif gerçeklik tanımlamalarının bile başat olana dâhil edildiği sistem içinde işletilen bir sürecin mahsulü olarak kurulan tahakkümdür.

Anlamlandırma (signification) Saussure tarafından gösterenle gösterilen arasındaki uzlaşıya dayalı ilişki olarak değerlendirilirken (Wayne, 2006: 196), Barthes buna kültürel değerler boyutunu eklemektedir (Mutlu, 1998: 41). Barthes göstergelerin birinci düzeyde işlediği anlamlandırmayı iki şekilde ele almaktadır. Göstergenin aşikâr olan ve ortak duyuya ait anlamını ifade eden '*düzanlam*' ile göstergenin alıcıların kültürel değerleriyle, heyecanlarıyla ve duygularıyla girdiği etkileşim sonucu ortaya çıkan '*yananlam*'dır. Fotoğrafçılıkla ilgili bir örnek vermek gerekirse; *neyin* fotoğrafının çekildiği düzanlamı oluştururken *nasıl* çekildiği ise yananlama gönderme yapacaktır. Barthes'a göre göstergelerin ikinci düzeyde işlediği anlamlandırma yöntemleri '*mit*'lerdir. Asıl görevi tarihi doğallaştırmak olan mitler, tarihin belirli bir döneminde belirli bir toplumsal sınıf tarafından üretilmiş olmakla birlikte, toplumsal değil doğal kabul ettirilerek politik kökenlerini gizlemektedirler (Fiske, 2003: 116- 119). Kolektif bilinç dışında varlığı sürdüren ve çokanlamlı yapıda bulunan mitler, güncel söylemlere eklenilerek kendini yeniden üretmektedir.

Barthes'a göre göstergelerin üçüncü düzeyde işlediği anlamlandırma yöntemleri ise '*simge*'lerdir. Simge bir nesnenin kullanım ve uzlaşım yoluyla başka bir anlama gönderme yapmasını ifade etmektedir. Lüks bir arabanın ya da altının statüyü, gücü ve zenginliği simgelemesi gibi...(Fiske, 2003: 123).

Simgeler toplumsal yapının düğüm noktalarını oluşturarak, toplumsal anlamlandırmaya etki etmektedir. Artı-değer eklenmiş yapılar olarak var olan değerlere katkı yapmaktadırlar. İdeoloji temelde söylemsel olarak '*çokanlamlı*' ve '*yananlamlı*' yapılarıyla simgeleri kullanmaktadır. Toplumsal bilincin belirlenmesi için simgenin

temsil edeceği artı-anlam belirlenir ve sabitlenir. Bu durumda söylemdeki ideolojik mücadele simgeler üzerindeki artı-değere el koyma pratiği şeklinde devam edecektir.

Ayrıca işlevsel değere ek sembolik değeri bulunan bireyler, nesneler, efsane kişi ve nesneler, değişler ya da olgular vardır. Bunlar doğrudan ya da imalar aracılığıyla dolaylı olarak anlam üretirler. Simgelerin kullanım amacı anlaşılmasını kolaylaştırmaktır.

Jakobson ve Halle ise Barthes'den farklı olarak anlamlandırmanın iki düzeyde ortaya çıkabileceğini belirtmektedir:

- İlki bilinen araçların aracılığıyla gerçekte var olmayan anlamların ortaya çıkarıldığı benzetme yoluyla yapılan '*eğretileme*' (*metaphor*) dir. (Paranın zamana eğretilemesi olduğu '*zamandan tasarruf etmek*' gibi).
- Diğer ise parçanın bütünü temsil ettiği ve aynı düzlemdeki anlamlar arasında ilişki kurulduğu '*düzdeğişmece*' (*metonymy*)dir. Gerçeğin henüz bilinmeyen geri kalanı düzdeğişmecede kullanılan parçadan yola çıkılarak inşa edilecektir. (Grev yapan işçileri polis yanında görüntülemek gibi) (Fiske, 2003: 123- 128). Böylece yananlamsal gösterenler boyunca olumsuz anlam kaydırılacaktır (Hall, 1999a: 108- 110).

Gösterenler aynı olsa da kültürden kültüre, gruptan gruba gösterilenler farklılaşabilecektir. Bu durumun temel belirleyicisi toplulukların ideolojileridir (Fiske, 2003: 215). Mitler, yananlamlar ve değerler göstergeler aracılığıyla somutlaşarak, kamusal hale getirilmekte ve kültürel özdeşleşim sağlanmaktadır. Bu yönüyle ideolojinin de retorliğini oluşturmak üzere kullanışlı olacaklardır (Fiske, 2003: 219).

Özetle anlamlandırma dört düzeyde işleyiş göstermektedir (Verstraeten, 2014: 262- 263):

1. **Düzy:** *Düzanlam* olarak da ifade edilen simgenin herkes tarafından kabul görülen anlamını ifade etmektedir.
2. **Düzy:** *Yananlam* olarak da değerlendirilen çağrışımsal anlamdır.
3. **Düzy:** Simgelere anlam yüklenen ve anlamların bilgi stoğuna dâhil edildiği *bilişsel düzeydir*.
4. **Düzy:** Bir dünya görüşü olarak bir düşünceyi tanımlamaya ve meşrulaştırmaya yarayan '*kategoriler düzeyi*'dir. Başka bir söylemle toplumsal gerçekliği belirleyen işaret eden '*ideolojik düzey*'dir. Medya aracılığıyla aktararak, kamusal deneyimlere yayılan kategoriler, bilinçli olarak inşa edilmektedir.

Söylem aracılığıyla gerçek dünyaya çok yönlü anlamlandırmalar yapmak mümkündür. Anlamlandırma pratiğinde sınıf mücadelesi halinde işleyen göstergelerden çıkan ve toplumsal mücadelenin söylemde egemenliği olarak yansımından doğan ve sabitlenen anlam; güvenilirlik kazanan ve üstün gelen toplumsal vurguyu ifade etmektedir. Söz konusu mücadele belirli bir sınıflandırma ve tanımaya tabi tutulan düzanda başlamakla birlikte, en çok ideolojik sızmalara uygun, açık uçlu ve çağrışımsal olan yananlamsal düzeyde gerçekleşmektedir (Hall, 1999a: 108- 110).

Medya karışık söylemlerden düzenlenmiş göstergeler çıkarmaktadır. Olayları ve durumları, göstergelerin kodaçımını yapılandırarak, onlara anlam yükleyen kodlar aracılığıyla, göndergesel bir bağlamla simgesel alana taşımaktadır. Kodlama pratiği; sorun çıkaracak anlamlandırmaların önüne geçerek, mevcut durumun başat ideolojiye eklemlenmesini ve hakkında oydaşmanın ortaya çıkmasını temin etmektedir. Sunulan anlaşılabilir yegâne biçim, evrensel ve doğal olarak kabul görecektir (Hall, 1999b: 236-237). Özellikle karikatür gibi görsel medya söylem analizinde, söylemi oluşturan; ürünlere, kurumlara vb. ait *sembol* kullanımı, ikonik bir işaret olan *simge* kullanımı, nesneyle varoluşsal ya da fiziksel bir bağlantı kuran *gösterge* kullanımı gibi öğeler üzerinden analiz gerçekleştirilmelidir (Schroder, : 105-111).

Sonuç olarak medya içeriğin çözümlenmesi, belirli bir materyalin incelenmesinden ziyade, gösteren kadar gösterilenin, toplumsal bağlamı ifade eden kodlanışın ve nihayetinde anlamlandırma sürecinin incelenmesini içermelidir. Bu araştırma açısından bu çözümlemeye politik mizah konusu özelinde içinde saklanan ideolojik yaklaşımın da ortaya çıkarılması eklemlenecektir. Ayrıca sembol, simge ve göstergelerin varlığı ve kullanım amaçları incelenecektir.

5.1.2. Örneklem Olarak Uykusuz Dergisinin Seçilmesi

Araştırmanın politik mizah üzerinden yürütülmesi örneklem politik mizah üreten mecralar arasından seçilmesini gerektirmektedir. Politik mizah bugün; yeni kuşağın hem takip ettiği hem içerik oluşturarak içinde de yer aldığı mizah dergileri ve siteleri içinden temellenmektedir. Öyle ki; bu dilden sadece politik iktidar değil; halk üzerinde baskı ve ezici güç gösteren her türlü iktidar odakları nasibini almaktadır. Söz konusu temel politik mizah kaynaklarından biri Uykusuz Dergisidir.

Türkiye’de dışlanmışların ve muhalefetin sesi olarak işleyen mecralardan biri olan mizah dergileri arasında Uykusuz dergisi, ‘beraber gülme’yi tesis ederek eylemle söylemi birleştiren en aktif dergidir (Tellan, 2015: 461). Bu özellikleriyle diğer mizah dergileri arasında öne çıkan Uykusuz Dergisi bu çalışmanın örneklemini oluşturmaktadır. Hem alternatif medya özelliklerini açığa çıkarmak hem de kuruluşundan bu yana ilerleyişini görebilmek adına derginin kimlik bilgilerine ve işleyişine değinilecektir.

5 Eylül 2007 Çarşamba günü 1,50 YTL olarak haftalık basılmak üzere yayın hayatına başlayan dergi; mizah dergilerinin ortak tavrına benzer şekilde çizerlere kapılarını açmış, her Çarşamba dergi adresinde buluşma yapılacağını, gelemeyenler içinse karikatürlerini yollamaları için mail ve mektup adresini duyurmuştur.

Türkiye’de mizah dergileri geleneksel olarak bölünerek çoğalma içinde gelişim göstermektedir. Uykusuz dergisi de bu gelenekten nasibini alarak ortaya çıkmış bir mizah dergisidir. Demir’e göre bu bölünme çatışmayı ya da ayrışmayı göstermekten daha çok; farklı boyutlara vurgu yapan derinleşmeyi ve çeşitlenmeyi içermektedir. Son tahlilde dergi sayılarının artışı mizah dergilerinin güçlerinin dağılmasına ve ömürlerinin azalmasına neden olsa da Uykusuz dergisi, tutunmayı başarabilmiş dergiler arasında yer edinen önemli bir mizah dergisidir (2016: 12).

Uykusuz dergisi; Yiğit Özgür, Ersin Karabulut, Uğur Gürsoy, Umut Sarıkaya, Memo Tembel Çizer ve Oky tarafından bir geleneği devam ettirerek Penguen’den ayrılmaları ile kurulmuştur. Dergi yayın hayatına başlamadan bu altı çizerle yapılan röportajda ayrılımlarını; kalıplardan sıyrılarak monotonluk ve rutinliği dağıtmak üzere, mizaha siyasete ve gündeme farklı bir bakış açısı üretmek için gerçekleştirdiklerini belirtmişlerdir. Yeni şeyler söyleme ihtiyacı içinde olduklarını belirten çizerler, Gırgır ekolünü devam ettirmek istediklerini belirtmiştir (Özgür vd., 2007).

Uykusuz dergisi ağırlığını çizgiye veren, içeriğinin ancak %20- %30’unun yazıdan oluştuğu bir dergidir. Daha çok apolitik olan dergi içeriği, kısa hikâye ya da spot esprilerden oluşmaktadır (Cantek ve Gönenç, 2017: 23).

Dergi popüler kültür ürünü olmakla birlikte; kapak karikatürlerinde ve ilk iki sayfasında politik bir yaklaşım izlemektedir. Bu yönüyle özellikle kapak karikatürleri eleştirel bir tavır ve muhalif bir yaklaşım üzerinde temellenmekte, eleştirirken güldürmeyi başarabilmesiyle gülmenin yıkıcılığına da hizmet etmektedir.

Dergi kapağının belirlenme süreci Ersin Karabulut’la Tempo dergisinde yapılan bir röportajda şöyle belirtilmektedir:

Her hafta, önemli buldukları gündem maddeleriyle toplanıyorlar. Medyanın fazlaca üzerinde durduğu konular elenebiliyor. Espri belirlendikten sonra eskiz çiziliyor ve kimin çizgisine yakışacağı düşünülürse, iş o çizere veriliyor. Kötü şartlarda çalışan işçiler ve gözüaltına alınan öğrenciler, hassas noktalar (Soğukdere, 2013, s. 55).

Tellan’ın derginin reklam almadığını ve kendi kadrosunca kurulan bağımsız şirkete bağlı olarak yayın yaptığını vurgulaması (2015: 469), alternatif medya olması için gerekli koşullardan olan ekonomik ve sermaye bağımsızlığını taşıdığını göstermektedir.

Cumhuriyetin ilanından sonra Türkiye’de *Markopaşa*’nın başlattığı ve *Gırgır*’ın devam ettirdiği şekliyle karikatürün muhalefet işlevi devam etmektedir. Haftalık tirajı ve sosyal medya etkileşimleri göz önünde bulundurulduğunda Uykusuz dergisinin söz konusu muhalif duruşu devam ettirdiğini belirtmek mümkündür. Yayınlanmaya devam eden dergi, 16 sayfa olarak Mürekkep yayıncılık tarafından çıkarılmaktadır.

Çalışma satış potansiyelini etkileyecek kadar okuyucunun ilk dikkatini çekmek istenen görseli ve haberi içermesiyle kapak sayfasındaki karikatürler üzerinden gerçekleştirilmektedir (Yumurtacı, 2019: 151). Bir köşesinde ilgili habere dair açıklayıcı yazılara yer verilen karikatürlerde, haberin ‘alternatif’ bir okunması gerçekleştirilmektedir. Araştırmada söz konusu ‘alternatifliğe’ ışık tutulacaktır.

5.1.3. Verilerin Analiz Süreci

Araştırmanın bu aşamasında karmaşık olarak bir araya gelmiş verilerin analiz süreci belirlenecektir.

Kapak karikatürlerini incelerken geliştirilecek söylem analizinde bağlamın anlaşılması büyük önem taşımaktadır. Bu yüzden karikatürler belirli dönemlerde ortaya çıkan bir sürece, bir olaya ya da bir kavrama atıf yaparak bunun üzerinden söylem geliştirmişse; karikatürün bütüncül bir anlamlandırmasını yapabilmek adına öncelikle bu olay, süreç ya da kavram hakkında bilgi verilecektir.

Ayrıca güncel olaylardan yola çıkan karikatürler ışığında belirli bir zamanın da izi sürülecek olan bu çalışmada, analiz süreci belirli aşamalar üzerinden ilerleyiş gösterecektir. Söz konusu aşamalar literatürde yapılan araştırma ile yukarıda tartışılan kavramsal çerçeveden kaynağını almaktadır. İdeoloji ve hegemonya kavramları etrafında

geliştirilecek bu çerçeve karikatür üzerinden ideolojik ya da karşı ideolojik yaklaşımların nasıl işletildiğini görmek dolayısıyla medya içeriğinin hegemonyaya ya da karşı-hegemonyaya katkısının nasıl gerçekleştiğini açığa çıkarmak olacaktır.

Analizin siyasal iletişim kapsamında ele alınması politik söylemin ortaya çıkarılmasını zorunlu kılmaktadır. Wilson'ın belirttiği gibi politik söylem analizinde önem dilbilimsel çözümleme ile politik yorum arasındaki dengede saklıdır. Orwell'in başlattığı politik söylemde '*dilin düşünceyi manipüle etmek için kullanımı*' dikkat edilmesi gereken analiz noktalarından biridir. Örneğin savunmasız köylerin bombalanması *etkisiz kılmak* olarak ifade edilmiş olabilecektir. Bir diğer önemli nokta; '*manipülasyonun amacını*' ortaya çıkarmaktır. Olumsuz olmayan durumların toplumdaki gizlenmesi; böylelikle gerçeğin farkındalığının meydana getireceği korkunun önü alınmak istenmesi bu amaçlar arasında sayılabilir. Analizde dikkat edilmesi gereken başka bir alan ise, iletişimin süreciyle ilgili olan '*temsili edile*' durumudur. Temsilde ifadelerin farklı ideolojik yapılara bağlı olarak dönüştürülerek yeniden yorumlanması gerçekleştirilmektedir. *Toplumsal çıkar* ya da *savunma harcamaları* farklı ideolojik bakışlarda farklı temsillere denk düşebilecektir (2015: 103- 105).

“‘Temsil pratikleri’ derken kastettiğimiz şey, kavram, fikir ve duyguları aktarabilen ve anlamlı bir şekilde yorumlanabilen sembolik bir formda somutlaştırmak”tır (Hall, 2017a: 19). Medya temsilleri izler kitlenin algısını şekillendirmek için en önemli etkidir. Varol izleyiciyi yönlendirmek için medyada; sürekli görüntülenmesiyle doğallık etkisi kazandırmak için *yineleme*, amaçlı bir tercih yaptığı için *seçmeli temsil*, dışlama ya da marjinalleştirme etkisi için *eksik temsil* ya da aldatmak için *yanlış temsil*, metin okumasını sınırlandırmak için *izleyiciyi/okuyucuyu konumlandırma* ve istediği vurguyu öne çıkarmak için *kalıp yargı kullanımının* (Varol, 2016: 45- 55) gerçekleştirildiğini belirtmektedir. Ayrıca basit, tanınan, kolayca kavranan ve hatırlanan özelliklerin öne çıkarılarak, normal ve anormalin sabitlendiği ve sembolik bir şiddetin uygulandığı *klişeleştirme* (Hall, 2017c: 333), pozitif ya da negatif imajlara kod çevrimi uygulayarak *imajları tersine dönüştürme* (Hall, 2017c: 352), belirli bir tarihsel alanda, belirli beceri ve özelliklere sahip kişilere *icat edilmiş kimlikler giydirme* (Nixon, 2017: 394) medyanın uyguladığı diğer temsil pratikleri arasında sayılabilecektir.

Dolayısıyla analizde karikatürlerinin içerdiği politik söylemdeki manipülasyonun varlığı, manipülasyonun amacı ve işletilen temsiliinin ideolojik yönü ortaya çıkarılacaktır.

Analiz sürecinin bu çalışma bakımında önemli bir farkı da; medya içeriğinin kullandığı karşı-hegemonik stratejileri açığa çıkarmaktır. Medya ideolojik aygıt olma görevini bir takım ideolojik pratikler işleterek gerçekleştirmektedir. Bu aşamada araştırmanın çıktısı olacak bir kavramsallaşmaya da ulaşmak adına; medya karşı-hegemonik bir içerik üretme yoluna gittiğinde, bu süreci ne tür stratejiler aracılığıyla gerçekleştirdiği tespit edilecektir. Bu tespiti sağlamak için literatürde yer alan medyanın hegemonik içerik ürettiğinde kullandığı ideolojik stratejilerden yola çıkılmıştır. Bu çıkış stratejileri aşağıda başlıklar halinde yer almaktadır. Söz konusu başlıkları çeşitlendirmek ya da farklı kavramlarla da tanımlamak mümkündür. Aşağıdaki başlıklar bu çalışmanın sınırlılıkları çerçevesinde belirlenmiştir. Dolayısıyla kavramsallaştırma bu başlıkların yörüngesinde ilerleyecektir.

Bu durumda literatürdeki mevcut haliyle, medyanın hegemonik ideolojiyi benimsetmek adına uyguladığı temel stratejiler şunlardır:

- a. Meşrulaştırma Stratejisi:** Yönetilenlerin sisteme verdiği onay, diğer bir deyişle toplumda hali hazırda var olan haksız ilişkilere itiraz edilmemesini sağlamaktır (Sholle, 1999: 295). Bunu gerçekleştirmek için kullandığı stratejilerden biri; halkı tahakküm ilişkilerinin desteklenmeye layık olduğuna inandırdığı akıl yürütme (ussallaştırma) stratejisidir. Ayrıca tahakküm ilişkilerinin meşru temsili; belirli bir kesimin çıkarına yönelik geliştirilen düzenlemelerin herkesin iyiliği olarak gösterildiği *evrenselleşme yöntemi* ve şimdiki zamanı yeniden yazılacak geçmişin, kıymet verilen bir geleneğin ya da ebedi değerlerin devamı şeklinde resmedildiği *öyküleme yöntemiyle* gerçekleştirilmektedir (Thompson, 2013: 79). Ayrıca tabi olanların görmesi istenen imaj, iktidar ve otoritenin sahnelendiği olumlama yöntemi (Scott 2018: 86) de bu stratejinin taktikleri arasındadır.
- b. Gizleme (dissimulation), Üstünü Örtme, Dikkat Dağıtma Stratejisi:** Tahakküm ilişkilerini kurmak ve sürdürebilmek için; gerçeklerin örtbas edilmesi, inkâr edilmesi, gizlenmesi, maddi olayların kimi zaman öne çıkarılarak başka bir özü saklaması ya da göz ardı edilerek üstünün örtülmesidir. Bu işleyişin gerçekleştirilmesi için kullanılan taktikler; geleneksel terimlerin olumlu ya da olumsuz çağrışımlarının başka bir kişi ya da nesneye aktarıldığı *yerinden etme* taktiği, toplumsal ilişkilerin ya da eylemlerin olumlu bir değerlendirmesine yol açacak tariflerin kullanıldığı *hüsnu-tabirleştirme* taktiği ve kapsamlama, düzdeğiştirme ve eğritileme gibi yöntemlerle gerçekleştirilen *mecazi taktiktir*.

(Thompson, 2013: 80- 81). Doğrudan ifade edildiğinde tabi olanlarda tepki meydana getirecek olguların ve zor kullanımların gizlenmesi için örtmeceler tasarlanmasıdır (Scott 2018: 96). Kamunun dikkatinin; önemsiz ve dikkat dağıtıcı bilgilerle oyalanarak, ekonomik ve siyasi seçkinlerin çıkarlarıyla çatışacak önemli konulardan uzaklaştırılmasıyla dikkatinin dağıtılmasıdır (Chomsky, 2011). Var olan problemlerin görmezden gelinmesi ve kamusal tartışma ortamlarından dışlanarak depolitize edilmesidir (Sholle, 1999: 296).

- c. **Birleştirme, Duygusal Sesleniş Stratejisi:** Birleştirme gerçek düzeyde birliğin yerine kamuoyuna, oydaşmaya ya da genel çıkara vb. dayalı ‘hayali birlikler’ kurularak hayali ilişkilere dayalı tutunum kazandırılmasını ifade etmektedir (Hall, 1999b: 228- 229). Tahakküm ilişkilerin farklılıklar göz ardı edilerek kolektif kimlikler altında birleştirilerek sürdürülmesidir. Bu işlev için gerekli stratejiler; makbul ve müşterek kabul edilecek temelde yapılan *standardizasyon stratejileri* ve ulusal bütünlük sembolleri gibi araçlarla gerçekleştirilen *bütünün sembolleştirilmesi stratejileridir* (Thompson, 2013: 82). Eleştirel düşünceyi ve rasyonel analizi engellemek üzere, bilinçaltına seslenecek şekilde duygusal çağrışımları tetiklemektir (Chomsky, 2011).
- d. **Parçalama (fragmentation) Stratejisi:** Kolektif değer ve güçlerin ideolojik olarak çağrılan öznelere seslenişe cevap veren sahiplenici bireyleri sayesinde bireyselleştirilmesi yoluyla ayrılması parçalama olarak tanımlanmaktadır (Hall, 1999b: 228- 229). Belirli bir görüş etrafında büyük bir sistem kurulması ve dışarıda kalanların, tehdit oluşturanların sübjektif ölçülere dayanılarak hain, düşman gibi sıfatlarla parçalara bölünmesidir. Bu işlev için gerekli stratejiler; ayrımları ve bölünmeleri vurgulayan *farklılaştırma stratejileri* ve içerde ve dışarda yapılan düşman inşasıyla *ötekinin sansürlenmesi stratejisidir* (Thompson, 2013: 83).
- e. **Şeyseleşme (reification)- Doğallaştırma- Normalleştirme Stratejisi:** İdeolojinin bu işleyişinde geçici tarihsel durumlar, zaman dışı ve doğal kabul ettirilerek süreklilik göstereceği teması işlenmektedir. Bu işleyiş ise tarihsel ve toplumsal durumların doğa olayları gibi gösterildiği *doğallaştırma yöntemi*, sosyo-tarihsel görüngülerin sürekli tekrarlayan, değişmez ve kalıcı gösterildiği *ebedileştirme yöntemi*, eylemin ya da gerçekleştirenlerin isimleştirildiği

adlandırma yöntemi ve fiillerin edilgen çekilmesiyle eyleyenlerinin önemsizleştirildiği *edilgenleştirme yöntemi* ile gerçekleştirilmektedir (Thompson, 2013: 84). Mevcut düzenin tıpkı doğa kanunları gibi değiştirilemez gösterilmesiyle doğal ve evrensel kabul ettirilmesi. Bu durumda sorunların çözümü için sistemin değişimi değil sisteme nasıl eklenileceği konuşulacaktır (Fiske, 2003: 233). Söylemsel olan ve olmayan alanların ilişkilendirilmesiyle belirli bir anlamın sabitlenmesi ve mevcudun doğal kabul edilmesidir (Sholle, 1999: 293- 294).

- f. Oy Birliği Algısı ve Çökelme (sedimentation) Stratejisi:** Tabi olanlardan rıza devşirmek üzere, ortak inanç ve kamusal bağlılığa dayalı hâkim grupların içerisinde oybirliği sağlandığı görünümü vermek (Scott 2018: 99- 100). Kendini ortak duyu halinde hissettiren söylemlere depolanmış gömülü ideolojiyi belirtmektedir (Sholle, 1999: 291- 292).
- g. Erteleme, Kademeli Kabul ve Uyarlama (adaptation) Stratejisi:** Tepki uyandıracak bir fikre alışılması için zaman tanınmasıdır. Bu erteleme zamanı geldiğinde kabul olasılığını artıracaktır (Chomsky, 2011). Yavaş işleyen süreç içinde değişimle uyumun yakalanmasıdır. Görsel kültür aracılığıyla uyarlanan temsiller, deneyimlerin kendisini üretmektedir (Sholle, 1999: 294). Kabul edilemez gibi görünen bir meseleyi zamana yayarak aşama aşama kabul ettirmektir (Chomsky, 2011).
- h. Dâhil etme Stratejisi:** Egemen sınıfların statükoyu korumak için madun sınıflardan gelen direnç öğelerini egemen ideoloji içine dâhil ederek birleştirmeleri, bu sayede karşıtlıklarının önüne geçmeleridir (Fiske, 2003: 231).
- i. Maskeleye ve yerinden etmek (displasement) ya da Yatıştırma (mollification) Stratejisi:** Düşünce yerine öznelik üreterek, bilinç ve bilince dayalı eylem yerine sadece söylem ve dolayılacak görsellik üreterek bireyi susturmak diğer bir deyişle yatıştırarak pasif kılmaktır (Sholle, 1999: 294- 295). Poulantzas sistemin gerçeklerini ifade eden sömürünün, sınıf tahakkümünün ve bunlara dayalı ekonomik çelişkilerin görülmesini engellenmesini maskelemek olarak tanımlamaktadır (Hall, 1999b: 228).

- j. Ters Yönde Tartışma (reverse contestation) Stratejisi:** Söylemin kendi ürettiği çatışma içinden marjinalliğe ve oydaşmaya taşınacak öğelerin seçilmesi ve kendi kendini beslemesidir (Sholle, 1999: 297).
- k. Lekeleme Stratejisi:** Gerçeklikleri sorgulanabilir hale getirebilecek kişi ve faaliyetlerin lekelenmesini kapsayan bu durumun ana nedeni politik gerçekliğin üzerini örtme çabasıdır (Scott 2018: 99).
- l. Önce Sorun Belirleme Sonra Çözüm Sunma ya da Bunalımı Yaygınlaştırma Stratejisi:** Kabul ettirmekte zorlanılacak adımlar atabilmek için izler kitlede tepkiye neden olacak sorunlar üretme ve bunlara çare olarak istenilen adımları atma (Chomsky, 2011). Bunalım olduğu düşüncesinin yaygınlaştırılması çare üretmek için meşrulaştırılacak gerekli tedbirlere kapı aralayacaktır. Keane'nin (1999:100) bakış açısından, "Yurttaşlar arasındaki bunalım duygusunu kolektifleştirerek ve bunalımın tedavisi için sıkı önlemler alınması gerektiği yolundaki resmi iddiaları yayarak, örtük bunalımın açık bunalım haline dönüştürülmesini" içermektedir.
- m. Halkı Cahil-Sıradan Tutma ve Bundan Memnun Olmalarını Sağlama Stratejisi:** Halkı daha kolay kontrol etmek adına; kullanılan teknoloji ve yöntemleri anlamamasını sağlama ve bunun yaygın olduğuna inandırmaktır. Hatta izler kitleyi kandırmak zorlaştıkça, onlara zayıf, zihinsel olarak yetersiz muamelesi yaparak, eleştirel algıdan yoksun tepki açığa çıkarmaktır (Chomsky, 2011).
- n. Suçu Kendinde Aratma Stratejisi:** Bireylerin başına gelen olumsuz durumlar için sistemi suçlamak yerine kendilerini suçlamaları için çaba ve yeteneklerinin yetersizliğine vurgu yapmaktır (Chomsky, 2011).
- o. Alternatifsizleştirme Stratejisi:** Sholle bu durumu alternatif söylemlerin önlenmesiyle değişim olanağının ortadan kaldırıldığı fosilleştirme (1999: 296) etkisiyle açıklamaktadır. Ancak konsensüs üzerinde temellenen söylemlerin hayat hakkı bulabildiği ve diğer söylemlerin kamusal alandan dışlandığı bu stratejide, alternatifsiz olana itaatin kolaylaşması beklenmektedir.

Yukarıdaki verilerden görüleceği üzere medya; çok çeşitli ideolojik pratik aracılığıyla ideolojik etki ortaya çıkarmaya uğraşmaktadır. Karikatürler üzerinden yapılan analizde bu yaklaşımların izi sürülerek; egemen ideolojiyi destekleyen hegemonik bir tavır mı

takınıldığı yoksa söz konusu yaklaşımlarla ilişkili farklı tutumlar eşliğinde karşı-hegemonik bir yol mu izlendiği tespit edilmiştir. Karşı-hegemonik yaklaşım tespiti bu çalışmanın sonunda medyada karşı ideolojinin üretim sürecini kuramsallaştırmak adına yeni stratejilerin belirlenmesinin önünü açacaktır. Analizin son aşaması karşı ideolojik stratejilerden hangisinin işletildiğini tespit etmektir.

Yukarıda yer alan konu başlıkları analizin temel bakış noktalarını tayin etmektedir. Karikatür, içinden çıktığı belirli bir kültüre ait olmasıyla ve belirli bir zamana ait dönemi resmetmesiyle; izleyicisinin ait olduğu zamana, bağlama hatta sosyo-kültürel yapıya göre farklı değerlendirmelere açık bir muğlaklığa sahiptir. Bununla birlikte onu incelemeye açacak araştırmacının belirli kuramsal bilgiler ışığında yapacağı değerlendirmeleri, bahsi geçen konunun farklı kod açımına maruz bırakılmasını netice verecektir. Bu ön kabulde yola çıkarak, çalışmada söylem analizi yapılırken Foucault ve Hall(2017b)'un üzerinde durduğu haliyle incelenecek nesnenin eksiksiz, tek bir, nihai ve sabit anlamının olmayacağı (s. 75) kabul edilecektir. Özellikle karikatür gibi anlam oyunları içerisinden anlam sabitlemek; yanlış ya da eksik yorumlamalara yol açabileceği riski içerdiğinden; seçilebilecek muhtemel anlamlardan yazıyla öne çıkarılmak istenen anlama dikkat çekilecek; yazılı dilin söylemi ve karikatürün söylemi birleştirilerek anlam sabitlenmesi yapılacaktır. Sonuç olarak denebilir ki; inceleme nesnesi olan karikatüre; kavramsal analizde sıklıkla üzerinde durulan; iktidar, güç, bilgi, karşı-hegemonya gibi konuyla alakalı kavramlardan yola çıkılarak şu sorular sorulacaktır:

- Karikatürün merkezinde kim yer almaktadır?
- Karikatürde temsil 'nasıl' işletilmektedir?
- İşaretlenen ve dikkat çekilen 'fark' nedir?
- Temsilin ilk aşaması olan gösteren ve gösterilen ilişkisi; ikinci aşaması olan ideolojik temalı mit seviyesi nelerdir?
- Özneler arasındaki iktidar ilişkisi nasıldır?
- Karikatür üzerindeki güç ilişkileri nasıl temsil edilmiştir?
- Güç ilişkileri bağlamında nasıl bir bilgi üretilmiştir?
- Hegemonik ideolojiye yaklaşım nasıl olmuştur? Karşı bir hegemonik yaklaşım varsa bu durum hangi yöntemle gerçekleştirilmiştir?
- Karikatüre bakanın karikatürle kurulması istenen ilişki nedir?

5.2. Bulgular

Bu başlık altında karikatürlerin analizinde ortaya çıkan bulgulara yer verilecektir.

Derginin 2010'un ilk yayını olan 122. Sayısı ile 25 Aralık 2019'da yayınlanan 643. Sayısı arasındaki 521 sayı doküman incelemesi yoluyla değerlendirilmeye alınmıştır. Dokümanlar incelenirken ön sayfa kapak karikatürleri ve içerdiği açıklayıcı metinler göz önünde bulundurulmuştur. Öncelikle bütün sayılar 'adalet' başlığı etrafında bir kez analiz edilerek sınıflandırılmıştır. Aynı temaya vurgu yapan karikatürler taslak temalar etrafında kategorize edilerek belirli temalara ayrılmıştır. Belirlenen taslak temalar etrafında yeniden analiz edilen karikatürler, başlıklarının düzenlenmesiyle yeniden değerlendirilmiş ve sıklıkla aynı konuya vurgu yapan alt temalara ayrılarak sınıflandırılmıştır.

Bu aşamalar boyunca araştırmacı güvenilirliği artırmak için iki ayrı uzman görüşüne başvurmuştur. Bu görüşler ortak kavramlar etrafında uzlaşılan temaların belirlenmesini ve karikatürlerin ilgili temaları temsiliyetini kapsamaktadır. Süreç içinde düzenlenerek ya da yenileri eklenerek son şeklini alan tema başlıkları etrafında uzlaşma sağlanılmıştır. Dolayısıyla bir önceki aşamanın tekrar tekrar kontrol edilmesiyle ilerleyen süreç sonucu aşağıdaki temalar etrafında karar kılınmıştır.

Sonuç olarak 521 kapak karikatürü 'adalet' ana başlığı etrafında sınırlandırılarak 354 kapak karikatürüne indirgenmiştir. 10 adet karikatürün iki farklı alt temaya dâhil olduğu görülmüştür.

Adalet başlığı altında değerlendirilmeye tabi tutulan karikatürler ise; sıklıkla vurgulanan;

- Hukuk İle İlgili Adaletsizliklere Dair Karikatürler (45 karikatür)
- Ekonomi İle İlgili Adaletsizliklere Dair Karikatürler (43 Karikatür)
- Devletin Baskı Aygıtları İle İlgili Adaletsizliklere Dair Karikatürler (63 Karikatür)
- İktidarın Sorunlara Yaklaşımı İle İlgili Adaletsizliklere Dair Karikatürler (50 Karikatür)
- Medya ve İletişim İle İlgili Adaletsizliklere Dair Karikatürler (41 Karikatür)
- Yolsuzluk Rüşvet Şike vb. Usulsüzlük İddiaları İle İlgili Karikatürler (29 Karikatür) ve

- Muhtelif Karikatürler (93 karikatür) olmak üzere yedi ana tema etrafında kategorize edilmiştir.

Bazı temaların çok sayıda karikatürü kapsıyor olması ve sıklıkla belirli başlıklara vurgu yapması yeni bir sınıflandırma ihtiyacı doğurmuştur. Bu durumda söz konusu temaya ait benzer karikatürler alt temalar etrafında yeniden sınıflandırılmıştır.

5.2.1. Hukuk İle İlgili Adaletsizliklere Dair Karikatürler

Hukuk İle İlgili Adaletsizliklere Dair Karikatürler;

- ‘Yargı Süreçlerinin Siyasetle İlişkilendirilmesi’ (30 karikatür)
- ‘Yargılama Süreçlerinde Gösterilen Hoşgörüye İtirazlar’ (13 karikatür) ve
- ‘Mahkeme Kararlarının Tanınmaması’ (2 karikatür) başlıklı alt temalar etrafında sınıflandırılmıştır.

‘Yargı Süreçlerinin Siyasetle İlişkilendirilmesi’ (30 karikatür) başlıklı alt tema; bloggerların, protestocuların, Ergenekon davasında gazetecilerin ve olası bütün vatandaşların anlaşılamayan delillerle suçlu ilan edildiğine vurgu yapan 6 karikatürle en çok 2012 yılına ait karikatürleri içermektedir. Bu durum 2012 yılında yaşanan başta Ergenekon davası olmak üzere birçok davanın siyasi etkileri bulunduğu dikkati çekmektedir.

‘Yargılama Süreçlerinde Gösterilen Hoşgörüye İtirazlar’ (13 karikatür) alt temasında ise; kız çocuklarına tecavüz davalarında uygulanan ceza indirimlerine, söz konusu sanıkların isimlerinin ve fotoğraflarının korunma altına alınmasına, Kenan Evren, Ogün Samast ve Mehmet Ali Ağca gibi kamuoyunca bilinen isimlere yönelik davalarda gelişen lehlerine yönelik durumlara vurgu yapan 5 karikatürle en çok 2010 yılına ait karikatürler yer almaktadır. Bu durum 2010 yılında kamuoyunda takip edilen davalara uygulanan sanığın lehine değerlendirilen durumlara dikkati çekmektedir.

‘Mahkeme Kararlarının Tanınmaması’ (2 karikatür) alt temasında ise; Erdoğan’ın Anayasa Mahkemesi kararına saygı duymadığına vurgu yapan 2014 yılına ait 1 karikatür ve Selda Gölünün mahkeme kararına rağmen millet bahçesi yapılacağına dair 2019 yılına ait 1 karikatür yer almaktadır.

5.2.2. Ekonomi İle İlgili Adaletsizliklere Dair Karikatürler

Ekonomi İle İlgili Adaletsizliklere Dair Karikatürler;

- ‘İşsizlik, Çocuk İşçiliği ve İş Kazaları’(19 karikatür) ile
- ‘Çeşitli Ekonomik Verilerle Adaletsizlikler’ (24 karikatür) başlıklı alt temalar etrafında sınıflandırılmıştır. Bu alt temaya ait 1 karikatür aynı zamanda ‘Eğitimle İlgili’ alt temaya da dâhil edilmiştir. Bununla birlikte ‘İşsizlik, Çocuk İşçiliği ve İş Kazaları’(20 karikatür) alt temasına ait 2 karikatür ‘İhmal ya da Yanlış Politikalarla Önlem Almama’yla ilgili alt temaya; 1 karikatür ‘Kadınlarla ve Çocuk Gelinlerle İlgili’ alt temaya ve 1 karikatür de ‘İdeolojik Aygıt Olarak Medya’ alt temasına dâhil edilmiştir.

‘İşsizlik, Çocuk İşçiliği ve İş Kazaları’ (19 karikatür) başlıklı alt tema içinde 4’er karikatürle en çok 2012, 2017 ve 2018 yılına ait karikatürler yer almaktadır. 2012 yılına ait karikatürler özellikle alış-veriş merkezlerinde yaşanan iş kazalarına ve 4+4+4 eğitim sisteminin çocuk işçiliğine yaptığı etkiye; 2017 ve 2018 yılına ait karikatürler ise; çocuk işçiliği ve işsizlik oranlarına ve yine iş kazalarına vurgu yapmaktadır. Bu durum 2017-2018 yıllarında artan işsizlik, iş kazaları ve çocuk işçileri vakalarına dikkati çekmektedir.

‘Çeşitli Ekonomik Veriler’ (24 karikatür) alt temasında 10 karikatürle en fazla 2019 yılına ait karikatürler bulunmaktadır. Bu karikatürler tanzim kuyruklarına, doların artışına, ekonomideki küçülmeye, açlık sınırının asgari ücrete oranına, işçilerle işverenlerin ekonomik durumları arasındaki uçuruma, zamlara, zorunlu harcamalarındaki ve bütçe giderlerindeki artışa vurgu yapmaktadır. Bu durum 2019 yılında artan ekonomik sorunlara dikkati çekmektedir.

5.2.3. Devletin Baskı Aygıtları İle İlgili Adaletsizliklere Dair Karikatürler

Devletin Baskı Aygıtları İle İlgili Adaletsizliklere Dair Karikatürler;

- ‘Devletin Baskı Aygıtları Tarafından Protesto, Eylem ve Gösterilere Verilen Aşırı Tepkiler’ (34 karikatür) ile
- ‘Devletin Baskı Aygıtlarının Uyguladığı Yetki Aşırımları’ (29 karikatür) başlıklı alt temalar etrafında sınıflandırılmıştır. Bu alt temaya ait 1 karikatür aynı zamanda ‘Kadınlarla ve Çocuk Gelinlerle İlgili’ alt temaya da dâhil edilmiştir.

‘Devletin Baskı Aygıtları Tarafından Protesto, Eylem ve Gösterilere Verilen Aşırı Tepkiler’ (34 karikatür) başlıklı alt tema içinde 7’şer karikatürle en çok 2013 ve 2014 yılına ait karikatürler yer almaktadır. Bu karikatürlerde özellikle Gezi Parkı protestoları başta olmak üzere çeşitli eylem ve protestolara hükümet, idare, mahkeme ve polis gibi

baskı aygıtlarının uygulamalarına ve sonuçlarına vurgu yapılmaktadır. Bu durum en çok 2013- 2014 yılları arasında Gezi Parkı protestolarına ve sonuçlarına dikkati çekmektedir. **‘Devletin Baskı Aygıtlarının Uyguladığı Yetki Aşımaları’** (29 karikatür) başlıklı alt temada ise 7 karikatürle en çok 2015 yılına ait karikatürler bulunmaktadır. Bu karikatürlerde idarenin yetkili kişilerin karar ve açıklamalarını kabul etmeyip kendi düşüncelerini öncelediklerine, polise tanınan ya da aşılması durumunda yaptırım uygulanmayan geniş yetkilere, anayasaya dair olumsuz söylemlere, Cumhurbaşkanı Erdoğan’ın Başbakan Davutoğlu’nun yetkilerine de müdahale ettiğine vurgu yapan karikatürler bulunmaktadır. Bu durumda 2015 yılında en çok, Cumhurbaşkanı Erdoğan’ın diğer yetkili kişi ve kurumların yetkilerine de müdahale ettiğine dair konu başlıkları dikkati çekmektedir.

5.2.4. İktidarın Sorunlara Yaklaşımı İle İlgili Adaletsizliklere Dair Karikatürler

İktidarın Sorunlara Yaklaşımı İle İlgili Adaletsizliklere Dair Karikatürler;

- ‘Çözüm Yerine Başka Söylem ve Uygulamalara Başvurma’(33 karikatür) ile
- ‘İhmal ya da Yanlış Politikalarla Önlem Almama’ (17 karikatür) başlıklı alt temalar etrafında sınıflandırılmıştır.

‘Çözüm Yerine Başka Söylem ve Uygulamalara Başvurma’(33 karikatür) başlıklı alt tema içinde 7 karikatürle en çok 2016 yılına ait karikatür bulunmaktadır. Bu karikatürlerde; öğretmen intiharları, tecavüz ve istismarlar, doğudaki ölümler, ülkede peş peşe yaşanan katliamlar ve farklı düşünenlere yönelik saldırılar gibi konulara yönelik çözüm üretmek yerine farklı uygulama ve söylemlere başvurulduğuna ve saldırıların araştırması için verilen önergelerin iktidarca reddedildiğine vurgu yapılmaktadır. Bu durum en çok 2016 yılında yaşanan saldırı ve katliamlar ile tecavüz ve intihar vakalarına dikkati çekmektedir.

‘İhmal ya da Yanlış Politikalarla Önlem Almama’ (17 karikatür) başlıklı alt tema içinde ise; 5 karikatürle en çok 2010 yılına ait karikatürler bulunmaktadır. Bu karikatürlerde okullarda yaşanan felaketlere; maden ocakları, tersaneler vb. çeşitli iş yerlerinde yaşanan ölümlere, iş kazalarına ve hastalıklara sebep olan ihmallere ve önlemlerin yetersizliğine vurgu yapılmaktadır. Bu durum özellikle 2010 yılında maden ocaklarında yaşanan göçüklere dikkati çekmektedir.

5.2.5. Yolsuzluk Rüşvet Şike vb. Usulsüzlük İddiaları İle İlgili Adaletsizliklere Dair Karikatürler

“Yolsuzluk Rüşvet Şike vb. Usulsüzlük İddiaları İle İlgili” karikatürler 29 karikatür olarak tek başlık altında değerlendirilmiştir. Bu tema içinde en çok 7 karikatürle 2014 yılına ait karikatürler bulunmaktadır. Bu karikatürler ise; 17- 25 Aralık Soruşturmasında geçen yolsuzluk ve rüşvet iddialarına, medyada yer alan kaset iddialarına, tapelere ve soruşturmanın iktidar tarafından kapatıldığı iddialarına vurgu yapmaktadır. Bu durum 2013 yılında başlayan ve kamuoyunda ‘17- 25 Aralık Soruşturması’ olarak bilinen davalara ve içeriklerine dikkati çekmektedir.

5.2.6. Muhtelif Karikatürler

“Muhtelif Karikatürler”;

- ‘Şehitlerle İlgili’ (15 karikatür)
- ‘Seçimle İlgili’ (13 karikatür)
- ‘Eğitimle İlgili’ (17 karikatür)
- ‘Kadınlarla ve Çocuk Gelinlerle İlgili’ (17 karikatür) ve
- ‘Diğer Konularla İlgili’ (31 karikatür) başlıklar etrafında adaletsizliklere vurgu yapan karikatürler olarak alt temalara ayrılmıştır.

‘Şehitlerle İlgili’ (15 karikatür) adaletsizliklerin konu edildiği alt temada en çok 4 karikatürle 2015 yılına ait karikatür bulunmaktadır. Bu karikatürler şehit olaylarının sıklığına, sayılarının çokluğuna, başka söylemlerin şehit olaylarının önüne geçmesine ve iktidarın vatandaşlarını feda etme söylemlerine vurgu yapmaktadır. Bu durum 2015 yılında artan terör olayları sonucu verilen şehitlere dikkati çekmektedir.

‘Seçimle İlgili’ (13 karikatür) adaletsizliklerin konu edildiği alt temada en çok 4 karikatürle 2019 yılına ait karikatürler bulunmaktadır. Bu karikatürlerde seçim yasaklarının iktidar ortaklarınca delindiğine, sonuçları beğenmeyen iktidarın sayımları tekrarlattığına, seçim kanununun yok sayıldığına ve seçimlerin tekrarlanmasının vatandaşın hayatına etkisine vurgu yapılmaktadır. Bu durum 2019 yerel seçimlerinde özellikle tekrarlanan İstanbul seçimine dikkatleri çekmektedir.

‘Eğitimle İlgili’ (17 karikatür) adaletsizliklerin konu edildiği alt temada en çok 4 karikatürle 2019 yılına ait karikatürler bulunmaktadır. Bu karikatürler; kamu sınavlarında

yüksek puan alanların mülakatlarda elendiklerine, tercih edilen ve edilmeyen okul kontenjanları arasındaki farka, zorunlu okul ihtiyaçlarına ulaşımın zamanla zorlaştığına ve öğrenci bilgilerinin kamuoyunda iktidara yakınlığıyla tanınan vakıflarla paylaşılmasına vurgu yapmaktadır. Bu durum 2019’da eğitimde yaşanan adaletsizliklere dikkati çekmektedir.

‘Kadınlarla ve Çocuk Gelinlerle İlgili’ (17 karikatür) adaletsizliklerin konu edildiği alt temada en çok 5 karikatürle 2017 yılına ait karikatürler yer almaktadır. Bu karikatürler; ülkenin kadınlar için çok tehlikeli olduğuna, çocuk gelin sayısının yüksekliğine, kadınlara yönelik ayrımcı ve yaftalayıcı söylemlere vurgu yapmaktadır.

‘Diğer Konularla İlgili’ (31 karikatür) adaletsizliklerin konu edildiği alt temada en çok 9 karikatürle 2016 yılına ait karikatür bulunmaktadır. Bu karikatürler; 2016 yılında ülkenin birçok kanlı eylem ve olaylarla tehlikeli bir yere dönüştüğüne, vatandaşın silahlı eylemlere katılma cesareti gösterebildiğine, azmettiriciler ve kandırılanlar karmaşıklığında hukukun işletilmeye çalışıldığına ve eleştirilerin bile etrafındakilerce ihbar edildiği durumlara vurgu yapmaktadır.

5.2.7. Karikatürlerden Elde Edilen Kavramsallaştırma

Yukarıdaki verilerde konu başlıklarının en çok kullanıldığı yıllar ve konuları tespit edilmiştir. Bu veriler Uykusuz dergisinin ülke gündemini yakından takip eden muhalif bir tutumunun olduğunu; ülkede gerçekleşen adaletsiz uygulamaları kapaklarında işleyerek gündemde tuttuklarını ve farklı stratejiler aracılığıyla karşı-hegemonik söylemde bulunduklarını göstermektedir. Söz konusu karşı-hegemonik söylem stratejilerinin tespit edilmesi yeni bir kavramsallaştırmayı da açığa çıkarmaktadır. Buna göre ele alınan karikatürlerde karşı-hegemonik söylem stratejileri aşağıda açıklanan yöntemler aracılığıyla gerçekleştirilmektedir:

- 1. Meşruluğunu Sorgulama Stratejisi:** Kurgulanan öykülemeye dikkati çekerek; verilen onayın sorgulanmasıyla mevcut durumlara itiraz edilmesinin yolunu açmaktır.
- 2. Üstündeki Örtüyü Kaldırarak Dikkatleri Çekme Stratejisi:** Tahakküm ilişkileri çerçevesinde göz ardı edileni, dikkat dağıtıcı söylemlerle uygulanan örtmeceleri dillendirerek özü ortaya çıkarmaktır.

3. **Duygusal Etkiden Sıyrılarak Rasyonel Olanı Fark etme Stratejisi:** Kurgulanan hayali birliklerin gerçekte var olmadığını ortaya koyarak; kolektif kimlikler yerine gerçek etkilere maruz kişisel kimlikleri öne sürerek; rasyonel analizi ve eleştirel düşünceyi tetiklemektir. Sonuç olarak bilinçaltı aracılığıyla uyarılan duygusal seslenişlerin farkına varılarak bilinç düzeyinde değerlendirme yapmaya imkân sunacaktır.
4. **Ötekileştirmeleri ve Farklılaştırmaları Açığa Çıkararak Eşitliğin Gereklerini Talep Etme Stratejisi:** Belirli çıkarlar etrafında geliştirilen farklılaştırma ve ötekileştirmeleri ortaya koyarak; aslolanın bireyin insan olarak kendisi olması üzerinde kimsenin farklılıklarından ya da aidiyetlerinden dolayı ötekileştirilemeyeceğini; dolayısıyla herkesin eşit haklara sahip eşit bireyler olduğunu hatırlatmaktır.
5. **Normal, Doğal ya da Evrensel Kabul Edilenin Arka Planını Düşünmeye Açma Stratejisi:** Geçici durumlar üzerindeki sürekli devam edeceği algısını ele alarak, zaman dışılıkla kazandırılan doğallaştırma etkisini kırmaktır. Geçici olay ve olguların doğa kanunu gibi evrensel ve doğal kabul edilmemesi gerektiğini, değişimin mümkün olduğunu bu yüzden sorunların çözümü adına sistemin değiştirilmesinin de istenebileceğini düşündürmektir.
6. **Farklı Sesleri Dillendirerek Oybirliği Algısını Kırma Stratejisi:** Medyaya erişimi bulunan seçkinlerin, çıkarlarına uygun olarak hegemonik ideolojiye verdikleri destek sonucu kamuoyunda hissettirilen oybirliği algısını; gerçekte farklı düşüncelerin de bulunduğu duyurulmasıyla kırılmasıdır. Rızanın üretilmesi için gerçekleştirilen ortak duyunun herkes için değil seçkinler için ortak olduğunun açığa çıkarılmasıdır.
7. **Kabul Edilmesi İçin Uyarılan ya da Zamana Yayılan Meselelerin Kabul Edilemezliğini Hatırda Tutma Stratejisi:** Tepki çeken düşüncelerden vazgeçmek yerine kabul görmesi için zamana yayan ve bu süreçte görsel kültürle pratik hayata yerleştirilerek kademeli kabul ettirilecek olgular karşısında; gerekçeleriyle kabul edilemez olduğunu ve bu durumun zamana bağlı değişmeyeceğini hatırda tutmaktır.

- 8. Dâhil Edilmeyi Sorgulama Stratejisi:** Egemen ideolojinin karşılaştığı dirençlerin karşıt görüşlerin gelişimini engellemek adına kendi ideolojilerine dâhil ettiği durumlarda bu durumun neden sonuç ilişkisini sorgulamaya açmaktır.
- 9. Yatıştırma Etkisini Fark etme ve Maskeleri Düşürme Stratejisi:** Görseller ve söylemler aracılığıyla düşünmenin engellenerek bireyin pasif kılındığı böylelikle yatıştırıldığı durumları ortaya çıkararak; tahakküm ilişkilerine dayalı maskelenen sistem gerçeklerini gözler önüne sermektir.
- 10. Tersine Çevrilen Tartışmayı Özüne Döndürme Stratejisi:** Egemen ideolojinin kendisini beslemesi adına çatışma içindeki söylemlerden kendi çıkarına uygun olanı kullanmasının önüne geçerek; pratikteki işleyişe dikkatleri çekmektir.
- 11. Lekelemeleri Engelleme Stratejisi:** Faaliyetleri ya da kişilerin kendisini lekeleyerek gerçek olguların üzerinin örtüldüğü durumlarda lekelenmeme hakkını savunmak ve lekelenen kurum ya da kişiler aracılığıyla konuşulmasının önüne geçilmesine uğraşılan meseleleri tartışmaya açmaktır.
- 12. Çözüm Sunmak Amacıyla Üretilen Sorun ve Bunalımlara Dikkat Çekme ve/veya Kendi Çözümünü Önerme Stratejisi:** Belirli sorun ve bunalımlar tanımlayarak bunlar üzerinden hayata geçirilmeye çalışılan uygulamaları fark ederek uygulanan politikaya dikkatleri çekmek ve görülen sorunların tek çözümünün önerilen çözüm olmadığına dair görüş bildirmek ve/veya yeni çözümler önermektir.
- 13. Eleştirel Düşünceyi Geliştirme ve Yaygınlaştırma Stratejisi:** Kitleleri daha kolay kontrol etmek için beklenen, sorgulamadan kabulü önlemek adına söylenmeyeni söyleyerek, çelişkileri ve çıkar çatışmalarını tartışmaya açarak bireylerde eleştirel düşünceyi kazandırma ve topluma yaymaktır.
- 14. Bireyleri Suçlamak Yerine Sistemi Suçlama Stratejisi:** Olumsuz durumlarda bireyler üzerinden geliştirilen söylemleri açığa çıkararak gerçekte saklanan sistemsel hataları tartışmaya açmak ve sorun kaynağının bireyler değil sistem olduğunu dolayısıyla çözüm arayışının sistem üzerinden konuşulması gerektiğine vurgu yapmaktır.
- 15. Alternatif Sunma Stratejisi:** Değişim olanağını canlı tutmak adına alternatif söylemler üretmek için geliştirilen stratejidir. Kamusal alanda tek boyutlu söylemlerin yol açacağı genel oybirliği ve itaat algısını engelleyerek; çeşitli

görüşlerin tartışılmasının ardından gerçek kamuoyu görüşünün yansıtılmasını sağlayacaktır.

Bu kavramsallaştırma aşağıda yer alan karikatür incelemelerinde temel bileşen olarak ele alınacak ve işleyişi sorgulanacaktır.

5.2.8. Medya ve İletişim İle İlgili Adaletsizliklere Dair Karikatürler

Çalışmanın literatür kısmının medya üzerinden ilerlemesi medya ve iletişim ile ilgili adaletsizliklerin ele alındığı bu başlığı diğer başlıklar arasından öne çıkarmaktadır. Karikatür içeriklerine söylem analizi yapılan bu başlık altında aynı zamanda bulguların ortaya çıkardığı karşı-hegemonik stratejilerin işleyişleri de incelenecektir.

Medya seçme ve tercih aracıdır. Görmeyi biçimlendirerek konuşma alanını belirlemekte, düzenlemekte ve yargılama yöntemleri geliştirmektedir. Böylelikle söylem düzeyinde bilgi alanları ve bunları temsil edecek özne konumları üretmektedir (Sholle, 1999: 302). Bununla birlikte anlamlandırma pratiği; çatışma ve çelişki içeren konular üzerinde sonuçları etkileyen bir güçtür. Medyanın özgüllüğü ise; açıklamalar arasında tercihte bulunarak, yeğlenecek anlamlar inşa ederek ve varmak istediği sonuç etrafında bunları birbirine eklemlendirerek, toplumsal pratiği simgeleştirmesindedir. İzler kitlenin olaylardan çıkaracağı anlamlandırma; söz konusu eklemlenmiş simgelerin yapılandırılmış anlamlarından doğacaktır. Böylece alternatif anlamlandırmalar içinde sınıflandırma, konumlandırma ve çerçeveleme yaparak anlam pratiğini sabitleyen medya; olayların anlamlandırma yönünü belirleyen bir ideolojik iktidara dönüşmektedir (Hall, 1999a: 94- 98). Sonuçta görme eylemi kültürel olduğu kadar, taraflı ve ideolojik içeriğe de sahip bir eylemdir. Bu durumda görmeyi belirleme mücadelesi de hegemonik ideolojinin verildiği mücadeleden ayrı tutulamayacaktır (Elibüyük, 2016: 353). Bu bilgiler ışığında medyanın söz konusu mücadelede takındığı tavırlara yönelik yaklaşımlar değerlendirilecektir.

Granjon (2014a: 161)'a göre demokrasilerde esasında haberleşme özgürlüğü temel haklardan; iletişim de hiyerarşik toplumlardan sıyrılarak, yeni ve taze demokratik mecralar üreten aktivitelerden kabul edilmektedir. Dolayısıyla haberleşme özgürlüğünü kısıtlayacak ya da ideolojik olarak yönlendirecek her türlü iletişimsel faaliyet demokratik tutumu zedeleyecektir. Medya ve demokrasi ilişkisinde ele alınan bu çalışma bağlamında söz konusu düşünce; yukarıdaki verilerden muhalif bir dergi olduğu anlaşılan ve adaletsiz

uygulamaları oldukça yoğun bir biçimde ele aldığı görülen Uykusuz Dergisi örneğinde; “Medya ve İletişimle İlgili Adaletsizliklerin Dile Getirildiği Karikatürler” temasına ayrı bir önem verilmesini anlamlı ve gerekli kılmaktadır. Bu tema beş ayrı alt tema halinde ele alınacaktır.

Medya ve İletişim İle İlgili Adaletsizliklere Dair Karikatürler;

- ‘İdeolojik Aygıt Olarak Medya’ (13 karikatür)
 - ‘Devletin Baskı Aygıtlarının İfade Özgürlüğüne ve Haberciliğe Müdahalesi’ (10 karikatür)
 - ‘İktidarın Medyaya Müdahalesi’ (10 karikatür)
 - ‘İletişim Aygıtlarına Uygulanan Sansür ve Yasaklar ile İhmaller’ (5 karikatür) ve
 - Medya Aracılığıyla Yapılan Karşı-Hegemonik Söylemler ve Etkileri (3 karikatür)
- başlıklı alt temalar etrafında sınıflandırılmıştır. Bununla birlikte; ‘İdeolojik Aygıt Olarak Medya’ alt temasına ait 1 karikatür ‘Şehitlerle İlgili’ olan alt temaya; ‘Devletin Baskı Aygıtlarının İfade Özgürlüğüne ve Haberciliğe Müdahalesi’ alt temasına ait 1 karikatür ‘Yargılama Süreçlerinde Gösterilen Hoşgörüyü İtirazlar’ başlıklı alt temaya; ‘İktidarın Medyaya Müdahalesi’ alt temasına ait 1 karikatür ‘Yargı Süreçlerinin Siyasetle İlişkilendirilmesi’ başlıklı alt temaya; 1 karikatür de ‘Şehitlerle İlgili’ alt temaya da dâhil edilmiştir.

5.2.8.1. İdeolojik Aygıt Olarak Medya

Medyanın ‘İdeolojik Aygıt’ olarak ele alındığı bu alt tema kendi içinde;

- ‘Hâkim İdeolojiyi Destekleyen Medya’ ve
- ‘Hâkim İdeolojinin Çıkarına Uyarak Muhalif Haberleri Görmezden Gelen Medya’ olmak üzere ikiye ayrılmaktadır.

a. Hâkim İdeolojiyi Destekleyen Medya

Bu başlık altında 8 karikatür değerlendirilmeye alınacaktır.

Karikatür 1

Bu karikatür konferansa katılmak üzere gittiği Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi'nde AK Partili Burhan Kuzu'nun, öğrenciler tarafından yumurtalı protesto edilmesini konu almaktadır.

2010 Aralık ayında 'Türkiye'de Anayasa' konulu konferansa konuşmacı olarak katılan Burhan Kuzu, "Kolektif yumurta şenliğine hoşgeldiniz!" pankartıyla öğrencilerin protestosuyla karşılaşmıştı⁵. Aynı konferansta zamanın CHP Sözcüsü ve Genel Sekreteri Süheyl Batum da protesto edilmesine rağmen kapakta Burhan Kuzu üstünden söylem

⁵ <https://www.hurriyet.com.tr/gundem/mulkiye-karsilamasi-16487404>

geliştirilmiştir. Dolayısıyla kapakta amaçlı bir temsil olarak ‘*seçmeli temsil*’ gerçekleştirilmiştir. Bu durum medya aracı olarak Uykusuz dergisinin kendisinin de bir ideolojiye sahip olmasından ve bu ideoloji etrafında tercihlerde ve söylemlerde bulunmasından kaynağını almaktadır.

Öğrenci protestoların sebeplerinden biri polis şiddetidir. Medya bu şiddeti haklı çıkarmaya çalışmakla ve Burhan Kuzu’nun ifade özgürlüğünü engellendiği için öğrencileri suçlamakla itham edilmektedir. Oysa Burhan Kuzu kendisini istediği zaman ifade edebilecek meclis kürsüsüne ve medya araçlarına erişime sahiptir. Nitekim protestonun ardından okul çıkışı ve medyaya telefonla bağlanarak bunun pratikteki geçerliliğini sergilemiştir. Dolayısıyla medya söylemlerinde ‘ifade özgürlüğünün engellenmesi’ tezinin konuşulması; protesto haklarını kullanan bireylere uygulanan polis şiddetine dikkat çekmek isteyen öğrenci protestosunu; maksadının aksi ile itham etmektedir. Kendilerini ifade etmek isteyenlerin engellemelerine karşı çıkarken; kendileri bu eylemin faili olarak işaretlenmektedir.

Bu karikatürde politik söylem olarak dilin düşünce üzerindeki manipasyonu ‘yumurta lekelerinden eser kalmadı’ söylemi üzerinden işletilmektedir. Karikatürde Burhan Kuzu’nun etrafında resmedilen ve giriş yazısından medya çalışanı oldukları anlaşılan; kimi gözlüklü kimi bıyıklı çoğu kıvratlı ve takım elbiseli; görünüşü son derece düzgün erkeklerin dilleriyle Burhan Kuzu’yu yaladığı görülmektedir. Yalama eylemi düzanlam olarak temizlemeyi işaret ederken yananlam olarak fazla iltifat etmeyi vurgulamaktadır. Öyle ki Kuzu; yumurta lekelerinden eser kalmadığı için kendilerine teşekkür etmektedir. Söz konusu lekelenme ile Burhan Kuzu’nun protesto edilme sebeplerine işaret edilmekte ancak medya söylemleri ile bu lekelenmenin de ortadan kaldırıldığı işaretlenmektedir.

Karikatür analizinde son aşama olarak medyanın hegemonik işleyişine değinilecektir. Burada konunun ideolojik aygıt olarak medya olması iki açıdan bu durumu değerlendirmeye olanak sunmaktadır. İlk olarak karikatür medya söylemlerinin Burhan Kuzu üzerinden polis şiddetini; ‘Meşrulaştırma’; ‘Gizleme (dissimulation), Üstünü Örtme, Dikkat Dağıtma’ ‘Maskeleye, Yerinden etme ya da Yatıştırma’, ‘Ters Yönde Tartışma’ ve ‘Lekeleye’ stratejileri ile hegemonik bir söylemle ideolojik katkı yaptıklarını ortaya koymaktadır. İkinci olarak ise; karikatürün kendisi bir karşı-hegemonik söylem geliştirmekle mevcut hegemonik yaklaşıma karşı çıkmakta ve karşı-hegemonik stratejiler olarak; ‘**Meşruluğu Sorgulama**’, ‘**Üstündeki Örtüyü Kaldırarak**

Dikkatleri Çekme, **‘Yatıştırma Etkisini Farketme ve Maskeleri Düşürme’** **‘Tersine Çevrilen Tartışmayı Özüne Döndürme’** ve **‘Lekelemeleri Engelleme’** stratejilerini kullanmaktadır. Bu stratejilerin detayları **‘Genel Bir Değerlendirme’** başlığı altında ele alınmıştır.

Karikatür 2

Bu karikatür izlediği haber programına yorum yapan sıradan bir vatandaş konu almaktadır.

Karikatürde kişinin kılık kıyafetinden ve vantilatör karşısında oturmasından havanın sıcak olduğu anlaşılmaktadır. Hali ve tavrıyla rahatına düşkün birini betimlemektedir.

Haberlerde; dünyanın başka bir bölgesindeki olayları bastırabilecek kadar muktedir; herkesi etkileyen krizlerden bile etkilenmeyerek ekonomik alanda dünya sıralamasında üst basamaklarda yer alacak kadar ekonomisi gelişmiş; coğrafyasında ilişkili ülkeler üzerinde etkili ve söz sahibi; dolayısıyla her alanda güçlü, gelişmiş bir ülke profili çizilmektedir. İzleyicinin bu duyumlar karşısında içi öylesine ferahlamaktadır ki; vantilatör mü yoksa televizyondan duydukları mı daha çok içini serinletiyor düşünmektedir. Bu karikatür temsilinde; aldatma vurgusu üzerinde durulmaktadır. Hem televizyon ekranında görülen medya çalışanı aldatmakta, hem de dinleyen serinlediğini düşünmekle aldanmaktadır. Dolayısıyla aldatıcı bir ortam içinde doğruların değil yanlışların işaretlendiği görülmektedir.

Karikatürde geliştirilen politik söylem ‘serinletme’ söylemi üzerinden geliştirilmektedir. Serinletme düzanlam olarak hararetiyle rahatsız eden bir durumun ferahlatılmasına işaret ederken; yananlam olarak bireyi endişeye ve korkuya sevk edebilecek iç sıkıntısını rahatlatmaya da işaret etmektedir. Çizilen tabloda ülke her alanda öylesine başarılı ve güçlü gösterilmektedir ki; bireylere onları rahatsız edecek, korkmalarını ya da endişelenmelerini gerektirecek hiçbir olumsuz durum olmadığı mesajı verilmektedir. Bu mesajlar belirli veriler üzerinden vurgulanarak genel bir değerlendirmeye izin verilmeyecek şekilde izleyenleri konumlandırılmakta ve anlamları sınırlandırmaktadır. Dolayısıyla belirli veriler ve söylemler arasında pozisyonlanan ve ancak duydukları kadar düşünebilen eleştirel düşünceden uzak zihinler, hem ülkenin durumu hem de vatandaşları olarak kendi durumları hakkında kaygı duymayacak, sorgulamalarla sorumluları zor durumda bırakmayacak ve çözüm de beklemeyecektir.

Karikatürde yer alan medya içeriği hegemonik bir içerik olarak ‘Alternatifsizleştirme’, ‘Doğallaştırma- Normalleştirme’, ‘Halkı Cahil-Sıradan Tutma ve Bundan Memnun Olmalarını Sağlama’ ve ‘Gizleme, Üstünü Örtme, Dikkat Dağıtma’ Stratejileri uygulamaktadır. Karikatürün kendisi ise; karşı-hegemonik bir yaklaşımla; sırasıyla her alanda verdiği iddialı haberlerin toplu görüntüsünü düşünmeye açarak **‘Üstündeki Örtüyü Kaldırarak Dikkatleri Çekme’**, **‘Normal, Doğal ya da Evrensel Kabul Edilenin Arka Planını Düşünmeye Açma’**, **‘Eleştirel Düşünceyi Geliştirme ve Yaygınlaştırma’** ve **‘Alternatif Sunma’** stratejileri uygulanmıştır. Sorgulamadan kabulün oluşturduğu tabloyu gözler önüne sererek eleştirel düşünceye davetiye

çıkarmakta; bu durumdan memnun hissetmenin ise ancak temsildeki rahatlığa sahip bireylerce olabileceğine dikkati çekmektedir.

Karikatür 3

Bu karikatür medyanın AK Parti'nin dış politikası üzerindeki rolünü konu almaktadır. Başbakan olduğu dönemde Erdoğan üzerinden AK Parti hükümetinin dış politikasının tehdit söylemleri üzerinden yapılandırıldığı; medyanın da bu süreçte destekleyici açıklamalarla hiçbir dönemde olmadığı kadar bu söylemleri türettiği işaret edilmektedir. Karikatürde gazetelerde çeşitli milletler ve devletler üzerinden güç gösteresi ifade eden manşetler görülmektedir. Burada izler kitlenin sınırlı okuma yapacağı *konumlandırılmış*

bir temsil söz konusudur. Çünkü muhakkak muhalif yazıların da yazıldığı gazete manşetlerine rastlamak mümkündür. Ancak burada dikkat çekmek açısından konu; ele alınan etkileşimin örneklendirilmesiyle sınırlandırılmıştır. Erdoğan birçok gazetenin manşetlerini belirleme yetkisiyle medya patronu olduğu anlaşılan kişiye çocuk sever bir eda ile yaklaşmaktadır. Erdoğan takım elbisesiyle resmi bir yaklaşımla temsil edilirken; medya patronu okuma ve yazma eylemiyle ilişkili olarak gözlüklü ve bir çocuk gibi yönlendirilmeye açık olarak temsil edilmiştir. Bu görüntü düzanlamıyla eliyle ve diliyle yapılmış bir müdahaleye işaret ederken; yananlamıyla Erdoğan'ı karşısındaki kişi üzerinde otorite sahibi olarak medya patronunu ise talimatlardan etkilenererek boyun eğen olarak konumlandırmaktadır. Söylemden medya patronunun önceleri Erdoğan'ın müdahalelerinden memnun olmadığı ancak zamanla istenen kıvamı aldığı anlaşılmaktadır.

Karikatürde politik söylem 'rüyadayım sanki...' söyleminden türetilmiştir. Önceki dönemlerde diğer ülkeler hakkında tehdit edici yaklaşımlarda bulunarak büyük sonuçlar doğurabilecek söylemler üretmek konusunda isteksiz davranan medyanın her gün bu söylemlerin bir parçası olarak ancak rüyada görülebilecek kadar gerçek dışı bir eylemle konunun tarafı olduğu görülmektedir. 'Senin ilacın bende..' söylemi ise belirli bir eksikliğe ya da iyi olmama haline işaret ederek; 'sıkıntıların kurtuluşu', 'dertlerin çaresi' gibi etkilere gönderme yapmaktadır. Bu durum itirazla başlayan müdahalenin sonuçlanma sürecinin nedenlerine de işaret etmektedir.

Karikatürde yer alan medya içeriklerinin hegemonik bir yaklaşımla mevcut hegemonik ideolojiyi desteklediği görülmektedir. Bu etkiyi 'Meşrulaştırma', 'Gizleme, Üstünü Örtme, Dikkat Dağıtma', 'Birleştirme, Duygusal Sesleniş', 'Şeyselleşme, Doğallaştırma-Normalleştirme', 'Erteleme, Kademeli Kabul ve Uyarlama', 'Önce Sorun Belirleme Sonra Çözüm Sunma ya da Bunalımı Yaygınlaştırma' ve 'Halkı Cahil-Sıradan Tutma ve Bundan Memnun Olmalarını Sağlama' stratejilerini kullanarak gerçekleştirmektedir. Karikatürde ise; her gün yenilenmesiyle olguların doğallaşamayacağı ya da meşrulaşamayacağı üzerinden gerçek dışılığa diğer bir deyişle 'rüya haline' vurgu yapılan karşı-hegemonik bir tavırla **'Meşruluğu Sorgulama', 'Üstündeki Örtüyü Kaldırarak Dikkatleri Çekme', 'Duygusal Etkiden Sıyrılarak Rasyonel Olanı Fark etme', 'Normal, Doğal ya da Evrensel Kabul Edilenin Arka Planını Düşünmeye Açma', 'Kabul Edilmesi İçin Uyarlanan ya da Zamana Yayılan Meselelerin Kabul**

Edilemezliğini Hatırda Tutma’ ‘Çözüm Sunmak Amacıyla Üretilen Sorun ve Bunalmılara Dikkat Çekme ve Kendi Çözümünü Önerme’, ‘Eleştirel Düşünceyi Geliştirme ve Yaygınlaştırma’, stratejileri uygulanmıştır. Sürekli yenilenmesiyle meşru kabul edilebilecek olguların sebep ve sonuçları düşünmeye açılmaktadır.

Karikatür 4

Bu karikatürde elinde sigarayla gazetelerin ortasında bir satıcının görüldüğü gazete bayiiinin genel görüntüsü konu edilmiştir. Zaman, Sabah, Bugün, Yeni Şafak, Takvim, Akit ve adı görülemeyen diğerleri gibi dönemin hükümeti destekleyen açıklamaları olan gazetelerinin manşetlerinde; Erdoğan'ın resimleri yanında savaş ortamını hatırlatan

‘Allah Allah’ nidaları yer almaktadır. Öyle ki; bu yazılar gazetenin sadece manşetinde değil; sürmanşetlerinde ve içeriklerinde de yer alacak şekilde bütün bir sayfayı kaplamaktadır. Söylemin Erdoğan’ın sinirli resimleriyle birlikte kullanılması aralarındaki bağlantıya işaret etmekte dolayısıyla savaş söylemlerinin Erdoğan’ın şahsından kaynağını aldığını vurgulamaktadır. Karikatürde hegemonik söylemi destekleyen gazetelere yer verilmesi amaçlı bir tercih olarak ‘seçmeli temsil’ yapıldığını göstermektedir.

Karikatürdeki satıcının elinde sigarayla temsil edilmesi bu söylemlerin birey üzerinde sıkıntılı bir hali açığa çıkardığını çağrıştırmaktadır. Erdoğan’ın bazı resimlerde yeniçeri kıyafetiyle temsili de düz anlam olarak kılıcını çektiğini gösterdiği gibi yanan anlam olarak savaş konusundaki istekliliğine de vurgu yapmaktadır. Bununla birlikte gazetelerin bütün sütunlarını kaplayacak şekilde aynı söylemin türetilmesi; gazetelerin bir politika olarak bu yolu seçtiğini ve bünyelerinde aksi bir söylem gelişmesine izin vermek bir yana farklı konuların bile yer bulamadığı bir yaklaşımla koşulsuz destek verdiklerini düşündürmektedir.

Politik söylem olarak savaş anında söylenen ‘Allah Allah’ nidalarının gazetelerin bütün sayfalarını kaplaması; diğer ülkelerle olan karşılıklı ilişkilerde savaş anında olmadıkça daha sakın söylemlerin yapılması gerektiğini akla getirmektedir. Diğer bir deyişle son olarak söylenecek olanın erken dönemde söylendiği işaret edilmekle söylemdeki aşırılığa dikkati çekmektedir.

Karikatürün dili yanında yazının dili de medyadaki savaş çılgınlığının hükümetin sert yaklaşımına paralel olarak arttığını göstermektedir. Dolayısıyla medyanın vurgulanan işleyişinde ‘Meşrulaştırma’ ‘Şeyselleşme, Doğallaştırma ya da Normalleştirme’ ve ‘Alternatifsizleştirme’ ‘Erteleme, Kademeli Kabul ve Uyarlama’, ‘Önce Sorun Belirleme Sonra Çözüm Sunma ya da Bunalımı Yaygınlaştırma’, ‘Halkı Cahil-Sıradan Tutma ve Bundan Memnun Olmalarını Sağlama’ stratejileri uyguladığı görülmektedir. Bu etkilerin en önemli kaynağı destekleyici söylemlerin yinelerek çoğaltılması ve yaygınlaştırılmasıdır. Bunun yanında karikatürün kendisi; medyanın ideolojik bir aygıt olarak işleyiş gösterdiğinin altını çizmekle karşı-hegemonik bir yaklaşımda bulunmakta ve ‘Meşruluğu Sorgulama’, ‘Normal, Doğal ya da Evrensel Kabul Edilenin Arka Planını Düşünmeye Açma’, ‘Kabul Edilmesi İçin Uyarlanan ya da Zamana Yayılan Meselelerin Kabul Edilemezliğini Hatırda Tutma’, ‘Çözüm Sunmak Amacıyla

Üretilen Sorun ve Bunalımlara Dikkat Çekme ve Kendi Çözümünü Önerme', 'Eleştirel Düşünceyi Geliştirme ve Yaygınlaştırma' ve 'Alternatif Sunma' stratejilerini uygulamaktadır.

Karikatür 5

Bu karikatürde de önceki karikatür gibi hükümetin savaş söylemlerinin medya tarafından destek görmesine işaret edilmektedir.

Karikatürde elinde çayıyla atletli bir adamın pürdikkat haberleri izlediği ve kendi yorumlarıyla düşüncesini ifade ettiği; eşinin ise olayın akışına kapılmasından rahatsızlığını gösterir şekilde ensesine bir tokat atarak; konudan tamamen bağımsız,

pratik hayattaki beklentilerini dillendirdiği görülmektedir. Karikatürde televizyondaki spiker savaşa hazırlık yapar gibi mevcut durumla ilgili bilgi vermektedir. İzleyici ise konuyla yakından ilgisini gösterir şekilde televizyona yakın oturmakta ve kendi lehine olduğunu düşündüğü yorumlarını dillendirmektedir.

Adamın televizyonla etkileşiminin atletli ev hali ile balkonda akşam çay keyfi yaparken temsil edilmesi; düz anlamlı klişeleşmiş sıradan vatandaşın medyadan etkilenmesi sonucu açığa çıkan amaçlanan davranışı gözler önüne sererken; yananlamlı da yorumunun ciddiyetini ve entelektüel düzeyini sorgulatmaktadır. Aynı sorgulayıcı etki eşi tarafından adamın ‘karpuzu dolaba koymayı unutmak’ gibi basit ama daha güncel ve gerçekçi problemlere yoğunlaşmasını istemesiyle de gerçekleştirilmektedir.

‘Ona bakarsan...’ söylemi üzerinden geliştirilen politik söylem medyayla birey arasında gerçekleşen etki-tepkiye dikkati çekmektedir. Suriye’nin denizaltına sahip olmadığı bilgisi doğru olmakla birlikte; Ağustos 2020 itibariyle Türkiye’nin 16 değil, 12 denizaltısının bulunuyor olması ayrıca vatandaşın yaptığı yorumun da abartılmış olduğunu göstermektedir. Sonuç olarak sıradan vatandaşın medyadan aldığı bilgileri kendi eksik yanlış bilgileriyle harmanlayarak hemen tarafgirlik içinde tehdit ilan edilen ülkeyle savaş aracı yarıştırdığı duruma dikkat çekilerek; medyanın ideolojik etkisi öne çıkarılmaktadır.

Karikatürde medya içeriği açıklayıcı metinde de görüleceği üzere hegemonyaya hizmet etmekte ve ‘Meşrulaştırma’, ‘Birleştirme- Duygusal Sesleniş’, ‘Şeyseleşme- Doğallaştırma- Normalleştirme’, ‘Erteleme- Kademeli Kabul ve Uyarlama’, ‘Önce Sorun Belirleme Sonra Çözüm Sunma ya da Bunalımı Yaygınlaştırma’, stratejileri uygulamaktadır. Karikatürün kendi söylemi ise; **‘Meşruluğu Sorgulama’, ‘Duygusal Etkiden Sıyrılarak Rasyonel Olanı Fark etme’, ‘Normal, Doğal ya da Evrensel Kabul Edilenin Arka Planını Düşünmeye Açma’, ‘Kabul Edilmesi İçin Uyarlanan ya da Zamana Yayılan Meselelerin Kabul Edilemezliğini Hatırda Tutma’, ‘Çözüm Sunmak Amacıyla Üretilen Sorun ve Bunalımlara Dikkat Çekme ve Kendi Çözümünü Önerme’** stratejilerini kullanmaktadır.

Karikatür 6

Bu karikatürde basın hükümetin politikalarına paralel olarak takındığı tavra dikkatler çekilmektedir.

Karikatürde ülke genelinde politik tutuma bağlı olarak diğer ülkelerle ilişkiler doğrultusunda geliştirilen uygulamalara bağlı olarak; dönem dönem bazı ülkelerin ürünlerine yönelik uygulanan boykot üzerinden söylem geliştirmiştir. Kola yıllardır özellikle muhafazakâr kesim tarafından; boykot edilen, yerlisi ve millisi üretilen ya da helal yapım olduğu ileri sürülen çeşitli alternatifleri ile gündemde yer alan bir ticari bir ürün olarak söz konusu boykot ürünlerinin başında yer almaktadır.

Karikatürde açıklayıcı yazıdan ve temsilde görülen giydikleri takım elbiselerinden kendi kurumlarında yetkili oldukları düşünülen iki basın mensubu çalışanın konuşmalarına yer verilmektedir. Düzanlamıyla yoruma açık bir kola içme eyleminin tutum ve davranış arasındaki tezatlığına dikkat çekilirken; yananlamıyla kola ürünü üzerinden boykot edilmesiyle ya da tüketilmesiyle temsil edilen İsrail sevgisine ya da karşı tutumuna işaret edilmektedir.

Karikatürde politik söylem; karşısındaki kişiyi hayrete düşürecek kadar çabuk bir hamle ile gerçekleştirilen kola içme eylemi ile ilişkilendirilmekte; söz konusu duruma açıklama getiren ‘durumlar değişti artık’ söyleminden türetilmektedir. Bu diyalogdan hemen boykotu bırakmasına hayretini ifade eden kişiye kolanın geçirttiği kişi ‘durumların artık değiştiğini’ belirtmekte dolayısıyla durumlara göre değişen bir tutum ve davranış geliştirilmesine vurgu yapmaktadır. Dolayısıyla karikatürün vurgusu hegemonik ideoloji değişimlerinin hegemonyaya hizmet eden ideolojik aygıtlarca tutum ve davranışlar üzerindeki etkisinedir. Marketten henüz çıktığı görülen ve daha oradayken kolayı içen kişinin geçirdikten sonra estağfurullah çekmesi, aynı zamanda kişinin muhafazakârlığına işaret etmektedir. Bu yönüyle karikatür kendi ifadesiyle ‘yandaş basın’⁶ muhafazakâr olarak etiketlemektedir.

Karikatürde hegemonyanın hizmetinde ideolojik bir aygıt olarak ‘yandaş medya’ sıfatıyla tanımlanan medyanın ‘Meşrulaştırma’, ‘Gizleme- Üstünü Örtme- Dikkat Dağıtma’, ‘Dâhil etme’, ‘Maskeleye ve yerinden etme ya da Yatıştırma’ stratejileri uyguladığı düşündürülmektedir. Karikatürün kendisi ise değişen eylemleri ve sebeplerini tartışmaya açarak; ‘Meşruluğu Sorgulama’, ‘Üstündeki Örtüyü Kaldırarak Dikkatleri Çekme’, ‘Dâhil Edilmeyi Sorgulama’ ve ‘Yatıştırma Etkisini Fark etme ve Maskeleri Düşürme’ stratejileri uygulamaktadır.

⁶ Yandaş medya, siyasileşmiş medya, havuz medyası ya da başka bir söylemle taraflı medya; tarafsızlık ilkesinin ihlaline vurgu yapan hükümetten yana tavır ve tutum takınan güncel kullanımında hükümetin söylem ve politikalarına uygun zemini hazırlayan, aynı zamanda muhalif medyayı eleştiren ve muhalif medyadan gelen eleştirilere cevap geliştiren medyayı ifade etmektedir.

Karikatür 7

Karikatürde elinde gazete olan bir kadının atletli ev hali ile eşi olduğu düşündürülen kişi arasında adamın işsizliğinden kaynaklanan bir tartışma yaşadıkları görülmektedir.

Karikatürde gösterilen tartışma kadının; herkesin iş bulduğu, kazandıkları paralar ile de mülk sahibi oldukları dolayısıyla kendileri hariç herkesin hayatlarının yolunda olduğu söylemi üzerinden ilerletilmektedir. Kadının herkesin hayat düzeni olduğu söyleminden kendilerinin yaşadığı işsizlik, yokluk ve düzensizlikten tek sorumlu olarak eşini suçladığı görülmektedir. Eşi ise kadının çıkarımlarını yüzündeki alaycı gülümsemeyle gazete okumasına bağlamaktadır.

Karikatürde evin içi yıkık dökük, kıyafetleri yamalı olarak temsil edilen ve diyalogdan işsiz olduğu anlaşılan ailede kadın; gazeteden aldığı bilgilerle heyecanlanmış ve kendi hayatı hakkındaki hayal kırıklığının acısını eşinden çıkarmaktadır. Dolayısıyla medya içeriğinin bireyler üzerindeki etkisine, algıyı yönetmesine ve gerçek durumun manipüle edilmesine dikkat çekilmektedir.

Politik söylem kadının sözlerine karşı eşinin ‘gaste mi okudun sen’ söyleminden türetilmektedir. Düzanlam olarak kadının değerlendirmelerinin açığa çıkardığı etkinin sorumlusu olarak medya aygıtı işaretlenmektedir. Yananlamıyla pratik hayatla medya aygıtının içeriği hakkındaki farkı alaycı bir tebessümle işaret eden karikatürde, medyanın ideolojik aygıt olarak kullanıldığında yaşanan problemlerin sorumlusu olarak sistemin değil kişilerin kendilerinin sorgulatıldığı duruma işaret edilmektedir. Böyle bir ortamda sorunların ve sorumluların tartışıldığı eleştirel ortamdan ziyade üst örneklerle genel gidişatın olumlu olduğuna, yaşanan aksaklıkların ise ancak bu gidişatın dışında kaldığı düşündürtülen azınlığın kendi suçu olacağına, dolayısıyla sistemin değil örnek gösterilen bireysel hayatların konuşulduğu ve suçlandığı, seçmeli temsiller üzerinden gerçeklerin maskelendiği pratik hayatla uyumsuz bir sanal gerçekliğe işaret edilmektedir.

Karikatürde medya içeriğinin ‘Suçu Kendinde Aratma’ stratejisi başta olmak üzere; ‘Gizleme- Üstünü Örtme- Dikkat Dağıtma’, ‘Parçalama’ ‘Maskeleye ve yerinden etme ya da Yatıştırma’, ‘Ters Yönde Tartışma’ stratejileri uyguladığı düşündürülmektedir. Karikatürün kendisi ise; olaydaki algı manipölasyonlarını tartışmaya açarak; **‘Üstündeki Örtüyü Kaldırarak Dikkatleri Çekme’, ‘Ötekileştirmeleri ve Farklılaştırmaları Açığa Çıkararak Eşitliğin Gereklerini Talep Etme’, ‘Yatıştırma Etkisini Fark etme ve Maskeleri Düşürme’ ‘Tersine Çevrilen Tartışmayı Özüne Döndürme’ ‘Bireyleri Suçlamak Yerine Sistemi Suçlama’** stratejilerini uygulamaktadır.

Karikatür 8

Karikatürde işçi hakları ile ilgili olarak üçüncü havaalanının çalışma şartlarının kötü olması sebebiyle işçiler tarafından başlatılan eyleme yönelik ‘yandaş’ tabir edilen köşe yazarlarının verdikleri cevaplar konu alınmaktadır.

Karikatürde yandaş olarak belirtilen medya yazarları düzanlamıyla zararlı haşere türlerinden olan tahtakuruları olarak temsil edilmektedir. Aynı zamanda yananlamıyla beslenerek büyüdüklerine ve zarar verme etkisini artırabildiklerine işaret edilmiştir. Yıkık dökük duvarları olan bir odanın köşesindeki ranzada yamalı battaniyeler altında uyumak

zorunda kalan işçilerin şartlarının zorluğuna ek olarak bir de kocaman tahtakurularının işçileri provokasyon yapmakla ve yalan söylemekle itham ederek üzerlerine yürümelerinin korkusunu yaşadıklarına, dolayısıyla zaten zor olan şartlarının daha da zorlaştığına işaret edilmektedir.

Karikatürde politik söylem ‘Yatakhane tahtakuruları varmış. Bizim okulda da vardı’ söyleminden türetilmektedir. Bu söylem yandaş olarak tabir edilen medyanın eylem gerekçeleri karşısında onları anlayarak çözüm geliştirmek yerine; mevcut durumu korumak ve çıkar gruplarını desteklemek adına olayı doğallaştırma çabasını işaret etmektedir. Aradan uzun yıllar geçmesine ve hızla değişen ve iyileşen hayat koşullara rağmen; kendi geçmişlerinde yaşadıkları üzerinden eylem yapan işçilerin yaşamak zorunda kaldığı zor şartları hafife alarak olayın normalleştirilmesi yönündeki çabaları gözler önüne sermektedir. Dolayısıyla karikatür; adaletsizliğe çözüm aramak adına konuyu tartışmaya açtığı gibi; çözüm üretmek yerine çözümsüzlüğü sürdürmeye ve meşrulaştırmaya çalışan hegemonik girişimleri de gözler önüne sermekte ve eleştirmektedir.

Karikatürde yandaş olarak tabir edilen basının hegemonyanın bütünlüğünü korumak adına bulundukları mevkileri ideolojik aygıt olarak işleterek; ‘Meşrulaştırma’, ‘Gizleme-Üstünü Örtme- Dikkat Dağıtma’, ‘Parçalama’, ‘Şeyselleşme- Doğallaştırma- Normalleştirme’, ‘Dâhil etme’, ‘Maskeleye ve yerinden etme ya da Yatıştırma’, ‘Ters Yönde Tartışma’, ‘Lekeleme’ ve ‘Suçu Kendinde Aratma’ stratejilerini kullandığı görülmektedir. Karikatürün kendisinde ise; **‘Meşruluğu Sorgulama’, ‘Üstündeki Örtüyü Kaldırarak Dikkatleri Çekme’, ‘Ötekileştirmeleri ve Farklılaştırmaları Açığa Çıkararak Eşitliğin Gereklerini Talep Etme’, ‘Normal, Doğal ya da Evrensel Kabul Edilenin Arka Planını Düşünmeye Açma’, ‘Dâhil Edilmeyi Sorgulama’, ‘Yatıştırma Etkisini Fark etme ve Maskeleri Düşürme’ ‘Tersine Çevrilen Tartışmayı Özüne Döndürme’, ‘Lekelemeleri Engelleme’ ve ‘Bireyleri Suçlamak Yerine Sistemi Suçlama’** stratejileri uygulanmıştır.

b. Hâkim İdeolojinin Çıkarına Uygun Olarak Muhalif Haberleri Görmezden Gelen Medya

İdeolojik aygıt olarak medyanın uyguladığı bir diğer strateji; yine hegemonyanın çıkarına hizmet etmek üzere takındığı sessizlik ve olanları görmezden gelme tavrıdır. Bu başlık altında bu konuya değinen 5 karikatür değerlendirmeye alınacaktır.

Karikatür 9

Karikatür Şirnak'ın Uludere ilçesinde Türk Hava Kuvvetlerine ait savaş uçağının bombardımanı sonucu ölen 35 köylünün 12 saat boyunca medyada yer bulamamasını konu almaktadır.

2011 Aralık ayında Irak'a geçmek için Şirnak'ın Uludere ilçesi Ortasu (Roboski) köyünden yola çıkan bir grup kaçakçı, terörist zannedilerek savaş uçaklarıyla vurulmuştu.

Irak'a geçen bir grup kaçakçı, PKK'lı zannedilerek, F-16 savaş uçakları tarafından vurulmuştu. 17'si çocuk 35 kişi vefat etmişti⁷.

Karikatürde ülkede haber kanalı olarak ilk akla gelen kanallardan CNN, NTV ve Haber Türk tarafından acıları yüzlerinden okunan köylülere uzatılan mikrofonların üç maymunla temsil edildiği görülmektedir. Düzanlam olarak bu temsil gözünü ağzını ve kulağını olaylara ve habere kendi eliyle kapatarak taraflı bir yaklaşımla sessiz kalmayı tercih ettiklerini işaret ederken yananlam olarak da bu olaya karışmak istemediklerini dolayısıyla olayın muhtemel sonuçlarından kaynaklanacak zararlardan kaçınmak istediklerini ve taraflı bir yaklaşımla hegemonyaya sessiz kalarak destek verdiklerini ortaya koymaktadır.

Karikatürde politik söylem üç maymun üzerinden işletilmektedir. Uludere olayının hükümete yakın medyada ancak 12 saat sonra yer bulabilmesini ve bu süreçteki sessizliğini bilerek ve isteyerek olayı bir süre görmezden gelmeleri olarak işaretlemektedir. İdeolojik aygıt olarak işlediğinde medya; hegemonyayı destekleyecek açıklamaları ile olduğu kadar, karşı-hegemonik söylemlerin üretilebileceği kriz durumlarında muhalif haberleri bilinçli olarak görmemeyi ve dillendirmemeyi tercih ederek de egemen hegemonyayı koruma yoluna gitmektedir. Bu durumu destekler şekilde görülecektir ki; habercilik adına uzun sayılan bu sürecin ardından hükümete yakın medya 'hata' veya 'yanlış istihbarat' söylemleri üzerinden anlık haber yerine değerlendirilmeye tabi tutulmuş haberler yayınlarak olayın bir tarafı olarak işleyiş göstermiştir. Dolayısıyla bir süre gizlenen üstü örtülen gerçeklere sindirilebilmesi için zaman tanınmış olacak ve konu hakkında verilmesi muhtemel büyük tepkiler bu süreç içinde nispeten yatıştırılacaktır.

Karikatürde ana akım medyanın sessizliğinin hegemonik olarak 'Gizleme- Üstünü Örtme- Dikkat Dağıtma', 'Erteleme- Kademeli Kabul ve Uyarlama' ve 'Maskeleye ve yerinden etme ya da Yatıştırma' ve 'Alternatifsizleştirme' stratejilerini uyguladığı görülmektedir. Karikatürün söyleminde ise; **'Üstündeki Örtüyü Kaldırarak Dikkatleri Çekme'**, **'Kabul Edilmesi İçin Uyarlanan ya da Zamana Yayılan Meselelerin Kabul Edilemezliğini Hatırda Tutma'** ve **'Yatıştırma Etkisini Fark etme ve Maskeleri Düşürme'** ve **'Alternatif Sunma'** stratejileri uygulanmaktadır. Dolayısıyla söz konusu

⁷ <https://www.bbc.com/turkce/haberler-turkiye-42501681>

sessizliğin ideolojik arka planına, maksadına ve hegemonya ve iktidar odakları ile ilişkisine vurgu yaparak medyanın belirli konulardaki sessizliğini de ideolojik tutumuyla açıklama yoluna gitmiştir.

Karikatür 10

Bu karikatürde bir önceki karikatürle benzer şekilde medyanın belirli olaylar karşısındaki sessizliğine vurgu yapılmaktadır. Karikatürde yetkili kişi tarafından oğullarının şehit olduğu haberini alan ailenin şaşkınlığı ve üzüntüsü konu edinmektedir.

Karikatürde dış görüşüyle yetkili olduğu düşündürülen kişi şehit haberini oğullarının rakama dönüştüğünü söyleyerek vermektedir. Düzanlamıyla evin babasının elinde kumanda olmasına rağmen haberi duymadığı ve gelen yetkiliden yeni öğrendiği, eşiyle ikisinin yüzlerinde beliren tepkiden anlaşılmaktadır. Yananlamıyla çocuklarının rakam olduğu söylemi yaşadıkları üzüntüye ek olarak şaşkınlık meydana getirmiştir. Ayrıca binanın içinin sıvaları dökülü, doğalgaz vanası kapatılmış şekilde temsil edilmesi; şehit olaylarının bedelli askerliğe başvuramadıklarından hareketle çoğunlukla yoksul ailelerin çocuklarının başına geldiği gerçeğine işaret etmektedir.

Şehitlik ünvanının kendisi; kaybın acısını gururla ve övünçle sararak özellikle genç ölümlerin kabul edilebilir olmasını sağlarken (Bora, 2018: 186); iktidarın hegemonyasının yara almaması uğruna ailelere bu payenin bile verilmesini çok görmenin etkisi üzerinden söylem geliştirilmektedir. Karikatürde politik söylem ‘rakam oldu’ söyleminden türetilmektedir. Açıklayıcı yazıdan da anlaşılacağı üzere Doğu ve Güneydoğu bölgelerinde yapılan operasyonlarda verilen şehit sayısı sürekli artış gösterirken; bu durumun haber yapılmasının ve dolayısıyla halkın bilgilendirilmesinin önüne geçildiğine vurgu yapılmaktadır. Bu yönüyle ideolojik bir aygıt olarak medya; hegemonyaya karşı oluşacak tepkinin önüne geçmek adına karşı-hegemonya üretimine sebep olacak kriz durumlarının üzerini örtmeye, maskelemeye ya da bir uyarlama yaparak oluşacak etkiyi yatıştırmaya yönelik tutum ve davranış geliştirmektedir. Bu etkilerin karikatür üzerinden sorgulamaya açılması; insani bir dokunuşla, aileler üzerinden hak edecekleri muameleyi düşündürterek gerçekleştirilmektedir.

Karikatürde medya aygıtının olayın veriliş şeklini manipüle etmesiyle ‘Gizleme- Üstünü Örtme- Dikkat Dağıtma’, ‘Erteleme- Kademeli Kabul ve Uyarlama’, ‘Maskeleme ve yerinden etme ya da Yatıştırma’ ile ‘Alternatifsizleştirme’ stratejileri uyguladığı görülmektedir. Bununla birlikte karikatürün kendisi olaya dikkatleri çekerek tartışmaya açmasıyla; **‘Üstündeki Örtüyü Kaldırarak Dikkatleri Çekme’, ‘Kabul Edilmesi İçin Uyarlanan ya da Zamana Yayılan Meselelerin Kabul Edilemezliğini Hatırda Tutma’ ‘Yatıştırma Etkisini Fark etme ve Maskeleri Düşürme’ ile ‘Alternatif Sunma’** stratejilerini uygulamaktadır.

Karikatür 11

Karikatürde kamuoyunda ‘Cumhuriyet gazetesi davası’ olarak bilinen Cumhuriyet gazetesinin eski yöneticileri ve yazarlarına yönelik 13 sanık hakkında "terör örgütüne üye olmamakla birlikte yardım etme" suçundan açılan dava konu edilmektedir.

Karikatüre konu olan davada “örgüt içindeki hiyerarşik yapıya dahil olmamakla birlikte örgüte bilerek ve isteyerek yardım etmek” suçlarından 7yıl 13 ayla 3 yıl 1 ay arasında değişen mahkûmiyet kararları verilmiş; bu kararlar Yargıtay tarafından bozulmuş ve yeniden yargılanmaları gerektiği belirtilmişti. İstanbul 27. Ağır Ceza tarafından yeniden

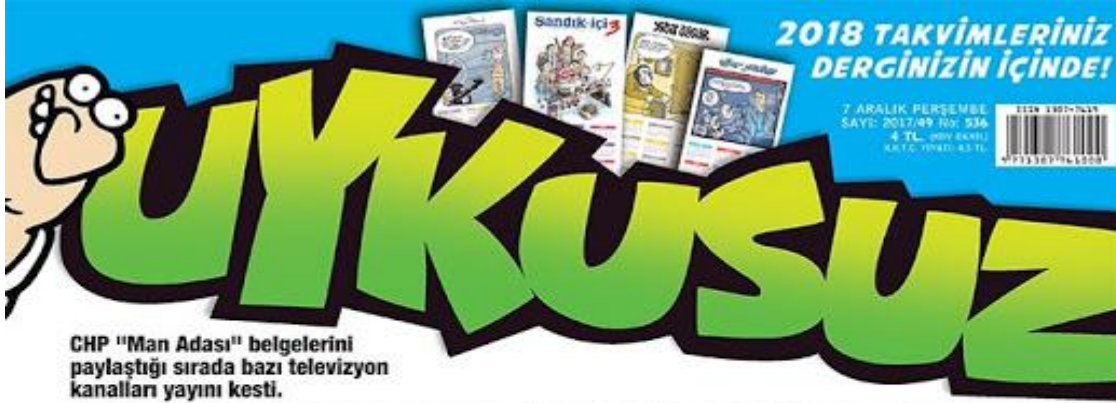
görülen davada ise Kadri Gürsel hariç diğer sanıklar hakkında verilen kararlar değiştirilmemişti.⁸

Karikatürde görülen manşetteki ‘içeride gazeteci yok söylemi’ düzanlam olarak; tutuklu gazeteci bulunmadığı hakkında bilgi vermektedir. Yananlam olarak açıklayıcı yazıda geçen ve genel durumdan sadece bir örnek olan Cumhuriyet gazetesi davasından tutuklu bulunan gazeteciler üzerinden pratik durumla birleştirildiğinde ise havuz medyası olarak tabir edilen medya tarafından üretilen yanlış bir haber olarak etiketlenmekte ve dışarıda da kalmadı yorumuyla manipülasyon altındaki gerçekliğe işaret edilmektedir.

Karikatürde politik söylem ‘dışarıda da kalmadı’ söylemi üzerinden işletilmektedir. Gazetelerde geçen ‘içerde tutuklu gazeteci yok’ söyleminin yalan bir ifade olmasına rağmen telaffuz edilebiliyor olmasının sebebi; ‘havuz medyası’ olarak tabir edilen medyayla birlikte merkez medyanın da bu konuda takındığı sessizlik olarak gösterilmektedir. Gerçekte ‘dışarıda da kalmadı’ vurgusundan hareketle gazeteciliğin suç sayılarak gazetecilerin tutuklu yargılandığına işaret edilmekte ve konu tekrar gündeme getirilerek tartışmaya açılmaktadır. Aynı zamanda bu tutumuyla bir kısım medyanın yaptığı yalan haberlerin yanında, bir kısım medyanın bu duruma izin veren sessizliği sorgulanmaktadır.

Karikatürde medyanın söz konusu habere yer vermeyerek; ‘Gizleme- Üstünü Örtme- Dikkat Dağıtma’, ‘Erteleme- Kademeli Kabul ve Uyarlama’, ‘Maskeleye ve yerinden etme ya da Yatıştırma’ ile ‘Alternatifsizleştirme’ stratejileri uyguladığına işaret edilmektedir. Bununla birlikte karikatürün kendisi söylem ve eylem arasındaki farklılığa işaret ederek ve konuyu deşifre etmekle gözler önüne sermekte; **‘Üstündeki Örtüyü Kaldırarak Dikkatleri Çekme’, ‘Kabul Edilmesi İçin Uyarlanan ya da Zamana Yayılan Meselelerin Kabul Edilemezliğini Hatırda Tutma’ ‘Yatıştırma Etkisini Fark etme ve Maskeleri Düşürme’** ile ‘Alternatif Sunma’ stratejileri uygulamaktadır.

⁸ <https://www.aa.com.tr/tr/turkiye/cumhuriyet-gazetesi-davasinda-yeni-karar/1652063>

Karikatür 12

Karikatürde kamuoyunda 'Man Adası' belgeleri olarak bilinen belgelerin açıklandığı sırada medyanın tutumuna değinilmektedir.

Zamanın CHP Parti Sözcüsü Bülent Tezcan tarafından basınla paylaşılan Man Adası belgeleri; Man Adası'nda bulunan bir off – shore şirkete Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan'ın oğlu, kardeşi, dünürü ve eniştesi gibi akrabaları tarafından milyonlarca dolar aktarıldığını gösteren dekontlardan ve swift mesajlarından oluşmaktadır⁹. Karikatür

⁹ <https://www.bbc.com/turkce/haberler-turkiye-42150303>

belgelerin paylaşıldığı toplantının Cable News Network (CNN) Türk ve Nergis TV (NTV) tarafından canlı yayınlanırken kesilmesini, Habertürk'ün ise toplantıyı hiç göstermemesi konu etmektedir.

Karikatürde çizgi film izlemek isteyen kızına annenin, babası haberleri izlediği için mümkün olmayacağını söylediği görülmektedir. Kız ise 'Man adası belgeleri'nin açıklandığı sırada olduğu gibi haber akışının kesilmesi için yine bir belgenin açıklanmasını dilemekte, bu arada çizgi film izleyebilmeyi umut etmektedir. Bu diyalog düzanlamıyla haber izlerken haberin bölünmezliğine vurgu yaparken, yananlamıyla normal haber akışında gerçekleşmeyecek durumların gerçekleştiği dikkat çekici bir istisna durumuna işaret etmektedir.

Karikatürde politik söylem 'keşke belge açıklansa' söyleminden türetilmiştir. Bu söylemde ülke gündeminde önemli yer edinebilecek bir toplantının, haber kanallarında olağan dışı bir durum olarak yayın kesilmesiyle sonuçlanması öne çıkarılmakta bu olağandışı durumun arka planı tartışmaya açılmakla medyanın tarafgir tutumu sorgulanmaktadır.

Karikatürde medyanın hegemonyayı desteklemeye yönelik uyguladığı bilgi akışının sekteye uğratılma tutumu; ideolojik aygıt olarak 'Gizleme- Üstünü Örtme- Dikkat Dağıtma', 'Erteleme- Kademeli Kabul ve Uyarılama', 'Maskeleye ve yerinden etme ya da Yatıştırma', 'Halkı Cahil-Sıradan Tutma ve Bundan Memnun Olmalarını Sağlama', ve 'Alternatifsizleştirme' stratejileri uyguladığını düşündürmektedir. Karikatürün kendisi ise; mevcut durumun çelişkili yaklaşımını öne çıkararak; konuyu ve arka planını tartışmaya açmakla; **'Üstündeki Örtüyü Kaldırarak Dikkatleri Çekme', 'Kabul Edilmesi İçin Uyarılanan ya da Zamana Yayılan Meselelerin Kabul Edilemezliğini Hatırda Tutma', 'Yatıştırma Etkisini Fark etme ve Maskeleri Düşürme' ve 'Eleştirel Düşünceyi Geliştirme ve Yaygınlaştırma' ve 'Alternatif Sunma'** stratejilerini uygulamıştır.

Karikatür 13

Karikatürde Anadolu Ajansının 31 Mart 2019 yerel seçim gecesinde açıklama yapma gereği duymadan veri girişini durdurması ve ilerleyen saatlerde hegemonyanın lehine olacak şekilde taraflı bir yaklaşımla, dikkatleri geçersiz oylara kaydırmasını konu almaktadır.

Karikatürde özellikle; ideolojik aygıt olan medyanın tarafgir tutumlarından biri olan görmezden gelme ve haberi vermekten kaçınma tavrına işaret edilmektedir. Herhangi bir medya kanalının bile seçim günü için böyle bir tutum takınması dikkat çekici olacakken Anadolu Ajansı gibi söz konusu seçim verilerini yayın kuruluşlarına sağlayan tek haber

ajansı olarak her dakika veri güncellemesi gereken kurumun; rakipler arası farkın azalmasıyla birden veri akışını kesmesi tepki çekici bir eylem olarak medyada yer bulmuştur. Aynı gece veri girişini daha yeni başlattığını söyleyen dolayısıyla Anadolu Ajansının verilerinin kaynağını şüpheye düşüren zamanın Yüksek Seçim Kurulu Başkanı olan Sadi Güven'in açıklamaları da söz konusu tutumun ideolojik bir yaklaşım sonucu geliştirildiğinin ve taraflı bir yayın olarak işleyiş gösterdiğinin kanıtı olmuştur.

Karikatürde politik söylem 'geçerli oylarım sana gelmez abi' söyleminden türetilmektedir. Genellikle esnafın dost ve akrabalarına elindeki ürünün kendileri için uygun olmadığını ifade etmek için kullanılan 'sana gelmez abi' ifadesi; düzenlamıyla sahip olduğu ürünün muhatabına uygun olmadığını ifade ederken, yananlamıyla esnaf alıcı etrafında kurgulanan ve yakın çevreye uygulanan bir ticari ilişkiye işaret etmektedir. Dolayısıyla söylemin arka planında bir tarafgirlik, kayırma, yönlendirme ve etkileme eylemine gönderme yapılmaktadır.

Karikatürde medyanın desteklediği hegemonik çıkarlar uğruna bilgi akışının kesme eylemi; 'Gizleme- Üstünü Örtme- Dikkat Dağıtma', 'Erteleme- Kademeli Kabul ve Uyarılama', 'Maskeleye ve yerinden etme ya da Yatıştırma', 'Halkı Cahil-Sıradan Tutma ve Bundan Memnun Olmalarını Sağlama', stratejileri uyguladığını düşündürmektedir. Karikatürün kendisi ise; dikkat çeken eylemi kapağına taşımasıyla konunun arka planına işaret etmekte; böylelikle '**Üstündeki Örtüyü Kaldırarak Dikkatleri Çekme**', '**Kabul Edilmesi İçin Uyarılanan ya da Zamana Yayılan Meselelerin Kabul Edilemezliğini Hatırdı Tutma**', '**Yatıştırma Etkisini Fark etme ve Maskeleri Düşürme**' ve '**Eleştirel Düşünceyi Geliştirme ve Yaygınlaştırma**' stratejilerini uygulamaktadır.

5.2.8.2. Devletin Baskı Aygıtlarının İfade Özgürlüğüne ve Haberciliğe Müdahalesi

Althusser; kamuda zor kullanma yetkisi bulunan ordu, polis, mahkeme, hapishane gibi kurumları "Devletin Baskı Aygıtları" olarak tanımlamaktadır. Bu tanımın içine hükümet aygıtının da girmesine rağmen işleyişteki önemine ve etki gücünün büyüklüğüne dayanarak ayrı bir başlık altında değerlendirilecektir. Bu alt başlık altında DBA'nın ifade özgürlüğüne ve haberciliğe müdahale ettiği 10 karikatür ele alınacaktır.

Karikatür 14

Karikatür Ankara Deftardarlığı çalışanlarının mizah dergilerinin kapaklarında yer alan karikatürleri sosyal ağlarda paylaşmaları ya da sadece beğenmeleri sebebiyle haklarında soruşturma açılmasını konu almaktadır.

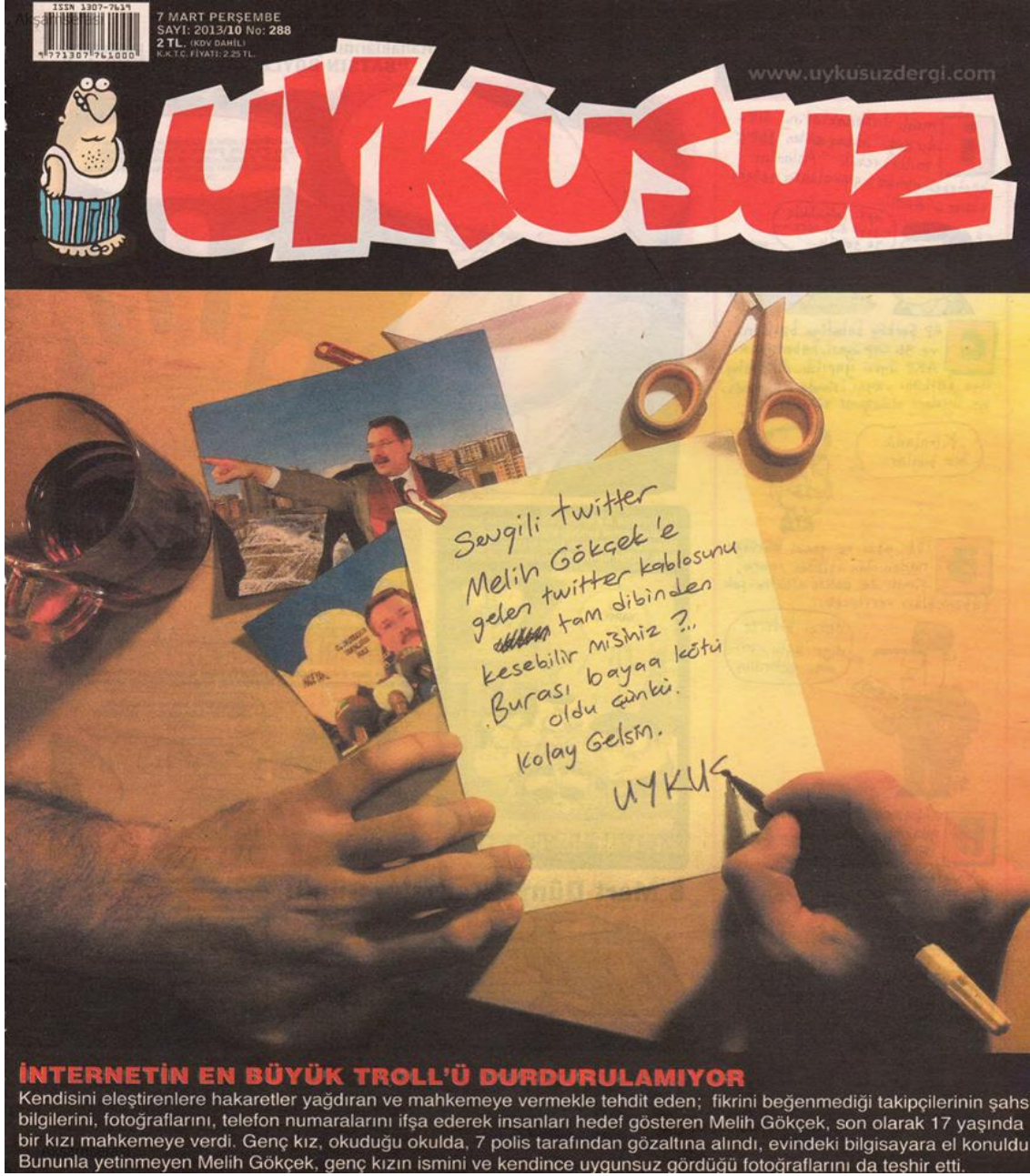
Karikatürde üzerinde durulan soruşturmanın gerekçesi; 'Devlet büyüklerine hakaret ve başbakanı küçük düşürmek' olarak belirtilmektedir¹⁰. Karikatürde temsilde takım elbisesiyle bir devlet büyüğü ve sıradan giyimiyle halktan biri olduğu düşünülen iki kişi

¹⁰ <https://www.milliyet.com.tr/siyaset/oran-dan-erdogan-a-soru-onergesi-karikatur-sansur-merkeziniz-mi-var-1649610>

karikatür olarak telefon ekranında yer almakta ve vatandaşın yanındaki devlet büyüğü hakkında yorumda bulunduğu yarım resim olarak görülmektedir. Burada karikatür temsilinin yarım olarak verilmesi izleyicinin tamamlaması için açık uçlu bırakılmasını ifade etmekle birlikte açıklayıcı yazıyla uyum içinde değerlendirildiğinde genel bir kanıyla devlet büyüğü hakkında vatandaşın yaptığı bir yorumu işaret etmektedir. Karikatür konu olarak bakıldığında; tarihten bu yana siyasi yetkililere eleştiriler karikatürlerde sıklıkla işlenen bir konu olmasına rağmen, yine tarihimizde de görüleceği üzere her dönemde eleştiriye kabullenemeyen ve karşılığında mahkemelerin yolunu gösteren iktidar sahipleri olduğunu hatırlatmaktadır.

Karikatürde politik söylem ‘aklından bile geçirme’ söyleminden türetilmektedir. Sosyal ağlara yönelik logoların ve imgelerin altına eklenen zamanın Başbakanı olarak Erdoğan’ın resmi, işaret parmağının sallanmasıyla imgelenmiştir. Düzanlam olarak sallanan parmak ikaz etmeyi işaret ederken; yananlam olarak bedeli olacağını çağrıştırmakta ve kişiye yönelik temkinli karar vermesi için uyarı niteliği taşımaktadır.

Karikatürde medya içeriği tehdit olarak gösterilmektedir. Tehdit görülen içeriğin oluşturulmasını ve beğenilerek ya da paylaşılarak yayılmasını önlemek adına tedbirlere başvurulduğunu vurgulayan karikatür; bu eylemi içinde **‘Meşruluğunu Sorgulama’**, **‘Üstündeki Örtüyü Kaldırarak Dikkatleri Çekme’**, **‘Duygusal Etkiden Sıyrılarak Rasyonel Olanı Fark etme’**, **‘Ötekileştirmeleri ve Farklılaştırmaları Açığa Çıkararak Eşitliğin Gereklerini Talep Etme’**, **‘Farklı Sesleri Dillendirerek Oybirliği Algısını Kırma’**, **‘Tersine Çevrilen Tartışmayı Özüne Döndürme’**, **‘Lekelemeleri Engelleme’**, **‘Eleştirel Düşünceyi Geliştirme ve Yaygınlaştırma’**, **‘Bireyleri Suçlamak Yerine Sistemi Suçlama’** ve **‘Alternatif Sunma’** stratejilerini uygulamaktadır.

Karikatür 15

Karikatür; gazetecilik, milletvekilliği ve bürokratlık yapan en tanınmış vasfıyla 1994-2017 yılları arasında Ankara Büyükşehir Belediye Başkanlığı yapan Melih Gökçek'in twitterda kendisini eleştirenlere yönelik takındığı tutumları ve açtığı davaları konu almaktadır.

Gökçek; twitterda kendini eleştirenlere verdiği cevaplarla kamuoyunda gündem olmuş bir siyasetçidir. Bu polemiklerden bazıları; kürtaajla ilgili soru soran bir kadına 'Sen daha önce çok mu kürtaaj yaptırdın?' demesi; metro inşası ile ilgili eleştiriye 'O raylar...'

kelimeleriyle başlattığı hakaretleri; Ankara Bentderesinde bulunan genelevlerin kapatılma kararını soran kadına ‘Bentderesi'nde mi çalışıyorsun?’ demesi gibi diyaloglar üzerinden başlamış ve twitterda destekleyenleri ve karşı çıkanlarıyla ses getirmiştir. Gökçek 2012’de gazetecilere verdiği bilgilerde kendisine hakaret ettiğini düşündüğü 800 kişiyi mahkemeye verdiğini belirtmektedir¹¹.

Söz konusu olaylardan bir diğeri ise karikatürün açıklayıcı yazısında da değinildiği üzere 17 yaşındaki bir genç kızın #EdepsizsinMelihGokcek" hashtagi ile attığı iki tweet yüzünden gözüaltına alınmasıdır. Gökçek genç kızın ismini ve üzerinde yorum geliştirebileceği bazı resimleri de kendi hesabında teşhir etmiştir. Okulunda 7 polis tarafından gözüaltına alınan genç kızın evindeki bilgisayarının hard diskine ve laptopuna da el konulmuştu¹². Karikatürde bu bilgiler ışığında twitter yetkililerine Uykusuz tarafından bir not yazıldığı ve nota tutuşturulan resimler olduğu görülmektedir. Resimler düz anlamıyla Gökçek’in kendisini işaret ederken; yananlamıyla ampul şeklindeki balonlarla olan resminden Ak Parti’ye ait bir siyasetçi olduğunun vurgulandığı; parmağıyla birini işaret ettiği resminden sürekli birilerini hedef göstererek zarar verdiği bu nedenle kendisinin de bu notla işaret edildiği görülmektedir.

Karikatürde politik söylem ‘burası baya kötü oldu’ söyleminden türetilmektedir. Gökçek’in hesabı üzerinde bir tasarrufu ima edecek şekilde Gökçek’e giden kablunun kesilmesi talebinin nedeni olarak gösterilen bu ifade; Gökçek’in twitter üzerinden gerçekleştiği söylem ve eylemlerin etki ve sonuçlarına işaret etmektedir. Bununla birlikte karikatürle gündeme taşınan konuya bir çözüm arayışı niteliği taşımaktadır.

Karikatürde sosyal medya üzerinden yapılan paylaşımların Gökçek tarafından tehdit olarak algılanmasına ve hem mevcut tehditin bertaraf edilmesi hem de gelecek olanların önlenmesi amacıyla mahkemelerin diyaloglara dâhil edilmesine dikkat çekilmektedir. Karikatür bu etkileriyle; DNA’nın medya üzerindeki tahakkümü üzerinden **‘Meşruluğu Sorgulama’**, **‘Üstündeki Örtüyü Kaldırarak Dikkatleri Çekme’**, **‘Duygusal Etkiden Sıyrılarak Rasyonel Olanı Fark etme’**, **‘Ötekileştirmeleri ve Farklılaştırmaları Açığa Çıkararak Eşitliğin Gereklerini Talep Etme’**, **‘Normal, Doğal ya da Evrensel Kabul Edilenin Arka Planını Düşünmeye Açma’**, **‘Farklı Sesleri Dillendirerek Oybirligi Algısını Kırma’**, **‘Yatıştırma Etkisini Fark etme ve Maskeleri Düşürme’**

¹¹ <https://www.milliyet.com.tr/siyaset/melih-gokcek-in-tweet-i-soke-etti-1646001>

¹² <https://www.milliyet.com.tr/gundem/17-yasindaki-ireme-tweet-gozaltisi-1674681>

‘Tersine Çevrilen Tartışmayı Özüne Döndürme’, ‘Lekelemeleri Engelleme’
‘Eleştirel Düşünceyi Geliştirme ve Yaygınlaştırma’, ‘Bireyleri Suçlamak Yerine
Sistemi Suçlama’ ve ‘Alternatif Sunma’ stratejilerini uygulamaktadır.

Karikatür 16

Karikatürde 2013 yılının Adana Valisi Hüseyin Avni Coş'un, Atatürk 'ü anma töreninde uğradığı protesto sırasında bela okuyan bir vatandaş hakkında korumalarına, "Allah belanı versin diyen o gavatı al" diye talimat vermesi üzerinden kendine yönelik eleştirilere gösterdiği tepkiler konu edinmektedir.

Karikatürde Coş'un söz konusu olaydan 8 ay önce kendisinden 'assolist vali' olarak bahsedilmesini hakaret kabul ederek Uykusuz Dergisine dava açtığı; bu olaydan 8 ay sonra da protesto edildiği anma töreninde kendisinin bir vatandaşa 'gavat' diyerek hakaret ettiği işaret edilmektedir. Gavat kelimesi Türk Dil Kurumu sözlüğünde 'kavat' olarak geçmektedir. Muhabbet tellalı anlamına gelen küfür sözcüğüdür. Bu karikatür önceki karikatüre atıf yapmakla birlikte olayın bir üst aşamasına işaret etmektedir. Uykusuz Dergisi olayı kendi üzerinden yansıtarak; önceleri kullandıkları ifadeler için hakaret davaları açıldığını, şimdi ise tahammülsüzlüğün hukuk dahi aracı edilmeden direk muhatapı tarafından hakaretimiz sözcüklerle karşılık bulabileceğini işaret etmektedir. Bununla birlikte başka bir bakış açısıyla; kendileri medya aygıtı olarak içeriklerinde mizah amaçlı kullandıkları 'assolist' gibi ifadeler yüzünden bile hakaret davalarına muhatap olurken; üst düzey bir devlet yetkilisinin ağzından dökülen küfür sözcüğünün kamuoyunda ve hukuk önünde bir karşılığının olması gerektiğine dair vurgu da bulunmaktadır. Aynı zamanda yorumların ya da tepkilerin hukuki açıdan hakaret suçunu oluşturması için kim tarafından yapıldığının önemi olup olmadığı da sorgulanan konular arasındadır.

Karikatürde politik söylem 'yine o adam' söyleminden türetilmektedir. Düzanlamıyla Coş'un eleştirilere yönelik tepkilerinin giderek artması üzerinden geliştirilen söylem; yananlamıyla eleştirilere müsamaha gösterilmemesine tepki verilmediğinde, daha sert ya da yöntem olarak daha farklı karşılıklar görülebileceğine işaret etmektedir. Bununla birlikte 'yine o adam' söylemi; neticede eleştirilere tepki veren kişilerin belirli kişiler olduğuna dair imayı da bünyesinde saklamaktadır.

Karikatürde söylemlerin kurumlara, kişilere, kişilerin yetkilerine bağlı olarak kullanma özgürlüğü ve algılanma şekli ile eleştirilere yönelik tepkiler tartışmaya açılmıştır. Karikatür bu etkileriyle; **'Meşruluğu Sorgulama', 'Üstündeki Örtüyü Kaldırarak Dikkatleri Çekme', 'Duygusal Etkiden Sıyrılarak Rasyonel Olanı Fark etme', 'Ötekileştirmeleri ve Farklılaştırmaları Açığa Çıkararak Eşitliğin Gereklerini Talep Etme', 'Tersine Çevrilen Tartışmayı Özüne Döndürme', 'Lekelemeleri Engelleme', 'Eleştirel Düşünceyi Geliştirme ve Yaygınlaştırma' ve 'Alternatif Sunma'** stratejileri uygulanmaktadır.

Karikatür 17

Karikatür 2014 yılında hazırlanan güvenlik paketi ile üst sınırı 2 yıl olmadığı için tutuklama kapsamında olmayan ‘tehdit’ suçunun ceza üst sınırının artırılarak tutuklama kapsamına eklenmesinin ve kamu görevlisine görevinden dolayı tehdit edilmesinin 2 yıldan 5 yıla kadar hapis istemi ile cezalandırılmasının önünün açılmasını konu edinmektedir. Buna göre kamu görevlileri hakkında açıktan ya da sosyal medya üzerinden

eleştirilerde bulunanlar; ‘tehdit’ suçlaması kapsamında tutuklanma riskiyle karşı karşıya kalacaktır¹³.

Karikatürde facebook, twitter ve youtube gibi sosyal medya araçlarına gönderme yapan ikonların cezaevi ve tutukevi gibi hapisane sistemleriyle ilişkilendirilerek temsil edildiği görülmektedir. Karikatürün açıklama yazısıyla birleştirildiğinde düzanlamıyla sosyal medyada hükümet aleyhinde görüş bildiren kişilerin artık kamu görevlisini ‘tehdit etmek’ nedeniyle tutuklanabileceğini işaret etmektedir. Sosyal medyaya gönderme yapan temsil yananlamıyla da iktidarların her zaman kendi ideolojilerine ait hegemonyalarını zedeleyecek çeşitli girişimlere uygun, mevcut yasalardan farklı ya da mevcut yasalara ekle yapılacak çeşitli yasalar aracılığıyla; dolayısıyla DBA’nı kullanarak zararı azaltacak ya da yok edecek önlemler almanın yolunu bulacağını vurgulamaktadır.

Karikatürde politik söylem ‘twitterörist cezaevi- f tipi cezaevi – you tutukevi’ söylemlerinden türetilmektedir. İktidarlara ya da egemen ideolojilere karşı geliştirilen dirençlerin ya da karşı-hegemonik söylemleri yayacak aygıtların; çeşitliliği ya da yöntemlerin farklılaşması ile çoğalması; onların da bir şekilde ötekileştirilmeyle etiketlenmeyle ya da lekelenmeyle karşı karşıya kalmalarını engelleyemeyecektir. Düzene uymayan açıklamalar suç olarak tanımlanmaktan dolayısıyla düzeni bozan açıklamaları yapan kişiler suçlu olarak yaftalanmaktan kurtulamayacaktır. Çağın gelişmeleri, hakların uygulanmasının yaygınlaşması, ulusal ve uluslararası alınan kararlar karşı ideolojilerin seslerini bir taraftan yayılırken bir taraftan kontrol altına alma çabalarına maruz kalmaya devam edecektir. Değişen tek belirgin olgu; suçun ilişkilendirildiği zamanla, mekânla ve ortamla ilişkisi olacaktır.

Karikatür medya aygıtının egemen ideolojiye uygun bir ideolojik aygıt olarak çalışmadığı durumlarda özgürlüğünün sınırları olduğunu göstermekte ve asıl ‘tehdit’in özgürlüğün kendisine olduğunu işaret etmektedir. Bu etkileriyle karikatür **‘Meşruluğu Sorgulama’, ‘Üstündeki Örtüyü Kaldırarak Dikkatleri Çekme’, ‘Duygusal Etkiden Sıyrılarak Rasyonel Olanı Fark etme’, ‘Ötekileştirmeleri ve Farklılaştırmaları Açığa Çıkararak Eşitliğin Gereklerini Talep Etme’, ‘Normal, Doğal ya da Evrensel Kabul Edilenin Arka Planını Düşünmeye Açma’, ‘Farklı Sesleri Dillendirerek Oybirliği Algısını Kırma’, ‘Tersine Çevrilen Tartışmayı Özüne Döndürme’, ‘Lekelemeleri**

¹³ <https://t24.com.tr/haber/twitterda-hukumeti-elestirmek-tehdit-kapsamina-aliniyor,274099>

‘Eleştirel Düşünceyi Geliştirme ve Yaygınlaştırma’, ‘Bireyleri Suçlamak Yerine Sistemi Suçlama’ ve ‘Alternatif Sunma’ stratejileri uygulamaktadır.

Karikatür 18

Karikatürde yazar, çizer ve gazetecilerin tutuklu olarak kaldığı Silivri Ceza İnfaz Kurumu önünde düzenlenen imza töreni konu alınmaktadır.

Bu karikatürün yayınlanmasından birkaç ay sonra DW’de¹⁴ yer alan habere göre dünyada en çok tutuklu gazetecinin bulunduğu yer Silivri Cezaevi olarak bilinmektedir. O tarihte Türkiye’de hapis yatan 160 gazeteciden 50 tanesinin diğer bir deyişle üçte birinin Silivri

¹⁴ <https://www.dw.com/tr/d%C3%BCnyan%C4%B1n-en-b%C3%BCy%C3%BCK-gazeteci-hapishanesi-silivri-cezaevi/a-39145437>

Cezaevinde olması; Silivri'nin Türkiye'deki hak ihlallerinin sembol yeri olarak işaretlenmesine neden olmaktadır.

Karikatürde farklı gazetelerde yazmış, farklı dünya görüşlerine sahip gazetecilerin ve karikatür çizerlerinin isimlerine yer verilmiştir. Karikatür her ne kadar farklı düşüncelere sahip gazetecilerin isimlerine yönelik tabelalar koysa da cumhuriyet ve evrensel gazetelerine özel bir yer ayırarak onları özel stantlarla temsil etmektedir. Söz konusu tutum düzanlamıyla her görüşü ifade eden gazetecilerin tutuklu yargılanmalarına karşı olduklarını belirtmekle birlikte; yananlamıyla kendi görüşlerine yakın olan gazeteleri özellikle vurgulamakla desteklerini ve konumlarını işaretlemektedir.

Karikatürde politik söylem 'Silivri Kitap Fuarı' söyleminden türetilmektedir. Kendileri de düşünceleri de özgür olarak hayat hakkı bulması gereken yazar ve çizerler ile egemen hegemonyanın yararına ya da zararına olduğunu düşünmeksizin haberlerini yapmaları ve görevlerini yaparken korku hissetmemeleri gereken gazetecilerin; halkla buluşma günü olan kitap fuarı ve imza günü üzerinden söylem geliştirilmiştir. Böylelikle olanla olması gereken arasındaki uçuruma ironik olarak işaret edilmektedir. Bununla birlikte karikatürde tutuklanan yazar, çizer ve gazetecilerin eserlerinin hala satıldığının ve okunduğunun bilgisi yer almaktadır. Diğer bir deyişle tutuklama eyleminin onların kendilerini ifade etmelerinin önüne geçemediğini, görüşlerinin yayılmaya devam ettiğini dolayısıyla uygulanan eyleminin amacına ulaşmadığını belki de söz konusu kişilerin seslerinin daha gür çıkabileceğini vurgulamaktadır.

Karikatür tutuklananların halka karşı sorumlulukları olan ve halk tarafından kabul gören, eylemleri sadece düşüncelerini ifade etmek olan meslek elemanları olduğunu hatırlatmaktadır. Düşünce ifadesinin de bir suç olamayacağını dolayısıyla yerinin cezaevleri değil kitap fuarları olduğunu hatırlatmaktadır. Bu etkileriyle karikatür **'Meşruluğu Sorgulama', 'Üstündeki Örtüyü Kaldırarak Dikkatleri Çekme', 'Duygusal Etkiden Sıyrılarak Rasyonel Olanı Fark etme', 'Ötekileştirmeleri ve Farklılaştırmaları Açığa Çıkararak Eşitliğin Gereklerini Talep Etme', 'Normal, Doğal ya da Evrensel Kabul Edilenin Arka Planını Düşünmeye Açma', 'Farklı Sesleri Dillendirerek Oybirliği Algısını Kırma', 'Tersine Çevrilen Tartışmayı Özüne Döndürme', 'Lekelemeleri Engelleme' 'Eleştirel Düşünceyi Geliştirme ve Yaygınlaştırma', 'Bireyleri Suçlamak Yerine Sistemi Suçlama' ve 'Alternatif Sunma'** stratejileri uygulamaktadır.

Karikatür 19

Karikatürde 2017’de Türkiye anayasa değişikliği referandumu sırasında Sinop’ta hakemlik yapan İlker Şahin’in sosyal medyadan görüşünü ‘Hayır’ olarak belirtmesi üzerine, Merkez Hakem Kurulu Başkanı tarafından aranarak açığa alınması konu alınmaktadır.

Türkiye Futbol Federasyonu Başkanı Yıldırım Demirören’in referandumda Türkiye için ‘Evet’ diyeceğini ¹⁵ kamuya açık bir şekilde duyurmasına rağmen; sıradan bir hakem olan Şahin’in kendi sosyal medya hesaplarından görüşünü açıklaması açığa alınmasına neden

¹⁵ <https://www.birgun.net/haber/tff-baskani-demiroren-evet-diyecegini-acikladi-146592>

olmuştur. Uygulanan çifte standarttan anlaşılan, siyasi propaganda olarak kabul edilen eylemin, referandumda atacağı oyu ifşa etmek değil; o oyun egemen hegemonyanın yararına olacak olan ‘Evet’ oyu olmamasıdır.

Karikatürde tribünleri dolu olan bir futbol maçı resmedilmektedir. Helikopterden sahaya indiği gösterilen SAT komandolarının yapılan yorumlardan hakemi almak üzere geldiği anlaşılmaktadır. Açılımı ‘Suatlı Taarruz’ olan SAT komandoları; görevleri doğrudan eylem, özel keşif ve askeri destek vermek olan üstün yetenekli askerlerden oluşmaktadır. Dolayısıyla özel görevlerde görev alacaklardır. Bu temsil düzanlamıyla; hakemin mesleğine anlık müdahale edilmiş olmasını, bu müdahale sırasında onu görececek olan şahitlerin tepkilerinin görmezden gelindiğini ve hakemin bu aleni ortamda yaşadıklarından etkileneceğini umursamamayı işaret etmektedir. Yananlamıyla da hakemin maç sırasında SAT komandolarının helikopterle sahaya iniş yaparak kendisini almaya gelmelerini gerektirecek kadar nasıl bir suç işlediğinin düşünülmesi istenmektedir. Diğer bir deyişle eylemle eyleme verilen tepkinin orantısızlığına dikkat çekmek istenmektedir. Ayrıca taraftarların yüzündeki korku ve şok ifadesi kişiye uygulanan eylemin toplumda ortaya çıkarılmak istenen karşılığı olarak dikkati çekmektedir.

Karikatürde politik söylem ‘komandoları satmak aklıma gelmemiştii’ söyleminden türetilmektedir. Karikatürde tribündeki taraftarlar arasında Cumhurbaşkanı Erdoğan’da yer almaktadır. Taraftarların kendi aralarında SAT komandoları hakkında konuşmalarına kelime oyunu yaparak ‘komandoları satmak aklıma gelmemiştii’ ifadesiyle karşılık vermektedir. Bu ifadelerle ve yerinde olayları seyrederken temsil edilmesiyle; söz konusu eylemin arkasındaki isim olarak Cumhurbaşkanı Erdoğan işaret edilmektedir. ‘Sat’ mak teriminin ayrıca üzerinde durulması Ak Parti dönemindeki özelleştirmelere de gönderme yapmaktadır.

Karikatürün kişilerin görüş bildirmelerine verilen tepkiyi orantısız güç kullanımı olarak işaret etmesi; **‘Meşruluğu Sorgulama’, ‘Üstündeki Örtüyü Kaldırarak Dikkatleri Çekme’, ‘Duygusal Etkiden Sıyrılarak Rasyonel Olanı Fark etme’, ‘Ötekileştirmeleri ve Farklılaştırmaları Açığa Çıkararak Eşitliğin Gereklerini Talep Etme’, ‘Farklı Sesleri Dillendirerek Oybirliği Algısını Kırma’, ‘Yatıştırma Etkisini Fark etme ve Maskeleri Düşürme’ ‘Tersine Çevrilen Tartışmayı Özüne Döndürme’, ‘Lekelemeleri Engelleme’, ‘Eleştirel Düşünceyi Geliştirme ve**

Yaygınlaştırma’, ‘Bireyleri Suçlamak Yerine Sistemi Suçlama’ ve ‘Alternatif Sunma’ stratejilerini uyguladığını göstermektedir.

Karikatür 20

Karikatür A.O.V. adlı şahsın çocuklarına cinsel istismar uygulaması sonucu önce 30 yıl cezaya çarptırılmasını sonra sekiz ay tutuklu kaldıktan sonra Yargıtay kararıyla serbest bırakılmasını konu almaktadır. Aynı zamanda karikatür açıklayıcı yazıyı tamamlayan temsilini cezaevinde gazetecilere yer açıldığını göstermekle; söz konusu büyük suça uygulanan tahliye uygulamasına rağmen, tutuklu gazetecilerin hala hapisanede olduğunu hatırlatmaktadır.

Karikatürde kendi çocuğunu cinsel istismarda bulunmak gibi hem yasalarda belirgin yeri bulunan hem de vicdanlarda net bir tutuma yol açan bu büyük suç, gazetecilik yapmaktan doğacak, yasalarda muğlak ifadelerle yer bulan, vicdanlarda ise şüpheyile karşılanan bir suçun eşdeğeri olarak temsil edilmektedir. Böylelikle iki suç arasındaki netlik ve muğlaklık üzerinden; uygulamadaki farklılıklara bir kez daha dikkati çekmek istenmekte; ensest gibi büyük bir suçu işleyen kişinin bile tahliye edilebileceği bir ülkede gazetecilerin neden hala tutuklu bulunduğu; hatta mevcut ortamda benzer olası uygulamaların önünün neden hala açık olduğu sorgulanmaktadır.

Karikatürde kendi çocuklarına cinsel istismarda bulunan kişinin tahliye edilmesiyle cezaevinde bir kişilik yer açılması üzerine görevli gardiyanın ‘sıradaki gazeteciye gönderin’ söylemi üzerinden politik söylem türetilmektedir. Görevlinin el işaretiyle gönderin demesi düzanlamıyla işleyen ve kanıksanan bir düzene işaret ederken; yananlamıyla cezaevine konulması en kolay suçlular arasında egemen hegemonyaya uygun olmayan haberleri yapan gazetecilerin olduğunu da işaretlemektedir. Aynı zamanda gazetecilerin kendi içinde suç işleme potansiyeli ile cezaevine girmek konusunda sırada olduklarını da işaret etmektedir.

Karikatür suçlar arası geçişle suçların vasıflarını ve buldukları karşılıkları tartışmaya açmakla; **‘Meşruluğu Sorgulama’, ‘Üstündeki Örtüyü Kaldırarak Dikkatleri Çekme’, ‘Duygusal Etkiden Sıyrılarak Rasyonel Olanı Fark etme’, ‘Ötekileştirmeleri ve Farklılaştırmaları Açığa Çıkararak Eşitliğin Gereklerini Talep Etme’, ‘Normal, Doğal ya da Evrensel Kabul Edilenin Arka Planını Düşünmeye Açma’, ‘Farklı Sesleri Dillendirerek Oybirliği Algısını Kırma’, ‘Tersine Çevrilen Tartışmayı Özüne Döndürme’, ‘Lekelemeleri Engelleme’ ‘Eleştirel Düşünceyi Geliştirme ve Yaygınlaştırma’, ‘Bireyleri Suçlamak Yerine Sistemi Suçlama’ ve ‘Alternatif Sunma’** stratejilerini kullanmaktadır.

Karikatür 21

Karikatürde eski İstanbul Büyükşehir Belediyesi başkanı Kadir Topbaş'ın damadı Ömer Faruk Kavurmacı'nın tahliye edilmesi; buna rağmen yüzlerce akademisyen ve gazetecinin tutuklu halinin devam etmesi konu alınmaktadır.

Kavurmacı silahlı terör örgütüne üye olmaktan 8 yıl 9 ay cezaya çarptırılmış, tutuklu kaldığı süreler göz önünde bulundurularak cezası kesinleşene kadar adli kontrol uygulamasıyla tahliye edilmişti. Bu karikatürde yukarıdaki karikatüre benzer şekilde kıyaslama yoluyla tahliye olan çeşitli suçluların yanında gazetecilerin ve akademisyenlerin hala tutuklu bulunduğuna işaret edilmektedir.

Karikatürün açıklayıcı yazısı ‘yüzlerce gazeteci ve akademisyen cezaevinde tutulurken’ cümlesiyle başlamakla; bir tahliye söz konusu olduğunda öncelikli tahliye edilmesi gerekenler olarak gazeteciler ve akademisyenler işaret edilmektedir. Bu yüzden onlar içeride tutulmaya devam ederken yapılan her tahliyeye de şüpheyile yaklaşılmasına neden olmaktadır.

Karikatürde politik söylem Kavurmacı’nın yerine giren tutuklunun ‘Adamın fazla yatmayacağı günleri sayışından belliymiş’ söyleminden türetilmiştir. Karikatürde cezaevinin hücresi günlerin sayıldığı çizgilerle doludur. Çizgiler dolar işareti ile temsil edilmektedir. Dolayısıyla düzanlamıyla Kavurmacı’nın tahliyesinin arkasında parasal mevzular olabileceği işaret edilmektedir. Yananlamıyla ise; parası yetmeyenlerin günlerini saymakla bitirmesinin zor olduğuna işaret edilmektedir. Nitekim karikatürde Kavurmacı’nın yerine giren adamın da bu nedene vurgu yapacak şekilde üzgün ve umutsuz olduğu görülmektedir.

Karikatürde hala tutuklu gazeteci ve akademisyenlerin olduğu hatırlatılmakta; kıyaslama yoluyla tutukluluk halleri sorgulamaya açılmaktadır. Bu yönüyle karikatür; **‘Meşruluğu Sorgulama’**, **‘Üstündeki Örtüyü Kaldırarak Dikkatleri Çekme’**, **‘Duygusal Etkiden Sıyrılarak Rasyonel Olanı Fark etme’**, **‘Ötekileştirmeleri ve Farklılaştırmaları Açığa Çıkararak Eşitliğin Gereklerini Talep Etme’**, **‘Normal, Doğal ya da Evrensel Kabul Edilenin Arka Planını Düşünmeye Açma’**, **‘Farklı Sesleri Dillendirerek Oybirliği Algısını Kırma’**, **‘Tersine Çevrilen Tartışmayı Özüne Döndürme’**, **‘Lekelemeleri Engelleme’** **‘Eleştirel Düşünceyi Geliştirme ve Yaygınlaştırma’**, **‘Bireyleri Suçlamak Yerine Sistemi Suçlama’** ve **‘Alternatif Sunma’** stratejilerini uygulamaktadır.

Karikatür 22

Karikatür çocuk istismarını önlemek için Ak Parti tarafından çıkarılacak yasa tasarısını konu almaktadır. Tasarı hakkında bilgi veren 2018 yılı Başbakan Yardımcısı Recep Akdağ; mağdurun tespit edilmesini önlemek adına, istismar olayının gerçekleştiği okulun, yurdun, beldenin, mahallenin ya da semtin bilgilerini açıklayana cezai işlem uygulanacağı belirtmiştir¹⁶.

Karikatürde cinsel istismar şüphelisi olarak temsil edilen adam elinde çay bardağı ile görülmektedir. Toplumun muhafazakâr kesiminin içeceği olarak bilinen çay, istismarcıyı

¹⁶ <https://www.hurriyet.com.tr/yazarlar/abdulkadir-selvi/cinsel-istismarda-yeni-cezalar-geliyor-40761060>

muhafazakâr olarak işaretlemektedir. Dolayısıyla yasa tasarısında geçen; vakanın yaşandığı yer ile ilgili bilgi paylaşılmamasını Ak Parti'nin muhafazakâr kesimde meydana gelen istismar olaylarının üzerini örtmek için gerçekleştirdiği bir eylem olarak işaret edilmektedir.

Yasa tasarısında istismar olayının yaşandığı mekânların açıklanmasına yönelik getirilmesi planlanan ceza uygulamasının teoride; mağdurun ve ailesinin tespit edilememesine yönelik dolayısıyla daha fazla zarar görmemeleri için bir tedbir alınması anlayışla geliştirildiği ifade edilmektedir. Ancak karikatürde pratikte açığa çıkaracağı başka bir soruna işaret edilmektedir: İstismarcının yaşadığı ortamın bilinmemesi nedeniyle toplumdan görmesi gereken tepkiyi görmemesi ve dışlanmaması nedeniyle hiçbir şey olmamış gibi yaşamına belki hatta eylemlerine bile devam etme ihtimalidir. Böyle bir risk mağduru koruyacağı düşünülen bir önlemi; faili saklayan bir koruma kalkanına dönüştürme ihtimalini bünyesinde taşıyacaktır.

Karikatürde istismarcı günlük hayatına devam eden insanların ortasında yaşam alanında resmedilmiştir. Politik söylem 'Artık seni burada kimse duyamaz' söyleminden türetilmektedir. Düzanlamıyla 'seni burada kimse duyamaz' sözü zarar görme ihtimali doğmuş insanlara her zaman kullanılan tehdit ifadelerinden biri olarak gözükse de; başına 'artık' kelimesinin getirilmiş olması eskiden duyulma ihtimali olsaydı bile artık buna olanak kalmadığı anlamını içermektedir. Yananlam olarak ise; istismarcı açısından zor olan bir durumun onun lehine olacak düzenlemeler adı altında aleyhine dönüşerek daha da zorlaşmasına işaret etmektedir.

Karikatür medyanın sessizliğinin mağdura ve faile yönelik etkilerini tartışmaya açmakta bu yönüyle planlanan tasarıyı sorgulamaktadır. Bu etkiyi; **'Meşruluğu Sorgulama'**, **'Üstündeki Örtüyü Kaldırarak Dikkatleri Çekme'**, **'Duygusal Etkiden Sıyrılarak Rasyonel Olanı Fark etme'**, **'Normal, Doğal ya da Evrensel Kabul Edilenin Arka Planını Düşünmeye Açma'**, **'Farklı Sesleri Dillendirerek Oybirliği Algısını Kırma'**, **'Kabul Edilmesi İçin Uyarlanan ya da Zamana Yayılan Meselelerin Kabul Edilemezliğini Hatırda Tutma'** **'Dâhil Edilmeyi Sorgulama'**, **'Yatıştırma Etkisini Fark etme ve Maskeleri Düşürme'** **'Tersine Çevrilen Tartışmayı Özüne Döndürme'**, **'Eleştirel Düşünceyi Geliştirme ve Yaygınlaştırma'** ve **'Alternatif Sunma'** stratejilerini kullanarak açığa çıkarmaktadır.

Karikatür 23

Karikatürde Kocaeli’nde yaşayan İsmail Devrim hakkında, gazeteci Ergün Demir’in yaptığı, ‘oğluna pantolon alamadığı için intihar ettiği’ haberi ile alakalı olarak gözaltına alınması konu edilmektedir.

Okul kıyafeti olmadığı için okula alınmayan ve yok yazılan oğlu için ‘Oğluma okul kıyafeti alamıyorsam niye yaşıyorum ki?’ diyen ve iki aydır işsiz olmasıyla da bunalımda olan İsmail Devrim’in intihar haberini yapan gazeteci Ergün Demir; haberin büyük etki uyandırmasıyla gözaltına alınmıştır. Kocaeli Valiliği tarafından çocuğuna okul kıyafeti alamadığı için değil, psikolojik sorunları nedeniyle intihar ettiği açıklaması üzerinde

Demir, intihar eden Devrim'in eşiyle yaptığı görüşmenin elindeki ses kayıtlarını ibraz ederek haberini doğrulamıştır. Gözaltına alınma nedeni Devrim'in eşiyle yaptığı görüşmeyi izin almadan kaydetmesi ve yayınlaması olarak gösterilmiştir ¹⁷.

Karikatürde polis gördüğünde tutuklanmaktan korkan aile fertlerinin yaşadıkları geçim sıkıntısını dillendirmekten, hatta öyle olduklarını belli etmekten bile çekindikleri resmedilmektedir. Dolayısıyla olayla ilgili vurgulanmak istenen nokta; medyanın egemen hegemonyanın zararına olacak haberleri yaptığında yalanlama ile karşılık bulduğu, bu durum da aşıldığında DBA ile müdahale ederek susturmanın dolayısıyla konunun altında yatan nedenlerin sorgulanmasının önüne geçilmeye çalışılmasıdır. Mevcut durum önlem alınmazsa tersine dönerek mağdurun kendisinin bile suçlanabileceği ima edilmektedir. Karikatürde geçim sıkıntısının nedenlerinin konuşulmaması için bir çaba ile tutuklama yapılmasına işaret edilmekle birlikte bu tutumun ilerisinin geçim sıkıntısı çeken bireylerin kendilerinin tutuklanması olacağı vurgulanmaktadır.

Karikatürde politik söylem 'geçim sıkıntısı yaşadığınızı belli etmeyin' söyleminden türetilmektedir. Düzanlamıyla ailenin alnındaki ter ve çocuğun ıslığıyla birleştiğinde; bir korku ve çekinme duygusuyla hareket ettikleri görülmektedir. Yananlamıyla ise karikatür; geçim sıkıntısına neden olacak sistemin eleştirel bir sorgulamasının olması gerekirken; hegemonik bir stratejiyle tartışmayı tersine çevirerek, sistem yerine bireyi suçlayan işleyişine dikkati çekmektedir.

Karikatürde gelinen durumun ironik bir yansımasıyla; **'Meşruluğu Sorgulama'**, **'Üstündeki Örtüyü Kaldırarak Dikkatleri Çekme'**, **'Duygusal Etkiden Sıyrılarak Rasyonel Olanı Fark etme'**, **'Ötekileştirmeleri ve Farklılaştırmaları Açığa Çıkararak Eşitliğin Gereklerini Talep Etme'**, **'Normal, Doğal ya da Evrensel Kabul Edilenin Arka Planını Düşünmeye Açma'**, **'Dâhil Edilmeyi Sorgulama'**, **'Yatıştırma Etkisini Fark etme ve Maskeleri Düşürme'** **'Tersine Çevrilen Tartışmayı Özüne Döndürme'**, **'Lekelemeleri Engelleme'**, **'Eleştirel Düşünceyi Geliştirme ve Yaygınlaştırma'**, **'Bireyleri Suçlamak Yerine Sistemi Suçlama'**, **'Alternatif Sunma'** stratejileri uygulanmaktadır.

¹⁷ <https://www.bbc.com/turkce/haberler-turkiye-45632996>

5.2.8.3. İktidarın Medyaya Müdahalesi

Bu başlık altında ideolojik aygıt olarak DBA'dan olan hükümet iktidar erki olarak ele alınacaktır. Bu başlık altında 10 karikatür ele alınacaktır.

Karikatür 24

Karikatür söz konusu tarihte Başbakan olan Erdoğan'ın, partisinin 'Genişletilmiş İl Başkanları Toplantısı'nda, ekonomik kötü gidişin sorumlusu olarak muhalif yazarları göstererek medya patronlarına seslenmesini konu almaktadır.

Erdoğan konuşmasında ülkeyi germemek ve ekonomiye zarar vermemek için medya patronlarının yazarlarına hâkim olmaları gerektiğini, maaşlarını verdiklerine göre

üzerlerinde söz hakları olduğunu, eğer gerekli önlemleri almazlarsa ilerde yaşanacak sıkıntılarda feryat etmeye haklarının olmayacağını belirtmiştir ¹⁸.

Karikatürde Başbakan Erdoğan cebinde klavye harfleriyle temsil edilmiştir. Diğer bir söylemle kelimelerin sahibi pozisyonundadır. Yazı yazmaktan dirsekleri eskimiş medya çalışanı olduğu anlaşılan kişinin Erdoğan'ın karşısında ellerini kavuşturup ayakta durduğu görülmektedir. Gazetecinin Erdoğan'dan tuş talep ettiği, 'ne lazım?' sorusuna 'gönlünüzden ne koparsa' diye cevap verdiği görülmektedir. Karikatür Erdoğan'ın konuşmalarından çıkarılan gazetecilik anlayışını temsil etmektedir. Bu temsil düz anlamıyla Erdoğan'ın medya patronlarına seslenişinin kabul gördüğünde yazılacakların Başbakan Erdoğan'ın gönlüne göre olacağı medya ortamına işaret ederken yanan anlamıyla da; yazma eylemini iradi olmaktan çıkarmakta, belirli amaçlarla uğruna iktidar erkinin çıkarlarına boyun eğdirmektedir.

Karikatürde politik söylem 'sizde diye duydum tuşlar' söyleminden türetilmektedir. Erdoğan söylemin sahibi olarak işaretlenmekte; bu yönüyle gazetelere yansiyacak söylemlerin mevcut hegemonyayla uyumlu düşünceler olacağı; egemen hegemonyaya uygun olmayan söylemlerin ise hayat hakkı kalmayacağı işaret edilmektedir. Dolayısıyla medya iktidarın direk müdahalesiyle işleyen bir mekanizmaya dönüşmüş olarak işaretlenmektedir.

Karikatür beklenen gazeteciliğin ironik bir temsille sonuçlarını tartışmaya açmakla; karşı-hegemonya geliştirmek için **'Meşruluğu Sorgulama', 'Üstündeki Örtüyü Kaldırarak Dikkatleri Çekme', 'Duygusal Etkiden Sıyrılarak Rasyonel Olanı Fark etme', 'Ötekileştirmeleri ve Farklılaştırmaları Açığa Çıkararak Eşitliğin Gereklerini Talep Etme', 'Normal, Doğal ya da Evrensel Kabul Edilenin Arka Planını Düşünmeye Açma', 'Farklı Sesleri Dillendirerek Oybirliği Algısını Kırma', 'Kabul Edilmesi İçin Uyarılan ya da Zamana Yayılan Meselelerin Kabul Edilemezliğini Hatırd Tutma', 'Eleştirel Düşünceyi Geliştirme ve Yaygınlaştırma', 'Bireyleri Suçlamak Yerine Sistemi Suçlama' ve 'Alternatif Sunma'** stratejilerini kullanmaktadır.

¹⁸ <https://www.cumhuriyet.com.tr/haber/erdogandan-medya-patronlarına-firca-122802>

Karikatür 25

Karikatür 2010 yılının Mayıs ayında eski Cumhuriyet Halk Partisi (CHP) Genel Başkanı Deniz Baykal'ın internete yayılan uygunsuz görüntüleri hakkında o dönem Başbakan olan Erdoğan'ın yorumlarını konu almaktadır.

Baykal'ın istifa etmesine neden olan görüntüler üzerine CHP tabanından görüntülerin 'özel hayatın ihlali' olduğu görüşü dillendirilmişti. Erdoğan bu görüşe yönelik Baykal'ın görüntülerinin kendi eşiyle değil de başka bir kadınla olduğu gerekçesiyle söz konusu

durumun özel değil genel olacağını; dolayısıyla ifşasında bir sakınca görmediğini belirtmişti¹⁹.

Karikatür bu durumu gösteren bir kurgu ile konuyu ele almaktadır. İnterneti takip eden bir memurun yeni görüntüler yüklendiği söylemine Erdoğan önce karısıyla olup olmadığını sormuş; olmadığı cevabı karşısında kendisinin de izlemesi için tam ekran yapmasını istemiştir. Erdoğan karikatürde görüntüleri izlemeye meraklı ve hevesli temsil edilmektedir. Erdoğan'ın konuya söz konusu yaklaşımı; muhalifleri karşısında eline koz geçmiş olmasına, diğer bir söylemle muhtemel sonuçlarına yönelik bir heves olmasına işaret edilmiştir.

Karikatürde politik söylem 'karısıyla mı?' sorusundan türetilmektedir. Dolayısıyla düzanlamıyla uygunsuz içeriğin uygunsuz olma sebebinin ancak kişinin eşiyle ilgili görüntüleri izleme konusunda olacağı; yananlamıyla ise karısıyla olmadığı durumlarda görüntülerin izlenmesinde ve yayılmasında bir sakınca görülmediğine vurgu yapılmaktadır. Sonuç olarak konu hakkında geliştirilecek tutum çok net bir şarta bağlanmış olmakla; kişilerin, ailelerinin ya da ait oldukları kurumların görüntüler yüzünden görecekları zarar göz ardı edilmiş olacaktır.

Karikatürün insanların hayatlarını etkileyecek büyük olaylar karşısında takınılan ikircikli tutuma yaptığı vurgu; yaklaşıma dikkatleri çekerek sorgulamaya açmakta ve **'Meşruluğu Sorgulama'**, **'Üstündeki Örtüyü Kaldırarak Dikkatleri Çekme'**, **'Duygusal Etkiden Sıyrılarak Rasyonel Olanı Fark etme'**, **'Ötekileştirmeleri ve Farklılaştırmaları Açığa Çıkararak Eşitliğin Gereklerini Talep Etme'**, **'Normal, Doğal ya da Evrensel Kabul Edilenin Arka Planını Düşünmeye Açma'**, **'Farklı Sesleri Dillendirerek Oybirliği Algısını Kırma'**, **'Tersine Çevrilen Tartışmayı Özüne Döndürme'**, **'Lekelemeleri Engelleme'**, **'Eleştirel Düşünceyi Geliştirme ve Yaygınlaştırma'**, **'Bireyleri Suçlamak Yerine Sistemi Suçlama'** ve **'Alternatif Sunma'** stratejilerini uygulamaktadır.

¹⁹ <https://www.milliyet.com.tr/siyaset/bu-onlarin-ozeli-degil-1386209>

Karikatür 26

Karikatür Başbakanlık döneminde Erdoğan'ın bir televizyon yayınında şehit haberlerini görmeyi bırakmaları için medya çalışanlarına seslenmesini konu edinmektedir.

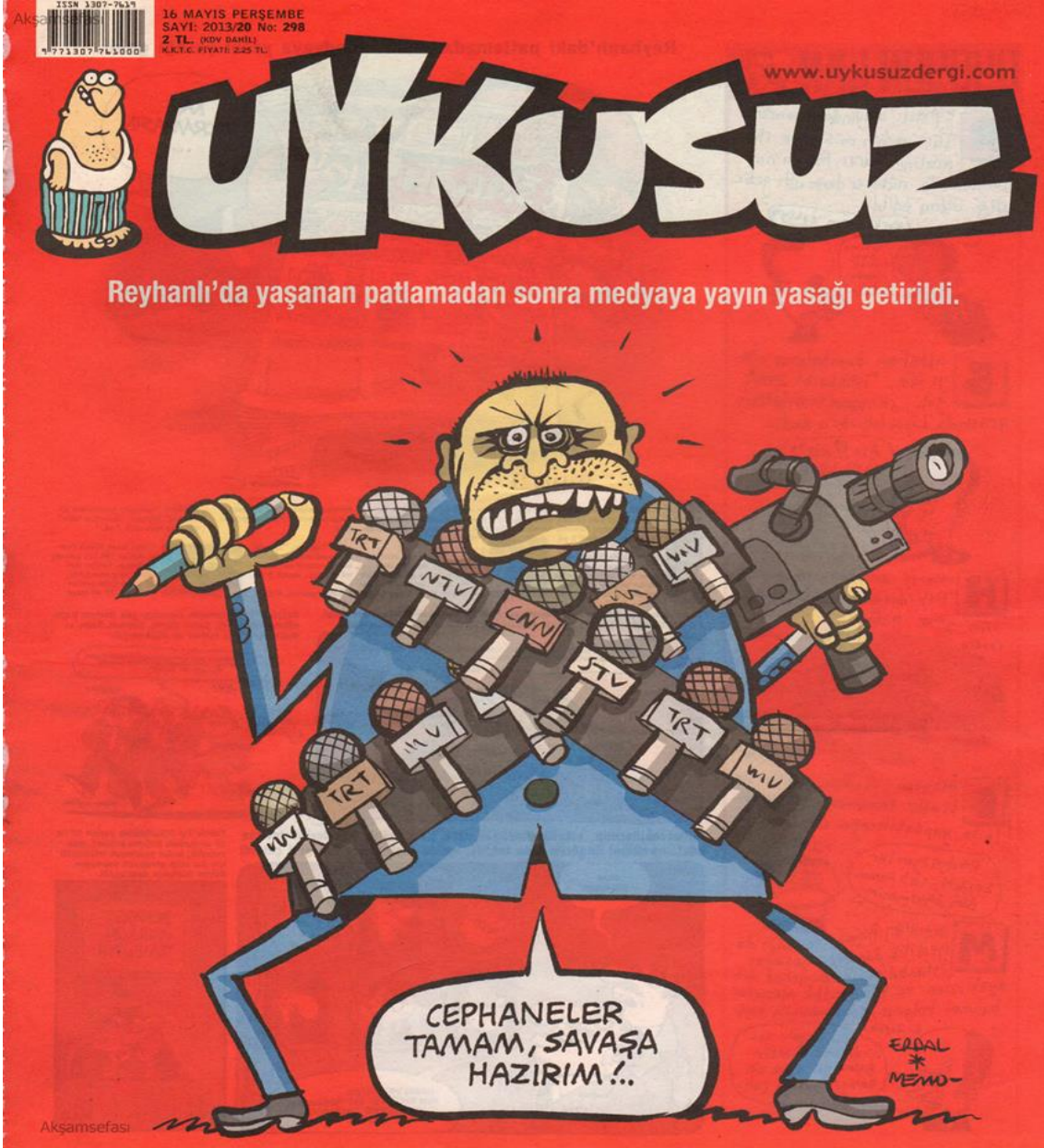
Kanaltürk kanalında gazetecilerin sorularını yanıtlarken Erdoğan; batılı medyanın terör olaylarını büyütmediğini; terör saldırılarından sonra verilen küçük puntolu şehit haberlerinin bile kaldırılması gerektiğini, dolayısıyla şehit haberlerinin medyada hiç yer almaması gerektiğini, diğer bir deyişle ademe mahkûm ederek görmezden gelinmesi gerektiğini belirtmişti²⁰.

²⁰ <https://www.hurriyet.com.tr/gundem/basbakan-erdoganin-konusmasinin-tam-metni-21357701>

Karikatürde Türk bayrağına sarılı şehit naaşının önünde imamın helallik almak üzere hazır bulunduğu görülmektedir. Naaşın başında yer alan cemaatin içinde en ön safhada Erdoğan resmedilmektedir. İmamın rutin sorulara başlamasıyla Erdoğan'ın 'Sen de uzatma. Kısa kes' dediği görülmektedir. Şehide son vazifenin yapıldığı ve acı dolu ailesinin naaşın başında teselli aradığı anlarda söylenecek böyle bir sözün vicdanlarda açığa çıkaracağı etkiyi kullanmak isteyen karikatür; şehit haberlerinin medyada yer almasını engellemenin de benzer etkiyle vicdanları yaralayan bir vefasızlık olacağını işaret etmektedir.

Karikatürde politik söylem 'sen de uzatma' söyleminden türetilmektedir. Sen de kelimesi medya çalışanlarına yapılan seslenişten sonra imama da yapılmış bir sesleniş olarak görülmektedir. Dolayısıyla Erdoğan düz anlamıyla şehitler hakkında yapılacak her türlü dillendirmenin önüne geçmek isteyen kişi olarak işaret edilmektedir. Yananlamıyla ise Erdoğan; insanların mesleklerinden kaynaklanan görevlerine ve yapılış şekillerine karışarak onlara talimatlar veren ve bunlara uyulmasını isteyen bir devlet yetkilisi olarak temsil edilmiştir. Nihayetinde iktidar tarafından istenen sessizliğin temelinde konunun ve arka planının, buna bağlı olarak iktidara düşen vazifelerin tam olarak yapıp yapılmadığının tartışılmasını engellemek amacı bulunmaktadır. Çünkü böyle bir tartışmanın egemen hegemonyaya zarar verme olasılığı yüksektir ve bunun önü ilk olarak medyayı sessizleştirerek alınmalıdır.

Karikatürde şehitler hakkında yapılan yorumu vicdanlara seslenecek şekilde temsil ederek tartışmaya açılmakla; **'Meşruluğu Sorgulama', 'Üstündeki Örtüyü Kaldırarak Dikkatleri Çekme', 'Duygusal Etkiden Sıyrılarak Rasyonel Olanı Fark etme', 'Ötekileştirmeleri ve Farklılaştırmaları Açığa Çıkararak Eşitliğin Gereklerini Talep Etme', 'Farklı Sesleri Dillendirerek Oybirliği Algısını Kırma', 'Kabul Edilmesi İçin Uyarlanan ya da Zamana Yayılan Meselelerin Kabul Edilemezliğini Hatırda Tutma', 'Yatıştırma Etkisini Fark etme ve Maskeleri Düşürme' 'Tersine Çevrilen Tartışmayı Özüne Döndürme', 'Eleştirel Düşünceyi Geliştirme ve Yaygınlaştırma', 'Çözüm Sunmak Amacıyla Üretilen Sorun ve Bunalımlara Dikkat Çekme ve Kendi Çözümünü Önerme', 'Bireyleri Suçlamak Yerine Sistemi Suçlama' ve 'Alternatif Sunma' stratejileri uygulanmaktadır.**

Karikatür 27

Karikatür Hatay'ın Reyhanlı ilçesinde 11 Mayıs'ta yaşanan terör saldırısının ardından medyaya getirilen yayın yasağını konu almaktadır.

2013 yılının Mayıs ayında Reyhanlı'da iki bomba yüklü aracın patlatılmasıyla yaşanan terör eyleminde 52 kişi yaşamını kaybetmiş, 146 kişi de yaralanmıştı. Olayın ardından 'soruşturmanın geleceğini tehlikeye atma' gerekçesiyle yayın yasağı getirilmişti. Olay o tarihe kadar yaşanan en büyük can kaybına sahip terör olayı olarak belirtilmişti²¹.

²¹ https://www.bbc.com/turkce/haberler/2013/05/130513_reyhanlida_ne_oldu

Karikatürde Erdoğan'ın silahlarını kuşanan asker gibi kanalların amblemlerini taşıyan mikrofonları, kalem ve kamerayı kuşandığı görülmektedir. 'Savaşa hazırım' söylemiyle Reyhanlı'da yaşanan olayın Erdoğan için bir savaş ortamı olacağı işaret edilmektedir.

Karikatürde politik söylem 'cephaneler tamam' söyleminden türetilmektedir. Karikatürdeki silah kuşanma temsili; düzanlamıyla Reyhanlı'daki terör saldırısıyla iktidarın bir savaş ortamında kaldığını, cephane olarak da medya araçlarının kontrolünü kullanacağını işaret etmektedir. Yananlamıyla da görgü tanıklarına, olayın mağdurlarına ya da olaydan etkilenen kişilere uzatılacak mikrofonların, köşe yazılarının ve kamera görüntülerinin kontrol edilmesi söz konusu savaşın kazanılması için en önemli unsurlar olarak dikkati çekmektedir. Bu karikatür medyanın ideolojik bir aygıt olarak işleyişinde önemli bir hamle olarak susturulması üzerinde durmaktadır. Yaşananların nedenleri, yaşanmasında rol oynayan ihmaller gibi olayın arka planının tartışmaya açılması; iktidarın egemen hegemonyasına zarar vereceğinden; söz konusu tartışma ve konuşmaların önlenmesi adına yapılacak ilk hamle medyaya yayın yasağı getirilmesidir. Gerekçe olarak da soruşturmanın gizliliğine zarar verecek olması bu yüzden de soruşturmanın ilerleyişini tehlikeye düşürme ihtimali gösterilmektedir. Ancak ele alınan olayda da görüleceği üzere savcılık talebiyle Reyhanlı Sulh Ceza Hâkimliği'nce verilen yayın yasağı kararı, yapılan itiraz üzerine Hatay 1. Ağır Ceza Mahkemesi tarafından kaldırılmıştır. Geçen süre ise tepkinin soğumasına ve gündemin değişmesine yeterli bir zaman dilimi olarak iktidarın işine yarayacaktır.

Karikatürde medyaya getirilen yayın yasağının kime nasıl fayda sağlayacağı tartışmaya açılmış olup; karikatürde **'Meşruluğu Sorgulama', 'Üstündeki Örtüyü Kaldırarak Dikkatleri Çekme', 'Duygusal Etkiden Sıyrılarak Rasyonel Olanı Fark etme', 'Ötekileştirmeleri ve Farklılaştırmaları Açığa Çıkararak Eşitliğin Gereklerini Talep Etme', 'Normal, Doğal ya da Evrensel Kabul Edilenin Arka Planını Düşünmeye Açma', 'Farklı Sesleri Dillendirerek Oybirliği Algısını Kırma', 'Kabul Edilmesi İçin Uyarlanan ya da Zamana Yayılan Meselelerin Kabul Edilemezliğini Hatırd Tutma' 'Yatıştırma Etkisini Fark etme ve Maskeleri Düşürme' 'Tersine Çevrilen Tartışmayı Özüne Döndürme', 'Eleştirel Düşünceyi Geliştirme ve Yaygınlaştırma', 'Bireyleri Suçlamak Yerine Sistemi Suçlama' ve 'Alternatif Sunma'** stratejileri kullanılmıştır.

Karikatür 28

Karikatür Musul'da, Irak ve Şam İslam Devleti (İŞİD) militanları tarafından rehin alınan 49 konsolosluk çalışanının serbest bırakıldığı gün, karşılamlar sırasında Davutoğlu'nun rehin diplomatların yakınlarından bir çocuğu sevmeye çalışırken Reyhan Zekiye'nin tepkisini konu almaktadır.

2014'ün Haziran ayında Musul Başkonsolosu İŞİD tarafından işgal edilmiş, Başkonsolos dâhil 49 konsolosluk çalışanı rehin alınmıştı. Bu habere de yukarıdaki karikatürde değinilen Reyhan terör saldırısı haberlerinde olduğu gibi yayın yasağı getirilmişti.

Rehineler 101 gün sonra serbest bırakılmış, dönemin Başbakanı Ahmet Davutoğlu tarafından karşılanmışlardı²².

Karikatürde karşılama sırasında Davutoğlu'nun rehinelerin yakınlarından bir çocuğu boynundan tutarak yukarı kaldırdığı ve öptüğü görüntüye yer verilmektedir. Karikatürde Davutoğlu'nun IŞİD'le yapılan pazarlığı soran muhabire doğru çocuğu hareket ettirerek çarptığı ve bu hareketiyle soruyu geçiştirme gayreti içinde olduğu görülmektedir. Karikatür sosyal medyada o günün en çok konuşulan konusu haline gelen görüntüyü işleyerek; olayın yaşandığı anda yayın yasağı getirilerek konuşulamayanların, kavuşma anında da yaşanan bu sahnenin getirdiği etki ile yine konuşulamaz hale getirildiği işaret edilmektedir.

Karikatürde politik söylem 'yaa sormasana öyle şeyler' söyleminden türetilmektedir. Çocuğu sallayarak konuyu değiştirmeye çalıştığı gösterilen Başbakan Davutoğlu'nun konu ile ilgili konuşulmaması için gündemi başka yöne yönlendirdiği ima edilmektedir. Düzenlamıyla IŞİD'le ilgili konuşmaktan kaçınırken yananlamıyla bu kaçınmayı kamuoyuna konuşulacak başka bir konu vermekle gerçekleştirdiği başka bir söylemle gündemi değiştirdiği vurgulanmaktadır.

Karikatür konuşulmayanları, üzeri örtülenleri, gündem değiştirilenleri yeniden tartışmaya açmak, uygulanan maskeleymeyi ifşa etmek için; **'Meşruluğu Sorgulama', 'Üstündeki Örtüyü Kaldırarak Dikkatleri Çekme', 'Duygusal Etkiden Sıyrılarak Rasyonel Olanı Fark etme', 'Normal, Doğal ya da Evrensel Kabul Edilenin Arka Planını Düşünmeye Açma', 'Farklı Sesleri Dillendirerek Oybirligi Algısını Kırma', 'Kabul Edilmesi İçin Uyarlanan ya da Zamana Yayılan Meselelerin Kabul Edilemezliğini Hatırda Tutma', 'Yatıştırma Etkisini Fark etme ve Maskeleri Düşürme', 'Eleştirel Düşünceyi Geliştirme ve Yaygınlaştırma' ve 'Alternatif Sunma'** stratejilerini uygulamaktadır.

²² <https://www.hurriyet.com.tr/gundem/isidin-kacirdigi-konsolosluk-calisanlari-serbest-27240575>

Karikatür 29

Karikatürde haberciliğin temel kuralı olan 5N1K'nın Erdoğan'ın medya için uyarladığı düşünülen şekli konu edinmektedir.

Haberciliğin altın kuralı olarak da geçen 5N1K kuralı; haberin anlaşılması için gerekli ilkeleri belirlemektedir. Bu ilkelere göre haberin bünyesinde; ne, ne zaman, nerede, nasıl, neden ve kim sorularının yanıtları bulunmalıdır. Ne sorusu konuyu açıklarken, neden sorusu amacı, nasıl sorusu yöntemi, nerede sorusu mekânı, ne zaman sorusu olayın zamanını, kim sorusu ise ilgili ve sorumlu kişileri ifade etmektedir.

Karikatürde 5N1K harfleri zamanın Başbakanı Erdoğan tarafından yazılan ‘Buyurun Başbakanım’, ‘Evet Efendim’ ve ‘Anlaşılmıştır Efendim’ cümlelerinin içinden çıkarılarak oluşturulduğu gösterilmektedir. Bu cümleler düzanlamıyla Erdoğan’ın oluşturulacak haberler için medyadan beklentisi olarak ifade edilirken; yananlam olarak medyanın ana kurallarının temelinden sarsıldığı iktidarın isteklerine boyun eğmiş yeni bir medya düzenin inşa edilmek istendiği işaret edilmektedir. Bu düzende medya içeriğinin egemen hegemonyaya uygun olarak üretilmesi, karşı-hegemonik söylemlerin ise hayat hakkı bulamadığı, tek sesli, eleştirel değerlendirmelerden uzak içerikler söz konusu olacaktır.

Karikatürde politik söylem ‘gücü özgürlüğünde’ söyleminden türetilmektedir. Söz konusu özgürlük teoride medyanın işleyişi içinde haberi üreten muhabirinden medya sabine kadar, habere temas eden bütün unsurların özgürlüğünü ifade etmesi gerekirken; karikatürde iktidar sahibi olarak Erdoğan’ın özgür bırakıldığı kadar güçlendiğine işaret edilmektedir. Dolayısıyla güçlendiği ima edilen; medyanın özgürlüğü değil, Erdoğan’ın iktidarı ve hegemonyasıdır.

Karikatür iktidarın ideolojik aygıt olarak kullandığı medyayı haberciliğin altın kuralları üzerinden; teoride olması gereken ile pratikte işleyen uçurum üzerinden değerlendirmeye açmakta ve işleyişi sorgulamaktadır. Bu etkileriyle karikatür; **‘Meşruluğu Sorgulama’, ‘Üstündeki Örtüyü Kaldırarak Dikkatleri Çekme’, ‘Duygusal Etkiden Sıyrılarak Rasyonel Olanı Fark etme’, ‘Ötekileştirmeleri ve Farklılaştırmaları Açığa Çıkararak Eşitliğin Gereklerini Talep Etme’, ‘Normal, Doğal ya da Evrensel Kabul Edilenin Arka Planını Düşünmeye Açma’, ‘Farklı Sesleri Dillendirerek Oybirliği Algısını Kırma’, ‘Kabul Edilmesi İçin Uyarlanan ya da Zamana Yayılan Meselelerin Kabul Edilemezliğini Hatırda Tutma’ ‘Dâhil Edilmeyi Sorgulama’, ‘Çözüm Sunmak Amacıyla Üretilen Sorun ve Bunalımlara Dikkat Çekme ve Kendi Çözümünü Önerme’, ‘Eleştirel Düşünceyi Geliştirme ve Yaygınlaştırma’, ‘Bireyleri Suçlamak Yerine Sistemi Suçlama’, ‘Alternatif Sunma’** stratejilerini kullanmaktadır.

Karikatür 30

Karikatür Cumhuriyet tarihinde ilk defa yapılan uygulamayla Başbakan Erdoğan'ın imzasıyla Yüksek Öğretim Kurulu (YÖK) Başkanı Gökhan Çetinsaya'nın görevden alınarak, yerine kamuoyunda 'Alo Fatih' olarak bilinen Fatih Saraç'ın kardeşi Yekta Saraç'ın atanmasını konu almaktadır.

Zamanın Habertürk Yönetim Kurulu Başkanvekili olan Fatih Saraç'ın zamanın Başbakanı olan Erdoğan'la yaptığı anlaşılan internete düşen telefon görüşmesinde;

Saraç'ın Erdoğan'ın verdiği talimatlar doğrultusunda yayın politikasına yön verdiği anlaşılmaktadır. Bu olaydan sonra Saraç ilgili görevinden istifa etmiştir²³.

Karikatürde elleri cebinde gülümserken temsil edilen Başbakan Erdoğan üzerinden söylem geliştirilmekte; düzanlamıyla Başbakan'ın imzasıyla görevden alınan YÖK Başkanlığı'na Saraç'ın kardeşinin atanması, söz konusu olayı yeniden hatırlara getirerek bir bağlantı olup olmadığını tartışmaya açmaktadır. Yananlamıyla ise; konunun Erdoğan üzerinden işlenmesi; Fatih Saraç'la yaşanan telefon görüşmesinin hatırlattığı bağlantıya benzer şekilde YÖK'te de bir ilişki kurulmak istendiğini hatıra getirmektedir.

Karikatürde politik söylem 'Ak YÖK Kara YÖK Şimdi Belli Oldu' söyleminden türetilmektedir. YÖK kurumunun da Erdoğan üzerinden Ak Parti'ye bağlandığının dolayısıyla alacağı kararlarda Erdoğan'ın etkisinin bulunacağını ima edildiği bu söylem; yazının kendisinin de siyah bir balon içinde yer almasıyla vurgulandığı gibi aslında Yök üzerinde kara bir leke diğer bir söylemle şüphe bırakmaktadır. Bu şüphe Yök'ün bundan sonraki eylemlerinde bağımsız olup olamayacağını tartışmaya açmakla; konunun da takipçisi kalacaklarını hatırlatmaktadır.

Karikatürde yukarıda verilen bağlantılar üzerinden yapılan atama sorgulamaya açılmaktadır. Bu etkileriyle karikatür ideolojik bir aygıt olarak kullanıldığı düşünülen medya üzerinden kurumsal diğer yapıların da ideolojik bir aygıtla dönüşüp dönüşmeyeceğini tartışmaya açmakta; **'Meşruluğu Sorgulama', 'Üstündeki Örtüyü Kaldırarak Dikkatleri Çekme', 'Duygusal Etkiden Sıyrılarak Rasyonel Olanı Fark etme', 'Normal, Doğal ya da Evrensel Kabul Edilenin Arka Planını Düşünmeye Açma', 'Farklı Sesleri Dillendirerek Oybirligi Algısını Kırma', 'Kabul Edilmesi İçin Uyarlanan ya da Zamana Yayılan Meselelerin Kabul Edilemezliğini Hatırda Tutma' 'Dâhil Edilmeyi Sorgulama', 'Eleştirel Düşünceyi Geliştirme ve Yaygınlaştırma' ve 'Alternatif Sunma'** stratejilerini kullandığı görülmektedir.

²³ <https://www.sozcu.com.tr/2014/gundem/alo-fatihin-kardesi-yok-baskani-mi-oluyor-539681/>

Karikatür 31

Karikatür Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın TRT Haber'de insani yardım taşıdığı belirtilen MİT tırları hakkında silah taşıdığı iddiasıyla eski Cumhuriyet Gazetesi Genel Yayın Yönetmeni Can Dündar tarafından gazetesinde yapılan habere ilişkin yorumu sorulduğunda; 'Bu haberi yapan kişi bunun bedelini ağır ödeyecek öyle bırakmam onu' demesi konu edinmektedir.

Can Dündar bu tehdit sözleri karşısında köşesinden verdiği cevapta; gazeteciliğin temel ilkesi olarak kamu hizmeti yaptıklarını, kamudan kast edilenin devlet olmadığından devlet memuru olmadıklarını, dolayısıyla devlete rağmen kamunun çıkarını korumakla

mükellef olduklarını hatırlatmıştı²⁴. İlerleyen süreçte mahkeme kararıyla içeriklere erişim engellenmiş, Can Dündar hakkında mal varlıklarına ve banka hesaplarına el koyma kararı verilmiş; "siyasal veya askeri casusluk" ile "terör örgütüne yardım etmek" suçlarından 22 yıldan 35 yıla kadar hapis cezası istenmişti²⁵.

Karikatürde Erdoğan'ın kırmızı bir mürekkeple 'Yasama' 'Yürütme' ve 'Ödetme' yazdığı görülmektedir. Kırmızı yazıların uyarı ve ikaz yazıları olduğu düşünüldüğünde açıklayıcı yazıyla birlikte değerlendirirsek Mit tırlarının durdurulması olayında olduğu gibi gazetecilere yönelik bir ikazın yapıldığı düşündürülmektedir. Kendi içinde fren mekanizmasına sahip dengeli bir yönetim için devletin temel organlarından Yasama Yürütme ve Yargı üçlüsünün kuvvetler ayrılığı prensibince birbirinden bağımsız işleyiş göstermesi gerekmektedir. Ancak karikatürde üçünün de Erdoğan'ın kaleminden çıktığının gösterilmesi; düzanlamıyla kararlarında Erdoğan'ın düşüncelerinden etkilendiğini ve bir anlamda kararların Erdoğan'ın elinden çıktığına; yananlamıyla da ülkede kuvvetler ayrılığının kalmadığına, iktidarın hem medyaya hem de yargıya müdahale ettiğine diğer bir söylemle devlet organlarının bağımsızlığını yitirdiğine işaret edilmektedir.

Karikatürde politik söylem 'Ödetme' söyleminden türetilmektedir. Yargı yerine kullanılan 'ödetme' sözcüğü baştan tarafı bir yargılamaya işaret etmektedir. Karikatürde Erdoğan'ın kaleminden çıkan 'ödetme' sözcüğü ayrıca haberin Erdoğan tarafından şahsileştirildiğini, kişisel bir yaklaşımla ödetmeye çalışıldığını vurgulamaktadır. Ödetme sözcüğü aynı zamanda gelecekte yapılacak haberlere yönelik bir ikaz niteliği de taşımaktadır.

Karikatürde Erdoğan'ın söyleminin devlet organlarındaki bağımsız işleyişle kıyaslanması yapılmış ve etkileri tartışmaya açılmıştır. Bu yönüyle karikatürde **'Meşruluğu Sorgulama'**, **'Üstündeki Örtüyü Kaldırarak Dikkatleri Çekme'**, **'Duygusal Etkiden Sıyrılarak Rasyonel Olanı Fark etme'**, **'Ötekileştirmeleri ve Farklılaştırmaları Açığa Çıkararak Eşitliğin Gereklerini Talep Etme'**, **'Normal, Doğal ya da Evrensel Kabul Edilenin Arka Planını Düşünmeye Açma'**, **'Farklı Sesleri Dillendirerek Oybirliği Algısını Kırma'**, **'Kabul Edilmesi İçin Uyarılan ya da Zamana Yayılan**

²⁴ https://www.cumhuriyet.com.tr/koseyazisi/288911/Devlet_memuru_degil_gazeteciyiz.html

²⁵ <https://www.dw.com/tr/can-d%C3%BCndar%C4%B1n-35-y%C4%B1la-kadar-hapsi-istendi/a-55273996>

Meselelerin Kabul Edilemezliğini Hatırda Tutma', 'Dâhil Edilmeyi Sorgulama', 'Yatıştırma Etkisini Fark etme ve Maskeleri Düşürme' 'Tersine Çevrilen Tartışmayı Özüne Döndürme', 'Lekelemeleri Engelleme', 'Eleştirel Düşünceyi Geliştirme ve Yaygınlaştırma', 'Bireyleri Suçlamak Yerine Sistemi Suçlama' ve 'Alternatif Sunma' stratejileri uygulanmaktadır.

Karikatür 32

Karikatür Ak Parti hükümeti zamanında söylemlerle hedef gösterilerek medya organlarına yapılan operasyonlara değinmekte; son olarak terör suçlamasıyla Doğan Medya Grubuna yapılan operasyonu konu edinmektedir.

2015 Eylül ayında İpek Medya Grubu'na ait Koza Holding'in 23 şirketine 'terör örgütüne finansman sağlamak' suçlamasıyla operasyon yapılmıştı²⁶. Yine Eylül ayında Nokta Dergisi'nin kapağında yer alan haberin "Cumhurbaşkanına hakaret ve terör örgütü propagandası" yaptığı gerekçesiyle sorumlu yaz işleri müdürü gözaltına alınmış, söz konusu sayı toplatılmış, internet sayfasına erişim ve twitter sayfasına erişimi mahkeme kararıyla engellenmişti²⁷. Bu olaydan bir gün sonra da 'terör örgütü propagandası yapmak' suçlamasıyla Doğan Medya Grubu bünyesindeki basın kuruluşları hakkında soruşturma başlatılmıştı²⁸.

Karikatürde silahların doğrultulduğu kişi elinde bir gazete tutmakta ve bir anda kendisine yöneltilen silahlar karşısında şaşkınlığını göstermektedir. Karikatürde politik söylem 'şimdi sakın ol ve o gazeteyi yavaşça yere bırak' söyleminden üretilmektedir. Karikatürde film repliklerinden biri olan 'şimdi sakın ol ve o elindeki silahı yavaşça yere bırak' ifadesinden türetilen bu söylem düzanlamıyla; yapılan operasyonların gazeteyi silahla, haber okuma eylemini de silahlı bir eylemle eşdeğer kabul ettiğine işaret etmektedir. Yananlamıyla bu temsil; medya organlarına yapılan operasyonların silahlı eylemlerle ilişkilendirilerek 'örgüt propagandası', 'terör örgütüne yardım' gibi medya aracılığıyla yapılması dolayısıyla bağdaştırılması zor ve muğlak olan eylemlerin akla yatkın düşmediğine dolayısıyla izleyenlerin söz konusu ölçsüz görülen eylemleri şaşkınlıkla izlediğine dikkati çekmektedir. Söz konusu eylemlerin faili olarak karikatürde bağımsız mahkemeler değil, açıklayıcı yazıda belirtilen 'Ak Partinin medya operasyonları' söylemiyle iktidar gösterilmekte; dolayısıyla iktidarın yönlendirmesiyle DBA aracılığıyla medyanın şekillendirildiği ima edilmektedir.

Karikatür terör suçlamalarıyla medyaya yönelik gerçekleştirilen operasyonları tartışmaya açmakla; **'Meşruluğu Sorgulama', 'Üstündeki Örtüyü Kaldırarak Dikkatleri Çekme', 'Duygusal Etkiden Sıyrılarak Rasyonel Olanı Fark etme', 'Ötekileştirmeleri ve Farklılaştırmaları Açığa Çıkararak Eşitliğin Gereklerini Talep Etme', 'Normal, Doğal ya da Evrensel Kabul Edilenin Arka Planını Düşünmeye Açma', 'Farklı Sesleri Dillendirerek Oybirliği Algısını Kırma', 'Tersine**

²⁶ https://www.bbc.com/turkce/haberler/2015/09/150901_koza_holding_baskin

²⁷ <https://www.aa.com.tr/tr/turkiye/nokta-dergisi-toplatildi/120448>

²⁸ Doğan Medya Grup bünyesindeki basın kuruluşlarında soruşturmaya esas alınan haberler; "29 Ağustos 2015'te Siirt'te şehit düşen askerlerin fotoğraflarının sansürlensüz yayınlanması", "Tunceli'de öldürülen PKK'lıların fotoğraflarının sansürlenmesi" ve "Cüneyt Özdemir'in PKK'ya katıldığı iddia edilen 'kırmızı fularlı kız' olarak bilinen Ayşe Deniz Karacagil ile televizyondaki röportajı"dır.

Çevrilen Tartışmayı Özüne Döndürme', 'Lekelemeleri Engelleme', 'Eleştirel Düşünceyi Geliştirme ve Yaygınlaştırma', 'Bireyleri Suçlamak Yerine Sistemi Suçlama' ve 'Alternatif Sunma' stratejilerini uygulamaktadır.

Karikatür 33

Karikatürde Cumhuriyet Gazetesi yönetici ve yazarlarına yönelik yapılan operasyon konu edinmektedir.

2016 yılının Ekim ayında Cumhuriyet Gazetesi Genel Yayın Yönetmeni Murat Sabuncu ile diğer yöneticiler ve yazarlar hakkında 'terör örgütlerine üye olmamakla birlikte örgüt adına suç işlemek' gerekçesiyle soruşturma açılmıştı²⁹.

²⁹ <https://www.bbc.com/turkce/haberler-turkiye-37819186>

Karikatürde operasyon kararının Erdoğan tarafından verildiğine işaret edecek şekilde operasyondan bir gün önce Erdoğan tarafından etrafında bulunan kişilere Cumhuriyet'e operasyon yapılacağını söylediği görülmektedir. Bu temsil 28 Ekim 1923 akşamı Mustafa Kemal Atatürk'ün, kabinesini Çankaya Köşkü'nde akşam yemeğine davet ederek 'Efendiler, yarın Cumhuriyet'i ilân edeceğiz!' söylemine benzetilmek istenmiştir. Ortam benzerliğine ek yerleştirilen söylem benzerliği; 93 yıl önce kurulan Cumhuriyet'in aynı adı taşıyan gazeteye gerçekleştirilen operasyonla yara aldığına işaret edilmektedir.

Karikatürde politik söylem 'Yarın Cumhuriyet'e operasyonu ilan edeceğiz' söyleminden türetilmektedir. Düzanlam olarak bu operasyon Erdoğan öncülüğünde Ak Parti'nin eylemi olarak işaretlenirken; yananlam olarak benzerlikler arasından çıkarım yaptırılan zıtlıkla; Erdoğan Atatürk'ün karşısına konumlandırılmakta; gazeteye yapılan operasyon da Cumhuriyet'in kendi dinamiklerine yapılmış bir eylem olarak konumlandırılmaktadır. Dolayısıyla bu karikatürde de yukarıdaki karikatüre benzer şekilde iktidarın DBA aracılığıyla medyaya yön verdiği iması bulunmaktadır.

Karikatür Cumhuriyet Gazetesi'ne terör suçlamasıyla yapılan operasyonların arka planını tartışmaya açmakla; **'Meşruluğu Sorgulama'**, **'Üstündeki Örtüyü Kaldırarak Dikkatleri Çekme'**, **'Duygusal Etkiden Sıyrılarak Rasyonel Olanı Fark etme'**, **'Ötekileştirmeleri ve Farklılaştırmaları Açığa Çıkararak Eşitliğin Gereklerini Talep Etme'**, **'Normal, Doğal ya da Evrensel Kabul Edilenin Arka Planını Düşünmeye Açma'**, **'Farklı Sesleri Dillendirerek Oybirligi Algısını Kırma'**, **'Dâhil Edilmeyi Sorgulama'**, **'Yatıştırma Etkisini Fark etme ve Maskeleri Düşürme'**, **'Tersine Çevrilen Tartışmayı Özüne Döndürme'**, **'Lekelemeleri Engelleme'**, **'Eleştirel Düşünceyi Geliştirme ve Yaygınlaştırma'**, **'Bireyleri Suçlamak Yerine Sistemi Suçlama'** ve **'Alternatif Sunma'** stratejilerini uygulamaktadır.

5.2.8.4. İletişim Aygıtlarına Uygulanan Sansür ve Yasaklar ile İhmaller

Bu başlık altında çeşitli iletişim aygıtları üzerinden yaşanan ihmaller, aygıtlara yönelik yasaklar ve sansür uygulamalarını konu edinen 5 karikatür ele alınacaktır.

Karikatür 34

Karikatür Youtube’la başlayan Google’la devam eden internet yasaklarına o dönem Ulaştırma Bakanlığı yapan Binali Yıldırım’ın tepkisini konu almaktadır.

Binali Yıldırım karikatüre konu olan yasaklarla ilgili yaptığı açıklamada; Youtube’da Atatürk’e hakaret içeren içerikler görülmesi üzerine mahkeme aracılığıyla (Internet Protocol Address) IP adreslerinde yasaklama kararı alındığını; Google’ın Youtube’u almasıyla da, Youtube’un Google IP’leri üzerinden yayın yapmaya kalkışmasını gerekçe göstererek uygulamayı savunmuştu. Dolayısıyla Youtube ve Google üzerinde yaşanan sıkıntının temel nedeni istenen içeri düzeltilmesi olarak belirtilmişti. Bununla birlikte Youtube hakkında mahkeme kararıyla bir yasaklama söz konusu olduğunu, Google’ın

Türkiye’yi tanımadığı için bir üst mahkemeye gitmediğini dolayısıyla Türkiye’de faaliyet gösterip reklam geliri elde ederken mükellef olmadığı için vergi vermediğini bu yüzden bir restleşme içinde olduklarını belirten bir açıklama yapmıştı³⁰. ‘Bu ülkeyi Google mı yönetecek?’ sözleriyle de kendisinin konu hakkındaki yorumunu netleştirmişti.

Karikatürde bilgisayar başında gözüken Bakan Yıldırım’ın bir doodle tasarladığı görülmektedir. Google tarafından önemli olaylar, insanlar ve günlere vurgu yapılarak logosu üzerinde yapılan geçici değişikliği ifade eden doodle; karikatürün odak noktasıdır. Tasarladığı doolein ‘o’ harfleri içine o dönem Başbakanlık yapan Erdoğan’ın resmini yerleştirdiği görülen Yıldırım ‘hah, şimdi oldu’ demektedir. Karikatürün politik söylemi de bu söz üzerinden gerçekleştirilmektedir. Karikatür düzanlamıyla Youtube ve Google üzerinde yaşanan sıkıntıların her ne kadar Yıldırım eliyle gerçekleşiyorsa da; arka planında Erdoğan olduğunu ima etmektedir. Yananlamıyla ise iktidarın talimatı üzerinden internete sansür uygulandığını, bu uygulamanın içerikleri iktidarın çıkarlarıyla uyumlu olana kadar devam edeceğini işaret etmektedir. Diğer bir söylemle yasakların kalkması için; Google’ın doodleina yerleştirecek kadar Erdoğan’ı da önemli bir kişilik olarak tanınması ve politikalarına görüşlerini yansıtmaları beklentisi dile getirilmektedir. Bununla birlikte ‘hah, şimdi oldu söylemi’ Yıldırım’ın açıklamalarında geçen ‘Türkiye’yi Google mı yönetecek?’ sözüne de gönderme yapmaktadır. Türkiye’nin Google tarafından değil Erdoğan tarafından yönetilmesi gerektiğine dair vurgu Google’ın doodleı arasına yerleştirilmiştir.

Karikatür internet sansürünün arka planını tartışmaya açmakla; **‘Meşruluğu Sorgulama’, ‘Üstündeki Örtüyü Kaldırarak Dikkatleri Çekme’, ‘Duygusal Etkiden Sıyrılarak Rasyonel Olanı Fark etme’, ‘Ötekileştirmeleri ve Farklılaştırmaları Açığa Çıkararak Eşitliğin Gereklerini Talep Etme’, ‘Normal, Doğal ya da Evrensel Kabul Edilenin Arka Planını Düşünmeye Açma’, ‘Farklı Sesleri Dillendirerek Oybirliği Algısını Kırma’, ‘Kabul Edilmesi İçin Uyarlanan ya da Zamana Yayılan Meselelerin Kabul Edilemezliğini Hatırda Tutma’, ‘Yatıştırma Etkisini Fark etme ve Maskeleri Düşürme’, ‘Tersine Çevrilen Tartışmayı Özüne Döndürme’, ‘Lekelemeleri Engelleme’, ‘Çözüm Sunmak Amacıyla Üretilen Sorun ve Bunahlımlara Dikkat Çekme ve/veya Kendi Çözümünü Önerme’, ‘Eleştirel**

³⁰ <https://www.milliyet.com.tr/siyaset/binali-yildirimdan-youtube-ve-google-aciklamasi-1248187>

Düşünceyi Geliştirme ve Yaygınlaştırma', 'Bireyleri Suçlamak Yerine Sistemi Suçlama' ve 'Alternatif Sunma' stratejilerini kullanmaktadır.

Karikatür 35

Karikatürde Ahmet Şık tarafından yazılan 'İmamın Ordusu' kitabının daha basımı yapılmadan hakkında mahkeme kararı çıkarılarak yasaklanması konu edinmektedir.

2011'in Mart ayında Ahmet Şık, Ergenekon Soruşturması kapsamında 'terör örgütüne yardım etmek' gerekçesiyle tutuklanmıştı. Şık'ın yazdığı 'İmamın Ordusu' kitabına ise yayın yasağı getirilerek dağıtım ve satışı İstanbul 12. Ağır Ceza Mahkemesi tarafından 'örgütsel doküman' olduğu gerekçesiyle yasaklanmıştı. Şık'ın kitabının taslağını

gönderdiği İthaki Yayınevi'nde ve Radikal Gazetesinde arama yapılarak dijital kopyalarına el konulmuştu³¹. Ancak ilerleyen süreçte kimliği belirsiz kişi ya da kişilerce 'demokratik bir görev, düşünce özgürlüğünün savunulması 'gerekçeleriyle sivil itaatsizlik eylemi olarak internet ortamında Pdf dosyası halinde paylaşılmıştı. Savcılık bu eylem hakkında da inceleme başlatmıştı³². Bugün ise değişen konjonktüre bağlı olarak kitabın satışı özgürce yapılmaktadır.

Karikatürde Erdoğan'ın polis memuruna 'Doğmamış çocuğa mektup kitabını sildiniz mi?' diye sorduğu görülmektedir. Memurun ise cevap olarak 'çocuğu bile' aldık söylemi karikatürün politik söylemini oluşturmaktadır. Karikatürde düzanlamıyla basılmayan kitabın toplatılma kararının arkasında Erdoğan'ın olduğu ima edilmektedir. Türkiye'de ilk defa gerçekleştirilen bu uygulama yananlamıyla doğmamış bir çocuğa mektup yazılması gibi daha basılmadan bir kitabın nasıl bir zarar doğurabileceğini tartışmaya açmaktadır. Memurun 'Çocuğu bile aldık' söylemi ise DBA'nın uygulamada iktidarın talimatlarının da bir adım önüne geçerek, beklenilenin üzerinde eylemlerde bulunduğu işaret etmektedir.

Karikatürün basılmamış kitabın yasaklanması eyleminin arka planının tartışmaya açması; karşı-hegemonik söylem geliştirerek; **'Meşruluğu Sorgulama', 'Üstündeki Örtüyü Kaldırarak Dikkatleri Çekme', 'Duygusal Etkiden Sıyrılarak Rasyonel Olanı Fark etme', 'Ötekileştirmeleri ve Farklılaştırmaları Açığa Çıkararak Eşitliğin Gereklerini Talep Etme', 'Normal, Doğal ya da Evrensel Kabul Edilenin Arka Planını Düşünmeye Açma', 'Farklı Sesleri Dillendirerek Oybirliği Algısını Kırma', 'Tersine Çevrilen Tartışmayı Özüne Döndürme', 'Lekelemeleri Engelleme' 'Eleştirel Düşünceyi Geliştirme ve Yaygınlaştırma', 'Bireyleri Suçlamak Yerine Sistemi Suçlama' ve 'Alternatif Sunma'** stratejilerini uyguladığını göstermektedir.

³¹ <https://bianet.org/bianet/toplum/128869-gazeteler-imamin-ordusu-na-baskini-nasil-gordu>

³² <https://www.milliyet.com.tr/gundem/internette-yayildi-savcilik-inceleme-baslatti-1371536>

Karikatür 36

Karikatür Türk Sanayicileri ve İşadamları Derneği (TUSİAD) eski başkanı Ümit Boyner ile Bülent Arınç arasında geçen bir polemikte, Bülent Arınç'ın internet sansürüne yönelik yaklaşımını konu almaktadır.

TÜSİAD başkanı olarak yaptığı değerlendirmeler sırasında internet filtreleri ile ilgili 'İnternet yasakları özel hayatı baskı altına alıyor' diyen Boyner ile o dönem Başbakan Yardımcısı olan Arınç arasında karşılıklı diyaloglar başlamıştı. Bu diyaloglar arasında Arınç uygulamayı; anayasanın hükümete verdiği gençliğin ve ailenin korunması görevlerine dayandırmış, amaçlarının internete sansür uygulamaktan ziyade, isteğe bağlı

filtreleme uygulamalarıyla kişilerin ‘seks manyağı’ olmasını engellemek için tedbir almak olarak ifade etmişti³³. Boyner ise söz konusu üslubu sorumsuz bulduğunu ifade etmiş; özgürlük anlayışının porno ile bağdaştırılmasının da siyasi istismar olduğunu belirtmişti³⁴.

Karikatürde sivilcelerinden ve dış görünüşünden tepkili bir ergen olduğu görülen bir erkek çocuğunun, keloğlanın omzuna yasladığı sopasına bohçasını takarak evi terk etmesi gibi, tuvalet kâğıdı taktığı sopasını omzuna yaslayarak bulunduğu ortamı terk ettiği görülmektedir. Karikatürdeki tuvalet kâğıdı erkek çocuğunun cinselliğe olan düşkünlüğünü temsil etmektedir. Tuvalet kâğıdını da alıp gitmesi cinsellik konusundaki anlayışını değil, bu amaçta kullanacağı yöntemleri terk edeceğini göstermektedir.

Karikatürde politik söylemin üretildiği ‘Artık durulmaz bu diyarlarda’ söylemi, düzanlamıyla internet sansürünün gerekçe gösterildiği gençleri koruma amacının gençler üzerinde kaçma eğilimi ortaya çıkaracağını, dolayısıyla pratikte onların faydasına olarak işe yaramayacağını diğer bir deyişle uygulama gençlerin anlayışlarını değiştirmeyeceğinden sadece amaçları için kullanacakları yolları değiştireceğini işaret etmektedir. Yananlamıyla da geniş çaplı etkileri bulunan internetin sansür edilmesine gösterilen gençleri ve aileleri koruma gerekçesinin konunun kapsayıcılığı yanında küçük bir detay kaldığı vurgulanmaktadır.

Karikatür internet yasakları karşısında Başbakan yardımcısı olarak Arınç’ın söylemleri üzerinden iktidar olarak hükümetin internete uygulayacağı sansür uygulamasını tartışmaya açmaktadır. Karşı-hegemonik bir söylem olarak karikatürün; **‘Meşruluğu Sorgulama’**, **‘Üstündeki Örtüyü Kaldırarak Dikkatleri Çekme’**, **‘Duygusal Etkiden Sıyrılarak Rasyonel Olanı Fark etme’**, **‘Ötekileştirmeleri ve Farklılaştırmaları Açığa Çıkararak Eşitliğin Gereklerini Talep Etme’**, **‘Normal, Doğal ya da Evrensel Kabul Edilenin Arka Planını Düşünmeye Açma’**, **‘Farklı Sesleri Dillendirerek Oybirliği Algısını Kırma’**, **‘Kabul Edilmesi İçin Uyarlanan ya da Zamana Yayılan Meselelerin Kabul Edilemezliğini Hatırda Tutma’**, **‘Tersine Çevrilen Tartışmayı Özüne Döndürme’**, **‘Lekelemeleri Engelleme’**, **‘Çözüm Sunmak Amacıyla Üretilen Sorun ve Bunalımlara Dikkat Çekme ve/veya Kendi Çözümünü Önerme’**, **‘Eleştirel**

³³ <https://www.takvim.com.tr/siyaset/2011/05/30/mesnetsiz>

³⁴ <https://www.takvim.com.tr/siyaset/2011/05/28/porno-polemigi>

Düşünceyi Geliştirme ve Yaygınlaştırma’, ‘Bireyleri Suçlamak Yerine Sistemi Suçlama’ ve ‘Alternatif Sunma ’stratejilerini uyguladığı görülmektedir.

Karikatür 37

Karikatür 50 milyona yakın Türk vatandaşına ait; ad soyad, anne-baba adı, kimlik numarası, mernis adresi, doğum tarihi ve yeri ile cinsiyet bilgilerinin yer aldığı 6,6 gigabaytlık veri tabanının internete sızdırılmasını konu edinmektedir.

2016'nın Mayıs ayında gerçekleşen olay; Romanya'daki sunuculardan paylaşılmış, söz konusu veriyi inceleyen Amerikan Associated Press (AP) haber ajansı tarafından doğrulanmıştı. Ajans verinin 49 milyon 611 bin 709 kişiye ait olmasını 'bugüne kadarki en büyük kamuya ait bilgi sızıntısı' olarak nitelemişti ³⁵. Söz konusu bilgiler aracılığıyla

³⁵ https://www.bbc.com/turkce/haberler/2016/04/160404_50_milyon_veri_turkiye

her türlü resmi işlem yapılabileceği için; yaşanan hadise bilgileri ifşa olan bireyler açısından büyük tehlike taşımaktadır. Rakam olarak seçmen sayısına yakın olmasıyla da dikkat çeken bu sızdırma vakası için soruşturma başlatılmıştı.

Karikatürde çöp konteynerinin yanında oturan dış görünüşleri, yere oturmaları, üşümek için üzerine aldıkları battaniye hatta birinin ayağının çıplak olması gibi detaylarla evsiz olduğu anlaşılan iki kişinin arasındaki diyalog üzerinden söylem geliştirilmektedir.

Karikatürde çöpte buldukları gazete haberinde; kimlik bilgilerinin sızdırıldığı ve bu bilgilerle kişiler adına şirket kurulabileceğinin yazdığı; birinin diğerine bu haberi okuduğu görülmektedir. Haberi okuyan arkadaşına diğer evsiz umut dolu bir yaklaşımla ‘Ulan hadi inşallah yaa’ diye cevap vermektedir. Karikatürün politik söylemi de bu cümleden türetilmektedir. Karikatür düz anlamıyla kimlik bilgilerinin sızdığını ve bu bilgilerle yapılabilecek işlemleri işaret etmektedir. Yan anlamıyla da bu konudan etkilenmeyecek kişilerin ancak; resmi hiçbir işleme gerek duymayan ya da alacakları olanların kendilerine ulaşacak ikameti bile bulunmayacakları kişiler olacağını işaret etmektedir. Diğer bir söylemle evsizler gibi normal hayatın akışından kopuk kimseler olmadıkça; bu olayın kişiler üzerinde büyük sonuçlar doğurabilecek suiistimale açık bir konu olduğuna dikkat çekilmektedir.

Karikatür sızdırma olayını tartışmaya açmakta ve olabilecek suiistimallerin düşünülmesi için konuya dikkati çekmektedir. Bu etkileri ile karşı-hegemonik bir söylem olarak; **‘Üstündeki Örtüyü Kaldırarak Dikkatleri Çekme’, ‘Duygusal Etkiden Sıyrılarak Rasyonel Olanı Fark etme’, ‘Normal, Doğal ya da Evrensel Kabul Edilenin Arka Planını Düşünmeye Açma’, ‘Farklı Sesleri Dillendirerek Oybirliği Algısını Kırma’, ‘Kabul Edilmesi İçin Uyarlanan ya da Zamana Yayılan Meselelerin Kabul Edilemezliğini Hatırda Tutma’, ‘Yatıştırma Etkisini Fark etme ve Maskeleri Düşürme’, ‘Eleştirel Düşünceyi Geliştirme ve Yaygınlaştırma’ ve ‘Alternatif Sunma’, ‘stratejilerini uygulamaktadır.**

Karikatür 38

Karikatür 2017’de Wikipedia’ya uygulanan erişim yasağı hakkında o dönem Ulaştırma Bakanı olan Cahit Turhan’ın konu hakkındaki yorumlarını konu edinmektedir.

2017’nin Nisan ayında Wikipedia’nın İngilizce sitesinde yer alan, ‘Devlet Destekli Terörizm’ ve ‘Suriye İç Savaşı’na Dış Müdahaleler’ başlıklı makalelerin içeriğinde Türkiye’yi terör örgütleriyle iş birliği halinde gösteren içerikleri yüzünden bakanlık tarafından Wikipedia uyarılmış, içeriklerin silinmemesi üzerine önce idari kararlar sonra mahkeme kararıyla siteye erişim engeli getirilmişti. Wikipedia bir açıklama yaparak ilgili makalenin içeriklerinde değişiklik yaptıklarını duyurmuştu ancak uygulanan erişim

engeli kaldırılmamıştı. Dönemin CHP Genel Başkan Yardımcısı Onursal Adıgüzel konu hakkında; 40 milyon civarı içeriğiyle internet kütüphanesi olarak Wikipedia'ya erişimin engellenmesinin, vatandaşın bilgi edinme ve haber alma haklarına müdahale olduğu gerekçesiyle soru önergesi vermişti. Söz konusu önerge hakkında dönemin Ulaştırma ve Altyapı Bakanı Cahit Turhan; değişen içerik muhtevalarını yeterli görmediklerini ifade eden açıklamalarda bulunmuştu³⁶. İlerleyen süreçte Anayasa Mahkemesine (AYM) ve AİHM'e başvuran Wikipedia'nın; AYM'nin hem idari kararlar hem de mahkeme kararıyla site üzerine konulan erişim kararını ifade özgürlüğü kapsamında hak ihlali olarak kabul etmesiyle, 2,5 yıl süren erişim engeli kaldırılmıştı.

Bu süreç içinde yayınlanan karikatür; Bakan Cahit Turhan'ın konu hakkındaki yorumu üzerinden söylem geliştirmektedir. Karikatürde takım elbisesi ve masa başı işiyle memur olduğu anlaşılan kişi bakana internete giremediğini söylemekte; Bakan Turhan ise ellerini arkadan bağlayarak kişisel bir açıklamayla, sebebini internetin kendi kafasındaki gibi olmamasına bağlamaktadır.

Karikatürün politik söylemi 'internetin bakanın kafasındaki gibi olmaması' üzerinden türetilmektedir. Karikatürde dikkat çeken nokta masa başında işini yapmaya çalışan memurun adı geçen siteye değil internetin tamamına erişim yapamadığı vurgusudur. Düzenlamıyla bu vurguya verilen kişisel cevap; ne için ve ne kadar lüzumlu olduğu tartışılmaksızın internetin bir bölümünde ya da tamamında erişimi kısıtlama yetkisini iktidarın kendinde gördüğüne ve uygulanan erişim engelinin kişisel yorumlara ve inisiyatiflere dayalı keyfi bir uygulama olduğuna işaret edilmektedir. Yananlamıyla da bu konudaki çözümsüzlüğün yaşanabilecek daha çeşitli internet yasaklarına da yol açabileceğine imada bulunmaktadır. Dolayısıyla karikatür aynı zamanda; erişim yasağına iktidar tarafından içeriklerin uygun olduğunu düşündükleri zamana kadar devam edileceğine dair bilgiyi de içermektedir.

Karikatür erişim yasaklarının arka planını tartışmaya açmakla geliştirdiği karşı-hegemonik söylemi; **'Meşruluğu Sorgulama', 'Üstündeki Örtüyü Kaldırarak Dikkatleri Çekme', 'Duygusal Etkiden Sıyrılarak Rasyonel Olanı Fark etme', 'Ötekileştirmeleri ve Farklılaştırmaları Açığa Çıkararak Eşitliğin Gereklerini Talep Etme', 'Normal, Doğal ya da Evrensel Kabul Edilenin Arka Planını**

³⁶ <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-48380473>

Düşünmeye Açma’, ‘Farklı Sesleri Dillendirerek Oybirlği Algısını Kırma’, ‘Kabul Edilmesi İçin Uyarlanan ya da Zamana Yayılan Meselelerin Kabul Edilemezliğini Hatırda Tutma’, ‘Dâhil Edilmeyi Sorgulama’, ‘Tersine Çevrilen Tartışmayı Özüne Döndürme’, ‘Lekelemeleri Engelleme’ ‘Çözüm Sunmak Amacıyla Üretilen Sorun ve Bunalımlara Dikkat Çekme ve/veya Kendi Çözümünü Önerme’, ‘Eleştirel Düşünceyi Geliştirme ve Yaygınlaştırma’, ‘Bireyleri Suçlamak Yerine Sistemi Suçlama’ ve ‘Alternatif Sunma’ stratejilerini kullanarak geliştirmektedir.

5.2.8.5. Medya Aracılığıyla Yapılan Karşı-Hegemonik Söylemler ve Etkileri

Bu başlık altında karşı-hegemonik söylemlerin etkileri ile oluşan kamuoyundaki tepkilere ve bu tepkilerin uygulanacak politikalardaki değişim yapma gücüne vurgu yapan karikatürler değerlendirmeye alınmıştır. Bu kapsamda konuyla alakalı 4 karikatür ele alınacaktır.

Karikatür 39

Karikatürde 2010'da yayınlanan Wikileaks belgelerinin o dönem Başbakanlık yapan Recep Tayyip Erdoğan üzerindeki etkileri konu edinmektedir.

Wikileaks kar amacı gütmeyen sivil toplum kuruluşu olarak anonim kaynaklara dayandığı hassas belgeleri yayınlayan bir organizasyondur. 2010 yılında 2004-2010 yılları arasındaki Amerika Birleşik Devletleri (ABD) Dışişleri Bakanlığı ile büyükelçilikleri arasında geçen günlük yazışmaları ele geçirerek ifşa etmişti. Yayınlanan 270 büyükelçilik ve konsoloslukla ABD Dışişleri Bakanlığı arasındaki yazışmalar arasından en çok belge; Washington'dan sonra Ankara Büyükelçiliği'ne ait belgeleri

kapsamaktaydı ³⁷. Belgelerle ilgili Başbakan Erdoğan'a görüşü sorulduğunda; şimdilik eteklerindeki taşı dökmelerini beklediklerini, gerekli değerlendirmeleri ona göre yapacaklarını belirtmişti³⁸. Sonrasında açıklanan belgelerde; Erdoğan'ın İsviçre'de gizli hesaplarının bulunduğu; Ak Parti'nin yöresel ve ulusal yetkilileri arasında çıkar ve çatışma ilişkilerinin olduğu, Ak Parti içinde bazı üst düzey yetkililerin yolsuzluklara karıştığı ve nüfuzlarını çıkarları için kullandıkları; Erdoğan ve Abdullah Gül arasında görüş ayrılıkları bulunduğu dolayısıyla bu durumun partiye yansıdığı, Ak Parti tabanından siyasi destek almak için Başbakanlık örtülü ödeneğinden Trabzonspor'a milyonlarca dolar aktarıldığı, Doğan Grup aleyhine siyasi bir eylem başlatıldığı vb Erdoğan ve Genel Başkanı olduğu Ak Parti hakkında çeşitli bilgiler yer almıştı³⁹.

Karikatürde bahsi geçen süreç içinde Wikileaks'ın eteklerindeki taşları dökmesini beklediğini söyleyen Erdoğan'ın, dökülen taşların altında kaldığı resmedilmektedir. Erdoğan'ın taşların altında kaldığının temsili; düzanlamıyla açıklanan belgelerin Erdoğan'a verdiği zarara işaret etmektedir. Kendi görüntüsünü örtecek kadar taşlarla kaplı olması bir müddet, Erdoğan'ın kendisinden çok, üzerini kaplayan taşların temsil ettiği olayların, görünür ve konuşulur olacağına dair vurgu yapmaktadır. Taş altında kalma kurgusu, söz konusu kelime oyununun temsili olduğu gibi aynı zamanda yananlamıyla; kişinin kabul edilemez bir hatası sonucu taşlanacağı islami ceza yöntemine de işaret etmektedir.

Karikatürde politik söylem 'çıkarın lan beni burdan' söyleminden türetilmektedir. Konu hakkında resmi bir açıklama yapılması beklenen Erdoğan'ın bu sözlerle temsil edilmesi; açıklanan belgelerin ağırlığı altında kalarak ezildiğine dikkat çekilen Erdoğan'ın söyleyebileceklerinin ancak bir yardım çağrısı olacağına dair vurguda gizlidir. Aynı zamanda bu vurgu açıklanan belgelerin izahının olamayacağına da işaret etmektedir.

Karikatür açıklanan Wikileaks belgelerini tartışmaya açmakla; karşı-hegemonik bir söylem başlatmaktadır. Bu etkiyi; **'Üstündeki Örtüyü Kaldırarak Dikkatleri Çekme'**, **'Duygusal Etkiden Sıyrılarak Rasyonel Olanı Farketme'**, **'Normal, Doğal ya da Evrensel Kabul Edilenin Arka Planını Düşünmeye Açma'**, **'Kabul Edilmesi İçin Uyarlanan ya da Zamana Yayılan Meselelerin Kabul Edilemezliğini Hatırd**

³⁷ <https://www.hurriyet.com.tr/dunya/wikileaks-merakla-beklenen-belgeleri-yayinladi-16399609>

³⁸ https://www.bbc.com/turkce/haberler/2010/11/101129_wikileaks_turkey

³⁹ https://www.bbc.com/turkce/haberler/2010/11/101129_wikileaks_bulletpoints

Tutma', 'Yatıştırma Etkisini Farketme ve Maskeleri Düşürme' ve 'Eleştirel Düşünceyi Geliştirme ve Yaygınlaştırma' stratejilerini kullanarak gerçekleştirmektedir.

Karikatür 40

Karikatür; Rabia Bekar'ın, gelen iş makinalarının önünde durarak direnmesinin ardından, mahkeme kararıyla durdurulan Yeşil Yol projesini konu almaktadır.

2011 yılında Çevre ve Şehircilik Bakanlığı'nca hazırlanan Yeşil Yol Projesi, 2 bin 600 kilometre uzunluğunda yayla koridoru açarak; Ordu, Trabzon, Rize, Giresun, Gümüşhane ve Artvin illerindeki yaylaları birbirine bağlamayı amaç edinmekteydi. Bununla birlikte

40 noktada kayak tesislerinin, otellerin ve restoranların yer alacağı turizm merkezlerinin kurulması planlanmaktaydı. Bu amaçla Çamlıhemşin ilçesinde bulunan Samistal ve Kavron yaylaları arasındaki bağlantıyı sağlamak için gelen iş makinalarına bölge halkı karşı çıkarak eylem yapmıştı. Kamuoyunda Havva Ana olarak tanınan Rabia Bekar ise dozerin geçeceği güzergaha elinde sopasıyla oturarak “Vali bize çapulcu diyor. Biz çocukluğumuzdan beri burada yaşıyoruz. Vali, Kaymakam kimdir? Ben halkım ve buradayım. Yaylaları birbirine birleştireceksiniz ama amacınız nedir? Her yaylanın yolu var. Herkes birbirine gelip, gider. İş makinelerini alıp gidin buradan.” demiş ve yapılan eylemlerin sembolü haline gelmişti. Türkiye Erozyonla Mücadele, Ağaçlandırma (TEMA) vakfı tarafından açılan davada Danıştay ‘doğal yapının olumsuz etkileneceği kanaatiyle’ yürütmeyi durdurma kararı vermişti ⁴⁰.

Temel ilkelerinde sağladığı uyuma ile sivil itaatsizlik eylemi olarak değerlendirilebilecek bahsi geçen eylem sonuç vermişti. Rawls sivil itaatsizliği temel adalet ilkelerinden yola çıkan politik bir eylem olarak tanımlamaktadır (2014: 59). Arendt ise sivil itaatsizliğin hükümet uygulamalarının yasallığının kuşkulu olduğu dönemlerde, geleneksel itiraz yolları tıkalı görüldüğünde ortaya çıktığını belirtmektedir (2014: 98). Dolayısıyla karikatürle söz konusu eylemlerin varlığı da hatırlatılarak, politik koşullar sorgulanır hale getirilmektedir.

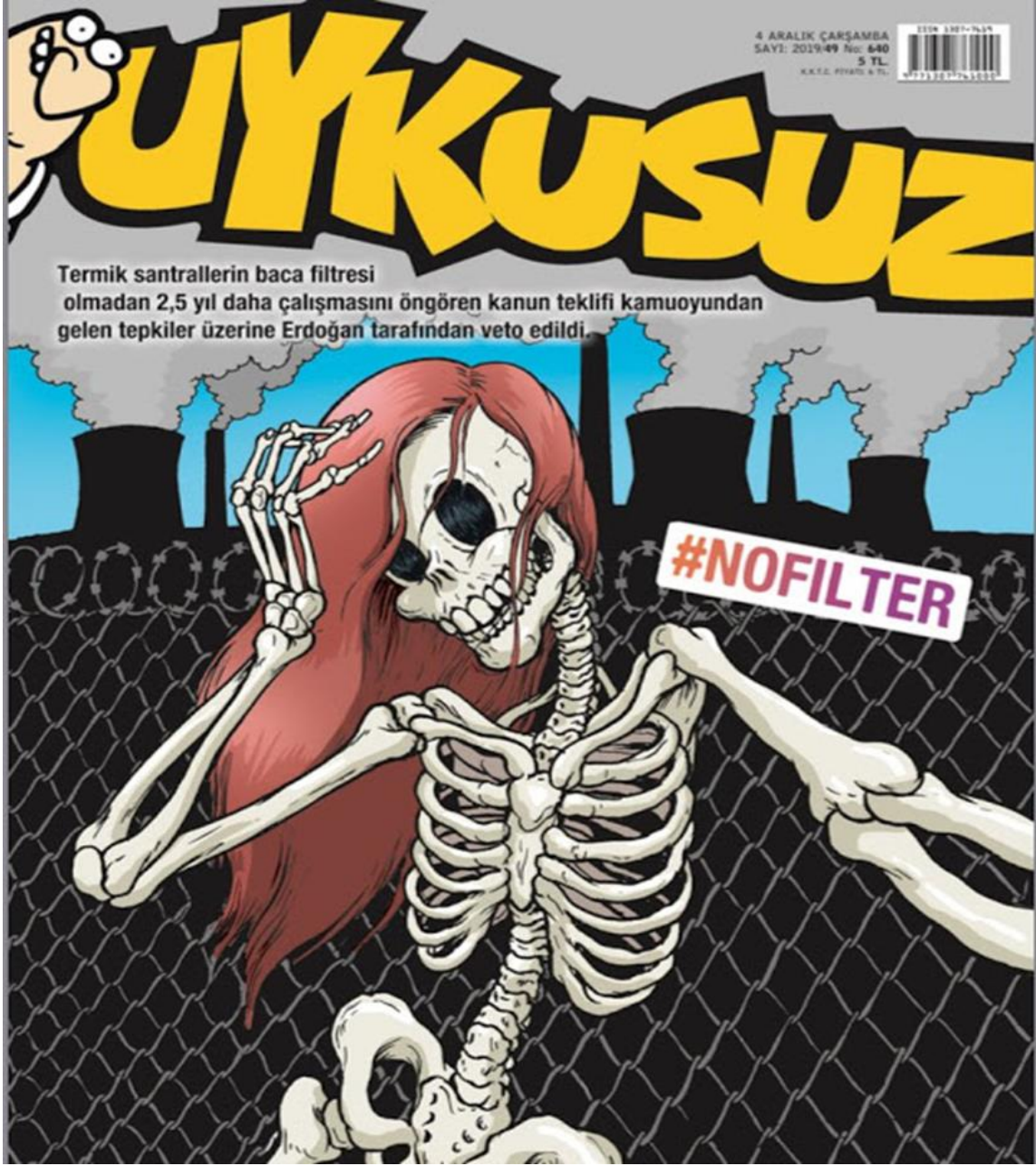
Karikatür söz konusu süreci değerlendirirken; Bekar’ın iş makinaları karşısındaki eylem ve söylemlerinin medyada paylaşılan görüntü ve haberler aracılığıyla açığa çıkardığı etkiye dikkatleri çekmektedir. Karikatürde ‘Havva Ana’ yeşiliyle dikkat çeken manzaranın ortasında elinde sopasıyla heykeli dikilmiş olarak temsil edilmektedir. Bu temsil düz anlamıyla Bekar’ın direnişinin kendisini ‘heykeli dikilecek kadar’ önemli bir kişiye dönüştürdüğüne işaret ederken; yananlamıyla Yeşil Yol Projesinin iptalinin gerçek yeşili ortaya çıkardığına vurgu yapmaktadır. Bu sonucun açığa çıkması için gerekli mahkeme kararında, sembol isim olarak ‘Havva Ana’ üzerinden, yapılan eylemlerin etkisi olduğuna işaret edilmektedir.

Karikatürün politik söylemi hiçbir ekleme yapılmaksızın Bekar’ın kendi söylemlerinin verilmesi üzerinden türetilmektedir. Devletin ve halkın pozisyonlarını ve çıkarlarını hatırlatan bu söylem; devlet yetkilisi tarafından ‘çapulcu’ denerek ötekileştirilmeye ve

⁴⁰ <https://www.hurriyet.com.tr/gundem/danistaydan-yesil-yol-projesine-yurutmeyi-durdurma-karari-40025006>

etiketlenmeye çalışılan eylemcilerin, özünde yurtlarına sahip çıkmaya çalışan yöre halkı olduklarını öne çıkarmaktadır.

Karikatür eylemleri ve sonuçları birlikte ele alarak konuyu değerlendirmeye açmaktadır. Geliştirdiği karşı-hegemonik söylemi ise; **‘Meşruluğu Sorgulama’, ‘Üstündeki Örtüyü Kaldırarak Dikkatleri Çekme’, ‘Duygusal Etkiden Sıyrılarak Rasyonel Olanı Farketme’, ‘Ötekileştirmeleri ve Farklılaştırmaları Açığa Çıkararak Eşitliğin Gereklilerini Talep Etme’, ‘Normal, Doğal ya da Evrensel Kabul Edilenin Arka Planını Düşünmeye Açma’, ‘Farklı Sesleri Dillendirerek Oybirliği Algısını Kırma’, ‘Kabul Edilmesi İçin Uyarlanan ya da Zamana Yayılan Meselelerin Kabul Edilemezliğini Hatırda Tutma’ ‘Dahil Edilmeyi Sorgulama’, ‘Yatıştırma Etkisini Farketme ve Maskeleri Düşürme’, ‘Tersine Çevrilen Tartışmayı Özüne Döndürme’, ‘Lekelemeleri Engelleme’ ‘Çözüm Sunmak Amacıyla Üretilen Sorun ve Bunalımlara Dikkat Çekme ve/veya Kendi Çözümünü Önerme’, ‘Eleştirel Düşünceyi Geliştirme ve Yaygınlaştırma’, ‘Bireyleri Suçlamak Yerine Sistemi Suçlama’ ve ‘Alternatif Sunma’ stratejilerini uygulayarak gerçekleştirmektedir.**

Karikatür 41

Karikatürde termik santrallerine rehabilitasyon ve filtrasyon sistemi kurmaları için gerekli sürenin 2,5 yıl daha uzatılması için meclisten geçen torba yasa tasarısının Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan tarafından veto edilmesi konu edilmektedir.

2013 yılında özelleştirme kapsamına dâhil edilen termik santrallerine, çevre yatırımlarının tamamlamaları için üç yıl zaman verilmişti. Bu süre 2016 yılında tekrar yapılan düzenlemeyle 2019 Aralık ayına kadar uzatılmıştı. Verilen süre içerisinde termik santrallerin gerekli filtrasyon sistemlerini kuramaları sonucu kapatılmaları gerekeceğinden; oluşacak üretim kaybının ve işgücü kaybının önüne geçilmesi gerekçe

gösterilerek sürenin tekrar uzatılması gündeme gelmişti. Önce torba yasanın 45. Maddesi olarak adı geçen teklif, gelen tepkiler sonucu partilerin ortak önergesi ile geri çekilmişti⁴¹. Ancak ilerleyen süreç içinde 21 Kasım 2019’da Ak Parti ve Milliyetçi Hareket Partisi’nin oylarıyla, termik santrallerin çevre mevzuatına uyum sürecinin 2,5 yıl daha uzatılmasını sağlayacak torba yasanın 50. maddesi mecliste kabul edilmişti. Cumhurbaşkanının onayına sunulan kanun değişikliği, kamuoyundan gelen tepkiler üzerine bu sefer Cumhurbaşkanı Erdoğan tarafından veto edilerek meclise geri gönderilmişti. Cumhurbaşkanlığı veto gerekçesini; söz konusu sürecin uzatılma nedenleri ile devletin çevreyi ve vatandaşlarının sağlığını koruma ödevinin bağdaşmaması olarak göstermişti⁴². Karikatürde bacalarından kara dumanlar çıkaran termik santralin önünde bir kadın iskeletinin poz verdiği görülmektedir. Termik santralin koyu gölgelerle temsili; önündeki insanlık gerçekliğinin yanında, santrallerin faydalarının gölgede kaldığına işaret etmektedir. Ayrıca açıklayıcı yazıda, meclisten geçen kanun teklifinin son aşama olan Cumhurbaşkanlığı onayına takılma nedeni olarak kamuoyundan gelen tepkiler gösterilmektedir. Söz konusu vurgu politika değişikliklerindeki önemi açısından öne çıkarılmakta; kamuoyunun oluşacak tepkilerin etkisine dikkat çekilmektedir.

Karikatürün politik söylemi ‘#nofilter’ söyleminden türetilmektedir. Düzenlamıyla termik santrallerinin filtresiz işleyiş göstermesinin insan sağlığı açısından büyük tehlike oluşturacağına işaret edilmektedir. Karikatür yananlamıyla filtresiz fotoğrafların gerçekteki kusurlarına vurgu yaparak; üretimin aksaması işçilerin yaşayacağı mağduriyetler gibi gerekçelerin yanıltıcı kapaticılığında, santrallere tanınacak daha fazla zamanın, insan sağlığı üzerinde geri döndürülemez ve büyük etkiler meydana getirdiğine vurgu yapmaktadır. Dolayısıyla filtre kelimesinin eşanlamlı etkisinden faydalanılarak; filtresiz fotoğrafın gerçekteki kusurları kapatmadan yansıtması gibi; sürenin uzatılması için sunulan herhangi bir gerekçenin, filtresiz bacaların gerçekte verdiği zararı örtemeyeceği işaret edilmektedir.

Karikatürde mevcut işleyişin olası en net sonucu işaret edilmekle; uygulanacak politikalar üzerinde eleştirel söylem üretilmektedir. Bu etkileriyle karikatürde karşı-hegemoni söylemin; **‘Meşruluğu Sorgulama’, ‘Üstündeki Örtüyü Kaldırarak Dikkatleri**

⁴¹<https://www.dw.com/tr/k%C3%B6m%C3%BCr-santralleri-kapanmas%C4%B1n-diye-zehir-sa%C3%A7maya-devam-edecek/a-51168730>

⁴²<https://www.dw.com/tr/erdo%C4%9Fan-termik-santrallere-filtre-tak%C4%B1lmas%C4%B1n%C4%B1-erteleyen-yasay%C4%B1-veto-etti/a-51503581>

Çekme’, ‘Duygusal Etkiden Sıyrılarak Rasyonel Olanı Fark etme’, ‘Normal, Doğal ya da Evrensel Kabul Edilenin Arka Planını Düşünmeye Açma’, ‘Farklı Sesleri Dillendirerek Oybirliği Algısını Kırma’, ‘Kabul Edilmesi İçin Uyarlanan ya da Zamana Yayılan Meselelerin Kabul Edilemezliğini Hatırda Tutma’ ‘Yatıştırma Etkisini Fark etme ve Maskeleri Düşürme’, ‘Çözüm Sunmak Amacıyla Üretilen Sorun ve Bunalımlara Dikkat Çekme ve/veya Kendi Çözümünü Önerme’, ‘Eleştirel Düşünceyi Geliştirme ve Yaygınlaştırma’ ve Alternatif Sunma’ stratejileri uygulanmaktadır.

GENEL DEĞERLENDİRME ve SONUÇ

Genel Değerlendirme

Uykusuz Dergisi örnekleminde ele alınan bu çalışma göstermektedir ki; Uykusuz Dergisi rutin haber verme pratiklerini eleştirel yaklaşımla değiştirmesiyle, halkın medyası olarak katılıma açık kurumsal yapısıyla, ana akımla ilişkisel ancak farklı tutumuyla alternatif bir bilgi edinme yolu sunmakta; alternatif medya içeriği olarak da karşı-hegemonik söylem üretmektedir. Bu özellikleriyle ana akım medyanın hâkimiyetine, hegemonik bilgi üretim şekline, bireyleri manipüle etme şekillerine ve dezenformasyonuna karşı kamunun kendini savunma mekanizması olmasıyla alternatif medya içeriği olarak; demokratik işleyişe katkı sunmaktadır.

Uykusuz Dergisinin 2010- 2020 yılları arasındaki kapak karikatürlerinin incelendiği bu çalışmada toplam 521 kapak karikatüründen 354 tanesinin adalet ana temasıyla ilgili olduğu görülmüştür. Bu sayının fazlalığı ülkede yaşanan adaletsiz uygulamaların yaygınlığına işaret ettiği gibi; derginin kurumsal bakış açısıyla adaletsiz uygulamaları ifşa etmek gibi bir tavır içerisindeki tutumuna, dolayısıyla muhalif duruşu içinde yaşanan adaletsizliklere değinmeye önem verdiğine de işaret etmektedir.

Genel bir değerlendirmeyle aşağıdaki tablolarda; adaletsiz ana başlığı etrafında sınırlandırılarak ele alınan karikatürlerin ayrıldığı temaları, alt temaları bu temalara ait karikatür sayılarını ve bu sayıların incelenen yıllara göre dağılımını görmek mümkündür.

Tablo 1: Karikatürlerin Ayrıldıkları Ana Temalar ve Ana Temalara Ait Alt Temalar

Temalar ve Karikatür Sayıları	Ana Temalara Ait Alt Temalar
Hukuk İle İlgili Adaletsizlikler (45)	Yargı Süreçlerinin Siyasetle İlişkilendirilmesi
	Yargılama Süreçlerinde Gösterilen Hoşgörüyü İtirazlar
	Mahkeme Kararlarının Tanınmaması
Ekonomi İle İlgili Adaletsizlikler (43)	İşsizlik, Çocuk İşçiliği ve İş Kazaları
	Çeşitli Ekonomik Verilerle Adaletsizlikler
Devletin Baskı Aygıtları İle İlgili Adaletsizlikler (63)	Devletin Baskı Aygıtları Tarafından Protesto, Eylem ve Gösterilere Verilen Aşırı Tepkiler

	Devletin Baskı Aygıtlarının Uyguladığı Yetki Aşırımları
İktidarın Sorunlara Yaklaşımı İle İlgili Adaletsizlikler (50)	Çözüm Yerine Başka Söylem ve Uygulamalara Başvurma
	İhmal ya da Yanlış Politikalarla Önlem Almama
Medya ve İletişim İle İlgili Adaletsizlikler (41)	İdeolojik Aygıt Olarak Medya
	Devletin Baskı Aygıtlarının İfade Özgürlüğüne ve Haberciliğe Müdahalesi
	İktidarın Medyaya Müdahalesi
	İletişim Aygıtlarına Uygulanan Sansür ve Yasaklar ile İhmaller
	Medya Aracılığıyla Yapılan Karşı-Hegemonik Söylemler ve Etkileri
Yolsuzluk Rüşvet Şike vb. Usulsüzlük İddiaları İle İlgili Adaletsizlikler (29)	Yolsuzluk Rüşvet Şike vb. Usulsüzlük İddiaları İle İlgili karikatürler
Muhtelif Adaletsizlikler (93)	Şehitlerle İlgili
	Seçimle İlgili
	Eğitimle İlgili
	Kadınlarla ve Çocuk Gelinlerle İlgili
	Diğer Konularla İlgili

Bu tablodan anlaşılacağı üzere adaletsizliğe vurgu yapan karikatürler; hukuk ile ilgili, ekonomi ile ilgili, devletin baskı aygıtları ile ilgili, iktidarın sorunlara yaklaşımı ile ilgili, medya ve iletişim ile ilgili, usulsüzlük iddiaları ile ilgili ve muhtelif konularla ilgili temalara ayrılarak incelemeye tabi tutulmuştur.

Tablo 2: Alt Temalara Göre Adaletsizlikle İlgili Karikatür Sayısı ve Yıllara Göre Dağılımı

Alt Temalar	Karikatür Sayıları	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019
Yargı Süreçlerinin Siyasetle İlişkilendirilmesi	30	1	4	6	5	4	4	2	1	1	2
Yargılama Süreçlerinde Gösterilen Hoşgörüyü İtirazlar	13	5	1	3			1		1	1	1
Mahkeme Kararlarının Tanınmaması	2					1					1
İşsizlik, Çocuk İşçiliği ve İş Kazaları	19	1		4	1	2			4	4	3
Çeşitli Ekonomik Verilerle Adaletsizlikler	24		1		1	1	1	2		8	10
Devletin Baskı Aygıtları Tarafından Protesto, Eylem ve Gösterilere Verilen Aşırı Tepkiler	34	6	2	2	7	7	2	3	3	1	1
Devletin Baskı Aygıtlarının Uyguladığı Yetki Aşırımları	29	5	3	3	4	4	7			2	1
Çözüm Yerine Başka Söylem ve Uygulamalara Başvurma	33	2	6	4	4	2	3	7	1	2	2
İhmal ya da Yanlış Politikalarla Önlem Almama	17	5	1	1	1	3	3		1	1	1
İdeolojik Aygıt Olarak Medya	13	1	3	2			1	1	2	2	1
Devletin Baskı Aygıtlarının İfade Özgürlüğüne ve Haberciliğe Müdahalesi	10				3	1		1	3	2	
İktidarın Medyaya Müdahalesi	10	1	1	1	1	3	2	1			
İletişim Aygıtlarına Uygulanan Sansür ve Yasaklar ile İhmaller	5	1	2					1		1	
Medya Aracılığıyla Yapılan Karşı-Hegemonik Söylemler ve Etkileri	3	1					1				1

Yolsuzluk Rüşvet Şike vb. Usulsüzlük İddiaları İle İlgili karikatürler	29	2	3	1	1	7	5	2	2	4	2
Şehitlerle İlgili	15	2	2	3		2	4	1		1	
Seçimle İlgili	13					3	3		1	2	4
Eğitimle İlgili	17	2	3	3				1	3	1	4
Kadınlarla ve Çocuk Gelinlerle İlgili	17		2	2		1	1	1	5	3	2
Diğer Konularla İlgili	31	1	6	4	3	1	1	9	3	2	1
TOPLAM	364										

Yukarıdaki tablodan hareketle; kapak karikatürlerini incelemekle, yıllara ait önemli gelişmelerin izi sürülmüş; ülkede meydana gelen adaletsiz gelişmelerin takibi yapılabilmektedir. Derginin 10 yılının incelendiği bu çalışmada, Türkiye’de aynı partinin iktidar olduğu düşünüldüğünde; siyasal bakış açısıyla bir dönemin tanıklığı da yapılmaktadır. Derginin kapak sayfalarının politikasını belirleyen aynı zamanda satışına da etki eden unsurun; mevcut hegemonyadan çıkış yolları arayan ve ortaya koyan yaklaşımıyla muhalif duruşu olduğu görülmektedir. Veriler değerlendirildiğinde adaletsizlikler ile ilgili karikatürlerin;

- İş kazalarının ve maden kazalarının yoğunlaştığı dönemlerde,
- Ergenekon Davası, 17-25 Aralık soruşturmaları, tutuklu gazeteciler ve yazarlar gibi siyaseti yakından ilgilendiren dava süreçlerinde,
- 15 Temmuz Darbe Girişimi gibi ülkeyi derinden etkileyen ve dönüştüren büyük olaylarda,
- Gezi Parkı, Cerrattepe, 1 Mayıs gibi önemli etki ve sonuçları bulunan protesto, eylem ve gösteri dönemlerinde,
- Ekonomik verilerin açıklandığı ve ekonominin günlük hayatı etkilediği dönemlerde,
- Terör olaylarının ve paralel olarak şehit sayılarının arttığı dönemlerde,
- Normalden farklı uygulamaların yapıldığı belirli seçim dönemlerinde,
- Kadına yönelik şiddet ve ayrımcı söylemlerin tırmandığı dönemlerde ve

- İktidarın kendi içindeki sorunların görünür olduğu dönemlerde dikkat çektiğini söylemek mümkündür.

Dolayısıyla yukarıdaki veriler ülke genelinde adaletsiz uygulamaların yaygınlaştığı dönemlerde; Uykusuz Dergisinin kapak karikatürlerinde söz konusu uygulamaları yansıtacak şekilde ilgili konulara yer verdiği görülmektedir. Dolayısıyla çelişkilerin sorgulanması sonucu yönetilenlerle yönetilenler arasındaki bağın zayıfladığı organik kriz dönemlerinin, karşı-hegemonik yaklaşımda bulunan medyalar için uygun ortamı sağladığı görülmektedir.

Dolaşımda olan egemen hegemonyaya ait sembolik içeriklere karşı sembolik içerikler aracılığıyla cevap vermek; kamuya kültürel ve entelektüel düzeyde politik bilinç kazandırmayı ve bu etki ile alternatif bir kamuoyu oluşturmayı amaçlamaktadır. Bu yönüyle dergi; adaletsiz uygulamalara dikkati çekmekte, sınıfsal çelişkileri sorunsallaştırarak farkındalık kazandırmakta, yaşanan olgu ve olayları tartışmaya açmakta ve altında yatan nedenlere işaret etmektedir. Diğer bir deyişle, egemen ideolojinin karşısında bir söylem geliştirerek karşı-hegemonik bir tavır takınmaktadır. Bunu yaparken medyanın ideolojik aygıt olarak hegemonik bir tavır alırken kullandığı stratejiler gibi karşı-hegemonik bir tavır takındığında da belirli stratejiler kullandığı açığa çıkmıştır. Çalışma verilerinden bu stratejilerin;

- Meşruluğunu Sorgulama Stratejisi
- Üstündeki Örtüyü Kaldırarak Dikkatleri Çekme Stratejisi
- Duygusal Etkiden Sıyrılarak Rasyonel Olanı Fark etme Stratejisi
- Ötekileştirmeleri ve Farklılaştırmaları Açığa Çıkararak Eşitliğin Gereklerini Talep Etme Stratejisi
- Normal, Doğal ya da Evrensel Kabul Edilenin Arka Planını Düşünmeye Açma Stratejisi
- Farklı Sesleri Dillendirerek Oybirliği Algısını Kırma Stratejisi
- Kabul Edilmesi İçin Uyarılan ya da Zamana Yayılan Meselelerin Kabul Edilemezliğini Hatırd Tutma Stratejisi
- Dâhil Edilmeyi Sorgulama Stratejisi
- Yatıştırma Etkisini Farktım ve Maskeleri Düşürme Stratejisi
- Tersine Çevrilen Tartışmayı Özüne Döndürme Stratejisi
- Lekelemeleri Engelleme Stratejisi

- Çözüm Sunmak Amacıyla Üretilen Sorun ve Bunalımlara Dikkat Çekme ve/veya Kendi Çözümünü Önerme Stratejisi
- Eleştirel Düşünceyi Geliştirme ve Yaygınlaştırma Stratejisi
- Bireyleri Suçlamak Yerine Sistemi Suçlama Stratejisi
- Alternatif Sunma Stratejisi olduğu tespit edilmiştir.

Bu stratejilerin nasıl kullanıldığıyla ilgili detaylı bilgi bu araştırmanın çıktısı olarak kavramsallaştırma başlığıyla bulgular kısmında yer verilmiştir.

Sonuç

Bireye özgür karar alma ve eyleme geçme süreçleri sunan bir kamusal alanın varlığından bahsetmeden demokrasinin varlığından bahsetmek olası değildir. Bu konuda medyadan bireyin yurttaşlık vazifesini yerine getirebilmesi için gerekli ön şart olan kapsamlı ve güvenilir bilgiyi, kamusal alana sunarak politik tartışma süreçlerine katkı sağlaması beklenmektedir. Medya araçlarının kamusal alanın bütününe kapsamayacakları açıktır; ancak siyasal sürecin ayrıntılı olarak yurttaşlara sunulması, kamusal alanın tanımlanmasını ve biçimlenmesini sağlayacaktır. Dolayısıyla demokratik işleyişte, halk için halkın yararına uygulanacak politikaların öncesinde medyanın doğru bilgiyi ulaştırma sorumluluğu olduğu, yanlış bilgilendirme yapılmışsa bunu ortaya çıkarması gerektiği görülmektedir. Bu durumda mizahi bir araç olarak siyasi karikatürler, bu sorumlu bilincin kenarından tutan bir içerik olarak belirlemektedir.

Bulgulardan çıkan sonuca göre mizah özelinde siyasi karikatür; karşı-hegemonik söylemi uzun ve ağdalı sözcüklere ihtiyaç duymadan, sorgulatma işlemi temelinde, ifşa etme yöntemi kullanarak gerçekleştirmektedir. Karikatür izleyicisi gördüğü karikatür karşısında, yaşanan olay ya da olgu hakkında şüphe duymaya başlayarak karşı-hegemonik yaklaşımın bünyesindeki tesirini gösterecektir. Bu şüphe egemen hegemonyaya karşı geliştirilecek eleştirel bakış açısının başlangıcını oluşturacaktır.

Eleştirel bakış açısına sahip olmayı başarabilen birey, egemen hegemonyanın kuşatıcılığından çıkarak, politikalarla karşı rıza üretmek yerine; söz konusu bilinçli bireylerin bir araya geldiği kamusal alanlar aracılığıyla egemen iktidarı kendi çıkarlarına daha uygun politikalar üretme konusunda zorlayacaktır. Dolayısıyla demokrasinin sadece seçime odaklı olmadığı, temsil gücü artmış bir sistemin varlığı ortaya çıkacaktır.

Bu durumda karşı-hegemonik söylemlerin temel özelliklerini aşağıdaki gibi vurgulamak mümkündür:

- Karşı-hegemonik söylemler ‘sessizlere ses kazandırarak’ ana akım medyada yer bulamayan ya da dışlanmış ötekileştirilmiş grupların kendilerini ifade etmelerini sağlamaktadır.
- Karşı-hegemonik söylemler enformasyonu çeşitli yönleriyle ele aldığından politikaların şeffaflaşmasının aracıdır.
- Karşı-hegemonik söylemler ana akım medyanın oluşturduğu kodlara dayanan egemen kimlikler yerine, yenilikçi kodlar üreterek ve bu kodların kullanımını meşrulaştırarak yeni kimlikler sunmaktadır.
- Karşı-hegemonik söylemler kapitalist enformasyonun yayılım alanlarında bulamadığı hayat hakkını, antikapitalist enformasyon üreten alternatif medyalarda bulmasıyla kitle kültürüne dayalı sistemin karşısında durmakta ve kendisi yeni bir sistem kurma gayreti içinde olmaktadır.
- Karşı-hegemonik söylemler başat ideolojilerin eleştirilebildiği özgür ve bağımsız bir alana işaret etmektedir.
- Karşı-hegemonik söylemlerin kendisi de farklılıkları dillendirdiği için farklılıklara saygı göstermektedir.
- Karşı-hegemonik söylemler tabandan gelen gereksinimlere cevap veren bir yaklaşımla sosyal sorumluluk bilinci taşımaktadır.
- Karşı-hegemonik söylemler hiyerarşik örgütlenmeden uzak, yatay örgütlenmeye sahip bir sistem içinde daha kolay yayılım göstermektedir.
- Karşı-hegemonik söylemler; uzlaşıdan ziyade katılımı öne çıkaran, teksemlilikten ziyade çoksemliliğin vurgulandığı ifade özgürlüğünü savunan yaklaşım benimsemektedir.

Bu özellikleriyle karşı-hegemonik söylemlerin; medya içeriğini çok yönlü olarak demokratikleştirdiği dolayısıyla demokratik sisteme katkı yaptığı görülmektedir.

Çalışmanın sonunda ortaya çıkan veriler ışığında; medyaların demokratik işleyişler için önemi üzerinde durulmuş ve literatürde tartışıldığı şekliyle pratikteki işleyiş göz önünde bulundurulduğunda bazı noktalarda çözülmesi gereken sorunlar olduğu açığa çıkmıştır.

Bu aşamada söz konusu sorunlara yönelik çözüm önerilerinde bulunulacaktır.

Demokrasiyi Destekleyen Medya İçin Çözüm Önerileri:

Medya ve demokrasi ilişkisinin tartışıldığı bu çalışmanın sınırlılıkları içerisinde daha demokratik bir toplumsal hayat için bazı uygulamalara ihtiyaç duyulduğu görülmektedir. Bu kapsamda kademeler haline bazı önerilerde bulunulacaktır:

Politika Uygulayıcılarına Yönelik Öneriler:

Demokrasiyi, ifade hürriyetini ve düşünce özgürlüğünü savunan ülkelerde, devleti yönetme görevi tarafına verilmiş iktidarlar ülkenin temel değerlerine önce kendileri sahip çıkarak örnek teşkil etmelidir. Dikkat çekildiği üzere iktidarlar eleştirilmeyi göze almalı ve her türden düşünceye tahammül göstererek ülkenin demokrasi atmosferini halkın yararına güçlendirmelidir. Elbette özgürlüğün her çeşidinde olduğu gibi ifade özgürlüğünün de sınırları olmalıdır. Burada meşru olan müdahalenin dozunun uygun ayarlanmasıdır. İktidar sahipleri tarafından hoşgörülle karşılanan çokseslilik zamanla tabanda da yayılım gösterecektir.

Büyük ölçekli ekonomilere dayanan tekelleşmiş şirketler pazara hâkim olarak, yüksek maliyet gerektiren giriş ücretleri ile farklı şirketlerin medya sektörüne girişine engel olmaktadır. Bu durumu engellemek için medya sektörüne girecek şirketlerin maddi gerekliliklerinin esnetilmesi ve tekelleşmenin önlenmesi için yapısal değişikliklerin yapılması gerekli görülmektedir. Bu ekonomik bariyerin aşılması çoksesli bir medya için başat öneme sahiptir. Bununla birlikte;

- Kamuoyunu etkileme gücü göz önüne alınarak; yönetim içinde farklı grupların temsilcilerinin olduğu korporatist bir yapı içinde yönetilecek medya şirketleri kurulması yönünde yasal değişim yapılması.
- Dağınık mücadelelerin birleşerek görünür ve etkili olmasını sağlayacak ve karşı kültürel egemenlik sunacak alternatif medyaların; küçük bir azınlığın ekonomik sistemi kontrol ederken kültürel alanı da domino etmesine engel olması için gelişiminin teşvik edilmesi.
- Medyada her çeşit iktidar odakları hakkında yapılan eleştirilerin ifade edilme özgürlüğünün garanti altına alınması.
- Medya kartelleri karşısında hayatta kalmaya çalışan sınırlı kaynaklara sahip grupların kamusal olarak desteklenmesi.

- Medya profesyonellerinin doğru enformasyon sunma sorumluluğu ile medya şirketlerinin ideolojik tutum takınma özgürlüğünün halkın yararına olacak şekilde uzlaştırılması ve yasal çerçeveler etrafında koruma altına alınması.
- Demokratik ve şiddete dayalı olmayacak şekilde çatışan çıkarların özgürce dillendirilebileceği, eşitlikçi kamusal bir diyalog ortamının sunulması.
- Karşıt çıkarları, bireysel çıkarları ve ortak çıkarları tanımlayarak farkındalığı sağlayarak; bu konuda neye karşı çıkılacağını ya da neyin hedef görüleceğini belirleyerek suiistimal edilebilecek sınırların netleştirilmesi ve takibinin yapılması.
- Demokratik özgürlüğün gereği olmasıyla, egemen çıkarlara uygun düşmediği zamanlarda bile, tahakküme dayalı rıza üretiminin yerine; farklı görüşlerin ifade edildiği ve tartışıldığı kamusal etkileşime açık medyatik ortamın sağlanmasını garanti altına alacak yapısal değişimler yapılması.
- Aynı ortak çıkarları savunanlar arasındaki bağı kuracak ve kuvvetlendirecek ortak mekân algısının sunulması dolayısıyla her çeşit görüşe hayat hakkı tanınması.
- Sadece devlet kuruluşları tarafından değil, siyasal ve sivil topluma ait gruplarca da yapılabilecek çok yönlü denetimin önünün açılması.
- Öngörülen değişimlerin gerçekleşmesi için gerekli örgütlenmelerin etkiye maruz kalmayacakları şekilde yasalar çerçevesinde koruma altına alınması.
- Çoğulcu ve temsil gücü yüksek projelerin örnek olacak şekilde desteklenmesi ve öne çıkarılması.
- Rekabeti belirleyen ana kurallar üzerinde gerçekleşecek değişim ve teşvik sistemleri ile çoğulcu ve demokratik kamusal sesin önünün açılması.
- Kar amacı gütmeyen yayınlara da hayat hakkı bulabilmesi için, medyanın sistematik yapısının zayıf sınıflara pozitif ayrımcılık yapacak şekilde demokrasi yararına güçlendirilmesi politika uygulayıcılarına yönelik yapılabilecek diğer öneriler arasındadır.

Medyanın Kurumsal Yapısına Yönelik Öneriler:

Demokratikleşmenin bir diğer ayağını medya oluşturmaktadır. Dördüncü güç olarak; kamu adına denetimde bulunmak, gözcülük yapmak, iletişim hakkına erişim sunmak, kamusal sesleri dillendirerek görüş çeşitliliği sunmak, kamuoyunu şekillendirmek yerine temsil etmek, çoğulcu anlayışa dayalı enformasyon üretmek gibi sorumlulukları bulunan

medya; üretilecek politikalar üzerinde belirleyici rol almasıyla demokratik bir toplum temelinde görünür bir pozisyona yerleşmektedir. Dolayısıyla demokrasilerde ifade özgürlüğünün garantörü ve yayıcısı olmasıyla özel bir önemi bulunmaktadır.

Medyanın kurumsal işleyişinin demokratikleşmesi adına; politika uygulayıcılarının yapacağı yasal değişimlere uygun olarak -ya da yapılmamışsa kendiliğinden sorumluluk bilinci taşıyarak- yönetimlerde farklı düşüncelere ait temsilcilerin yer aldığı korporatist yapının pratik hayata taşınması başat öneme sahip öneri olarak belirmektedir. Bununla birlikte;

- Medya profesyonellerinden kaynaklanacak her türlü müdahaleyi önce şirket içi düzenlemeler aracılığıyla tespit ederek olası olumsuz sonuçlarının önünün alınması.
- Bilginin, iletildiği iletişim kanalı tarafından güdülenmeden tarafsız ve doğru olarak iletilmesinin garanti altına alınması.
- Tarafsız kamu yayıncılığı yapabilecek şekilde çoğulcu bir yaklaşımın üretilmesi.
- Sadece başat kültürü değil, kamusal alandaki farklı bakış açılarına sahip alt kültürleri ve farklı çıkarları da temsil edecek şekilde temsil çeşitliliğinin sağlanması.
- Alternatif programların da hayatta kalabilmesi için; reklam paylarının çoğulcu bakış açılarına hizmet eden programları teşvik edecek şekilde düzenlenmesi.
- Kamu gözcülüğü yapan programların oluşturacağı kamuoyu sayesinde politikalarda belirgin sonuçlar oluşturulmasının teşvik edilmesi.
- Seçkinlerin dünyasında yaşayan siyasi yetkililerin politika uygulama güçlerini bünyelerinde taşımaları nedeniyle, temsil ettiğini iddia ettiği sıradan vatandaşın hayat koşullarının farkına varılmasının sağlanması ve uygun politikaların teşvik edilmesi.
- Siyasi iktidarın halkın çıkarlarına yönelik politika geliştirmesini sağlayacak şekilde, siyasetle kamunun iletişimde olduklarının takibinin yapılması ve olmadığı durumların ifşa edilmesi medyanın kurumsal işleyişine dair yapılabilecek öneriler içinde yer almaktadır.

Eğitimcilere Yönelik Öneriler

Demokratikleşmenin diğ er bir önem taşıyan eğitim ayağında; okul müfredatından başlamak üzere bireylere kendi çıkarlarını fark edebilmeleri için medya okuryazarlığı kazandırılması başat öneme sahip öneri olarak belirmektedir. Bununla birlikte;

- Eğitim sisteminin bireylere etkili medya okuryazarlığı kazandırabilmesi için öncelikle hizmet içi eğitimlerle eğitimcilerin konu hakkındaki farkındalıklarının artırılması.
- Eğitim sisteminin sorumlu oldukları çocukların medya okuryazarlığı kazanması ve zararlı içeriklerden korunması için aileleriyle işbirliğı yapılması.
- Ailelerle yapılacak işbirliğinin temel bileşeni olarak öncelikle ailelerin gerekli eğitimler aracılığıyla bilinçlendirilmesi.
- Çocuğın yararına olacak şekilde ailelerle yapılan koordinasyonla takip sistemi kurularak çocuğın medya içeriklerine karşı bilinçli bir kullanıcı olmasının sağlanması eğitime dair yapılabilecek öneriler içinde yer almaktadır.

Son olarak bu çalışmayı takip edecek başka çalışmalar için de bazı öneriler yapılabilecektir. Medya  r nlerinde karşı- hegemonya üretiminin nasıl gerçekleştiğı ve bunun demokrasiye katkısıyla ilgili çalışmaların azlığı konunun çalışılması için açık bir kapı niteliğindedir. Ayrıca elinizdeki çalışmanın sadece bir mizah dergisi örnekleminde ilerlemiş olması ve ele alınacak çeşitli medya türlerinin de bu konuda çalışma yapmaya açık olması; yeni araştırmacıları konunun detaylı şekilde değerlendirilebilmesi için farklı örneklemler üzerinde yoğunlaşmasına teşvik etmektedir. Bu tür çalışmalarla ilgili ortaya çıkacak veriler, konu hakkında yeni soru ve cevaplara kapı aralayarak; demokrasinin yayılması ve kökleşmesi adına yapılacak yeni önerilere ve politikalara öncülük edecektir.

KAYNAKÇA

- Abercrombie, N., Hill, S., ve Turner, B. S. (2013). İdeoloji Kuramında Belirlenim ve Belirlenimsizlik. *İdeolojiyi Haritalamak* içinde ss. 227- 248. (Çev. Sibel Kibar). (Der. Slovaj Zizek). Ankara: Dipnot Yayınları.
- Acar, A. (2015). Sosyalist Soldan Çoğulcu Bir Ses: Birgün Gazetesi. *Direnış Çağında Türkiye’de Alternatif Medya* içinde 425- 444. (Der. Barış Çoban ve Bora Ataman). İstanbul: Epsilon Yayıncılık.
- Akbaba, B. (2014). İnkılâp Tarihi Öğretimi İçin Bir Kaynak: Karagöz Dergisi. *Kastamonu Eğitim Dergisi*, 22(2), 731-742.
- Akca, E. B. (2007). ‘Ege’de Sular Isındı’: Yazılı Basın Söyleminde Yunanistan’ın Ötekileştirilmesi ve Kardak Krizi. *Kimlik, Medya ve Temsil* içinde ss. 3- 45., Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.
- Akner, N. ve Mencet, M. S. (2016). Türkiye’de İslamofobi: Mizah Dergilerinde İslam’ın Temsili. *Akademik İncelemeler Dergisi*, 11(2), 169- 196.
- Akkaya, A. Y. (2014). Antonio Gramsci’de Entelektüelin Bir Eleştirisi Olarak Praksis Düşüncesi. *Yönetim ve Ekonomi: Celal Bayar Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 21(1), 35-46.
- Aksoy, İ. ve Can C. (2016). Hegemonya ve Karşı-Hegemonik Sızıntılar: Yeni Bir Kavramsallaştırma Denemesi. *PESA Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 2(3), 62-76.
- Alankuş, S. (2009). The Relationship between Democracy and “Other Media”: An attempt to describe the non-mainstream media environment in Turkey. *Kurgu Online International Journal of Communication Studies*, 22(1), 219- 237.
- Alataş, E. (2014). Önsöz. *Medya ve İktidar* içinde ss. 25- 26. (Haz. Esra Arsan, Savaş Çoban), İstanbul: Doğa Basım Yayın.
- Altay, D. (2005). Küresel Köyün Medyatik Mimarı Marshall McLuhan, *Kadife Karanlık* içinde ss. 9- 74. (Haz. Nurdoğan Rigel, Gül Batuş, Güleada Yücedoğan, Barış Çoban). (2. Baskı). İstanbul: Su Yayınları.
- Althusser, L. (2002). *Marx için*. (Çev. Işık Ergüden). İstanbul: İthaki Yayınları.
- Althusser, L. (2010). *İdeoloji ve Devletin İdeolojik Aygıtları*. (Çev. Alp Tümertekin). (4. Baskı). İstanbul: İthaki Yayınları.z
- Alver, K. (2012). Kitap Değerlendirmesi (Modern Kültürde Çatışma, Georg Simmel). *İstanbul Üniversitesi Sosyoloji Dergisi* , 3 (8) , 191-195 .

- Alyanak, O. ve Ütek, F. (2015). Anaakım İçerisinde Alternatif Görünürlük Arayışları: Huzur Sokağı Örneği. *Direnış Çağında Türkiye’de Alternatif Medya* içinde 505-530. (Der. Barış Çoban ve Bora Ataman). İstanbul: Epsilon Yayıncılık.
- Anderson, P. (1988). *Antonio Gramsci: Hegemonya Doğu/Batı Sorunu ve Strateji* (Çev. Tarık Günersel). İstanbul: Alan Yayınları.
- Anık, C. (2018). Medya ve Demokrasi İlişkisinin Bağ ve Bağlantıları Üzerine Yeniden Düşünmek. *Türkiye İletişim Araştırmaları Dergisi*, (30-MEDYA ve DEMOKRASİ), 129-138.
- Anık, C. ve Yiğitbaşı K. G. (2018). Siyasal İletişimin Mahiyeti. *Siyasal Dilin Satır Arası* içinde ss. 13- 36. (Ed. Kübra Güran Yiğitbaşı ve Ayşe Gül Soncu). Konya: Çizgi Yayınları.
- Arar, Y. B. (2018). Muhafazakar Basın Haberciliğinde Komplo Teorisyenliği: Komplo Söylemi Ve Hedef Aktörler Bağlamında Gezi Parkı Direnişi. *Medya ve Yalanlar* içinde ss. 75- 120. (Der. Savaş Çoban). İstanbul: Siyah Beyaz Yayıncılık.
- Arendt, H. (2014). Sivil itaatsizlik. *Kamu Vicdanına Çağrı Sivil İtaatsizlik* içinde ss. 79-121. (Çev. Yakup Coşar). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Arendt, H. (2018a). *Şiddet Üzerine*. (Çev. Bülent Peker). (9. Baskı). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Arendt, H. (2018b). *Siyasette Yalan*. (Çev. İmge Oranlı- Berfu Şeker). İstanbul: Sel Yayıncılık.
- Arık, M. B. (2002). Postmodern Bir Dünyada Değişen Mizah Anlayışı: Simsiyah Bir Tebessüm ve Absürdün Kaçınılmazlığı. *İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi*.|(13), 81- 103.
- Arık, B. (2011). Raymond Williams. *Kadife Karanlık 2 Ayna Şövalyeleri* içinde ss. 117-140. (Ed. Barış Çoban). (2. Baskı). İstanbul: Su Yayınları.
- Arslantepe, M. (2018). Kültür Endüstrisi Ürünü Olarak Popüler Sinemanın Gerçeklik Üretimi. *Medya ve Yalanlar* içinde ss. 197- 222. (Der. Savaş Çoban). İstanbul: Siyah Beyaz Yayıncılık.
- Atabek, N. (2002). Kamuoyu, Medya ve Demokrasi. *Kurgu Dergisi*, 19, 223-238.
- Ataklı, C. (2008). Medya Siyaset İlişkileri: Muhalefet Yapmak- İktidarı Desteklemek. *Tüm Yönleriyle Medya ve İletişim* içinde ss. 121- 128. (Ed. Metin Işık ve Ayhan Erdem). Konya: Eğitim Kitabevi Yayınları.
- Ataman, B. ve Çoban, B. (2015). Gezi Direnişinde Alternatif Yeni Medya ve ‘Çapulcu Yurttaş Muhabirler’. *Direnış Çağında Türkiye’de Alternatif Medya* içinde 93-140. (Der. Barış Çoban ve Bora Ataman). İstanbul: Epsilon Yayıncılık.

- Atton, C. (2001). Approaching alternative media: Theory and methodology. 08.04.2020 tarihinde <http://mediaprof.org/ourmedia/omwebsite/papers/om2001/Atton.om2001.pdf> adresinden ulaşıldı.
- Atton, C. (2002). *Alternative Media*. Londra: Sage.
- Atton, C. (2003). What is Alternative Journalism?. *Journalism* 4(3): 267- 272.
- Atton, C. (2014). Alternatif Medyaya Yaklaşmak: Teori ve Metodoloji. *Kendi Medyanı Yarat Alternatif Medya Kavramlar Tartışmalar, Örnekler* içinde 21- 62. (Çev. Şahan Yatarkalkmaz, Banu Karakaş, Nilay Ulusoy ve Gülüm Şener), (Haz. Berrin Yanikkaya, Barış Çoban). İstanbul: Kalkedon.
- Avcı, A. (2003). Toplumsal Eleştiri Söylemi Olarak Mizah ve Gülmece. *Birikim Dergisi*, 166, 80-96.
- Bağce, H. E. (2007). Siyaset ve Demokrasi Üzerine Eleştirel Bir Değerlendirme. *Amme İdaresi Dergisi*, 40(4), 1-19.
- Bağla, L. (Ocak 1977), “Antonio Gramsci ve Aydınların Rolü Sorunu”, 70’lerin Birikimi, <https://www.birikimdergisi.com/kisi/5845/lusin-bagla#.XZL8x0YzbIU> (01/10/2019).
- Bakacak, Ç. (2015). Akademi’da Metafor Sınavı: Platon’da Metafor, Şiddet, Siyaset. *Felsefe ve Sosyal Bilimler Dergisi (FLSF)*, (20), 227- 250.
- Balcıoğlu, S. ve Öngören, F. (1973) *50 Yılın Türk Mizah ve Karikatürü*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları.
- Balcıoğlu, S. (1998). *Cumhuriyet’in 75 Yılında Türk Karikatürü*, İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları.
- Bank, B. (2015). Gramsci’nin Devlet Ve Hegemonya Kavramlarının Kuramsal Çözümlemesi. *Yakın Doğu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 8(2), 2- 40.
- Barrett, M. (2013). İdeoloji, Siyaset, Hegemonya: Gramsci’den Laclau ve Mouffe’a. *İdeolojiyi Haritalamak* içinde ss. 353- 396. (Çev. Sibel Kibar). (Der. Slova Zizek)., Ankara: Dipnot Yayınları.
- Barsky, R. F. (2001). *Noam Chomsky: Bir Muhafifin Yaşamı*. (Çev. Gülden Şen). İstanbul: Doğan Kitapçılık.
- Basat, E. M. (2016). İşsiz Karagöz’den İşler Güçler’e Halk Mizah Tiplerinin Dönüşümü. *Medya ve Mizah* içinde ss. 151- 166. (Ed. Huriye Kuruoğlu ve Mikail Boz), Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.
- Bailey, O. G. (2014). Brezilya’da Alternatif Medya, Direniş ve Toplumsal Hareket. *Kendi Medyanı Yarat Alternatif Medya Kavramlar Tartışmalar, Örnekler* içinde 187- 205. (Çev. Şahan Yatarkalkmaz, Banu Karakaş, Nilay

- Ulusoy ve Gülüm Şener), (Haz. Berrin Yanıkkaya, Barış Çoban). İstanbul: Kalkedon.
- Bailey, O. G., Cammaerts, B. ve Carpentier, N. (2015). *Alternatif Medyayı Anlamak*. (Çev. Çiğdem Öztürk). İstanbul: KAFKA, Epsilon Yayıncılık.
- Baldelli, P. (1977) *Informazione e Controinformazione*. Milano, Italy: Mazzotta Editore.
- Baudrillard, J. (1983). *Les Stratégies Fatales*. Paris: Editions Grasset.
- Baudrillard, J. (2016a). *Kötülüğün şeffaflığı/aşırı fenomenler üzerine bir deneme*. (Çev. Işık Ergüden). (6. Baskı). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Baudrillard, J. (2016b). *Simülakrlar ve Simülasyon*, (Oğuz Adanır çev.). (10. Baskı). Ankara: Doğu Batı Yayınları.
- Baudrillard, J. (2017a). *Can çekişen küresel güç*. (Çev: Oğuz Adanır). Ankara: Doğu Batı Yayınları.
- Baudrillard, J. (2017b). *Sessiz Yığınların Gölgesinde Toplumsalın Sonu*. (Çev. Oğuz Adanır). (7. Baskı). Ankara: Doğu- Batı Yayınları.
- Bauman, Z. (2016). *Küreselleşme*. (Çev. Abdullah Yılmaz). (6. Baskı). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Bayram, A. K. (2003). İktidar Çözümlemelerinde Bir Mihenk: Michel Foucault. *Bilgi Dergisi*, (7), 33- 47.
- Bayram, Y. (2009). Türkiye'de Siyasi Karikatürün Yeri ve 11nci Cumhurbaşkanlığı Seçimine İlişkin Siyasi Karikatürlerin Çözümlemesi. *Selçuk Üniversitesi İletişim Fakültesi Akademik Dergisi*, 6(1), 107-123.
- Beck, U. (2014). *Risk toplumu: başka bir modernliğe doğru*. (Çev. K. Özdoğan ve B. Doğan). (2. Baskı), İstanbul: İthaki Yayınları.
- Bektaş, A. (1996). *Kamuoyu, İletişim ve Demokrasi*. Ankara: Bağlam Yayıncılık.
- Bergson, H. (2014). *Gülme-Gülünçün Anlamı Üzerinde Deneme*. (Çev. Devrim Çetinkasap). İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Berkman, B. (2010). Temsile Bir Ara Müdahale: Söylem Savaş Alanı mı?. *Medya Barış ve Savaş, Savaş Ortamında Barış Medyasını Yaratmak* içinde ss. 215-229. (Haz. Barış Çoban). İstanbul: Kalkedon Yayınları.
- Biber, A. ve Turancı, E. (2014). Toplumsal Şeytan Üçgeni: İktidar, Hegemonya ve Propaganda. *Akdeniz Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi*, (21), 28-41.
- Biçer, İ. (04.04.2014). İktidar Mizah Sevmez. 28.04.2020 tarihinde (<https://www.birgun.net/haber-detay/iktidar-mizah-sevmez-64772.html>) adresinden ulaşıldı.

- Bileydi, M. (2015). Bir Topluluk Medyası Örneği: Agos Gazetesi. *Direnış Çağında Türkiye’de Alternatif Medya* içinde 395- 423. (Der. Barış Çoban ve Bora Ataman). İstanbul: Epsilon Yayıncılık.
- Bluhm, W. (2014). İdeoloji ve Politik Kültür. *İdeoloji Üzerine: Eleştirel İdeoloji Analizleri* içinde ss. 23-60. (Der. ve çev. Can Şahan.). İstanbul: Pales Yayınları.
- Bourdieu, P. (1997). *Televizyon Üzerine*. (Çev. Turhan Ilgaz). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Buci-Glucksmann, C. (2012). Hegemonya ve Rıza: Politik Bir Strateji. *Gramsci’ye Farklı Yaklaşımlar* içinde ss. 121-133. (Çev. M. Kemal Coşkun vd.). (Der. Anne Showstack Sassoon). Ankara: Dipnot Yayınları.
- Burton, G. (1995). *Görünenden Fazlası: Medya Analizlerine Giriş*. (Çev. Nefin Dinç). İstanbul: Alan Yayıncılık.
- Bora, T. (2018). *Zamanın Kelimeleri: Yeni Türkiye’nin Siyasî Dili*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Boyle, M. P. ve McLeod, D. M. (2014). Medya ve Protesto: Öğrenci Aktivistlerin Protesto Katılımında Anaakım ve Alternatif Medyanın Rolü. *Kendi Medyanı Yarat Alternatif Medya Kavramlar Tartışmalar, Örnekler* içinde 207- 236. (Çev. Şahan Yatarkalkmaz, Banu Karakaş, Nilay Ulusoy ve Gülüm Şener), (Haz. Berrin Yanikkaya, Barış Çoban). İstanbul: Kalkedon.
- Can, B. S. (2015). Gezi Direnişinde Kadın Hareketinin Twitter Kullanımı. *Direnış Çağında Türkiye’de Alternatif Medya* içinde 247- 270. (Der. Barış Çoban ve Bora Ataman). İstanbul: Epsilon Yayıncılık.
- Canetti, E. (2016). *Kitle ve iktidar* (Çev. Gülsat Aygen). (5. Baskı). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Canpolat, N. (2005). Bilginin Arkeoloğu Michel Foucault. *Kadife Karanlık* içinde ss. 75-138. (Haz. Nurdoğan Rigel, Gül Batuş, Güleada Yücedoğan, Barış Çoban). (2. Baskı). İstanbul: Su Yayınları.
- Cantek, L. (1994). *Türkiye’de çizgi roman*, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Cantek, L. (2011). *Şehre Göçen Eşek*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Cantek, L. (2014). Mizah Yaşadığı Yere ve Zamana Benzer. *Perspectives Dergisi*, (10), 55- 58.
- Cantek, L. (2015). *Markopaşa: Bir Mizah ve Muhalefet Efsanesi* (2. Baskı). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Cantek, L. ve Gönenç, L. (2017). *Muhalefet Defteri: Türkiye’de Mizah Dergileri ve Karikatür*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

- Carnoy, M. (2001). Gramsci ve Devlet. (Çev. Mehmet Yetiş), *Praksis*, (3), 252-278.
- Carpentier, N. (2014). Küre-Yerelleşmenin Ayna Görüntüsü Olarak Yerel Ötesi ve Topluluk Medyası Yerel Ötesiciliği. *Kendi Medyanı Yarat Alternatif Medya Kavramlar Tartışmalar, Örnekler Cilt 2* içinde 215- 252. (Çev. Şahan Yatarkalkmaz, Banu Karakaş, Nilay Ulusoy ve Gülüm Şener), (Haz. Berrin Yanikkaya, Barış Çoban). İstanbul: Kalkedon.
- Ceyhan, Ç. (2009). Medyada Alternatif bir Hal: Ahali ve Karşıt-Kamusallık. *Kurgu: Online International Journal of Communication Studies*, 22(1), 176-209.
- Chomsky, N. (2001). *Amerikan Müdahaleciliği*, (Çev. Barış Zeren vd.). İstanbul: Aram Yayınları.
- Chomsky, N. (2007). *İktidarı Anlamak I* (Çev. Sibel Yeşilgöz- Burcu Şentürk). İstanbul: Aram Yayıncılık.
- Chomsky, N. (2011). “10 Strategies of Manipulation” By The Media. 29.04.2020 tarihinde <http://parisis.files.wordpress.com/2011/01/noam-chomsky.pdf> adresinden erişildi.
- Chomsky, N. (2016). *Medya Denetimi*, (Çev. Elif Bakı). (4. Baskı). İstanbul: Everest Yayınları.
- Chomsky, N. (2017). *Güç ve İdeoloji Üzerine*. (Çev. Şebnem Duran ve Taylan Doğan). İstanbul: bgst Yayınları.
- Cirese, A. M. (2012). Gramsci'nin Folklor Üzerine Gözlemleri. Gramsci'ye Farklı Yaklaşımlar içinde ss. 227- 268. (Çev. M. Kemal Coşkun vd.). (Der. Anne Showstack Sassoon). Ankara: Dipnot Yayınları.
- Coşar, S. (2010). Edebiyatın Karikatürize Halleri. *International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic* 5(2), 688- 734.
- Cuff, R. (1945). The American Editorial Cartoon: A Critical Historical Sketch. *Journal of Educational Sociology*, 19(2), 87–96.
- Çatalcalı, A. (2016).Türkiye'de Mizah Dergilerinin Tarihsel Gelişimi. *Medya ve Mizah* içinde ss. 169- 183. (Ed. Huriye Kuruoğlu ve Mikail Boz), Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.
- Çulhaoğlu, M. (2015). *Binyıl Eşiğinde Marksizm ve Türkiye Solu*. İstanbul: Yordam Kitap.
- Çağlar, B. (2019). Hegemonya: Antonio Gramsci'den Stuart Hall'a Ansiklopedik Bir Makale. *Sosyal, Beşeri ve İdari Bilimlerde Akademik Çalışmalar-2019/2* içerisinde ss. 354- 364. (Ed. Zafer Gölen ve Hasan Babacan). Cetinge, Karadağ: Ivpe.

- Çavdar, A. (2015). Müslüman Antikapitalistler ve Sosyal Medya: Radikal Ama Mesafeli Bir Uzlaş Dili. *Direnış Çağında Türkiye’de Alternatif Medya* içinde 271- 291. (Der. Barış Çoban ve Bora Ataman). İstanbul: Epsilon Yayıncılık.
- Çeçen, A. (2020). *Adalet Kavramı*. (5. Baskı). Ankara: Astana Yayınları.
- Çetin, H. (2001). Devlet, İdeoloji ve Eğitim. *Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 25(2), 201-211.
- Çeviker, T. (1997). *Karikatür Üzerine Yazılar*. İstanbul: İris Yayıncılık.
- Çığ, Ü. (2011). George Gerbner. *Kadife Karanlık 2 Ayna Şövalyeleri* içinde ss. 11-88. (Ed. Barış Çoban). (2. Baskı). İstanbul: Su Yayınları.
- Çiftiyürek, S. (2005). Demokrasi. *Kavram Sözlüğü Söylem ve Gerçek* içinde ss. 127-133, (Ed. Fikret Başkaya). İstanbul: Özgür Üniversite Yayınları.
- Çoban, B. (2010a). Medya, Toplumsal Bellek ve Barış. *Medya Barış ve Savaş, Savaş Ortamında Barış Medyasını Yaratmak* içinde ss. 9- 41. (Haz. Barış Çoban). İstanbul: Kalkedon Yayınları.
- Çoban, B. (2010b). Toplumsal Çatışma Demokratik İletişim ve Alternatif Medya. *Marmara İletişim Dergisi*, 17(17), 1-20.
- Çoban, B. (2011). Deliliğin Tutsaklığında Bir Dahi Louis Althusser. *Kadife Karanlık 2 Ayna Şövalyeleri* içinde ss. 89-116. (Ed. Barış Çoban). (2. Baskı). İstanbul: Su Yayınları.
- Çoban, B. (2014). Radikal Medya İle “Ne Yapmalı?”: Lenin’in Geri Dönüşü. *Kendi Medyanı Yarat Alternatif Medya Kavramlar Tartışmalar, Örnekler Cilt 2* içinde 133- 178. (Haz. Berrin Yanıkkaya, Barış Çoban). İstanbul: Kalkedon.
- Çoban, B. (2015). Söylem, İdeoloji ve Eylem: İktidar ve Muhalefet Arasındaki Mücadeleyi Çözümleme Denemesi. *Söylem ve İdeoloji* içinde ss. 199- 233. (Haz. Barış Çoban, Zeynep Özarslan), İstanbul: Su Yayınları.
- Çoban, B. ve Ataman, B. (2015). Giriş: Türkiye’de Alternatif Medya. *Direnış Çağında Türkiye’de Alternatif Medya* içinde 9-52. (Der. Barış Çoban ve Bora Ataman). İstanbul: Epsilon Yayıncılık.
- Çoban, S. (2012). Gramsci, Hegemonya ve Kapitalizm. 09.10.2019 tarihinde https://www.academia.edu/1250610/Gramsci_Hegemonya_ve_Kapitalizm adresinden ulaşılmıştır.
- Çoban, S. (2013). *Hegemonya Aracı ve İdeolojik Aygıt Olarak Medya*. İstanbul: Parşomen Yayıncılık.
- Çoban, S. (2014). “İktidar”ın “Medya”sı. *Medya ve İktidar* içinde ss. 27- 52. (Haz. Esra Arsan, Savaş Çoban), İstanbul: Doğa Basım Yayın.

- Çoban, S. (2018a). Medya, Yalan, Gerçek, Propaganda ve Faşizm. *Medya ve Yalanlar* içinde ss. 11- 30. (Der. Savaş Çoban). İstanbul: Siyah Beyaz Yayıncılık.
- Çoban, S. (2018b). Haber ve Gerçeklik. *Medya ve Yalanlar* içinde ss. 161- 176. (Der. Savaş Çoban). İstanbul: Siyah Beyaz Yayıncılık.
- Çolak, E. (2014). Bu Mizah Bi Harika Dostum!. *Gezi İsyan Özgürlük* içinde ss. 261-268. (Der. Kemal İnal). Ankara: Ayrıntı Yayınları.
- Dağtaş, B. (1999). İngiliz Kültürel Çalışmaları'nda ideoloji. *Kurgu Dergisi*, 16, 335-357.
- Değer, O. (2015). Entelektüel İtaatsizlik ve Politik Mizah: Gezi Direnişi. *Mülkiye Dergisi*, 39(2), 319-326.
- Demir, G., ve Göymen, A. Y. (2012). Antonio Gramsci'nin Organik Bütünlük Anlayışı Çerçevesinde Devrimi Yeniden Düşünmek. *Praksis*. 27, 85-106.
- Demir, S. T. (2016). Türkiye'de Mizah Dergileri: Kültürel Hegemonya ve Muhalefet. Ankara: SETA Yayınları.
- Demirci, (7 Ağustos 2011). 96 Yaşındaki 'Zincirli Ördek' Hicvin ve Siyasi Mizahın Ölmediğini Fransa'da Kanıtlıyor! 02.05.2020 tarihinde <https://mizahhaber.blogspot.com/search?q=Le+Canard+Enchaine+> adresinden ulaşıldı.
- Demirkol, G. (2018). *Gırgır*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Downing, J. D. (2003). Audiences and Readers Of Alternative Media: The Absent Lure of The Virtually Unknown. *Media, Culture & Society*, 25(5), 625-645.
- Downing, J. (2008) Social Movement Theories and Alternative Media. *Communication, Culture & Critique* 1.1, 40-50.
- Downing, J. D. (2009). İletişimsel Olmayan Ortaklar: Toplumsal Hareket Medyası Analizi ve Radikal Eğitimciler. 07.06.2020 tarihinde <https://www.scribd.com/doc/81066556/%C4%B0leti%C5%9Fimsel-Olmayan-Ortaklar-Toplumsal-Hareket-Medyas%C4%B1-Analizi-ve-Radikal-E%C4%9Fitmenler> adresinden erişildi.
- Analizi ve Radikal Eğitimciler. (Çev: Çağdaş Ceyhan). *Kurgu: Online International Journal of Communication Studies*, 22(1), 210-216.
- Duman, B. (2015). Ortodoks Marksizmden Kopuş: Gramscı ve Hegemonya Kavramı Üzerine. *Dogu'dan Batı'ya Düşüncenin Serüveni Yirminci Yüzyıl Düşüncesi 4. Cilt* içinde ss. 789- 816. (Ed. Şamil ÖÇAL). İstanbul: İnsan Yayınları.
- Dumenil, G., Löwy, M., ve Renaul, E. (2013). *Marksizm'in 100 Kavramı*. (Çev. Gözde Orhan). (2. Baskı). İstanbul: Yordam Kitap.

- Dural, A. B. (2007). A. Gramsci Düşüncesinde Tarihsel Blok/Hegemonya/Aydınlar ve Bunalım Süreçleri Kavramları. *Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 9(2), 55-68.
- Dural, A. B. (2012). Antonio Gramsci ve Hegemonya. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 11(39), 309-321.
- Duran, R. (2000). *Medyamorfoz*. İstanbul: Avesta.
- Eagleton, T. (1996). *İdeoloji*. (Çev. M. Özcan). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Eagleton, T. (2013). İdeoloji ve ideolojinin Batı Marksizmindeki Yeri. *İdeolojiyi Haritalamak* içinde ss. 267- 340. (Çev. Sibel Kibar). (Der. Slovaj Zizek). Ankara: Dipnot Yayınları.
- Elibüyük, H. D. (2016). Egemen İdeolojinin Mizahı ve Gülmenin İdeolojik Doğası: Recep İvedik 4 Filminde Ötekileştirme Aracı Olarak Kullanılan “Komikleştirme”. *Medya ve Mizah* içinde ss. 351- 364. (Ed. Huriye Kuruoğlu ve Mikail Boz), Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.
- Encabo, M. N. (1997). Gazetecilik Etiği ve Demokrasi. *Medya Kültür Siyaset* içinde 347- 361. (Çev. Süleyman İrvan), (3. Baskı), Ankara: Pharmakon Yayınevi.
- Entman, R. M. (1993). Framing: Toward Clarification of a Fractured Paradigm. *Journal of Communication*, 43(4), 51-58.
- Erçetingöz, A. ve Becerikli, R. (2016). Onur Ünlü Filmlerinde İktidar ve Mizah İlişkisi. *Medya ve Mizah* içinde ss. 365- 380. (Ed. Huriye Kuruoğlu ve Mikail Boz), Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.
- Erdem, B. K. (2012). Önsöz. *İdeolojik Arena Medya* içinde ss. 5- 9. İstanbul: Beta Yayıncılık.
- Erdoğan, İ. (1997). *İletişim Egemenlik Mücadeleye Giriş*. Ankara: İmge Kitabevi.
- Erdoğan, M. (1998). *Liberal Toplum Liberal Siyaset*. Ankara: Siyasal Kitabevi.
- Erdoğan, İ. (1999). Dördüncü Gücün İlettiği: Amerikan Örneği. (Der. Korkmaz Alemdar). *Medya Gücü ve Demokratik Kurumlar* içinde ss. 33-42.. İstanbul: Afa Yayınları.
- Erdoğan, İ. ve Alemdar, K. (2005). *Öteki Kuram: Kitle İletişimine Yaklaşımların Tarihsel ve Eleştirel Bir Değerlendirmesi*. (Genişletilmiş 2. Baskı). Ankara: Erk Yayınları.
- Fairclough, N. (2015a). Dil ve ideoloji. *Söylem ve İdeoloji* içinde ss. 121- 135. (Çev. B. Çoban), (Haz. Barış Çoban, Zeynep Özarslan), İstanbul: Su Yayınları.
- Fairclough, N. (2015b). Söylemin Diyalektiği. *Söylem ve İdeoloji* içinde ss. 137- 146. (Çev. B. Çoban), (Haz. Barış Çoban, Zeynep Özarslan), İstanbul: Su Yayınları.

- Fairclough, N. (1998). *Discourse and Social Change*. Cambridge: Polity press.
- Farr, P. M. (2019). Subalternity as Margin and Center of Anachronistic Discourse. *Cankaya University Journal of Humanities and Social Sciences*, 13(1), 62-78.
- Favaro, A. ve Akşit, O. (2016). Cool'dan Kitsch'e Kendini Ciddiye Almamanın Dayanılmaz Hafifliği: "Ve Sinem'in Canı Çok Sıkılıyor". *Medya ve Mizah* içinde ss. 207- 224. (Ed. Huriye Kuruoğlu ve Mikail Boz), Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.
- Fejes, F. (1999). Eleştirel Kitle İletişim Araştırması ve Medya Etkileri. *Medya İktidar İdeoloji* içinde ss. 309- 329. (2. Baskı). (Der.- Çev. Mehmet Küçük). Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları.
- Fermanoğlu, M. Ö. (2019). *Yeni Medya Siyasal İletişim ve Dijital Demokrasi*. Ankara: Nobel Yayıncılık.
- Fidan, B. (2007). *Reklam ve Karikatür*, İstanbul: Yazın Matbaacılık.
- Fiske, J. (2003). *İletişim Çalışmalarına Giriş*. (Çev. Süleyman İrvan). (2. Basım). Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları.
- Fiske, J. (2014). Postmodernizm ve Televizyon. *Medya Kültür Siyaset* içinde ss. 29-48. (Çev. Süleyman İrvan), (3. Baskı), Ankara: Pharmakon Yayınevi.
- Fontana, B. (2013). *Hegemonya ve İktidar: Gramsci ve Machiavelli Arasındaki İlişki Üzerine*. (Çev. Onur Gayretli). İstanbul: Kalkedon yayınları.
- Foucault, M. (2001). *Kelimeler ve Şeyler: İnsan Bilimlerinin Bir Arkeolojisi*. (Çev. Mehmet Ali Kılıçbay). Ankara: İmge Kitabevi.
- Foucault, M. (2017). *Hapishanenin Doğuşu*. (Çev. Mehmet Ali Kılıçbay). (7. Baskı). Ankara: İmge Kitabevi.
- Foucault, M. ve Chomsky, N. (2005). *İnsan Doğası: İktidara Karşı Adalet*. İstanbul: bgst Yayınları.
- Freedman, J. L., Carlsmith, J. M., & Sears, D. O. (1974). *Social Psychology*. New Jersey: Prentice Hall.
- Furman, I. (2015). Alternatif Medya Olarak Akranlar Arası Kolektif Üretim. 2013 Gezi Parkı Eylemlerinde Ekşi Sözlük'ün Rolüne Dair Bir İnceleme. *Direnış Çağında Türkiye'de Alternatif Medya* içinde 199- 222. (Der. Barış Çoban ve Bora Ataman). İstanbul: Epsilon Yayıncılık.
- Furedi, F. (2017). *Korku kültürü: risk almanın riskleri*. (Çev. Barış Yıldırım). (3. Baskı). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

- Geray, H. (2004). *Toplumsal Araştırmalarda Nicel ve Nitel Yöntemlere Giriş*. Ankara: Siyasal Kitabevi.
- Gezgin, S. (2006). Medya ve Demokrasi. 31.01.2020 tarihinde <http://www.konrad.org.tr/Medya%20Mercek/19gezgin.pdf> adresinden ulaşılmıştır.
- Gledhill, C. (2017). Tür ve Toplumsal Cinsiyet: Pembe Dizi Örneği. *Temsil Kültürel Temsiller ve Anlamlandırma Uygulamaları* içinde ss. 441- 506. (Ed. Stuart Hall), (Çev. İdil Dünder). İstanbul: Pinhan Yayıncılık.
- Golding, P. ve Murdock, G. (2014). Kültür, İletişim ve Ekonomi Politik. *Medya Kültür Siyaset* içinde 49-76. (Çev. Süleyman İrvan), (3. Baskı), Ankara: Pharmakon Yayınevi.
- Gönden, M., ve Güzel, M. (2017). Türkiye'de Sosyal Medyanın M/İzahı: Sosyal Paylaşım Ağlarındaki Deneyimlerin Karikatürlere Yansıması. *Milli Folklor*, 29(116), 169-188.
- Gramsci, A. (1984). *Modern Prens*. (Çev. Pars Esin). Ankara: Birey ve Toplum Yayınları.
- Gramsci, A. (1986). *Hapishane Defterleri, Seçmeler*. (Çev. Kenan Somer). İstanbul: Onur Yayınları.
- Gramsci, A. (1985). *Selections from Cultural Writings*. Landon: Lawrence and Wishart.
- Granjon, F. (2014a). Enformasyon Hareketliliği Üzerine Bazı Düşünceler. *Kendi Medyanı Yarat Alternatif Medya Kavramlar Tartışmalar, Örnekler* içinde 157-185. (Çev. Şahan Yatarkalkmaz, Banu Karakaş, Nilay Ulusoy ve Gülüm Şener), (Haz. Berrin Yanıkkaya, Barış Çoban). İstanbul: Kalkedon.
- Granjon, F. (2014b). Devrici Hareketler ve Proleter Medya: Ajit- Prop'dan Kitle Çizgisine. *Kendi Medyanı Yarat Alternatif Medya Kavramlar Tartışmalar, Örnekler Cilt 2* içinde 179- 214. (Çev. Nilay Ulusoy), (Haz. Berrin Yanıkkaya, Barış Çoban). İstanbul: Kalkedon.
- Gülen, E. (1996). Mizahın Amacı Muhalefettir. *Ölümü Hak Eden Ölümsüz Aziz Nesin* içinde ss. 196- 197. Ankara: ÇGD Yayınları.
- Güler, N. (2014). İletişim, Toplumsal Cinsiyet ve İdeoloji. *Journal of Yasar University*, 9(34), 6023- 6043.
- Gurevitch, M. ve Blumler, J. G. (1997). Siyasal İletişim Sistemleri ve Demokratik Değerler. *Medya Kültür Siyaset* içinde ss. 193- 212. (Çev. Süleyman İrvan), (3. Baskı), Ankara: Pharmakon Yayınevi.
- Güler, M. (2018) Bir Manipülasyon Aracı Olarak Rızanın İmalatı. *Abant Kültürel Araştırmalar Dergisi*, 3(5): 75-101.

- Gülsoy, D. (2005). Medyanın Altyapısına Muhalif Bir Yolculuk Noam Chomsky. *Kadife Karanlık* içinde ss. 139-185. (Haz. Nurdoğan Rigel, Gül Batuş, Güleada Yücedoğan, Barış Çoban). (2. Baskı). İstanbul: Su Yayınları.
- Güngör, N. (2016). *İletişim: Kuramlar ve yaklaşımlar*. (3. Baskı). Ankara: Siyasal Kitabevi.
- Gürçınar, P. (2015). Althusser ve Marks'ın İdeoloji Kavramlarının Karşılaştırılması. *Journal of International Social Research*, 8(41), 449- 457.
- Habermas, J. (1984). Siyasal Katılım Kendi Başına Bir Değer mi?. *Toplum ve Bilim*, 27, 37- 74.
- Hamilton, J. (2014). Medyayı Demokratikleştirmek: İçeriye ve İçeriden Meydan Okumalar. *Kendi Medyanı Yarat Alternatif Medya Kavramlar Tartışmalar, Örnekler* içinde 99- 114. (Çev. Şahan Yatarkalkmaz, Banu Karakaş, Nilay Ulusoy ve Gülüm Şener), (Haz. Berrin Yanıkkaya, Barış Çoban). İstanbul: Kalkedon.
- Halifeoğlu, M., & Yetiş, M. (2013). Gramsci, Sivil Toplum-Devlet İikiliği ve Kuramsal Kökenler *Mülkiye Dergisi*, 37(1), 163-188.
- Hall, S., Lumley, B. ve McLennan, G. (1985). *Siyaset ve İdeoloji: Gramsci*. Ankara: Birey ve Toplum Yayınları.
- Hall, S. (1999a). İdeolojinin Yeniden Keşfi: Medya Çalışmalarında Baskı Altında Tutulmanın Geri Dönüşü. *Medya İktidar İdeoloji* içinde ss. 77- 126. (2. Baskı). (Der.- Çev. Mehmet Küçük). Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları.
- Hall, S. (1999b). “Kültür, Medya ve İdeolojik Etki”. *Medya İktidar İdeoloji* içinde ss. 199- 244. (2. Baskı). (Der.- Çev. Mehmet Küçük). Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları.
- Hall, S. (2005). “Anlamlandırma, Temsil, İdeoloji: Althusser ve Post-yapısalcı Tartışmalar”. *Kitle İletişim Kuramları* içinde ss. 359- 394. (Der. ve Çev. Erol ya). Ankara: Ütopya Yayınevi.
- Hall, S. (2006). “Encoding/Decoding”. *Media and Cultural Studies: Keywords*. UK: Blackwell.
- Hall, S. (2014a). İdeoloji ve İletişim Kuramı. *Medya Kültür Siyaset* içinde ss. 79-96. (Çev. Süleyman İrvan), (3. Baskı), Ankara: Pharmakon Yayınevi.
- Hall, S. (2014b). Bilimin Geri Tarafı: İdeoloji ve “Bilgi Sosyolojisi”. *İdeoloji Üzerine: Eleştirel İdeoloji Analizleri* içinde ss. 85-134. (Der. ve çev. Can Şahan.). İstanbul: Pales Yayınları.
- Hall, S. (2017a). Giriş. *Temsil Kültürel Temsiller ve Anlamlandırma Uygulamaları* içinde ss. 7-20. (Ed. Stuart Hall), (Çev. İdil Dünder). İstanbul: Pinhan Yayıncılık.

- Hall, S. (2017b). Temsil İşi. *Temsil Kültürel Temsiller ve Anlamlandırma Uygulamaları* içinde ss. 21-98. (Ed. Stuart Hall), (Çev. İdil Dündar). İstanbul: Pinhan Yayıncılık.
- Hall, S. (2017c). ‘Başkası’nın Gösterisi. *Temsil Kültürel Temsiller ve Anlamlandırma Uygulamaları* içinde ss. 291- 380. (Ed. Stuart Hall), (Çev. İdil Dündar). İstanbul: Pinhan Yayıncılık.
- Herman, E. S. & Chomsky, N. (2012). *Rızanın İmalatı: Kitle Medyasının Ekonomi Polisiği*. (Çev. Ender Abadoğlu). (2. Baskı). İstanbul: bgst Yayınları.
- Heywood, A. (2010). *Siyasi ideolojiler*. (Çev. Ahmet Kemal Bayram vd.). Ankara: Adres Yayınları.
- Hirst, P. Q. (2014), “Althusser ve İdeoloji Teorisi”, *İdeoloji Üzerine: Eleştirel İdeoloji Çalışmaları* içinde ss. 227- 271. (Der. ve Çev. Can Şahan) (İstanbul: Pales Yayınları)
- Hobsbawm, E. J. (2012). Gramsci ve Marksist Politik Teori. *Gramsci’ye Farklı Yaklaşımlar* içinde ss. 15-34. (Çev. M. Kemal Coşkun vd.). (Der. Anne Showstack Sassoon). Ankara: Dipnot Yayınları.
- Im, H. B. (1991). Hegemony And Counter-Hegemony In Gramsci. *Asian Perspective*, 15(1), 123-156.
- Işık, M. (2005). Medya ve demokrasi paradoksu: Medya yoluyla demokrasinin tehdit edilmesi. *Selçuk Üniversitesi İletişim Fakültesi Akademik Dergisi*, 3(4), 114-121.
- Işık, M. (2008). Haberde Objektiflik ve Yorum. *Tüm Yönleriyle Medya ve İletişim* içinde ss. 113- 119. (Ed. Metin Işık ve Ayhan Erdem). Konya: Eğitim Kitabevi Yayınları.
- Ives, P.(2011). *Gramsci’de Dil ve Hegemonya*. (Çev. Ekrem Ekici). İstanbul: Kalkedon Yayıncılık.
- Iyengar, S. (1997). Siyasette Erişim Yanlılığı: Televizyon Haberleri ve Kamuoyu. *Medya Kültür Siyaset* içinde ss. 283-301. (Çev. Süleyman İrvan), (3. Baskı), Ankara: Pharmakon Yayınevi.
- İnce, M. (2016). Alain Touraine’in Demokrasi Düşüncesi Üzerine Bir Değerlendirme. *KTÜ Sosyal Bilimler Dergisi*, 6(12), 307- 314.
- İngeç, A. k. ve Gülleb. O. (2018). Pragmatik Bir Etkinlik Olarak Siyasal İletişim. *Siyasal Dilin Satır Arası* içinde ss. 141- 192. (Ed. Kübra Güran Yiğitbaşı ve Ayşe Gül Soncu). Konya: Çizgi Yayınları.
- İşlek, S. T. (2018). Kurgu ile Gerçeğin Kesişim Noktasındaki Medya Yalanları. *Medya ve Yalanlar* içinde ss. 31- 54. (Der. Savaş Çoban). İstanbul: Siyah Beyaz Yayıncılık.
- Kamiloğlu, Z. (2013). Penguen Dergisinden Hareketle Türk Karikatür Tarihinde Mizahın Saldırı İşlevi. *Millî Folklor*, 25(98), 165- 173.

- Kar, İ. (1999). *Karikatür Sanatı*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Karagöz, Y. (2002). Liberal Öğretide Adalet, Hak ve Özgürlük. *CÜ Sosyal Bilimler Dergisi*, 26, 267-295.
- Kazancı, M. (2002). Althusser, İdeoloji ve İletişimin Dayanılmaz Ağırlığı. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 57(01), 55- 87.
- Kazancı, M. (2006). Althusser, İdeoloji ve İdeolojiyle İlgili Son Söz. *İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Hakemli Dergisi*, (24) 1- 20.
- Keane, J. (1992). *Medya ve Demokrasi*. (Çev. Haluk Şahin). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Kılıç, S. (2009). Kamuoyu Oluşum Sürecinde Sosyal Hareketler ve Medya. *Niğde Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 2(2), 150-167.
- Kıvılcım, Z. (2009). İnsan Hakları ve Karşı Hegemonya. *Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 13(1), 217-240.
- Koestler, A. (1997). *Mizah Yaratma Eylemi*. (Çev. Sevinç Kabakçioğlu ve Özcan Kabakçioğlu). İstanbul: İris Yayınları.
- Kongar, E. (1986). *Kültür ve İletişim*. İstanbul: Say Yayınları.
- Köksalan, M. E. (2014). Alternatif Bir Medya Olarak Topluluk Televizyonları. *Kendi Medyanı Yarat Alternatif Medya Kavramlar Tartışmalar, Örnekler Cilt 2* içinde 133- 178. (Haz. Berrin Yanıkkaya, Barış Çoban). İstanbul: Kalkedon.
- Kuipers, G. (2016). Mizahın Sosyolojisi. *Medya ve Mizah* içinde ss. 47- 78. (Ed. Huriye Kuruoğlu ve Mikail Boz), Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.
- Kumar, K. (1995). *Sanayi Sonrası Toplumdan Post-Modern Topluma. Çağdaş Dünyanın Yeni Kuramları*, (Çev. Mehmet Küçük). Ankara: Dost Kitabevi Yayını.
- Kuruoğlu, H. ve Boz, M. (2016). Ön Söz. *Medya ve Mizah* içinde ss. ix- xv. (Ed. Huriye Kuruoğlu ve Mikail Boz), Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.
- Küçükalkan, Y. (2016). Bir Muhalefet Aracı Olarak Mizah: “Hacivat Karagöz Neden Öldürüldü?” Filmi Örneği. *Medya ve Mizah* içinde ss. 315- 350. (Ed. Huriye Kuruoğlu ve Mikail Boz), Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.
- Laclau, E., ve Mouffe, C. (1992). *Hegemonya ve Sosyalist Strateji* (Çev. Ahmet Kardam, Doğan Şahiner). İstanbul: Birikim Yayınları.
- Laclau, E. (2009). Kimlik ve hegemonya: Siyasal mantıkların oluşumunda evrenselliğin rolü. *Olumsuzluk, Hegemonya, Evrensellik* içinde ss. 56- 103. (Çev. Ahmet Fethi). İstanbul: Hil Yayıncılık.
- Lenin, V. İ. (1992). *Ne Yapmalı?* (Çev. Muzaffer Erdost). Ankara: Sol Yayınları.

- Lippmann, W. (1922), *Public Opinion*. New York: Macmillan.
- Lovink, G. (2002). *Dark Fiber: Tracking Critical Internet Culture*. Cambridge, Massachusetts: MIT Press.
- Lukacs, G. (1998). *Tarih ve Sınıf Bilinci* (Çev. Yılmaz Öner). İstanbul: Belge Yayınları.
- Lull, J. (2001). *Medya-İletişim-Kültür*. (Çev. Nazife Güngör), Ankara: Vadi Yayınları.
- Lundby, K. ve Ronning, H. (2014). Medya Kültürü Aracılığıyla Modernliğin Yorumlanması. *Medya Kültür Siyaset* içinde ss. 13- 28. (Çev. Süleyman İrvan), (3. Baskı), Ankara: Pharmakon Yayınevi.
- Machiavelli, N. (2016). *Prens*. (Çev. Enver Günsel). Ankara: Tutku Yayınevi.
- Macit, M. H. (2016). İdeoloji Üzerine Felsefi Bir Değerlendirme. *Kaygı. Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Felsefe Dergisi*, (26), 29-36.
- Maigret, É. (2016). *Medya ve İletişim Sosyolojisi* (Çev. Halime Yücel). (5. Baskı). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Mannheim, K. (2002). *İdeoloji ve Ütopya*. (Çev. Mehmet Okyayuz). Ankara: Epos Yayınları.
- Mansbridge, J. (2001) 'Complicating Oppositional Consciousness', in *Oppositional Consciousness: The Subjective Roots of Social Protest* pp. 238–264. (Eds J. Mansbridge and A. Morris). Chicago, IL: University of Chicago Press
- Mardin, Ş. (1992). *İdeoloji*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Martin, R. A., Puhlik-Doris, P., Larsen, G., Gray, J., & Weir, K. (2003). Individual Differences in Uses of Humor And Their Relation to Psychological Well-Being: Development Of The Humor Styles Questionnaire. *Journal of Research in Personality*, 37(1), 48-75.
- Marx, K., ve Engels, F. (1992). *Alman İdeolojisi*. (Çev. Sevim Belli). Ankara: Sol Yayınları.
- MacBride, S. (1993); *Bir Çok Ses Tek Bir Dünya: İletişim ve Toplum – Bugün ve Yarın*. Ankara: Unesco Türkiye Milli Komisyonu Yayınları.
- Mefalopulos, P. (2003) Theory and Practice of Participatory Communication: The Case of the FAO Project in "Communication for Development in Southern Africa." Washington, DC: The World Bank.
- McCombs, M. E. ve Shaw, D. (1972). The Agenda-Setting Function of Mass Media. *The Public Opinion Quarterly*, 36(2), 176-187.

- McDonough, R. (2014), “Yanlıı Bilinçlilik Olarak İdeoloji: Lukacs”, *İdeoloji Üzerine: Eleştirel İdeoloji Çalışmaları* içinde ss. 135- 160. (Der. ve Çev. Can Şahan) (İstanbul: Pales Yayınları)
- McLellan, D. (1998). *Marxizm After Marx*. London: Macmillan Press.
- McLaren, P. (2011). *Eleştirel Pedagojiye Giriş*. (Çev. M. Y. Eryaman, H. Arslan). Ankara: Anı Yayıncılık.
- Meşe, G. (2016). Mizah ve Sosyal Psikoloji. *Medya ve Mizah* içinde ss. 81- 96. (Ed. Huriye Kuruoğlu ve Mikail Boz), Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.
- Meyer, T. ve Hincman, L. (2004). *Medya Demokrasisi*. (Çev. Ahmet Fethi). İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Migliaro, L. R. ve Misuraca, P. (2012). Modern Bürokrasi Teorisi. *Gramsci'ye Farklı Yaklaşımlar* içinde ss. 71- 94. (Çev. M. Kemal Coşkun vd.). (Der. Anne Showstack Sassoon). Ankara: Dipnot Yayınları.
- Murdock, G. (1999). İletişim, Modernlik ve İnsan Bilimleri. *Medya İktidar İdeoloji* içinde ss. 437- 455. (2. Baskı). (Der.- Çev. Mehmet Küçük). Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları.
- Mutlu, E. (1998). *İletişim sözlüğü*. (3. Baskı). Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları.
- Necla, M. (2008). *Medya Çalışmaları Medya Pedagojisi ve Küresel İletişim*. İstanbul: Altkitap.
- Morgül, K. (2008, Şubat 18). "Met-Üst: Kutsallar Üzerinden Siyaset Mizaha, Muhalefete Alan Bırakmıyor". 10.04.2020 tarihinde <https://m.bianet.org/bianet/siyaset/104974-met-ust-kutsallar-uzerinden-siyaset-mizaha-muhalefete-alan-birakmiyor> adresinden ulaşılmıştır.
- Morreall, J. (1997). *Gülmeyi Ciddiye Almak*. (Çev. Kubilay Aysevener-Şenay Soyer). İstanbul: İris Yayınları.
- Moskovici, S. (1996). Yabancı Parmağı: Komplo Zihniyeti. (Çev. Hacer Harlak). *Birikim*, 90, 45-59.
- Mouffe, C. (1979) Hegemony and Ideology in Gramsci. *Gramsci and Marxist Theory* içinde ss. 168-204. (Ed. C. Mouffe). London: Routledge.
- Nail, T. (2015). Sans-Papiers (Evraksızlar) Hareketinde Söylem ve İdeoloji. *Söylem ve İdeoloji* içinde ss. 283-318. (Çev. Akın Emre Pilgir). (Haz. Barış Çoban, Zeynep Özarslan), İstanbul: Su Yayınları.
- Nesin, A. (1973). *Cumhuriyet Döneminde Türk Mizahı*. İstanbul: Akbaba Yayınları.

- Nixon, S. (2017). Maskülenliği Sergilemek. *Temsil Kültürel Temsiller ve Anlamlandırma Uygulamaları* içinde ss. 381- 440. (Ed. Stuart Hall), (Çev. İdil Dündar). İstanbul: Pinhan Yayıncılık.
- Noelle-Neumann, E. (1998). *Kamuoyu: Suskunluk Sarmalının Keşfi*. Ankara: Dost Kitabevi.
- Noelle- Neuman, E. (2014). Suskunluk Sarmalı Kuramının Medyayı Anlamaya Katkısı. *Medya Kültür Siyaset* içinde ss. 273-282. (Çev. Süleyman İrvan), (3. Baskı), Ankara: Pharmakon Yayınevi.
- Oğuz, H. S. (2014). "Stuart Hall...". *Moment Dergisi*, 1(1), 125- 136.
- Oğuzhan, Ö. (2012). Estetiği Hakikileştirmek: Yeni Medya ve Banksy. *İdeolojik Arena Medya* içinde ss. 94- 112. İstanbul: Beta Yayıncılık.
- Oskay, Ü. (1980). Popüler kültür açısından" ideoloji" kavramına ilişkin yeni yaklaşımlar. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 35(01).
- Oskay, Ü. (2015). Önsöz. *Söylem ve İdeoloji* içinde ss. 11- 13. (Haz. Barış Çoban, Zeynep Özarslan), İstanbul: Su Yayınları.
- Oskay, Ü. (2017). *Kitle İletişiminin Kültürel İşlevleri, XIX. Yüzyıldan Günümüze Kuramsal Bir Yaklaşım*. İstanbul: İnkılap Yayınları.
- Öcal, S. B. (2016). Gündelik Hayatın Siyaseti: "Eğlenceli Siyaset". *Medya ve Mizah* içinde ss. 99- 119. (Ed. Huriye Kuruoğlu ve Mikail Boz), Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.
- Öğünç, P. (2015). Anaakımda Alternatifin Hududları. *Direnış Çağında Türkiye'de Alternatif Medya* içinde 445- 448. (Der. Barış Çoban ve Bora Ataman). İstanbul: Epsilon Yayıncılık.
- Öker, Z. (2005). Kurgusal Dünyanın Gölgesinde Bir Unutkan-Jean Baudrillard *Kadife Karanlık* içinde ss. 193- 260. (Haz. Nurdoğan Rigel, Gül Batuş, Güleada Yücedoğan, Barış Çoban). (2. Baskı). İstanbul: Su Yayınları.
- Önder, H. B. (2016). Sivil Toplum Kuruluşlarının Halkla İlişkiler Çalışmalarında Mizahı Kullanma Biçimleri: Tohum Otizm Vakfı Ve Kadın Adayları Destekleme Derneği (KA-DER) Örneğinde Bir İnceleme. *Medya ve Mizah* içinde ss. 483- 497. (Ed. Huriye Kuruoğlu ve Mikail Boz), Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.
- Öngören, F. (1998). *Cumhuriyet'in 75. Yılında Türk Mizahı ve Hicvi*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları.
- Oral, T. (1998). *Yaza Çize*. İstanbul: İris Yayıncılık.
- Oral, T. (2011) Gülmenin Hayat, Sanat, Mizah ve Komedi ile Olan İlişkisi. *Atatürk Üniversitesi İletişim Fakültesi Ulusal İletişim Kongresi: 'Gülmenin Arkeolojisi ve*

Medyada Mizah Olgusu': Bildiriler Kitabı içinde ss. 167- 171. Erzurum: Atatürk Üniversitesi İletişim Fakültesi Yayınları

Örs, H. B. (2009). Postmodern Dünyada İdeolojinin Dönüşümü. *İstanbul Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, (40), 1-12.

Özçetin, B. (2018). *Kitle İletişim Kuramları: Kavramları Okullar, Modeller*. İstanbul: İletişim Yayınları.

Özer, A. (1985). *Çizgiler, Karikatür Albümü*. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları.

Özerkan, Ş. (2002). Medya, Dil ve İdeoloji. *İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Hakemli Dergisi*, 1(12), 63- 76.

Özgüden, M. (2015). *Hegemonya ve Politik Toplum*. Ankara: Phoenix Yayıncılık.

Özgür, Y., Karabulut, E., Sarıkaya U., Oky, Çizer, M. T., Gürsoy, U. (2007). Mizahçılara rahat batır, bize de battı! 01.04.2020 tarihinde <https://rprrtj.wordpress.com/2007/08/20/mizahcılara-rahata-batar-bize-de-battı/> adresinden erişildi.

Özkan, D. (2016). Dionysos Örneğinde Taşkınlık: Katarsis ve Mizah. *Medya ve Mizah* içinde ss. 31- 44. (Ed. Huriye Kuruoğlu ve Mikail Boz), Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.

Özocak, G. (2011). Türkiye’de Siyasi İktidarın Mizahla İmtihani: İfade Özgürlüğü ve Karikatür. *TBB Dergisi*, 94, 258-295.

Öztürk, A. (2004). Modern Siyasal Sistemlerde Medyanın İşlev ve Sorumlulukları. *Yönetim ve Ekonomi: Celal Bayar Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 11(1), 1-18.

Öztürk, A. ve Arıkan, A. (2016). Türk’ün İngilizce’yle İmtihani: Karikatürlerde İngilizce. *Medya ve Mizah* içinde ss. 225- 240. (Ed. Huriye Kuruoğlu ve Mikail Boz), Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.

Öztürk, B. (2019). Gölge Felsefe Platon’un Mağarası ve Sinema-Nathan Andersen. Kitap İncelemesi. *SineFilozofi*, 4(8), 360-365.

Paktin, S. ve Karaca, H. S. (2018). Post-Truth, Medya ve İktidar. *Medya ve Yalanlar* içinde ss. 31- 54. (Der. Savaş Çoban). İstanbul: Siyah Beyaz Yayıncılık.

Pecheux, M. (2013). İdeolojik (Yanlış) Tanıma Mekanizması. *İdeolojiyi Haritalamak* içinde ss. 211- 226. (Çev. Sibel Kibar). (Der. Slovaj Zizek)., Ankara: Dipnot Yayınları.

Pitkin, H. F. (2014). *Temsil Kavramı*. (Çev. Seda Erkoç). Sakarya: Sakarya Üniversitesi Kültür Yayınları.

Platon, (2002). *Devlet*. (Çev:Hüseyin Demirhan). İstanbul: Sosyal Yayınları.

- Portelli, H. (1982). *Gramsci ve Tarihsel Blok*, (Çev. Kenan Somer), Ankara: Savaş Yayınları.
- Poulantzas, N. A. (1980). *Faşizm ve Diktatörlük*. (Çev. Ahmet İnsel). Ankara: Birikim Yayınları.
- Purvis, T., & Hunt, A. (2014). Söylem, ideoloji, söylem, ideoloji, söylem, ideoloji... S. Coşar (Çev.). *Moment Dergisi*, 1(1), 9- 36.
- Rawls, J. (2014). Sivil itaatsizliğin Tanımı ve Haklılığı. *Kamu Vicdanına Çağrı Sivil İtaatsizlik* içinde ss. 55- 78. (Çev. Yakup Coşar). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Rawls, J. (2018). *Bir Adalet Teorisi*. (Çev. Vedat Ahsen Coşar). (2. Baskı). Ankara: Phoenix Yayınları.
- Rehmann, J. (2017). *İdeoloji Kuramları Yabancılaşma ve Boyun Eğme Güçleri*. (Çev. Şükrü Alpagut). İstanbul: Yazın Basım Yayıncılık.
- Rennie, E. (2006). *Community Media*. Lanham, Maryland: Rowman & Littlefield.
- Riley, D. J. (2011). Hegemony, Democracy, and Passive Revolution İn Gramsci's Prison Notebooks. *California Italian Studies*, 2(2). 01.05.2020 tarihinde <https://escholarship.org/content/qt5x48f0mz/qt5x48f0mz.pdf> adresinden ulaşıldı.
- Rodríguez, C. (2001). *Fissures in the Mediascape*. Cresskill, New Jersey: Hampton Press.
- Sancar, S.. (2005). Hegemonya. *Özgür Üniversite Kavram Sözlüğü: Söylem ve Gerçek* içinde ss. 205- 210. (Ed. Fikret Başyayla). Ankara: Maki Basın Yayın
- Sancar, S. (2014). *İdeolojinin Serüveni: Yanlış Bilinç ve Hegemonyadan Söyleme*. (3. Baskı). Ankara: İmge Kitabevi.
- Sanders, B. (2001). *Kahkahanın Zaferi: Yıkıcı Tarih Olarak Gülme*. (Çev. Kemal Atakay). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Santucci, A. (2011) *Gramsci'yi Anlamak*. İstanbul: Kalkedon Yayınları.
- Sarı, E. (2013). Levent Cantek ile Söyleşi: Düşünce Özgürlüğü, Mizah ve Gezi Direnişi. *Mülkiye Dergisi*, 37(3), 281-288.
- Sassoon, A. S . (2012). Hegemonya Mevzi Savaşı ve Politik Müdahale. *Gramsci'ye Farklı Yaklaşımlar* içinde ss. 97- 120. (Çev. M. Kemal Coşkun vd.). (Der. Anne Showstack Sassoon). Ankara: Dipnot Yayınları.
- Sayılgan, Ö. B. (2012). Etkileşimliğin İdeolojisi: Digital Oyun. *İdeolojik Arena Medya* içinde ss. 43- 66. İstanbul: Beta Yayıncılık.
- Selçuk, T. (1998). *Grafik Mizah*. İstanbul: İris Yayıncılık.

- Schroder, K. C. (2015). Discourses of fact. in *A Handbook of Media and Communication Research*. (Ed. Klaus Bruhn Jensen). New York,: Routledge Publications.
- Schiller, H. (1993). *Zihin yönlendirenler*. (Çev. Cevdet Cerit). İstanbul: Pınar Yayınları.
- Scott, J. C. (2018). *Tahakküm ve Direniş Sanatları*. (Çev. Alev Türker). (3. Baskı). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Shoemaker, P. ve Reese, S. D. (2014). İdeolojinin Medya İçeriği Üzerindeki Etkisi. *Medya Kültür Siyaset* içinde ss. 97- 132. (Çev. Süleyman İrvan), (3. Baskı), Ankara: Pharmakon Yayınevi.
- Sholle D. J. (1999). Eleştirel Çalışmalar: İdeoloji Teorisinden İktidar/ Bilgiye. *Medya İktidar İdeoloji* içinde ss. 267- 307. (2. Baskı). (Der.- Çev. Mehmet Küçük). Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları.
- Simmel, G. (2009). *Bireysellik ve Kültür*. (Çev. Tuncay Birkan). İstanbul: Metis Yayınları.
- Simmel, G. (2013). *Modern Kültürde Çatışma*. (Çev. Tanıl Bora - Utku Özmakas - Nazile Kalaycı - Elçin Gen), (10. Baskı). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Snir, I. (2016). "Not Just One Common Sense": Gramsci's Common Sense and Laclau and Mouffe's Radical Democratic Politics. *Constellations*, 23(2), 269-280.
- Soğukdere, Ö. (2013, Haziran). "Türkiye’de Mizahçı Olmak Zor". *Tempo*, 50-55
- Soncu. A. G. (2018). Siyasal Halkla İlişkiler Açısından Siyasal İletişim: Siyasetçinin Fısıldadıkları. *Siyasal Dilin Satır Arası* içinde ss. 59- 86. (Ed. Kübra Güran Yiğitbaşı ve Ayşe Gül Soncu). Konya: Çizgi Yayınları.
- Sözen, E. (2017). *Söylem: Belirsizlik, Mücadele, Bilgi/Güç ve Refleksivite*. İstanbul: Profilkitap yayınları.
- Spivak, G. C. (2016). *Madun Konuşabilir mi?*. (Çev. Dilek Hattatoğlu-Gökçen Ertuğrul-Emre Koyuncu). Ankara: Dipnot Yayınları.
- Stevenson, N. (2008). *Medya Kültürleri Sosyal Teori ve Kitle İletişimi*. (Çev. Göze Orhon ve Barış Engin Aksoy). Ankara: Ütopya Yayınevi.
- Stoddart, M. C. (2007). Ideology, Hegemony, Discourse: A Critical Review of Theories of Knowledge and Power. *Social Thought & Research*, 191-225.
- Subaşı, S. T. (2018). Stuart Hall ve Gramsci Etkisi. *Felsefe ve Sosyal Bilimler Dergisi*. (25), 487-502.
- Sustam, E. (2015). Biopolitika Çağında Post- Medya ve “ Alternatif” Kürt Medyası. *Direniş Çağında Türkiye’de Alternatif Medya* içinde 345- 381 . (Der. Barış Çoban ve Bora Ataman). İstanbul: Epsilon Yayıncılık.

- Sütcü, Ö. Y. (2016). Komedi ve Felsefe. *Medya ve Mizah* içinde ss. 3- 15. (Ed. Huriye Kuruoğlu ve Mikail Boz), Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.
- Şahin, H. (1983). Siyasal Karikatür. *Gösteri Dergisi*, 34, 80- 85.
- Şahin, E. (2017). Tanzimat'tan II. Meşruyet'e Osmanlı'da Mizah Basını. *Düzce Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 7(2), 20-43.
- Şahin, Z. B. (2019). Karikatür ve İfade Özgürlüğü. *OPUS Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi*, 10(17), 2208-2244.
- Şener, G. ve Emre, P. Ö. (2015). Gezi Direnişinde Medya Aktivizmi. *Direnış Çağında Türkiye'de Alternatif Medya* içinde 179- 198. (Der. Barış Çoban ve Bora Ataman). İstanbul: Epsilon Yayıncılık.
- Şenyapılı, Ö. (2003). *Neyi, Neden, Nasıl Anlatıyor Karikatür Kim, Niye Çiziyor!?*. Ankara: ODTÜ Geliştirme Vakfı Yayıncılık.
- Şimşek, S. (2009). Medya Siyaset İktidar Üçgeninde Medya Gerçeği. *Selçuk İletişim*, 6(1), 124-143.
- Taylan, A. (2008). Ana Akımdan Tabandan Bir Yanıt: Alternatif Gazetecilik. *İletişim Araştırmaları*, 6(2), 107- 144.
- Taylan, A. (2015). Alternatif Medya Örneği Olarak Bianet: Türkiye'de Alternatif Medyaya Dair Etnografik Çalışma. *Direnış Çağında Türkiye'de Alternatif Medya* içinde 293- 318. (Der. Barış Çoban ve Bora Ataman). İstanbul: Epsilon Yayıncılık.
- TDK, (2005). *Sözlük*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Tellan, B. (2015). Uykusuz Habercilik: Alternatif Medya Olarak Mizah Dergileri. *Direnış Çağında Türkiye'de Alternatif Medya* içinde, ss. 449-475. (Der. Barış Çoban ve Bora Ataman). İstanbul: Epsilon Yayıncılık.
- Telo, M. (2012). Fabrika Konseyleri. *Gramsci'ye Farklı Yaklaşımlar* içinde ss. 213- 224. (Çev. M. Kemal Coşkun vd.). (Der. Anne Showstack Sassoon). Ankara: Dipnot Yayınları.
- Temizel, H. (2008). Kamuoyu Kuramları ve Kamuoyu Oluşumunda Kitle İletişim Araçları. *Sosyal Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 8(15), 126-146.
- Therborn, Göran (1989), *İktidarın İdeolojisi İdeolojinin İktidarı* (Çev. İrfan Cüre). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Thomas, P. D. (2013). *Gramsci çağı: Felsefe-hegemonya-marksizm*. (Çev. İlker Akçay-Ekrem Ekici). Ankara: Dipnot Yayınları.
- Thompson, J. B. (2008). *Medya ve Modernite*, (Çev. Serdar Öztürk). İstanbul: Kırmızı Yayınları.

- Thompson, J. B. (2013). *İdeoloji ve Modern Kültür: Kitle İletişimi Çağında Eleştirel Toplum Kuramı*. (Çev. İdil Çetin). Ankara: Dipnot Yayınları.
- Tok, N. (2003). An Essay on Gramsci's Concept of Civil Society. *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 17(3-4), 239- 254.
- Topakkaya, A. (2008). Adalet Kavramı Bağlamında Aristoteles-Platon Karşılaştırması. *FLSF (Felsefe ve Sosyal Bilimler Dergisi)*, (6), 27-46.
- Topuz, H. (1986). *İletişimde Karikatür ve Toplum*. Eskişehir: Eskişehir Anadolu Üniversitesi Basımevi.
- Topuz H (1997), *Başlangıcından Bugüne Dünya Karikatürü*, İstanbul: İnkılap Kitapevi.
- Touraine, A. (1997). *Demokrasi Nedir?*. (Çev. Olcay Kunal). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Touraine, A. (2016), *Modernliğin Eleştirisi*, (Çev. Hülya Uğur Tanrıöver). (10. Baskı). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Tunalı, D. (2016). Aziz Nesin'den Sinemaya Yapılan Uyarlamaların Mizah ve Kültür Açısından Değerlendirilmesi. *Medya ve Mizah* içinde ss. 297- 314. (Ed. Huriye Kuruoğlu ve Mikail Boz), Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.
- Turgut, N. (1984). *Siyasal Muhalefet*. Ankara: Birey ve Toplum Yayınları.
- Turgut, N. Y. (2011). “Siyasal Muhalefet Demokrasinin “Onsuz Olmaz” Unsurudur.”, 07.06.2019 tarihinde acikarsiv.atilim.edu.tr/browse/516/26.pdf adresinden erişildi.
- Turner, G. (2016). *İngiliz Kültürel Çalışmaları*. (Çev. D. Özçetin ve B. Özçetin). Ankara: Heretik Yayınları.
- Tutar, H. (2013). Kesin İnançlılar veya Kitle Hareketlerinin Anatomisi. *İşletme Bilimi Dergisi*, 1(2), 91-100.
- Türten, E. (2015). Soma Maden Faciası Karikatürlerinin Değerlendirilmesi: Salih Memecan, Mehmet Çağçağ, Osman Turhan Ve Behiç Ak Örnekleri. *Gümüşhane Üniversitesi İletişim Fakültesi Elektronik Dergisi*, 3(2), 137- 158.
- Uçan, B. (2013). Türkiye’de Karikatürün Dijital Dönüşümü: Uykusuz Dergisi. *The Turkish Online Journal Of Design, Art And Communication*, 3(3), 41- 50.
- Uras, U. (1993). *İdeolojilerin Sonu mu?*. (2. Baskı). İstanbul: Sarmal Yayınevi.
- Vacca, G. (2012). Aydınlar ve Marxist Devlet Teorisi. *Gramsci’ye Farklı Yaklaşımlar* içinde ss. 35- 70. (Çev. M. Kemal Coşkun vd.). (Der. Anne Showstack Sassoon). Ankara: Dipnot Yayınları.

- Van Dijk, T. A. (1998). *Ideology: A Multidisciplinary Approach*. London: Sage Publications.
- Van Dijk, T. A. (1999). Söylemin Yapıları ve İktidarı Yapıları. *Medya İktidar İdeoloji* içinde ss. 331- 395. (2. Baskı). (Der.- Çev. Mehmet Küçük). Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları.
- Van Dijk, T. A. (2015). Söylem ve İdeoloji: Çokalanlı Bir Yaklaşım. *Söylem ve İdeoloji* içinde ss. 15- 100. (Çev. N. Ateş), (Haz. B. Çoban ve Z. Özarslan), (2. Baskı), İstanbul: Su Yayınevi.
- Van het Hof, S. D. (2015). Political Potential of Sarcasm: Cynicism In Civil Resentment. In *Creativity and Humour In Occupy Movements: Intellectual Disobedience in Turkey and Beyond* (pp. 30-47) (Ed. Altuğ Yalçıntaş). London: Palgrave Macmillan Publishing.
- Varol, S. F. (2016). *Temsil, İdeoloji, Kimlik*. İstanbul: Varlık Yayınları.
- Vatikiotis, P. (2014). İletişim Kuramı ve Alternatif Medya. *Kendi Medyanı Yarat Alternatif Medya Kavramlar Tartışmalar, Örnekler* içinde 63- 97. (Çev. Şahan Yatarkalkmaz, Banu Karakaş, Nilay Ulusoy ve Gülüm Şener), (Haz. Berrin Yanıkkaya, Barış Çoban). İstanbul: Kalkedon.
- Verstraeten, H. (2002). Medya ve Kamusal Alanın Yapısal Dönüşümü. *Medya Kültür Siyaset* içinde ss. 245- 270. (Çev. Süleyman İrvan), (3. Baskı), Ankara: Pharmakon Yayınevi.
- Virilio, P. (2003). *Enformasyon Bombası*. (Çev. Kaya Şahin). İstanbul: Metis Yay.
- Wayne, M. (2006). *Marksizm ve Medya Araştırmaları*, (Çev. Barış Cezar). İstanbul: Yordam Kitap.
- Wayne, M. (2014). *Yeni Başlayanlar İçin Kapital*. (Çev. Ümit Şenesen). İstanbul: Yordam Kitap.
- Williams, R. (1990). *Marksizm ve Edebiyat*. (Çev. Esen Tarım). İstanbul: Adam Yayınları.
- Williams, R. (1993). *Kültür*. (Çev. Suavi Aydın). Ankara: İmge Kitabevi.
- Williams, R. (2012), *Anahtar Sözcükler Kültür ve Toplumun Söz Varlığı*. (Çev. Savaş Kılıç), (5. Baskı) İstanbul: İletişim Yayınları
- Wilson, J. (2015). Politik Söylem. *Söylem ve İdeoloji* içinde ss. 101- 120. (Çev. Z. Özarslan), (Haz. Barış Çoban, Zeynep Özarslan), İstanbul: Su Yayınları.
- Wood, E.M. (2008) *Kapitalizm Demokrasiye Karşı*, (Çev. Şahin Altan). İstanbul: Yordam kitap.

- Woolcock, J. (1985). Politics, Ideology and Hegemony in Gramsci's Theory. *Social and Economic Studies*, 34(3), 199-210.
- Yağcı, Ö. (2016). Mizaha Tutunmak. *Medya ve Mizah* içinde ss. 17- 29. (Ed. Huriye Kuruoğlu ve Mikail Boz), Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.
- Yalcintas, A. (2015a). Intellectual Disobedience in Turkey. In *Creativity and Humour in Occupy Movements: Intellectual Disobedience in Turkey and Beyond* (pp. 6-29), (Ed. Altuğ Yalçıntaş). London: Palgrave Macmillan Publishing.
- Yalcintas, A. (2015b). Epilogue: Joy is the Laughter of the Resistance. In *Creativity and Humour in Occupy Movements: Intellectual Disobedience in Turkey and Beyond* (pp. 116-119), (Ed. Altuğ Yalçıntaş). London: Palgrave Macmillan Publishing.
- Yalur, T. (2012). Foucault'nun Temsil Anlayışı Üzerine. *Cogito Üç Aylık Düşünce Dergisi Michel Foucault Özel Sayısı*, 70- 71, 437-445.
- Yanikkaya, B. (2014). Türkiye’de Feminist (Alternatif) Medya: Duvarları Aşmak. *Kendi Medyanı Yarat Alternatif Medya Kavramlar Tartışmalar, Örnekler Cilt 2* içinde 133- 178. (Haz. Berrin Yanikkaya, Barış Çoban). İstanbul: Kalkedon.
- Yanikkaya, B. ve Çoban, B. (2014). Radikal Medya ve Radikal Etik: Alternatif Medya Eyiği Tartışmaları. *Kendi Medyanı Yarat Alternatif Medya Kavramlar Tartışmalar, Örnekler* içinde 47- 100. (Haz. Berrin Yanikkaya, Barış Çoban). İstanbul: Kalkedon.
- Yapıcı, M. (2004). İdeoloji ve Eğitim. *Journal of Human Sciences*, 1(1).
- Yardımcı, İ. (2010). Mizah Kavramı ve Sanattaki Yeri. *Uşak Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 3(2), 1-41.
- Yavalar, D. E. (2018). Bir Muhalif Mizah Dergisi Olarak “Taş”. *İNİF E-Dergi*, 3(2), 25-48.
- Yavuzdoğan, A. (2012). *Nasıl Karikatür Çizebilirim?*, İstanbul: Siyah-Beyaz Yayıncılık.
- Yaylagül, L. (2016). *Kitle İletişim Kuramları*. (7. Baskı). Ankara: Dipnot Yayınları.
- Yazıcı, T. ve Karlı, İ. (2016). *Bilgi Toplumunda Teknoloji, Medya ve Siyaset*. Kocaeli: Volga Yayıncılık.
- Yetişkin, E. (2013). Postkolonyal düşünce ve madun çalışmalarından neler öğrenebiliriz?. 22.10.2019 tarihinde <https://www.academia.edu/14383570> adresinden erişildi.
- Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (1999). *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.

- Yıldırım, E. (2018). Medyanın Sonu ve Medya Patikaları. *Türkiye İletişim Araştırmaları Dergisi*, (30-Medya ve Demokrasi özel sayı), 217-225.
- Yılmaz, S. H. (2013). *Siyasal nefret söylemi ve medya: haberden söyleme kısa bir yolculuk*. Konya Literatürk Yayınları.
- Yılmaz A. S. ve Ataman, B. (2015). Gezi Direnişinde Alternatif Yeni Medya ve ‘Çapul TV’ Direniş Çağında Türkiye’de Alternatif Medya içinde 141- 177. (Der. Barış Çoban ve Bora Ataman). İstanbul: Epsilon Yayıncılık.
- Yumurtacı, G. (2019). Toplumsal Eleştirinin Mizahtaki Temsili: Uykusuz Mizah Dergisi Örneği, *Anadolu Üniversitesi İletişim Bilimleri Fakültesi Uluslararası Hakemli Dergisi*, 27 (2), 147- 160.
- Yurdigül, Y. ve Yurdigül, A. (2016). Ötekileştirme Sürecinin Sorunlu Alanı: Gülme (Recep İvedik Örneği). *Medya ve Mizah* içinde ss. 333- 350ç. (Ed. Huriye Kuruoğlu ve Mikail Boz), Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.
- Yücebaş, H. (1976). *Hiciv ve Mizah Edebiyatı Antolojisi*. İstanbul: Milliyet Dağıtım.
- Yücebaş, H. (2004). *Türk Mizahçıları: Nüktedanlar ve Şairler*. İstanbul: L&M Yayıncılık.
- Yüksek, D. (2015). Alternatif Medya ve Direniş Kültürü Sosyal Hareketlerde Birleştirici Güç Olarak Alternatif Medya. *Direniş Çağında Türkiye’de Alternatif Medya* içinde 53- 78. (Der. Barış Çoban ve Bora Ataman). İstanbul: Epsilon Yayıncılık.
- Yüksel, E. (2007). “Kamuoyu Oluşturma” ve “Gündem Belirleme” Kavramları Nerede Kesişmekte, Nerede Ayrılmaktadır?. *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 7, (1), 571- 586.
- Zizek, S. (2011). İdeolojinin Hayaleti. *İdeolojiyi Haritalamak* içinde ss 7- 54. (Çev. Sibel Kibar). (Der. Slavoj Zizek)., Ankara: Dipnot Yayınları.